

ПРИДНІПРОВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ
БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР

Збірник наукових праць

№ 175, 2021

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Головний редактор:

Орловська Ю.В., д.е.н., завідувач кафедри міжнародної економіки та публічного управління і адміністрування ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Члени редакційної колегії:

Андрусів У.Я., к.е.н., доцент кафедри, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу.
Бірюченко С.Ю., к.е.н., доцент кафедри, Державний університет «Житомирська політехніка».
Божанова В.Ю., д.е.н., професор кафедри, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».
Булатова О.В., д.е.н., професор, перший проректор Маріупольського державного університету.
Губа М.І., к.е.н., доцент кафедри, Херсонський національний технічний університет.
Довгаль О.А., д.е.н., професор кафедри, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна.
Свтушенко Н.О., д.е.н., професор кафедри, Державний університет телекомунікацій (м. Київ).
Зварич І.Я., д.е.н., завідувач кафедри, Західноукраїнський національний університет.
Касян С.Я., к.е.н., завідувач кафедри, НТУ «Дніпровська політехніка».
Кахович О.О., к.держ.упр., доцент кафедри, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».
Каховська О.В., д.е.н., професор кафедри, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».
Машенко С.О., к.е.н., доцент кафедри, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».
Морозова С.А., к.е.н., доцент кафедри, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».
Нямещук Г.В., д.е.н., професор кафедри, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».
Пархоменко-Кутевіл О.І., д.держ.упр., завідувач кафедри, Університет Григорія Сковороди в Переяславі.
Пирог О.В., д.е.н., завідувач кафедри, Національний університет «Львівська політехніка».
Поповиченко І.В., д.е.н., завідувач кафедри, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».
Свірко С.В., д.е.н., професор кафедри, Державний університет «Житомирська політехніка».
Супрунова І.В., к.е.н., доцент кафедри, Державний університет «Житомирська політехніка».
Ткачук Г.Ю., к.е.н., доцент кафедри, Державний університет «Житомирська політехніка».
Тростенюк Т.М., доктор філософії, доцент кафедри, Державний університет «Житомирська політехніка».
Фісуненко П.А., д.е.н., професор кафедри, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».
Чала В.С., к.е.н., доцент кафедри, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».
Черчата А.О., к.е.н., доцент кафедри, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».
Чириченко Ю.В., д.е.н., професор кафедри, Університет митної справи та фінансів.
Юшкевич О.О., д.е.н., доцент кафедри, Державний університет «Житомирська політехніка».
Dariusz Pawliszczy, Doctor of Economics, Dr h. c. mult. Mayor of Gromadka, Professor, University of the Third Age in Gromadka (Poland).
Maija Šenfelde, PhD in Economics, Professor of Macroeconomics, Director of the Institute of National and Regional Economy at Riga Technical University (Latvia).
Marcin Kęsy, PhD in Economics, University of Economy in Bydgoszcz (Poland).

Друкується відповідно рішення Вченої ради
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури
(Протокол № 5 від 23.11.2021 р.)

Свідоцтво про Державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія КВ № 12699-1583 Р,
видане Міністерством юстиції України 17.05.2007 р.

Науковий збірник «Економічний простір» включено до переліку наукових фахових видань України
в галузі економічних наук (категорія «Б») на підставі Наказу МОН України
від 2 липня 2020 року № 886 (додаток 4)

Галузь науки: економічні.
Спеціальності: 051 – Економіка; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг;
076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність;
281 – Публічне управління та адміністрування; 292 – Міжнародні економічні відносини.

Збірник включений до міжнародних наукометричних баз даних
Index Copernicus та Google Scholar

Е 45 Економічний простір: Збірник наукових праць. – № 175. – Дніпро: ПДАБА, 2021. – 136 с.

У збірнику розглядаються сучасні проблеми просторових економічних систем, сталого екологозбережувачого розвитку економіки, інноваційних процесів макро і мікрорівня, кластерних форм організації бізнесу, ресурсозбереження, фінансових та інвестиційних аспектів економічного зростання, ефективності регуляційних дій органів державного управління та місцевого самоврядування. Особливої уваги в збірнику набувають питання підвищення якості освітнянських функцій вищих навчальних закладів, ролі освіти в постіндустріальному суспільстві. Рекомендовано для студентів, аспірантів, науковців, викладачів, представників органів державного управління та місцевого самоврядування.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою
програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ЗМІСТ**ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ
ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ**

Кічурчак М. В. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВПЛИВУ СЕКТОРУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ВІДТВОРЕННЯ СУСПІЛЬНИХ БЛАГ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	7
Орловська Ю. В., Кірюхін Р. О. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТЕОРІЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ.....	13

**СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**

Венгерська Н. С., Лубенець І. О. РЕТРОСПЕКТИВА ТЕОРІЙ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ.....	19
Кушнір Н. О., Андрійів О. Б. АНАЛІЗ ВПЛИВУ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ НА ОКРЕМІ ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ І ТОВАРНІ РИНКИ УКРАЇНИ.....	23
Кушнір Н. О., Стойка І. І. ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ МВФ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН.....	27
Redko Kateryna, Kopishynska Kateryna, Chen Lin DEVELOPMENT OF CHINA'S ALTERNATIVE ENERGY STRATEGY: PRECONDITIONS AND FORECASTS.....	31
Сімахова А. О., Панкова І. Д. КЛАСТЕРНІ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН.....	38

**ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**

Пирог О. В. ТЕХНОЛОГІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ СЕКТОРНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ.....	42
Познякова О. О., Соляник В. О. ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ.....	48

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Гринько Т. В., Гвініашвілі Т. З., Морока Д. М. ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРІОРИТЕТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР В СУЧАСНИХ МІНЛИВИХ УМОВАХ.....	52
Зеліско І. М., Асан Айсулу, Ху Сунцзе ФІНАНСОВА ПАРАДИГМА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ.....	59
Каламан О. Б., Мандрикін Д. В. ФЕНОМЕН ЛІДЕРСТВА ЯК МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЮ ПОВЕДІНКОЮ.....	65

Каховська О. В. ЕКОДЕВЕЛОПМЕНТ ЯК ВАЖЛИВИЙ ШЛЯХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗЕЛЕНОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ.....	69
Котуранова Т. В., Лантух О. В., Височенко О. Е. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МЕБЛЕВОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ.....	73
Лишко С. В. КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ТА УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА СУЧАСНОЇ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ.....	78
Ступнікер Г. Л., Каширнікова І. О., Левчинський Д. Л. РОЗВИТОК СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	83
Харченко Ю. А., Марченко В. О. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ НАДІЙНІСТЮ ВИРОБНИЧОЇ ПРОГРАМИ ПІДПРИЄМСТВА.....	87

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Бензарь А. С., Пестова О. А. ІННОВАЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ.....	94
--	----

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Бачинська М. В. ПЛАТФОРМА ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ: ОСНОВНІ ЧИННИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ.....	104
Дідківська О. Г. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ РОЗВИТКОМ ІННОВАЦІЙ ТА ДОСЯГНЕННЯМ ЦСР.....	109
Замроз М. В. СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	115

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Безлюдна К. С., Бобирь О. І. УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ФІНАНСОВОГО ІНЖИНІРИНГУ.....	120
---	-----

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Огліх В. В., Волкова В. В., Шаповалов О. В. ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ DSGE-МОДЕЛЕЙ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ КРАЇНИ.....	126
Подскребко О. С., Іванченко Н. О. АНАЛІЗ РИНКУ ЦИФРОВИХ ВІДЕОІГОР ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ.....	130

CONTENTS

ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Kichurchak Marianna

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE INFORMATION
AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES SECTOR INFLUENCE
ON PUBLIC GOODS REPRODUCTION7

Orlovskaya Yuliia, Kiryukhin Rostyslav

METHODOLOGICAL BACKGROUND
OF THE DECENTRALIZATION THEORIES: RETROSPECTIVE ANALYSIS.....13

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Venherska Natalja, Lubenets Igor

RETROSPECTIVE OF INTERNATIONAL TRADE THEORIES.....19

Kushnir Nataliya, Andriyiv Oleg

ANALYSIS OF THE IMPACT OF THE ASSOCIATION AGREEMENT
ON A CERTAIN BRANCH OF THE ECONOMY
AND COMMODITY MARKETS OF UKRAINE.....23

Kushnir Nataliya, Stoyka Ivan

ASSESSMENT OF THE IMF'S ACTIVITIES
IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS.....27

Redko Kateryna, Kopishynska Kateryna, Chen Lin

DEVELOPMENT OF CHINA'S ALTERNATIVE ENERGY STRATEGY:
PRECONDITIONS AND FORECASTS.....31

Simakhova Anastasiia, Pankova Iryna

CLUSTER MODELS OF SCANDINAVIAN COUNTRIES DEVELOPMENT.....38

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Pyroh Olha

TECHNOLOGICAL TRANSFORMATION OF SECTORAL MODEL
OF UKRAINIAN ECONOMIC DEVELOPMENT.....42

Poznyakova Oksana, Solianyk Vadym

FINANCIAL SUSTAINABILITY OF THE PENSION SYSTEM IN UKRAINE.....48

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Grynko Tatyana, Hviniashvili Tetiana, Moroka Dmytro

FEATURES AND PRIORITIES OF ENTREPRENEURIAL STRUCTURES'
INNOVATIVE DEVELOPMENT IN MODERN CHANGING CONDITIONS.....52

Zelisko Inna, Assan Aisulu, Hu Songjie

FINANCIAL PARADIGM OF TELECOMMUNICATION ENTERPRISES
INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS
OF THE DIGITAL TRANSFORMATION OF THE ECONOMY59

Kalaman Olha, Mandrykin Denys

THE LEADERSHIP PHENOMENON
AS A MECHANISM FOR ORGANIZATIONAL BEHAVIOR MANAGEMENT.....65

Kakhovska Olena ECODEVELOPMENT AS AN IMPORTANT WAY TO ENSURE GREEN DEVELOPMENT OF THE SOCIO-ECONOMIC SYSTEM.....	69
Koturanova Tatiana, Lantukh Olena, Vysochenko Elena PROBLEMS OF DEVELOPMENT AND PROSPECTS OF FURNITURE BUSINESS IN UKRAINE.....	73
Lyshko Svitlana THE CONCEPT OF FORMATION AND CONDITIONS OF IMPLEMENTATION OF THE MARKETING STRATEGY OF THE ENTERPRISE OF THE MODERN MACHINE-BUILDING INDUSTRY.....	78
Stupniker Hanna, Kashyrnikova Iryna, Levchynskyi Dmytro DEVELOPMENT OF MODERN ENTREPRENEURSHIP IN CONDITIONS OF DIGITAL ECONOMY FORMATION.....	83
Kharchenko Yurii, Marchenko Viktoriia IMPROVEMENT OF THE RELIABILITY MANAGEMENT SYSTEM OF THE ENTERPRISE'S PRODUCTION PROGRAM.....	87

DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY

Benzar Anatolii, Piestova Oksana INNOVATIVE CAPACITY OF UKRAINE REGIONS IN THE CONTEXT OF GLOBAL ECONOMIC PROCESSES.....	94
---	----

DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS

Bachynska Mariya THE PLATFORM FOR THE FUNCTIONING OF SOCIALLY VULNERABLE SECTION OF THE POPULATION: MAIN FACTORS AND FEATURES.....	104
Didkivcka Olena INTERCONNECTION BETWEEN INNOVATION DEVELOPMENT AND SDGS PROGRESS.....	109
Zamroz Maryana THE CURRENT STATE OF SOCIAL DEVELOPMENT IN UKRAINE.....	115

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Bezliudna Karyna, Bobyr Olha PROJECT MANAGEMENT AS A COMPONENT OF FINANCIAL ENGINEERING.....	120
--	-----

MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Oglih Valentina, Volkova Valentina, Shapovalov Oleksii PROSPECTS OF APPLICATION OF DSGE-MODELS FOR FORMATION OF THE COUNTRY DEVELOPMENT STRATEGY.....	126
Podskrebko Oleksandr, Ivanchenko Nadiia ANALYSIS OF THE DIGITAL VIDEO GAMES MARKET AND ITS IMPACT ON THE ECONOMY.....	130

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.1/3.01(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-1>**Кічурчак М. В.**доктор економічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1927-5704>**Kichurchak Marianna**
Ivan Franko National University of Lviv

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВПЛИВУ СЕКТОРУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ВІДТВОРЕННЯ СУСПІЛЬНИХ БЛАГ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Окреслено основні теоретико-методологічні підходи до розуміння значення сектору інформаційно-комунікаційних технологій (СІКТ) для поліпшення відтворення суспільних благ (СБ) у національній економіці. Обґрунтовано, що розвиток СІКТ поліпшує ефективність взаємодії держави, фірм і домогосподарств у цій сфері через надання інформаційних послуг, розроблення програмного забезпечення, активізацію використання споживачами і виробниками СБ комп'ютерної техніки та технологій. Визначено, що поліпшення результативності відтворення СБ передбачає активізацію використання інформаційно-комунікаційних технологій через розвиток різних Інтернет-платформ взаємодії їхніх виробників і користувачів, підвищення цифрової грамотності споживачів, надання інформаційно-консалтингових послуг і становлення культури цифрової взаємодії.

Ключові слова: суспільні блага, сектор інформаційно-комунікаційних технологій, національна економіка, відтворення, критерії класифікації.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES SECTOR INFLUENCE ON PUBLIC GOODS REPRODUCTION

The key theoretical and methodological approaches to understanding the importance of the sector of information and communication technologies (SICT) have been found out to improve the public goods reproduction in the national economy. The purpose is to determine the main theoretical and methodological principles of influencing the SICT on the public goods permanent production in the national economy. In the article, such scientific methods as deduction and induction, analysis and synthesis, comparison and analogies are used. It has been found that using the achievements of the SICT positively affects the ability to meet the needs in the public goods for group of people when they are aware them as a specific purpose of the activity aimed at improving human development, solving the modern environmental problems and providing progressive changes in the economic system. The author has substantiated that the development of the SICT improves the effectiveness of the interaction of the state, firms and households in this sphere through provision of information services, software development, intensification of using computer equipment and technology by their consumers and manufacturers. Additionally, it has been defined that this enhances communication between the public goods reproduction and economic agents engaged in this activity at the national and regional levels, taking into account such features of the digitalization in the economy of Ukraine as a gradual development of digital literacy, improving the quality of Internet services and the formation of digital social norms. Based on influencing the SICT on the public goods reproduction, the main theoretical and epistemological vectors of the content disclosure for the economic nature of this process by classification criteria are specified. The author has determined that improving the effectiveness of the public goods reproduction process is connected with intensification of using information and communication technologies through the development of various Internet platforms of the interaction of their producers and users, increasing digital literacy of consumers, provision of information and consulting services, implementation of measures to ensure the availability of hardware and the formation of a culture of digital interaction.

Keywords: public goods, sector of information and communication technologies, national economy, reproduction, classification criteria.

JEL classification: B41, H41, L86

Постановка проблеми. Наукове відображення феномену відтворення суспільних благ (СБ) має варіативний характер. Додатковим чинником є й те, що розвиток сектору інформаційно-комунікаційних техно-

логій (СІКТ) модифікує процеси виробництва, обміну, розподілу і споживання СБ унаслідок розбудови цифрових екосистем комунікації між економічними агентами у цих сферах. З огляду на це, актуалізується проблема

теоретичної специфікації впливу СІКТ на відтворення СБ у національній економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування наукових підходів до визначення головних напрямів і закономірностей взаємодії СІКТ і виробництва СБ має дискусійний характер. На теоретичному рівні головні особливості і закономірності відтворення СБ в умовах демократизації визначено науковцями Т. Беслі і М. Гатак [1], Р. Діконом [2], С. Гелбахом [3] і С. Сахою [4]. З урахуванням процесів децентралізації виробництва, обмін, розподіл і споживання СБ специфіковано ученими А. Вільямсом [5] і Е. Журавською [6]. Основні напрями реформування і державної підтримки безперервності надання СБ на національному і локальному рівнях структуровано О. Грабовою [7], А. Котельниковим [8], Ю. Вінокуровою [9] та Н. Ліньовою [10]. Окреслено тенденції виробництва СБ під впливом глобалізаційних та інвестиційних процесів ученими Ю. Федоровою [11] і О. Водяненко [12]. Науково-гносеологічні підходи до трактування сутності відтворення СБ розвинено вченими О. Рубінштейном [13] і М. Кічурчак [14; 15]. У контексті логіки колективних дій А. Лупія та Д. Сіном [16] проаналізовано головні напрями впливу інформаційно-комунікаційних технологій на виробництво СБ. із позиції поліпшення якості урядових послуг для бідних детерміновано місце і роль інформаційно-комунікаційних технологій у цьому процесі С. Батнагар [17]. Водночас залишається не вирішеною частина загальної проблеми відтворення СБ у національній економіці з теоретичної специфікації характеру надання таких благ в умовах цифровізації та посилення взаємодії із СІКТ у цій сфері. Не повною мірою узагальнено й наявні наукові підходи до розуміння економічної природи відтворення СБ і ролі СІКТ у трансформації взаємодії економічних агентів у цій сфері діяльності. З огляду на це, існує необхідність ідентифікації особливостей імплементації досягнень СІКТ у систему надання СБ.

Мета статті полягає у детермінації головних теоретико-методологічних засад впливу СІКТ на безперервність процесу виробництва СБ у національній економіці. Для цього доцільно ідентифікувати основні критерії класифікації відтворення СБ у контексті цифровізації відносин між державою, фірмами і домогосподарствами та сформулювати низку науково-методологічних підходів до поліпшення їх надання в економіці країни.

Виклад основного матеріалу. Пізнання сутності відтворення СБ з урахуванням впливу СІКТ на цей процес зумовлює необхідність виокремлення його найхарактерніших класифікаційних ознак. На нашу думку, роль СІКТ у системі відтворення СБ полягатиме в наданні комплексу послуг, спрямованих на поліпшення взаємодії між економічними агентами через пом'якшення негативних ефектів асиметричності інформації, скорочення трансакційних витрат і нівелювання бюрократичних перешкод. Однією з функцій СІКТ у сфері виробництва СБ стає будівництво цифрових екосистем для взаємодії держави, фірм і домогосподарств, що дають можливість переборювати слабину ринкового механізму, сприяючи прогресивним економічним, соціальним і екологічним змінам у середовищі побутування людини. Важливим у цьому разі стають такі чинники, як цінова доступність підключення до

інформаційних мереж, параметри пристроїв, з яких здійснюються пошукові запити, зручність інтерфейсу, кібербезпека і рівень захищеності інформації тощо.

Звернемо увагу й на те, що в економічній теорії під час змістового розкриття відтворення СБ англійськими науковцями активно вживається такий термін, як *provision* [1–6]. Опосередковано це вказує й на те, що СІКТ володіє потужним потенціалом з інформуванням споживачів СБ про їх надання, бо може виконувати роль посередника між державою та фірмами і домогосподарствами, індукувати електронно-мережеві СБ.

Ученими-економістами представлено низку наукових підходів, які пов'язані/дотичні до з'ясування сутності «відтворення СБ». Звернено увагу на трактування дефініції «виробництво патронатних благ» [8, с. 11, 16]. Тут за основу взято такий вид благ, як патронатні, причому СБ є одним з їхніх різновидів. Особливістю є й те, що теоретично обґрунтовано головні стадії відтворення патронатних благ: виробництво, розподіл, обмін і споживання [8, с. 13–14]. Цей підхід містить елементи дискусії, бо дефініційно відображено сутність виробництва патронатних благ, а економічна категорія «відтворення» згадана без належної змістової конкретизації, охарактеризовано лише види державних регуляторів для кожної зі стадій відтворення цих благ. Водночас не акцентовано на можливості поліпшення відтворення СБ через активізацію використання інформаційно-комунікаційних технологій і, відповідно, функцій СІКТ у цій сфері.

О. Грабова наголосила на тому, що «основні тенденції розвитку виробництва СБ задаються двома інституційними чинниками: бюджетом – у короткостроковому періоді, законодавчими нормами – у довгостроковому; ...виробництво СБ можливе за рахунок податків, що стягують у «реальному» секторі, тому дуже важливо встановити пропорційне партнерство приватного і суспільного секторів, яке забезпечує їхній стабільний розвиток» [7, с. 13–15]. У сфері відтворення СБ наявний комплекс економічних відносин у ринковому і неринковому секторах національної економіки з приводу поєднання різних способів взаємодії під час надання таких благ інститутом держави і розвитку умов для приватного забезпечення цими благами. Важливим елементом партнерства публічного і приватного секторів у сфері відтворення СБ є взаємодія із СІКТ, що сприятиме розвитку таких видів інформаційно-комунікаційних систем, як електронне урядування та електронна демократія.

Ю. Вінокурова здійснила конкретизацію форм регулювання процесу відтворення СБ, серед яких виділила «формування стандартів державних послуг, застосування системи стратегічних показників діяльності, використання системи контрактів, аудиторський контроль за витратами, структурні перетворення у бюджетній сфері, створення потенційно конкурентних ринків, формування економічно обґрунтованих тарифів і ліквідація перехресного субсидювання» [9, с. 9]. Для СІКТ це формує сигнали для розбудови системи взаємодії з державою у сфері стандартизації надання СБ для розроблення та адаптації відповідного програмного й апаратного забезпечення для різних цільових груп споживачів. Дослідником структуровано відтворювальний процес: «система соціальних потреб населення; механізм їхнього діагностування; структурна

характеристика пропозиції суспільних товарів; форма і спосіб організації виробництва (або забезпечення) СБ» [9, с. 17]. Це актуально й для СІКТ, бо націлює на визначення головних напрямів інформаційної підтримки з надання СБ і розбудови мережі комунікацій фірм і домогосподарств з державою у цій сфері. Сутність відтворення СБ виявилася недостатньо конкретизованою, бо представлено підходи до виявлення вподобань, структурування за видами потреб і організації виробництва, частково детерміновано специфіку задоволення попиту у цих благах на засадах постійності та безперервності, не акцентовано на потребі переосмислення цього процесу в умовах активізації використання цифрових технологій.

У контексті відтворення СБ доречно звернути увагу й на модель виробництва локальних СБ у транзитивній економіці. У дослідженні Н. Ліньової органи місцевого управління визначено як головного суб'єкта постачання локальних СБ, а бюджет – як основний інструмент, за допомогою якого можливе фінансове забезпечення їх продукування через проведення відкритих конкурсів і видачу бюджетних завдань [10, с. 11, 23]. Доцільно доповнити процес відтворення СБ на локальному рівні і функціями, якими володіє СІКТ щодо інформаційної підтримки цього процесу, оскільки це дає змогу оперативнo реагувати на потреби громади, підвищуючи ефективність взаємодії локальних урядів із фірмами і домогосподарствами для вирішення важливих регіональних проблем.

На підставі вивчення особливостей СБ Ю. Федоровою виокремлено головні компоненти їхнього виробництва, до яких належить «неуречевленість праці, провідна роль творчої праці у досягненні кінцевого корисного ефекту, зумовленість корисного ефекту через взаємодію об'єкта і предмета праці, безпосередній вплив на поліпшення якості життя людини; ... виробництво СБ є процесом перетворення виділених суспільством ресурсів у продукцію особливого виду, конкретного складу і рівня відповідності стандартам якості» [11, с. 16]. Стрижнем відтворення СБ є виробництво, на підставі якого конкретизують умови і час надання, характер уніфікації таких благ. Далі Ю. Федоровою розроблено модель пофазного руху СБ, у якій представлено її виробництво, розподіл і споживання, детерміновано пріоритетне і видове продукування таких благ [11, с. 17, 20]. Систематизовано чинники, які впливають на рівень споживання СБ, наголошено на часовій мінливості потреб у них і способах їх виявлення, сформовано головні напрями підвищення ефективності продукування цих благ. З огляду на це, однією з важливих функцій СІКТ є сприяння вдосконаленню засобів збереження, обміну і розповсюдженню інформації для ухвалення рішень із визначення цілей, пріоритетів і головних напрямів відтворення СБ.

Під час відображення сутності відтворення СБ необхідно взяти до уваги збірність цього поняття, бо безперервність виробництва таких благ пов'язана зі стадійністю відповідних процесів, підґрунтям яких є активне застосування регуляторів свідомого походження, інституціонування умов організації взаємодії держави, фірм і домогосподарств і цифровізація взаємодії економічних агентів. Уважаємо, що найбільш адекватним є таке теоретичне окреслення сутності відтворення СБ як безупинного і перманентно повторю-

ваного процесу їх забезпечення, що пов'язане з виробництвом, обміном, розподілом і споживанням таких благ на підставі різних способів суспільної взаємодії та інституційованих стандартів залучення економічних і грошових ресурсів, спрямоване на досягнення позитивних економічних, соціальних і екологічних екстерналій, дає змогу пом'якшувати жорсткість ринкового механізму і сприяє реалізації стратегії сталого розвитку національної економіки. Залучення СІКТ у цю сферу передбачає підвищення ефективності виробництва, обміну, розподілу і споживання цих благ із позиції прискорення внутрішніх і зовнішніх комунікацій виробників і споживачів СБ, розвитку системи дистанційних соціальних послуг і скорочення бюрократичних перешкод.

Така детермінація сутності відтворення СБ зумовлена тим, що для того, щоб цей процес у національній економіці відбувався на засадах постійності у часі та просторі, необхідно організувати виробництво, що передбачає їх створення або підтримання певних параметрів для вже наявних за допомогою відповідних технологій, інформації тощо. Не менш важливим є й обмін, бо він сприяє акумуляції необхідних економічних і грошових ресурсів для здійснення виробництва СБ, забезпечує підтримку діяльності продуцента таких благ і взаємодію з їхніми споживачами. Хоча, на думку Ю. Федорової, «СБ у пофазній динаміці відтворення оминають фазу обміну» [11, с. 17]. Це логічне узагальнення має все ж таки дискусійний характер, бо економічні і грошові ресурси продуцент для подальшого виробництва таких благ одержує з певних джерел, серед яких важливу роль відіграють фіскальний і добровільний обміни.

Розподіл таких благ зумовлює формування власних підходів до його здійснення, що в межах національної економіки пов'язано з детермінацією пропорцій забезпечення тими чи іншими їхніми видами, встановленням пріоритетності надання, використовуваними принципами узгодження різнопланових економічних інтересів у сфері споживання приватних і СБ. Зокрема, «одним із варіантів розподілу СБ є розподіл за виявленими потребами ... на підставі соціальних стандартів» [11, с. 18, 19]. З огляду на це, із залученням СІКТ у цей процес посиляться його прозорість та інформованість кінцевих споживачів про пріоритети національного і субнаціонального урядів. За своїм функціональним призначенням стадія споживання СБ є кінцевою. Вплив СІКТ на етапі споживання СБ орієнтований на заходи з мінімізації цифрової нерівності та розвитку цифрової грамотності одержувачів таких благ.

Стосовно різних способів суспільної взаємодії, то тут необхідно звернути увагу на теоретико-методологічні і практичні засади узгодження попиту і пропозиції СБ, підґрунтям чого є формування економічних відносин між державою, фірмами і домогосподарствами з приводу регулювання їхньої поведінки у цій сфері за допомогою низки норм і правил. О. Грабова зазначила, що «розвиток економічних відносин із виробництва СБ визначається загальносвітовою тенденцією специфікації прав власності, які закріплюють права й обов'язки, структурують інтереси усіх сторін: громадян, держави, підприємців-власників, територій» [7, с. 21]. Роль СІКТ полягатиме у формуванні ефективної системи комунікації між суб'єктами

відтворення СБ для полегшення доступу до даних про їхні преференції, наявні економічні і фінансові ресурси і способи їх використання.

Поряд із цим у національній економіці відбувається й інституціонування стандартів залучення економічних і грошових ресурсів у процес відтворення СБ, що зумовлено специфікою діяльності інституту держави. Зокрема, «державна втручається у процес відтворення патронатних благ на всіх стадіях, використовуючи комбінацію адміністративних і економічних (прямих і опосередкованих) методів» [8, с. 12]. Априорно і для СБ через інститут держави задано головні правила взаємодії та взаємоузгодження різнопланових економічних інтересів фірм, домогосподарств та її самої. На думку О. Рубінштейна, «має сенс використовувати стратегію «соціального імперативу», підґрунтям якої є не порушні за жодних обставин граничні умови функціонування соціального сектору економіки», а «...нормативні зобов'язання держави повинні бути доповнені «технологічними вимогами» [13, с. 350–351]. На цій підставі залучення економічних і грошових ресурсів у відтворення СБ набуває рис координованості, цілевідповідності, динамічності та еволюційності. Функціональним завданням СІКТ стає розвиток електронно-комунікаційної інфраструктури для поліпшення обміну даними між державою, фірмами і домогосподарствами у цій сфері.

З огляду на зміст дефініції відтворення СБ, важливо наголосити на наявності позитивних економічних, соціальних, екологічних та цифрових екстерналій. Це пов'язано з тим, що «інвестиції в СБ здійснюють у вигляді вкладень, які мають за мету посилення соціальної орієнтації національної економіки, досягнення певного «корисного ефекту» для суспільства...» [12, с. 8]. Певною мірою кожен із видів екстерналій відтворення СБ взаємодоповнює один одного, індукуючи прогресивні зміни у довгостроковому періоді, породжуючи низку відкладених вигід від надання таких благ і орієнтованість на задоволення суспільних потреб майбутніх поколінь. О. Водяненко зазначив, що «стосовно інвестицій у СБ ми також можемо розділити діяльність із підтримання простого відтворення СБ і інвестиційну діяльність – із забезпечення розширеного відтворення наявних СБ або створення нових» [12, с. 10]. Тому відтворення СБ доречно розглядати з погляду їх забезпечення у попередніх, збільшених і зменшених параметрах. Його особливостями є: часткова залежність безперервності забезпечення СБ від характеру розвитку національної економіки та рівня участі СІКТ у цьому процесі, бо це детермінує: можливості та умови акумулювання економічних і грошових ресурсів; підпорядкованість раціоналізованим засадам поєднання і використання цих ресурсів, що пов'язано зі стандартами надання СБ і чинниками охоплення; інституційованість розподілу доходів домогосподарств на споживання приватних і СБ, зовнішнім проявом чого є головна межа розподілу і перерозподілу ВВП; посилення прозорості та відкритості заходів через використання інформаційно-комунікаційних технологій та мінімізацію прояву корупції.

На підставі представлених у наукових дослідженнях критеріїв відтворення СБ та впливу СІКТ на цей процес його доречно розглядати з позиції наявності найважливіших ознак, просторової локалізації, струк-

турування, типів об'єктів, джерел фінансування, способів виробництва, видів економічної діяльності, наявності витрат, одержання головного результату, подолання деструктивів розвитку, засобів задоволення, характеру виникнення і нагальності задоволення тощо [14, с. 34–37; 15, с. 8–10]. У такий спосіб визначено теоретико-гносеологічні вектори змістового розкриття відтворення СБ в умовах цифровізації (рис. 1) і сформовано наукові підходи до забезпечення цілісності сприйняття цього багатогранного процесу, охарактеризовано його дотичність до різних аспектів безупинності і перманентної повторюваності забезпечення таких благ, наголошено на його різнобічності.

На нашу думку, вплив СІКТ на відтворення СБ пов'язаний із такими вихідними теоретико-методологічними *передумовами*, як:

- необхідність забезпечення безперервності і повторюваності їх надання у національній економіці через удосконалення комунікації з державою, фірмами і домогосподарства;

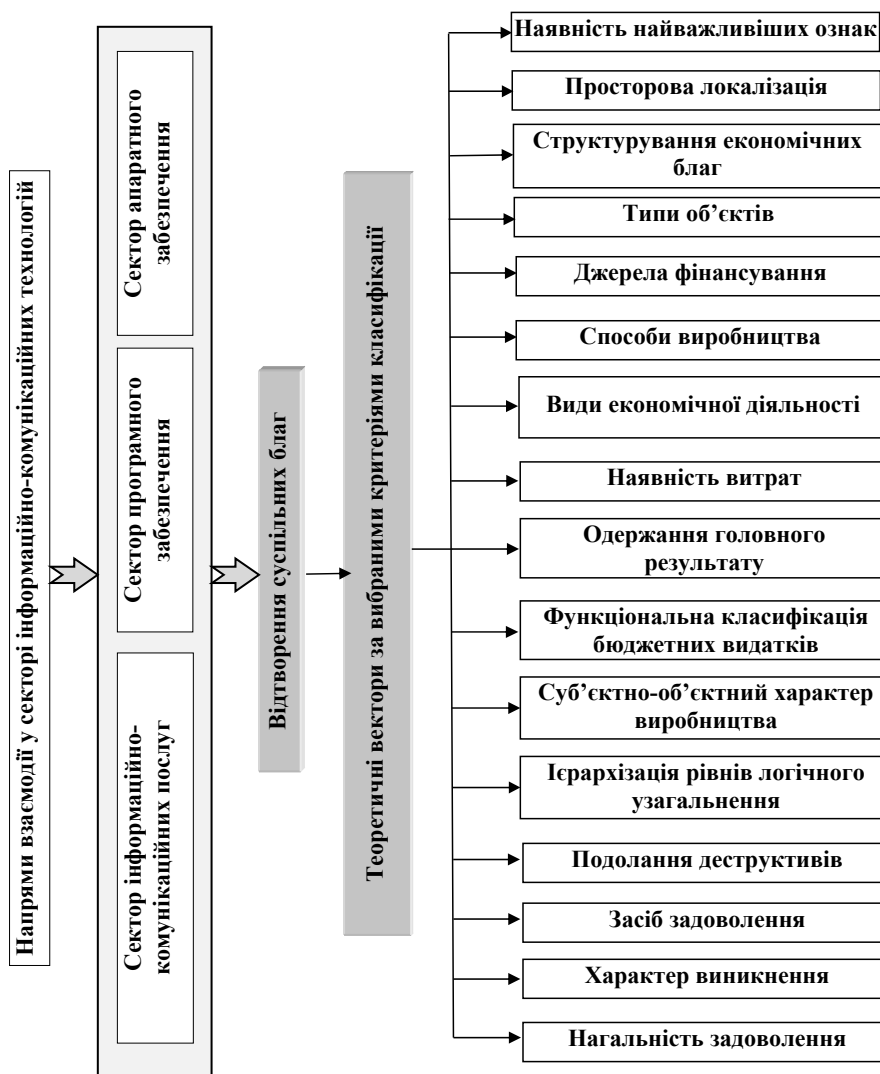
- розвиток багатосторонніх відносин між продуцентами і споживачами СБ, який відбувається на основі поглиблення цифрового співробітництва у цій сфері, що сприяє мінімізації проявів корупції та поліпшенню прозорості економічних відносин;

- органічна пов'язаність з іншими видами господарської діяльності і неможливість існування поза ними, що орієнтована на формування складної самовідновлювальної системи виробничих зв'язків і взаємозалежностей на підставі розбудови цифрових екосистем;

- априорність мережевих екстернальних ефектів, дія яких на національну економіку є здебільшого позитивною і пов'язана з поліпшенням умов побутування людини;

- згладжування асиметричності інформації, що дає змогу краще виявляти взаємозв'язки між колективними потребами і характером надання СБ на підставі аналізу попиту і пропозиції цих благ.

Висновки. Отже, на теоретико-методологічному рівні визначено, що в контексті розкриття внутрішнього змісту категорії «відтворення СБ» використання здобутків СІКТ посилює здатність у задоволенні потреб у них групи людей, коли їх усвідомлюють як конкретну мету діяльності, що пов'язана з поліпшенням людського розвитку, вирішенням актуальних екологічних проблем і забезпеченням прогресивних змін у національній економіці. Розвиток СІКТ дає змогу поліпшити взаємодію держави, фірм і домогосподарств у цій сфері через надання інформаційних послуг, розроблення програмного забезпечення, активізацію використання споживачами і виробниками СБ комп'ютерної техніки та технологій. Додатково це дає змогу налагоджувати ефективну комунікацію між суб'єктами відтворення на національному і регіональному рівнях з урахуванням таких особливостей цифровізації економіки України, як поступовий розвиток цифрової грамотності, підвищення якості Інтернет-послуг і формування цифрових соціальних норм. Специфіковано головні теоретико-гносеологічні вектори змістового розкриття економічної природи відтворення СБ з урахуванням впливу СІКТ. Уважаємо, що поліпшення результативності безперервності надання СБ передбачає активізацію використання інформаційно-комунікаційних технологій

* повнота прояву властивостей невиключеності і неконкурентності у споживанні диференційована

Рис. 1. Теоретико-гносеологічні вектори змістового розкриття відтворення СБ і впливу СІКТ

Джерело: авторська розробка на підставі [14, с. 34–37; 15, с. 8–10]

через розвиток різних Інтернет-платформ взаємодії їх виробників і користувачів, підвищення цифрової грамотності споживачів, надання інформаційно-консалтингових послуг, реалізацію заходів із забезпечення

доступності апаратного забезпечення та становлення культури цифрової взаємодії. Перспектива подальших наукових досліджень передбачає оцінку стану розвитку електронного урядування в економіці України.

Список використаних джерел:

1. Besley T., Ghatak M. Public-Private Partnerships for the Provision of Public Goods: Theory and Applications to NGOs. *The Development Economics Discussion Papers Series*. 1999. № 17. August. 38 p.
2. Deacon R. Public Good Provision under Dictatorship and Democracy. *Public Choice*. 2009. Vol. 139. № 1–2. P. 241–262.
3. Gehlbach S. Electoral Institutions and the National Provision of Local Public Goods. *Quarterly Journal of Political Science*. 2007. Vol. 2. № 1. P. 5–25.
4. Saha S. Democratic Institutions and Provision of a Public Goods. *Economics Working Paper Series*. 2007. Vol. 55. № 3. URL: <http://www.econ.ucsb.edu/papers/wp02-07.pdf> (дата звернення: 18.11.2021).
5. Williams A. The Optimal Provision of Public Goods in a System of Local Government. *The Journal of Political Economy*. 1966. V. 74. P. 18–33.
6. Zhuravskaya E. Incentives to Provide Local Public Goods: Fiscal Federalism, Russian Style. *Journal of Public Economics*. 2000. № 76. P. 337–368.
7. Грабова О.Н. Экономические отношения в производстве общественных благ : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 ; Костромск. госуд. ун-т им. Н.А. Некрасова. Кострома, 2003. 24 с.
8. Котельников А.А. Государственная поддержка воспроизводства опекаемых благ : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 ; Саратов. госуд. соц.-эконом. ун-т. Саратов, 2010. 20 с.

9. Винокурова Ю.А. Проблемы реформирования воспроизводства общественных благ в Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 ; Казанский госуд. ун-т им. В.И. Ульянова-Ленина. Казань, 2001. 19 с.
10. Линева Н.К. Особенности локальных общественных благ в транзитивной экономике : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 ; Южно-Уральский госуд. ун-т. Челябинск, 2004. 25 с.
11. Федорова Ю.В. Глобальные тенденции производства общественных благ : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.01 «Экономическая теория» ; Саратовский госуд. социально-эконом. ун-т. Саратов, 2005. 36 с.
12. Водяненко О.И. Инвестиции в производство общественных благ : тенденции и особенности развития в России : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 ; Саратовский государственный социально-экономический ун-т. Саратов, 2012. 18 с.
13. Рубинштейн А.Я. Экономика общественных предпочтений. Структура и эволюция социального интереса : монография. Санкт-Петербург : Алетейя, 2008. 560 с.
14. Кічурчак М. Концепт відтворення суспільних благ в економічній теорії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 1(196). С. 33–40.
15. Кічурчак М. Економіко-гносеологічні засади визначення сутності суспільних благ. *Економічний форум*. 2018. № 4. С. 4–13.
16. Lupia A., Sin G. Which Public Goods Are Endangered?: How Evolving Communication Technologies Affect The Logic of Collective Action. *Public Choice*. 2003. Vol. 117. № 3–4. P. 315–331. DOI: 10.1023/B:PUCH.0000003735.07840.c7.
17. Bhatnagar, S. *Public Service Delivery: Role of Information and Communication Technology in Improving Governance and Development Impact*. ADB Economics Working Paper Series. 2014. № 139. 36 p.

References:

1. Besley, T., & Ghatak, M. (1999). Public-Private Partnerships for the Provision of Public Goods: Theory and Applications to NGOs. *The Development Economics Discussion Papers Series*, 17, August.
2. Deacon, R. (2009). Public Good Provision under Dictatorship and Democracy. *Public Choice*, 139 (1–2), 241–262. DOI 10.1007/s11127-008-9391-x.
3. Gehlbach, S. (2007). Electoral Institutions and the National Provision of Local Public Goods. *Quarterly Journal of Political Science*, 2 (1), 5–25.
4. Saha, S. (2007). Democratic Institutions and Provision of a Public Goods. *Economics Working Paper Series*, 55 (3). URL: <http://www.econ.ucsb.edu/papers/wp02-07.pdf> (Last accessed: 18.11.2021).
5. Williams A. The Optimal Provision of Public Goods in a System of Local Government. *The Journal of Political Economy*. 1966. V. 74. P. 18–33.
6. Zhuravskaya, E. (2000). Incentives to Provide Local Public Goods: Fiscal Federalism, Russian Style. *Journal of Public Economics*, 76, 337–368. [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(99\)00090-0](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(99)00090-0).
7. Grabova, O.N. (2003). Ekonomicheskie otnosheniia v proizvodstve obshchestvennykh blag [Economic relations in the production of public goods] (Abstract of PhD thesis). Kostromsk. gosud. un-t im. N.A.Nekrasova, Kostroma. [in Russian]
8. Kotelnikov, A.A. (2010). Gosudarstvennaia podderzhka vosproizvodstva opekaemykh blag [The state support for reproduction of merit goods] (Abstract of PhD thesis). Saratov. gosud. soc.-ekonom. un-t, Saratov. [in Russian]
9. Vinokurova, Iu.A. (2001). Problemy reformirovaniia vosproizvodstva obshchestvennykh blag v Rossiiskoi Federatsii [Problems of reforming the reproduction of public goods in the Russian Federation] (Abstract of PhD thesis). Kazanskiy gosud. un-t im. V.I.Ul'yanova-Lenina, Kazan'. [in Russian]
10. Lineva, N.K. (2004). Osobennosti lokalnykh obshchestvennykh blag v tranzitivnoi ekonomike [The features of local public goods in the transitive economy] (Abstract of PhD thesis). Yuzhno-Ural'skij gosud. un-tet, Chelyabinsk. [in Russian]
11. Fedorova, Iu.V. (2005). Globalnye tendentsii proizvodstva obshchestvennykh blag [Global trends in public goods production] (Abstract of doctor thesis). Saratovskij gosud. social'no-e'konom. un-tet, Saratov. [in Russian]
12. Vodianenko, O.I. (2012) Investitsii v proizvodstvo obshchestvennykh blag: tendentsii i osobennosti razvitiia v Rossii [Investments in the production of public goods: trends and features of development in Russia] (Abstract of PhD thesis). Saratov. gos. soc.-ekonom. un-t, Saratov. [in Russian]
13. Rubinshtein, A.Ia. (2008). Ekonomika obshchestvennykh preferentsii. Struktura i evoliutsiia sotsial'nogo interesa [Economics of public preferences. Structure and evolution of social interest]. SPb.: Aleteia. 560 s. [in Russian]
14. Kichurchak, M. (2018) Kontsept vidtvorennia suspilnykh blah v ekonomichnii teorii [Concept of public goods reproduction in economics]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka* [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics], 1 (196), 33–40. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/5>. [in Ukrainian]
15. Kichurchak, M. (2018). Ekonomiko-hnoseologichni zasady vyznachennia sutnosti suspilnykh blah [The economic-gnoseology principles of the public goods essence determination]. *Ekonomichni forum* [Economic forum], 4, 4–13. [in Ukrainian]
16. Lupia, A., Sin, G. (2003). Which Public Goods Are Endangered?: How Evolving Communication Technologies Affect The Logic of Collective Action. *Public Choice*, 117 (3–4), 315–331. DOI: <https://doi.org/10.1023/B:PUCH.0000003735.07840.c7>.
17. Bhatnagar, S. (2014). *Public Service Delivery: Role of Information and Communication Technology in Improving Governance and Development Impact*. ADB Economics Working Paper Series, 139.

УДК 35.071.6

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-2>**Орловська Ю. В.**

доктор економічних наук,

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5915-4261>**Кірюхін Р. О.**

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7022-0787>**Orlovskaya Yuliia, Kiryukhin Rostyslav**

Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТЕОРІЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

У статті проаналізовано історію становлення й розвитку теорії децентралізації як хронологічну послідовність трьох етапів, а саме політичного, адміністративного та економічного. Політичний етап (із початку XIX ст. по 1918 р.) автори характеризують розглядом децентралізації як принципу організації влади в межах країни та вагомого фактору демократизації суспільства. На другому етапі (1918 р. – кінець 60-х рр. XX ст.) наголошується на увазі науковців до особливостей децентралізації як раціонального та ефективного алгоритму здійснення публічного управління, її можливості та обмеження. Третій етап (60-і рр. XX ст. – сьогодні) автори статті визначають як розуміння децентралізації передусім в аспекті матеріально-фінансового забезпечення реалізації ефективного перерозподілу владних повноважень між органами центрального та місцевого рівнів та пошуком конкретних економічних моделей цього забезпечення.

Ключові слова: децентралізація, методологія, теорія розподілу влади, науковий менеджмент, системний підхід.

METHODOLOGICAL BACKGROUND OF THE DECENTRALIZATION THEORIES: RETROSPECTIVE ANALYSIS

The article is devoted to the disclosure of theoretical and methodological aspects of the study of decentralization. The history of the formation of the concept of decentralization is analyzed through the disclosures of the main scientific works. The criterion for distinguishing the historical framework is the content of the defining characteristics of decentralization proposed by theoretical constructions in certain periods. The history of the formation and development of the theory of decentralization is considered as a chronological sequence of three stages: political, administrative and economic. The political stage begins in the early nineteenth century and lasts until 1918. Within this framework decentralization is understood as a principle of organization of power within the country and an important factor in the democratization of society. The methodological basis is the theory of separation of powers. The second stage has the boundaries of 1918 and the late 60's of the twentieth century. Decentralization is seen as a rational and effective algorithm for public administration. The United States is becoming the geographical center for the development of the theory of decentralization. This period is characterized by a focus on strengthening the role of the state in public administration and the corresponding advantage of centralization over decentralization. The third stage began in the 60s of the twentieth century and it continues to this day. The decentralization is understood primarily in terms of material and financial support for the effective redistribution of power between the central and local levels and the search for specific economic models of this provision. It is concluded that only fiscal independence makes local authorities truly independent of the center.

Keywords: decentralization, methodology, theory of separation of powers, scientific management, system approach.

JEL classification: O52, R10, R51, R58

Постановка проблеми. Протягом усього терміну існування України як незалежної держави питання децентралізації влади як засобу демократизації суспільних відносин постійно перебувало на порядку денному вітчизняного публічного управління. До того ж прагнення громадян України інтегруватися до Європейського Союзу додатково вимагає реформування українського державного управління у напрямі децентралізації. Децентралізація як процес перерозподілу повноважень та функцій між центром та регіонами покликана підвищити ефективність управління, справити позитивний вплив на забезпечення належного рівня надання адміністративних послуг населенню, стимулювати економічний розвиток регіонів і, зрештою, держави загалом.

Логічно, що така висока соціальна значущість феномена децентралізації зумовлює активізацію наукового інтересу до нього. Традиційно у вітчизняній науці розгляд сутності та специфіки конкретного явища починають із визначення основних моментів його евристичної історії, тобто процесу його пізнання, відображеного в працях дослідників. Це важливий крок у напрямі здобуття знання, бо саме історичний аналіз наукових поглядів на об'єкт дає змогу повно та всебічно висвітлити процес ускладнення феномена децентралізації та зростання його соціальної ролі, що відбилось на особливостях його теоретичних конструкцій в різні історичні періоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні аспекти дослідження децентраліза-

ції розглядаються у багатьох наукових працях. Представники таких дисциплін, як економіка, політологія, соціологія, адміністративне право і публічне управління, приділяють увагу цьому питанню, вибираючи як методологічні орієнтири твори різних авторів залежно від теми та спрямованості власного дослідження. Яскраві й продуктивні приклади таких пошуків можна знайти у працях О.М. Бориславської, З.С. Варналія, Г.В. Возняк, М.І. Долішнього, І.Б. Заверухи, Р.А. Колишка, В.Ф. Романа, О.В. Ременяк. Водночас теоретичні підходи до розуміння децентралізації здебільшого наводяться фрагментарно, детального поетапного огляду наявних концепцій у роботах у галузі публічного управління не репрезентовано. Також недостатньо досліджені питання про методологічні корені проблематики децентралізації, тобто загальні напрями наукової думки, в межах яких відбувалося становлення концепту децентралізації. Зазначені прогалини послугували основою для виокремлення поля наукового пошуку в рамках статті.

Мета статті полягає в аналізі історії становлення концепту децентралізації у ключових наукових творах дослідників, її поетапному структуруванні за критерієм змісту визначальних характеристик децентралізації, запропонованих теоретичними конструкціями в певні періоди.

Виклад основного матеріалу. Історичні витoki виникнення децентралізації як явища сягають європейського Середньовіччя. Лише Європа з притаманним цьому регіону різноманітним політичним устроєм, відносною самостійністю регіонів та окремих міст, Магдебурзьким правом могла стати місцем народження подібної ідеї; неможливо уявити виникнення такого феномена на соціокультурному тлі будь-якої східної імперії. Відповідно, перші спроби осмислення явища децентралізації, надання йому визначення, виокремлення характерних його рис відбуваються у русі європейської соціально-політичної думки.

Логічно, що головною теоретико-методологічною течією, яка послугувала базисом для теоретичного оформлення децентралізації, виступила теорія розподілу влад. Це було зумовлено особливими умовами оформлення європейської соціально-політичної думки того часу. Так, увагу мислителів було сфокусовано на недоліках і негативних наслідках абсолютизму, можливостях і обмеженнях демократії, проблемах співіснування різних національних спільнот у межах імперських державних утворень. Питання недопущення концентрації влади в руках однієї людини або органу влади було одним із найбільш актуальних для того часу.

Виникнення й розвиток теорії децентралізації пов'язують з іменем видатного компаративіста політичних систем Алексиса де Токвіля [1, с. 22]. Дійсно, у відомій роботі «Демократія в Америці» багато уваги французький філософ приділив порівнянню централізації влади, притаманній європейським державам, та тенденцій децентралізації у США. За його висновками, централізація «пречудово може забезпечити швидкоплинну велич якоїсь людини, проте аж ніяк не міцний добробут цілого народу» [2, с. 147].

Симпатії А. де Токвіля беззаперечно перебувають на боці децентралізації. За умови, якщо населення має добру освіту, добре знає, чого бажає, та звикло турбуватися про власні інтереси, децентралізація, на

його думку, дає найбільш ефективні плоди [2, с. 150]. Іншими словами, тут ідеться про розвинений стан громадянської свідомості, за якого представники окремих громад дбають про суспільний добробут своєї громади. Саме цей аспект децентралізації – об'єднана сила громадян як суб'єкта влади – робить, за А. де Токвілем, децентралізацію вагомим чинником демократії в Америці.

Інше розуміння децентралізації, а саме як деструктивного способу організації влади, знаходимо у працях французького економіста і статистика Моріса Блока. Він вважає, що децентралізація як надання влади окремим регіонам у межах єдиного державного утворення може стосуватися лише окремих аспектів суспільного життя; головні ж владні функції – державна безпека й оборона, управління фінансами, юстиція і право – беззаперечно мають бути зосереджені в центральних органах влади [3, с. 255–258].

Вагомий внесок у становлення теорії децентралізації здійснили роботи відомого німецького правознавця Георга Еллінека. Згідно з його поглядами, держав повною мірою централізованих, тобто таких, у яких уся повнота влади зосереджена в центральному уряді, у сучасному йому світі (на початку ХХ ст.) майже не існує. Децентралізація влади у цьому контексті сприяє вирішенню багатьох проблем, таких як неможливість побачити реальні проблеми окремих регіонів із центральною позиції, зниження якості централізованого управління внаслідок великого соціального розриву між чиновниками та громадянами. Вона сприяє самостійності громадян, пробудженню в них інтересу до політичного життя, посиленню відчуття політичної відповідальності громадян унаслідок надання ним можливості брати участь в управлінні, посиленню законності на противагу можливій сваволі центральної влади тощо [4, с. 618–620].

Розвиваючи тему децентралізації, Г. Еллінек вказує на існування декількох її форм. У першому випадку держава формує в регіонах місцеві представництва органів державного управління, яким потім надає досить широкий обсяг повноважень; така форма має назву адміністративної (бюрократичної) децентралізації. Друга форма будується на факті надання локальним громадам можливості формувати власні органи для управління власними справами; тут ідеться про місцеве самоврядування як форму децентралізації [4, с. 604–610].

Звертає на себе увагу факт, що усі зазначені концептуальні побудови так чи інакше розглядають поняття децентралізації крізь призму категорії централізації у їх співвідношенні та порівнянні. Децентралізація тут розуміється як спосіб концентрації державної влади, протилежний централізації, тобто як зосередження певних владних функцій і повноважень на місцях, а не в центрі.

Власне, усе наведене становить специфіку першого етапу становлення теорії децентралізації, який ми пропонуємо назвати політичним. Його кінцем ми вважаємо рік закінчення Першої світової війни – 1918 р., тому що ця подія викликала значні зміни політичного та геополітичного клімату, а саме розпад імперій (Російської, Австро-Угорської, Німецької, Османської) і зумовлене цим виникнення нових європейських суверенних держав; вихід уперед нового світового економічного

лідера – США; подальшу демократизацію одних держав і створення тоталітарних режимів в інших. Усе це спричинило необхідність наукового переосмислення процесів децентралізації.

Зміни геополітичної мапи Європи та втрата багатьма державами довоєнного статусу й великих ресурсів зумовили тимчасове зниження дослідницького інтересу до проблеми децентралізації в європейському науковому просторі. Тим часом у США, де відбувався інтенсивний індустріальний переворот, навпаки, посилювався соціальний запит на наукові підходи до організації управління, як управління бізнесом, так і управління державою, тому більшість теоретичних напрацювань, які ми умовно віднесли до другого етапу концептуалізації децентралізації, належить саме американським дослідникам, а осмислення категорії децентралізації відбувається в межах теорії державного управління.

Згідно з поглядами істориків науки державного управління, становлення цієї науки спершу відбувалось на ґрунті постулатів, що справжня демократія і справжня ефективність є синонімами; державне управління – це наука зі зрозумілими законами і принципами, подібна до наук про природу, а практику державного управління можна чітко поділити на сферу ухвалення рішень та сферу їх виконання [5, с. 19]. Відповідно, розгляд процесу децентралізації також відбувався на методологічних засадах наукового менеджменту з позицій раціональності, ефективності, доцільності.

Початок розвитку значної теорії покладено працями 28-го Президента США, відомого історика та політолога Вудро Вільсона. В. Вільсон вбачав у децентралізації стійку тенденцію розвитку та вдосконалення державного управління. На його думку, органи управління в кожному маленькому чи великому місті, окрузі, штаті або державі загалом повинні мати рівну силу, при цьому бути взаємозалежними та співпрацювати на засадах незалежності та взаємної допомоги. Тоді замість централізованої влади утвориться широке об'єднання з допустимим розподілом повноважень, коли органи управління різних рівнів об'єднуються один з одним для досягнення загальної мети на основі справедливої рівності та рівної підлеглості [6, с. 42–43].

З позицій суспільної ефективності розглядав децентралізацію та місцеве самоврядування Вільям Ф. Віллоубі. На його думку, місцеве (зокрема, муніципальне) управління має виходити з того, що муніципалітет за своїми характеристиками фактично дорівнює корпорації, тому засоби муніципального управління також мають бути тотожними управлінню корпораціями з використанням методів і структур, що довели свою ефективність у забезпеченні ефективності в діяльності великої корпорації. Головним серед таких методів В.Ф. Віллоубі вважає спосіб привести витрати у пряму відповідність до можливих або фактичних доходів, тобто складання бюджету, та призначити спеціальний центральний орган для проведення процедури контролю за бюджетом [7, с. 42–43]. Це дає змогу зауважити, що у фінансовому аспекті В.Ф. Віллоубі віддає перевагу централізації перед децентралізацією, тоді як виконання адміністративно-управлінських функцій вважає можливим передати на місцевий рівень.

На підставі методології наукового менеджменту також побудовано погляди Леонарда Д. Уайта. Ана-

лізуючи становлення державного управління у США, дослідник зазначає, що перші управлінські інститути країни історично характеризуються децентралізованістю та самостійністю управління на місцях, що зумовлено соціальними та економічними вимогами того часу. Загальнодержавне управління на той момент могло бути зведене до виконання поліцейських та оборонних функцій, тоді як інші аспекти мали вирішуватися на місцях. Проте індустріалізація американського суспільства у ХХ ст. та відповідне ускладнення соціально-історичних умов висувають перед американськими управлінцями велику кількість різноманітних та технічно складних проблем. Це вимагає належної відповіді у вигляді уніфікації управлінської діяльності та професіоналізації управлінського кадрового складу, при цьому на державний рівень мають бути переведені майже всі управлінські аспекти [8, с. 68–69].

Саме держава, на думку Л.Д. Уайта, має стати гарантом суспільної співпраці та соціального регулювання у складних умовах індустріалізації, урбанізації, досі небувалої соціальної мобільності та формування нових соціальних класів з економічними інтересами, тому процес управління має бути одним і тим самим на рівні держави, штату чи міста, тому що будь-які питання адміністрування (стосовно ліцензування медичної практики, контролю над торгівлею, відновлення занедбаних земель тощо) вирішуються однаково на всіх рівнях [8, с. 64–65]. Іншими словами, у праці Л.Д. Уайта обґрунтовується, так би мовити, антидецентралізація, тобто доводиться необхідність та своєчасність централізації управлінських процесів у нових індустріальних умовах.

Ця тенденція – орієнтація на посилення ролі держави в публічному управлінні і відповідну перевагу централізації над децентралізацією – у подальшому продовжилася й навіть посилилася завдяки працям Джона Мейнарда Кейнса та його послідовників. Передусім відомий як класик економічної думки та засновник макроекономіки Дж.М. Кейнс значною мірою вплинув також на формування теорії публічного управління, особливо щодо становлення ідеології державного дирижизму та розвитку економічної теорії бюрократії. Основним принципом учення Дж.М. Кейнса дослідники називають раціоналізм з огляду на нове розуміння цілей держави. Держава в цій трактовці мала стати інструментом цивілізованості та гуманізму й активно сприяти суспільному добробуту: завдяки плануванню та регулюванню вона мала забезпечувати мир, порядок, соціальну справедливість, виховання нових поколінь, захист від біо- та соціогенних загроз, вирівнювання колективних групових інтересів [9, с. 255].

За Дж.М. Кейнсом, для науковців «підсумковим завданням є вибір тих перемінних, які можуть перебувати під свідомим контролем чи управлінням центральної влади в тій системі реальності, де ми живемо» [10, с. 415]. Такими перемінними вчений називає сукупний попит та національний дохід, а інструментом, за допомогою якого відбувається державне регулювання, вважає державні закупівлі та інвестиції; за словами економіста, «держава, яка в змозі зважити граничну ефективність капітальних благ з точки зору тривалих перспектив та на основі загальних соціальних вигод, буде брати на себе дедалі більшу відпові-

дальність за пряму організацію інвестицій» [10, с. 351]. Популярність зазначених ідей, зумовлена їхньою практичною ефективністю під час виходу США з Великої депресії, з часом спричинила ріст бюрократії, надмірну централізацію, передусім у економічному аспекті, та, зрештою, дещо похилила суспільну довіру до держави та управлінців як її агентів.

Саме цей момент – кінець 60-х рр. – ми пропонуємо вважати кінцем другого етапу концептуалізації феномена децентралізації, де головним осередком теоретизування виявилися США. Нагадаємо, що американські дослідники розглядали децентралізацію насамперед як принцип організації управління державою, тобто на другому етапі спостерігається відхід від аналізу суто владно-політичних засад у бік дискурсу організаційно-адміністративних засад децентралізаційного процесу.

Таким чином, другим етапом наукового дискурсу проблематики децентралізації ми пропонуємо вважати період із 1918 р. по 60-ті рр. ХХ ст. Основними його ознаками виступають перенесення акценту на управлінсько-організаційні аспекти децентралізації, загальна тенденція до посилення ролі централізованого управління у теоретичних моделях публічного управління. На нашу думку, цей етап справедливо буде назвати адміністративним.

Відповідно, з кінця 60-х рр. ХХ ст. починається третя хвиля наукового інтересу до досліджуваного явища. Констатуючи наявність нового сплеску інтересу до питань децентралізації в цей час, Герберт Кауфман пропонує розглядати поперемінні актуалізацію та зниження інтересу до цієї тематики в науці державного управління як притаманний самій системі управління аспект, свого роду хвильовий процес. Усю історію держави, на думку Г. Кауфмана, можна розглядати як послідовність змін, які відбуваються внаслідок перерозподілу акцентів між трьома головними цінностями, а саме репрезентативністю, політично нейтральною компетенцією, адміністративним керуванням. Кожна зміна балансу цінностей викликає нове пристосування інтересів задля виправлення ситуації; відповідним чином посилюється або, навпаки, нівелюється суспільна потреба в децентралізації. Кінець 60-х рр. у цій концепції виглядає як початок нової хвилі інтересу до децентралізації, адже соціальна незадоволеність роботою бюрократичних управлінських структур зумовила потребу в адміністративній реорганізації американської системи управління, тому питання децентралізації знову опинились на порядку денному. Віддаючи належне позитивним аспектам децентралізації, а саме зростанню рівня залучення населення до управління, першочерговості вирішення актуальних для громадськості проблем, більшому впливу регіонів на конструювання державної політики, вчений водночас оговорює її можливі негативні наслідки, такі як конфлікти місцевих груп інтересів у боротьбі за ресурси, конкуренція між місцевими органами влади, зменшення обсягу коштів [11, с. 177].

Цілком логічним у цьому аспекті виглядає нове науково-методологічне оформлення проблематики децентралізації. Вихід на перші гносеологічні позиції системного підходу викликав до життя спроби розглядати управління як систему з внутрішньою структурою, яка може перебувати в статичності та динаміці. Відповідно, децентралізацію стали аналізувати як внутрішній про-

цес, акцентуючи увагу на змінах, які він викликає у стані всієї соціальної системи та її окремих складових частин, таких як політика, економіка, громадська думка.

Третя хвиля наукової зацікавленості тематикою децентралізації супроводжується переносом акцентів на фінансовий бік незалежності регіонів від центру. Початком розгляду цих аспектів наука завдячує працям Чарльза Тібу, який звернув увагу на можливості, якими супроводжується фінансова децентралізація щодо забезпечення населення суспільними благами. Саме конкуренцію між муніципалітетами щодо залучення населення якнайкращої якості вчений вважає показником, що найбільшою мірою доводить ефективність децентралізації в економічному значенні [12].

Ч. Тібу ввів у науковий обіг поняття «голосування ногами», що означає міграцію населення в ті міста та штати, де пропонується найкращий рівень надання суспільних послуг за найменшу вартість, тобто між окремими регіонами спостерігається конкурентний ринок, умовними «товарами» на якому виступають умови соціальних благ та податки. Комбінація цих чинників складає певний рейтинг муніципалітетів; у такий спосіб пошук способу надання суспільних послуг за найменших витрат стає аналогом ринкового рішення. Вигідність децентралізації, за Ч. Тібу, полягає в тому, що за таких умов максимальна кількість муніципалітетів пропонує високий рівень соціальних благ за мінімально можливою ціною [13].

Питання економічної ефективності суспільних послуг також заклав у засади власної теорії фінансової децентралізації британський учений Уоллес Оутс. Йому належить формулювання «теорема децентралізації», в якій стверджується, що за умов наявності можливостей для задоволення суспільного блага в конкретного місцевого органу та вартості цього задоволення, що дорівнює середнім витратам у державі, надання послуг із задоволення цього блага на місцевому рівні завжди буде більш економічно ефективним, ніж надання послуг на централізованому рівні [14, с. 351]. Основним джерелом витратків «на місцях» виступають місцеві податки, а це означає, що послуги оплачують ті, хто ними користується. Таким чином, на умовному ринку суспільних послуг створюється конкуренція між регіональними органами влади, а центральні органи влади покликані контролювати рівність умов цієї конкуренції і забезпечувати мінімальні соціальні стандарти по всій країні [15, с. 45].

Подальший розвиток теорії децентралізації пов'язують з іменем Дж. Стиглера. У його працях набуло теоретичного оформлення поєднання економічних та політичних процесів: під кутом зору сприйняття державного регулювання у вигляді конкретних норм як такого самого товару, як і будь-які інші, Дж. Стиглер пропонує розуміння централізованого регулювання економіки як вигідного для певних суспільних кіл способу прийняття політичних рішень. Відповідно, в такому аспекті фінансові рішення місцевого рівня насправді мають більшу економічну ефективність і більшою мірою відповідають потребам виборців [16].

Висунення бюджетно-податкових засад як ключових аспектів децентралізації дає змогу назвати цей етап становлення теорії децентралізації економічним. Із наведених концептуальних побудов третього етапу випливає, що реальною децентралізацією виступає

Таблиця 1

Етапи становлення теорії децентралізації

Хронологічні межі	Теоретико-методологічна база	Домінуючий підхід	Представники	Головні теоретичні постулати
XIX ст. – 1918 р.	Теорія розподілу влади	Політичний підхід	А. де Токвіль, М. Блок, Г. Єллінек	Децентралізація розглядається як принцип організації влади в межах країни, вагомий фактор демократизації суспільства.
1918 р. – кінець 60-х рр. XX ст.	Науковий менеджмент	Адміністративний підхід	В. Віллоубі, Л.Д. Уайт, Дж.М. Кейнс, Г.А. Саймон	Децентралізація розглядається як алгоритм здійснення публічного управління, що відповідає вимогам раціональності та ефективності.
60-і рр. XX ст. – сьогодні	Системний підхід	Економічний підхід	Ч. Тібу, У. Оутс, Дж. Стиглер	Децентралізація розглядається як матеріально-фінансове забезпечення реалізації ефективного перерозподілу владних повноважень між органами центрального та місцевого рівнів, пошук економічних моделей цього забезпечення.

Джерело: авторське опрацювання

саме її фінансова модель, тому що лише бюджетно-податкова самостійність робить місцеві органи дійсно незалежними від центру, тобто й політичні, й адміністративні аспекти децентралізації залишатимуться декларативними конструкціями, якщо не будуть підкріплені фінансовою спроможністю їхньої реалізації.

Таким чином, історія становлення й розвитку теорії децентралізації у зарубіжній науково-управлінській думці уявляється нам як хронологічна послідовність трьох етапів, а саме політичного, адміністративного та економічного. Головні узагальнення проведеного аналізу наведено у табл. 1.

Висновки. Розгляд історії становлення й уточнення поняття децентралізації дав змогу виділити три етапи цього процесу, окреслені як рамками реальних історичних подій, що зумовлювали певний кут зору на

феномен децентралізації, так і теоретико-методологічними течіями науки публічного управління, які задавали межі й напрями аналізу децентралізації в певні періоди. Це дає змогу стверджувати, що теорія децентралізації не є усталеною пізнавальною конструкцією; вона перманентно змінюється й доповнюється, набуває нових евристичних деталей та концептуального абрису, тому потрібні постійна наукова рефлексія, перегляд уже наявних знань та примірювання їх до нових методологічних рейок.

На цьому тлі уявляється необхідним розгляд концептуальних розробок українських учених стосовно децентралізації та порівняння їх із зарубіжними теоріями. Саме цей аспект виглядає продуктивним напрямом подальших евристичних пошуків у межах теорії децентралізації.

Список використаних джерел:

1. Гройсман В.Б. Структурно-функціональна роль децентралізації влади у процесах становлення громадянського суспільства. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 44 (1). С. 221–229. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_44%281%29_29 (дата звернення: 25.08.2021).
2. Де Токвіль А. Демократія в Америці / пер. с фр. ; предисл. Г.Дж. Ласки. Москва : Прогресс, 1992. 575 с.
3. Leroux R. Maurice Block on “Decentralization”. *French Liberalism in the 19th Century: An Anthology*. Routledge, 2012. P. 255–258.
4. Єллінек Г. Общее учение о государстве / вступ. статья И.Ю. Козлихина. Санкт-Петербург : Юридический центр «Пресс», 2004. 752 с.
5. Классики теории государственного управления: американская школа / под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. Москва : изд-во МГУ, 2003. 800 с.
6. Вильсон В. Наука государственного управления. *Классики теории государственного управления: американская школа* / под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. Москва : изд-во МГУ, 2003. С. 24–43.
7. Уиллоуби У.Ф. Движение к бюджетной реформе в США. *Классики теории государственного управления: американская школа* / под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. Москва : изд-во МГУ, 2003. С. 51–56.
8. Уайт Л.Д. Введение в науку государственного управления. *Классики теории государственного управления: американская школа* / под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. Москва : изд-во МГУ, 2003. С. 63–74.
9. Капогузов Е.А. Роль кейнсианских идей в эволюции парадигм государственного управления. *Историко-экономические исследования*. 2017. Т. 18. № 2. С. 244–256.
10. Кейнс Дж.М. Избранные произведения / пер. с англ. ; сост. А.Г. Худокормов. Москва : Экономика, 1993. 540 с.
11. Кауфман Г. Административная децентрализация и политическая власть. *Классики теории государственного управления: американская школа* / под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. Москва : изд-во МГУ, 2003. С. 380–396.
12. Tiebout Ch. An Economic Theory of Fiscal Decentralization. *Public Finances: Needs, Sources, and Utilization* / Universities-National Bureau Committee for Economic Research. URL: <http://www.nber.org/chapters/c2273.pdf> (дата звернення: 26.08.2021).
13. Холодов А.С., Косенко С.Т. Гипотеза Тибу и возможности ее реализации. *Студенческий научный форум* : материалы IV Международной студенческой электронной научной конференции. Санкт-Петербург, 2012. URL: <http://www.rae.ru/forum2012/213/1335> (дата звернення: 30.08.2021).

14. Oates W. Toward a second-generation theory of fiscal federalism. *International Tax and Public Finance*. 2005. № 12. P. 349–373.
15. Стале ендегенне зростання регіонів України в умовах децентралізації : монографія / за ред. І.З. Сторонянської. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2019. 501 с.
16. Stigler G.J. The Theory of Economic Regulation. *Bell Journal of Economics and Management Science*. 1971. № 2. P. 3–21.

References:

1. Hroisman V.B. (2015) Strukturno-funktsionalna rol detsentralizatsii vlady u protsesakh stanovlennia hromadianskoho suspilstva [Structural and functional role of decentralization of power in the processes of formation of civil society]. *Efektivnist derzhavnogo upravlinnya*, no. 44 (1), pp. 221–229. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_44%281%29_29 (accessed 25 August 2021).
2. Tokvil Aleksis de (1992) *Demokratiya v Amerike* [Democracy in America]. Moscow: Progress.
3. Leroux R. (2012) Maurice Block on «Decentralization». *French Liberalism in the 19th Century: An Anthology*. Routledge. P. 255–258.
4. Ellinek G. (2004) *Obshee uchenie o gosudarstve* [General doctrine of the state]. Sankt-Peterburg.
5. Izdatelstvo MGU (2003) *Klassiki teorii gosudarstvennogo upravleniya: amerikanskaya shkola* [Classics of the theory of public administration: American school]. Moscow.
6. Wilson V. (2003) *Nauka gosudarstvennogo upravleniya* [Science of public administration]. *Klassiki teorii gosudarstvennogo upravleniya: amerikanskaya shkola*. Moscow. P. 24–43.
7. Willoughby U.F. (2003) *Dvizhenie k byudzhetnoj reforme v SSHA* [Moving towards budgetary reform in the United States]. *Klassiki teorii gosudarstvennogo upravleniya: amerikanskaya shkola*. Moscow. P. 51–56.
8. White L.D. (2003) *Vvedenie v nauku gosudarstvennogo upravleniya* [Introduction to the Science of Public Administration]. *Klassiki teorii gosudarstvennogo upravleniya: amerikanskaya shkola*. Moscow. P. 63–74.
9. Kapoguzov E.A. (2017) *Rol kejnzijskikh idej v evolyucii paradigmat gosudarstvennogo upravleniya* [The role of Keynesian ideas in the evolution of public administration paradigms]. *Istoriko-ekonomicheskie issledovaniya*. V. 18. № 2. P. 244–256.
10. Keynes J.M. (1993) *Izbrannye proizvedeniya* [Selected works]. Moskva: Ekonomika.
11. Kaufman G. (2003) *Administrativnaya decentralizatsiya i politicheskaya vlast* [Administrative decentralization and political power]. *Klassiki teorii gosudarstvennogo upravleniya: amerikanskaya shkola*. Moscow. P. 380–396.
12. Tiebout Ch. (1961) *An Economic Theory of Fiscal Decentralization*. *Public Finances: Needs, Sources, and Utilization* / Universities-National Bureau Committee for Economic Research. URL: <http://www.nber.org/chapters/c2273.pdf> (accessed 26 August 2021).
13. Holodov A.S., Kosenko S.T. (2012) *Gipoteza Tibu i vozmozhnosti ee realizatsii* [Tiebout's hypothesis and the possibility of its implementation]. *Studencheskij nauchnyj forum: IV Mezhdunarodnaya studencheskaya elektronnaya nauchnaya konferentsiya*. Sankt-Peterburg. URL: <http://www.rae.ru/forum2012/213/1335> (accessed 30 August 2021).
14. Oates W. (2005) Toward a second-generation theory of fiscal federalism. *International Tax and Public Finance*, no. 12, pp. 349–373.
15. Storonianska I.Z. (2019) *Stale endogenne zrostannya regioniv Ukrayini v umovah decentralizatsiyi* [Sustainable endogenous development of regions of Ukraine in the minds of decentralization]. Lviv: DU Institut regionalnih doslidzhen imeni M.I. Dolishnogo NAN Ukrayini.
16. Stigler G.J. (1971) *The Theory of Economic Regulation*. *Bell Journal of Economics and Management Science*, no. 2, pp. 3–21.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.5.018.6

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-3>**Венгерська Н. С.**кандидат економічних наук, доцент,
Запорізький національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8171-8206>**Лубенець І. О.**старший викладач,
Запорізький національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4495-5947>**Venherska Natalja, Lubenets Igor**
Zaporizhzhia National University

РЕТРОСПЕКТИВА ТЕОРІЙ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

У статті розглянуто основні стадії формування теоретичних концепцій міжнародної торгівлі XVII–XVIII ст. Простежується еволюція економічних теорій міжнародної торгівлі у першій половині XX ст., виділяються чинники, що визначають міжнародний поділ праці та спеціалізацію країн. Приділено увагу подальшому розвитку теорії порівняльних переваг, теорії зовнішньої торгівлі, що базується на «ефекті від масштабу», аналізу чинників міжнародної конкурентоспроможності. Обґрунтовується поява у другій половині XX ст. нових теорій міжнародної торгівлі. Наголошується, що більш глибокі знання у галузі теорії міжнародної торгівлі спільно з методами економічного аналізу можуть допомогти в побудові більш реалістичної моделі міжнародної торгівлі. Це дасть можливість прогнозувати як загальні тенденції розвитку міжнародної торгівлі, так і її розвиток між окремими країнами або групами країн.

Ключові слова: вигоди від торгівлі, експорт, імпорт, конкурентні переваги, конкурентоспроможність країни, теорії міжнародної торгівлі, фактори виробництва.

RETROSPECTIVE OF INTERNATIONAL TRADE THEORIES

The impact of globalization and regionalization on the dynamics and structure of international trade, deepening international specialization and cooperation between countries, diversification of goods and services traded in international markets, has led to the need for deep theoretical understanding to identify features of the current stage of world trade, and patterns and trends of its development, which leads to the generalization of international trade theories for the foreign trade policy development of the state. The aim of the article is to study the development and systematization of international trade theories, to clarify the theoretical basis for further both analytical and practical work. The main stages of theoretical concepts formation of international trade in XVII–XVIII centuries are considered in the article. The evolution of international trade economic theories in the first half of the twentieth century is traced, the factors that determine the international division of labour and specialization of countries are highlighted. Attention is paid to the further development of the theory of comparative advantage, the theory of foreign trade, based on the «effect of scale», the analysis of international competitiveness factors. The appearance of international trade new theories in the second half of the twentieth century is substantiated. It is emphasized that deeper knowledge in the field of international trade theory together with the methods of economic analysis can help build a more realistic model of international trade. This will make it possible to predict both general trends in international trade and its development between individual countries or groups of countries. As a result, it can be noted that international trade theories are generally developing in several directions. Some theories develop the principles of classical theories, extending them to more goods, countries and factors of production; some of the new theories try to analyze and study in more detail certain aspects of international trade that have not been explained in classical theories. However, despite the different subjects of research, all these theories are undoubtedly an effective tool for analyzing the basic principles of international trade in Central and Eastern Europe.

Keywords: benefits from trade, export, import, competitive advantages, country competitiveness, theories of international trade, factors of production.

JEL classification: B27, F11, F13

Постановка проблеми. Розвиток світової торгівлі у сучасному глобалізованому економічному просторі відіграє усе більшу роль, незважаючи на те, що всі інші форми міжнародних економічних відносин (МЕВ)

теж динамічно розвиваються. Світова торгівля продовжує відігравати одну з провідних ролей, перевищуючи за динамікою темпи росту світового виробництва. Проблемами міжнародної торгівлі цікавилися вчені

та політики ще у ті часи, коли інших напрямів економічних відносин ще не існувало. За сучасних умов процесів глобалізації міжнародна економіка починає відігравати важливу роль у житті кожної держави, підприємства, громадянина.

Незважаючи на великий внесок науковців у розвиток теорій міжнародної торгівлі, вплив процесів глобалізації та регіоналізації на динаміку і структуру міжнародної торгівлі, поглиблення міжнародної спеціалізації і кооперації між країнами, диверсифікація товарів і послуг, що торгуються на міжнародних ринках, призвели до того, що необхідне глибоке теоретичне осмислення, щоб виявити як особливості сучасного етапу розвитку світової торгівлі, так і закономірності і тенденції її розвитку, що й зумовлює актуальність теми цієї статті. На нашу думку, узагальнення теорій міжнародної торгівлі вкрай актуальне і для вироблення зовнішньоекономічної торговельної політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне обґрунтування законів розвитку міжнародної торгівлі, принципів та форм її організації дали класики економічної теорії. На сучасному етапі аналізом теорій міжнародної торгівлі займаються такі економісти, як І. Бураківський [2], О. Кіреєв [5], Р. Карбау [4], П. Кругман [6], П. Ліндерт [11], М. Обстфельд [6], М. Портер [9; 10], Т. Пугель [11], В. Рокоча [12], Є. Савельєв [13] та ін. Також у роботі проаналізовано основні тенденції в розвитку міжнародної торгівлі на основі робіт В.В. Козюк [3], А.П. Кіреєва [5], П. Кругмана [7], М. Мелиц [8] та використано аналітичні роботи з міжнародної торгівлі вітчизняних та зарубіжних учених (К.Г. Бородін [1], Н.К. Садигова [14]).

Але суттєві геополітичні зрушення і зміни у розстановці сил міжнародних акторів і впливи світових фінансово-економічних криз призвели до того, що необхідні подальші дослідження теоретичних концепцій міжнародної торгівлі.

Мета статті полягає у дослідженні розвитку і систематизації теорій міжнародної торгівлі для уточнення теоретичної основи для подальшої як аналітичної, так і практичної роботи.

Виклад основного матеріалу. Перші спроби теоретичного обґрунтування міжнародної торгівлі виникають у XVII–XVIII ст. у рамках меркантилізму в працях А. Монкретьєна, Т. Мана, Дж.Д. Стюарта. На їхню думку, джерелом багатства країни є експорт ремісничих товарів, а його зменшення – імпорт зарубіжних товарів. Саме міжнародна торгівля є джерелом збагачення держави. Для отримання максимальної вигоди меркантилісти пропонували стимулювання виробництва та експорту ремісничих товарів. Держава створювала бар'єри для іноземних товарів та осуджувала бартерний обмін, забороняла вивіз за межі країни грошей і стимулювала їх увіз.

Необхідно зауважити, що під багатством автори зазначеної течії розуміли коштовні метали. Збільшення грошей у країні призводило до збільшення активного торговельного балансу країни, а це, своєю чергою, призводило до зростання цін у країні. Як наслідок, товари стають неконкурентоспроможними на зовнішньому ринку, а це, своєю чергою, призводить до зниження експорту, відтоку грошей із країни і може призвести до від'ємного торгового балансу. Слабкі боки меркан-

тилістичної політики і стали підґрунтям для генерації нової теорії міжнародної торгівлі.

Така теорія з'явилася у 1776 р. у праці А. Сміта «Дослідження про природу і причини багатства народів». У ній він обґрунтовує політику вільної торгівлі та принцип абсолютної переваги в міжнародній торгівлі. Він указував, що для країн вигідним є не лише продаж товарів за кордон, а й їхня купівля на зовнішніх ринках. Також він зробив спробу визначити, які саме товари вигідно експортувати, а які імпортувати. У своїй моделі Сміт не розглядав випадки, коли одна країна має абсолютну перевагу у виробництві обох товарів.

Такий випадок уже досліджує Д. Рікардо у праці «Принципи політичної економії та оподаткування» (1819 р.). Він показує, що якщо певна країна не має абсолютної переваги у виробництві товарів по відношенню до другої, то це не є перепорою для торгівлі між двома країнами. Тобто він формулює загальний принцип міжнародної спеціалізації: країна повинна спеціалізуватися на експорті того товару, у виробництві якого вона має найменші альтернативні витрати, які виражені кількістю іншого товару, ніж в іншій країні. Але треба зазначити, що коли у країнах витрати праці однакові, країни не отримують вигоди від міжнародної торгівлі.

У подальшому розвиток теорії порівняльних переваг розвивається у праці Д. Міля «Принципи політичної економії». У ній він показує, що відносна ціна товару прагнучиме до такого рівня, котрий буде проміжним між цінами товарів, які були на початку торгівлі.

Із часом теорія Д. Рікардо була розширена на більшу кількість товарів. Економіка певної країни матиме переваги у витратах по всіх товарах, по яких її відносна продуктивність перевищуватиме величину відносно заробітної плати. А по всіх інших товарах порівняльні переваги належатимуть іншим країнам. За таких умов міжнародна торгівля буде сприятиме зростанню галузевої спеціалізації кожної країни на зовнішньому ринку за рахунок більш ефективного використання власних ресурсів праці. Таким чином, теорія Д. Рікардо пов'язує порівняльні переваги з різною ефективністю використання в різних країнах фактору виробництва – праці.

Наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. відбулися структурні зміни в міжнародній торгівлі. Саме тоді шведські економісти Е. Гекшер та Б. Олін спробували пояснити причини міжнародної торгівлі товарами на основі забезпеченості факторами виробництва.

Е. Гекшер у статті «Вплив зовнішньої торгівлі на розподіл доходу» та Б. Олін у докторській дисертації «Теорія торгівлі» вказали, що країни експортують ті товари, у виробництві яких переважно використовують надлишковий фактор виробництва.

Необхідно відзначити, що теорія Гекшера – Оліна є двофакторною. У ній порівнюються лише два фактори. Якщо країни по-різному забезпечені працею та капіталом, то в країні, де трудових ресурсів багато, а капіталу недостатньо, праця буде порівняно дешевою, а капітал – дорогим. І навпаки: у країні, де трудових ресурсів мало, а капіталу багато, праця буде дорогою, а капітал – дешевим. Кожна із цих країн експортуватиме ті товари, які порівняно дешевше виробляти, використовуючи дешевший надлишковий фактор виробництва.

Незважаючи на те що одна з країн може мати більші обсяги обох факторів виробництва, ніж інша, найважливішу роль відіграє власне відносна надлишковість факторів, а не їхня абсолютна кількість. Уважають, що країна має відносний надлишок праці, якщо співвідношення обсягів праці до капіталу у цій країні є вищим, аніж за кордоном.

Теорія Гекшера – Оліна була основою теорії міжнародної торгівлі майже протягом шістдесяти років. Модель ілюструє, як обсяги запасів факторів виробництва та задані ззовні рівні цін на товари впливають на внутрішні ціни факторів виробництва, обсяги виробництва та споживання.

У 1953 р. В. Леонт'єв здійснив ґрунтовне тестування теорії Гекшера – Оліна. Він проаналізував структуру торгівлі США та виявив, що імпорт цієї країни 1947 р. був більш капіталомістким, аніж експорт. Тобто США експортували більш трудомістку продукцію та імпортували більш капіталомістку продукцію.

Несподівані результати тестувань вимагали пояснення. Були здійснені численні спроби доведення правильності теорії Гекшера-Оліна та спростування результатів дослідження В. Леонт'єва.

У ході досліджень виявили, що, незважаючи на простоту та свою зрозумілість, теорія Гекшера – Оліна не має значного емпіричного підґрунтя та у багатьох випадках її не підтверджено. Тобто не всі явища міжнародної торгівлі можна розглядати та аналізувати на основі теорії Гекшера – Оліна, і парадокс В. Леонт'єва застерігає від прямолінійного застосування цієї теорії у дослідженнях. Однак теорія Гекшера – Оліна продовжує займати достатньо вагоме місце серед інструментів аналізу міжнародної торгівлі.

Наприкінці ХХ ст. у міжнародній торгівлі відбулися значні зміни: зазнали змін структура міжнародної торгівлі, напрями її розвитку. І класична теорія міжнародної торгівлі вже не завжди може пояснити ці процеси. Виникають альтернативні теорії міжнародної торгівлі.

У 1966 р. американський економіст М. Познер зауважує на прояві ефекту часового лагу між початком виробництва та експортом продукції. Подальші дослідження призвели до появи нової теорії міжнародної торгівлі, заснованої на технологічному розриві.

Якщо підприємство-новатор має монополію на виробництво нової продукції, то як монополіст отримує монополійний прибуток. Але монополійний прибуток заохочує інших виробників прийти на цей ринок, і підприємство-новатор утрачає своє монополійне становище на цьому ринку. Для поліпшення свого становища і компенсації втрачених прибутків підприємство починає шукати нові ринки збуту [1]. І цей процес стає циклічним.

Але треба зазначити, що теорія не пояснювала поведінку тих підприємств, товари яких мають короткий життєвий цикл. Окрім того, теорія закріплювала за підприємствами-новаторами довічний статус світового флагмана, а це суперечило економічній дійсності.

У 1999 р. після публікації праці Масахіса Фудзита, Пола Кругмана і Ентоні Венаблса *The Spatial Economy* сформувалася теорія Пола Кругмана «Нова економічна географія».

Ця нова теорія міжнародної торгівлі вказує, що за збільшення доходів споживачі бажають мати більш широкий вибір продукції, щоб як найкраще задо-

вольнити свої потреби. А розширення виробництва та збільшення попиту на продукцію призводить до того, що підприємства можуть скористатися ефектом економії від масштабу. Це, своєю чергою, призводить до розширення як внутрішнього, так і світового ринку. Це сприяє збільшенню прибутку у ефективних підприємств, а підприємства-аутсайтери банкрутують. Отримання великого прибутку стимулює появу нових підприємств на цьому ринку, і цей процес буде тривати, поки середні витрати не зрівняються із ціною [14].

Теорія П. Кругмана описувала міжнародні товарні потоки, що виникають між рівними за рівнем розвитку країнами, і як виникає ефект економії від масштабу виробництва. Вона також пояснює, на яких видах продукції країна може спеціалізуватися замість виробництва всієї номенклатури [14]. Але слід зауважити, що результати досліджень теорії П. Кругмана є неоднозначними, оскільки базуються на значній кількості припущень.

Наступною новою теорією є теорія Т. Рибчинського. Згідно з теорією, за незмінних цін на товари збільшення кількості одного фактору виробництва призводить до ще більшого зростання обсягів виробництва товару, для виробництва якого використовують цей фактор, і це призведе до зменшення обсягів виробництва іншого товару.

Дж. Харіган протестував теорію Рибчинського для 20-ти країн і дійшов висновку, що капітал є джерелом порівняльних переваг в обох досліджуваних галузях, а кваліфікована робоча сила є джерелом порівняльних переваг лише у видавничій справі, але не у виробництві заліза та сталі. Некваліфікована робоча сила є джерелом порівняльних переваг в обох галузях. Схожі результати отримав Е. Лімер.

Наступною з нових теорій була теорія внутрігалузової торгівлі Б. Балаша. Він першим звернув увагу на те, що розвинуті країни все більше торгують одна з одною товарами однієї галузі. Він зауважував: якщо країна веде внутрігалузову торгівлю, вона виробляє незначну кількість товарів цієї галузі і тим самим використовує переваги виробництва на основі ефекту масштабу. Результати емпіричних досліджень теорії внутрігалузової торгівлі свідчать про існування такого типу торгівлі.

У 1991 р. американський економіст М. Портер на основі власної теорії конкурентних переваг підприємства формує нову теорію міжнародної торгівлі. Основна теза теорії М. Портера: «На міжнародному ринку конкурують не країни, а окремі підприємства» [10]. Він створює власну модель «Діамант Портера». Конкурентна стратегія фірми повинна адекватно відповідати механізму реалізації конкурентних переваг країни. Ці переваги М. Портер представляє у вигляді ромбу чотирьох детермінант: забезпеченість країни факторами виробництва, обсяг попиту на внутрішню продукцію, наявність розвинутої системи постачальників, політика управління підприємствами, методи і характер конкурентної боротьби на внутрішньому ринку. У результаті такої взаємодії формуються кластери, діяльність яких посилює конкурентні переваги країни.

Але П. Кругман у статті «Конкурентоспроможність: небезпечна манія» (2008 р.) жорстко критикує проведення аналогій між країною та окремими підприємствами [7]. У 2000-х роках інший американський

економіст – Марк Меліц – розвиває теорії Майкла Портера. Він погоджується з М. Портером, що джерелом експорту виступає не країна, а окремі підприємства, тому об'єктом дослідження міжнародної торгівлі повинно стати саме підприємство. Модель М. Меліца стверджує, що зниження торговельних бар'єрів створює умови для розвитку підприємництва, оскільки великі торговельні блоки сприяють формуванню нових, збільшенню продуктивності виробництва, асортименту продукції та доходів громадян [8].

Висновки. Теорії міжнародної торгівлі розвиваються загалом у декількох напрямках. Частина теорій розвиває принципи класичних теорій, розширюючи їх

на більшу кількість товарів, країн та факторів виробництва, а у частині нових теорій намагаються детальніше аналізувати та вивчати окремі боки міжнародної торгівлі, які не були пояснені у класичних теоріях.

Однак, незважаючи на різні предмети дослідження, усі ці теорії є, безперечно, ефективним інструментом аналізу основних засад міжнародної торгівлі у країнах Центральної та Східної Європи.

Це твердження можна перевірити, практично змінивши протекціоністські методи на методи вільної торгівлі, необхідність яких для економічного процвітання підкреслювалася ще у працях класиків політичної економії.

Список використаних джерел:

1. Бородин К.Г. Теории международной торговли и торговая политика. *Российский внешнеэкономический вестник*. 2006. № 6. С. 9–18.
2. Бураковський І.В. Теорія міжнародної торгівлі. Київ : Основи, 1996. 241 с.
3. Історія економіки та економічної думки: від раних цивілізацій до початку ХХ ст. : навчальний посібник / за ред. В.В. Козюка, Л.А. Родіонової. Київ : Знання, 2011. 566 с.
4. Карбау Р. Міжнародна економіка / пер. з англ. Р. Кадія. Суми : Козацький вал, 2004. 652 с.
5. Киреев А.П. Международная экономика : в 2-х ч. Москва : Международные отношения, 2000. Ч. 1. 416 с.
6. Кругман П.Р., Обстфельд М. Международная экономика ; 5-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 832 с.
7. Кругман П. Конкурентоспособность: опасная мания. *Экономическая политика*. 2008. № 6. С. 162–174.
8. Мелиц М. Влияние торговли на внутриотраслевое перераспределение и совокупную производительность отрасли. *Экономическая школа. Альманах*. 2011. Т. 7. С. 89–108.
9. Портер М. Конкуренция : учебное пособие / пер. с англ. Москва : Вильямс, 2006. 608 с.
10. Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран. Москва : Альпина Паблишер, 2020. 948 с.
11. Пугель Т.А., Линдерт П.Х. Международная экономика. Москва : ДиС, 2003. 779 с.
12. Рокоча В. Міжнародна економіка : у 2-х кн. Київ : Таксон, 2000. Кн. 1. 320 с.
13. Савельев С.В. Міжнародна економіка. Тернопіль : Економічна думка, 2002. 204 с.
14. Садыгова Н.К. Жизнь и экономические взгляды Пола Кругмана. *Научные исследования экономического факультета. Электронный журнал*. 2003. № 3. С. 115–142. URL: <http://archive.econ.msu.ru/sys/raw.php?o=3433&p=attachment>.

References:

1. Borodin K.G. (2006) Teorii mezhdunarodnoy trgovli i trgovaya politika [International trade theories and trade policy]. *Russian foreign economic bulletin*, no. 6, pp 9–18.
2. Burakovskiy I.V. (1996) Teoriya mizhnarodnoi torhivli [Theory of international trade]. Kyiv: Osnovy, p. 241. (in Ukrainian)
3. Koziuka V.V., Rodionovoi L.A. (Eds.). (2011) Istoriia ekonomiky ta ekonomichnoi dumky: vid rannikh tsyvilizatsii do pochatku XX st. [History of the economy and economic thought: from the early civilizations to the ear of the twentieth century]. Kyiv: Znannia, p. 566. (in Ukrainian)
4. Karbau R. (2004) Mizhnarodna ekonomika / per. z anhl. R. Kadiia [International Economy]. Sumy: VAT Sumska oblasna drukarnia Kozatskyi val, p. 652. (in Russian)
5. Kireyev A.P. (2000) Mezhdunarodnaya ekonomika [International Economy]. Vol. 1–2. Mezhdunarodnaya mikroekonomika: dvizheniye tovarov i faktorov proizvodstva – International microeconomics: movement of goods and factors of production (Vol. 1). p. 416. Moscow: Mezhdunarodnyye otnosheniya. (in Russian)
6. Krugman P. R., Obstfel'd M. (2004) Mezhdunarodnaya ekonomika [International Economy]. St. Petersburg: Piter, 2004. 832 p. (in Russian)
7. Krugman P. (2008) Konkurentosposobnost': opasnaya maniya [Competitiveness: dangerous mania]. *Economic policy*, no. 6, pp. 162–174.
8. Melits M. (2011) Vliyaniye trgovli na vnutriotraslevoyepere raspredeleniye i sovokupnyu proizvoditel'nost' otrasli [Impact of trade on intra-industryredistributio nandtotal industry productivity]. *School of Economics. Almanac*, vol. 7, pp. 89–108.
9. Porter M. (2006) Konkurentsia [Competition]. Moscow: Vil'yams, pp. 608. (in Russian)
10. Porter M. (2020) Mezhdunarodnaya konkurentsia: Konkurentnyye preimushchestva stran [International Competition: Competitive Advantages of Countries]. Moscow: Al'pina Pablisher, p. 948. (in Russian)
11. Pugel' T.A., Lindert P. Kh. (2003) Mezhdunarodnaya ekonomika [International Economy]. Moscow: DIS, p. 779. (in Russian)
12. Rokocha V. (2000) Mizhnarodna ekonomika [International Economy], vol. 1–2. *Mizhnarodna torhivlia. Teoriia i polityka – International trade. Theory and politics*, vol. 1, p. 320. Kyiv: Takson.
13. Saveliyev Ye.V. (2002) Mizhnarodna ekonomika [International Economy]. Ternopil: Ekonomichna dumka, p. 204. (in Ukrainian)
14. Sadygova N.K. (2013) Zhizn' i ekonomicheskiye vzglyady Pola Krugmana [The Lifeand Economic Views of Paul Krugman]. *Scientific research of the Faculty of Economics Electronic journal*, no. 2, pp. 115–142. URL: <http://archive.econ.msu.ru/sys/raw.php?o=3433&p=attachment>.

УДК339.56-047.44(477)+330.131.7

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-4>**Кушнір Н. О.**кандидат економічних наук, доцент,
Ужгородський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2074-2506>**Андріїв О. Б.**магістр,
Ужгородський національний університет**Kushnir Nataliya, Andriyiv Oleg**
Uzhhorod National University

АНАЛІЗ ВПЛИВУ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ НА ОКРЕМІ ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ І ТОВАРНІ РИНКИ УКРАЇНИ

Угода про асоціацію з ЄС є важливим кроком для будь-якої країни, яка прагне інтегруватися у європейську спільноту, адже Європейський Союз має величезний вплив на світовій арені, коли висловлює спільну позицію. Економічна частина Угоди з ЄС тією чи іншою мірою охоплює основні сфери та галузі економіки та суттєво наближає економічну систему країни до економічної системи Євросоюзу на основі взаємної лібералізації руху товарів, капіталів та послуг, а також гармонізації значної частини законодавчої бази країни з нормами та практиками ЄС. Угода є новим форматом взаємовідносин, спрямованим на створення поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі і поступову інтеграцію країни до внутрішнього ринку Євросоюзу.

Ключові слова: Угода про асоціацію, зона вільної торгівлі, ЄС, Україна, торговельна співпраця.

ANALYSIS OF THE IMPACT OF THE ASSOCIATION AGREEMENT ON A CERTAIN BRANCH OF THE ECONOMY AND COMMODITY MARKETS OF UKRAINE

The Association Agreement with the EU is an important step for any country seeking to integrate into the European community. After all, the European Union has a huge influence on the world stage when it expresses a common position. The economic part of the Agreement with the EU to some extent covers the main areas and sectors of the economy and significantly brings the country's economic system closer to the EU economic system through mutual liberalization of goods, capital and services, and harmonization of much legislation with EU norms and practices. The agreement is a new format of relations aimed at creating a deep and comprehensive free trade area and the gradual integration of the country into the internal market of the European Union. The Deep and Comprehensive Free Trade Area is part of the Association Agreement between Ukraine and the European Union and one of the most ambitious bilateral agreements ever concluded by the European Union. It is a large-scale trade agreement aimed at reducing and abolishing tariffs applied by the parties to goods, liberalizing access to the services market, and bringing Ukrainian business rules and regulations into line with EU rules and regulations in order to ensure free movement of goods and services between the two parties and mutual non-discriminatory treatment of companies, goods and services in Ukraine and the EU. A deep and comprehensive free trade area will provide Ukraine with opportunities to modernize its trade relations and economic development. The tools for this are to open their markets by phasing out customs tariffs, providing duty-free access under quotas, and large-scale harmonization of Ukrainian laws, norms and standards with those in force in the EU in various sectors directly or indirectly related to trade. This creates conditions for harmonization of Ukraine and EU standards in key areas.

Keywords: association agreement, free trade zone, EU, Ukraine, trade cooperation.

JEL classification: F10, F14, F15

Постановка проблеми. Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі є основою Угоди про асоціацію Україна – ЄС та однією з найважливіших двосторонніх угод на європейському просторі. Проте у відповідних угодах часто криються «підводні камені», що є певним бар'єром у взаємовідносинах між договірними сторонами. Інколи країнам важко домовитися про обсяги квот на товари, які б задовольняли обидві країни повною мірою. Також масштабна гармонізація законів, норм та стандартів країн до законів, норм ЄС є певним гальмівним моментом у взаєминах між країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні вчені досліджують проблематику впливу та реалізації Угоди про зону вільної торгівлі Україна – ЄС.

Зокрема, слід відзначити праці Л. Акуленко [1], В. Приходька, В. Шинкара тощо. Але, незважаючи на досліджуваність даної проблематики, необхідні подальше вивчення та аналіз стану торговельних відносин між Україною та ЄС у рамках зони вільної торгівлі з виокремленням конкретних проблем та викликів, які виникають у процесі реалізації Угоди про асоціацію.

Мета статті полягає в аналізі Угоди про зону вільної торгівлі на окремі галузі економіки і товарні ринки України.

Виклад основного матеріалу. 27 червня 2014 р. Україна підписала економічну частину Угоди про асо-

ціацію з ЄС, яка передбачає поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі, сприяє лібералізації торгівлі товарами та послугами, а також руху капіталів та частково робочої сили. Пріоритетами українського уряду в рамках Угоди є посилення секторальної співпраці та поступова інтеграція України до внутрішнього ринку ЄС.

Можемо відзначити, що саме економічна частина Угоди відкрила шлях українському бізнесу на ринки країн – членів ЄС: митні тарифи для українських імпортерів у ЄС зменшили, а квоти на певні товари скасували.

Також Україна взяла на себе зобов'язання реформувати й адаптувати законодавство у різних сферах, зокрема щодо роботи державних підприємств, податків, захисту прав споживачів, державних закупівель, національної безпеки та оборони, конкуренції, охорони навколишнього середовища тощо. Усі ці зміни повинні сприяти гармонізації української економіки з економіками країн Євросоюзу.

Із 1 січня 2016 р. діє Угода про зону вільної торгівлі між Україною та Євросоюзом. Відзначимо, що ЄС є найбільшим торговельним партнером України з часткою торгівлі товарами 40,2% від загального обсягу зовнішньої торгівлі країни. 2020 р. був єдиним з 2014 р., коли товарообіг з ЄС упав, але за перше півріччя 2021 р. експорт зріс на 45% і досяг позначки 12,4 млрд дол. [5].

Обсяги експорту та імпорту товарів за чотири роки дії Угоди збільшилися. Але все одно в країні є торговельний дефіцит із ЄС, тобто Україна більше купує товарів в Євросоюзі, ніж продає. У 2015 р., коли зони вільної торгівлі ще не було, Україна імпортувала товарів на 15,3 млрд дол., у 2016-му – на 17,1 млрд, у 2017-му – на 20,8 млрд, у 2018-му – на 23,2 млрд дол. За 2019 р. обсяг імпорту становив 25 млрд дол., збільшення на понад 63% за час дії ЗВТ.

Обсяг експорту товарів з України до Євросоюзу в 2015 р. становив 13 млрд дол., у 2016-му – 13,5 млрд, у 2017-му – 17,5 млрд, у 2018-му – 20,2 млрд доларів,

у 2019-му – 20,8 млрд (на 59,4% більше від початку роботи договору) [3].

Після старту функціонування зони вільної торгівлі Україна стала більше продавати товарів до таких країн, як Бельгія, Мальта, Ірландія, Словенія, Естонія, Люксембург, Нідерланди. Натомість експорт до Кіпру, Португалії та Фінляндії значно скоротився.

За результатами 2020 р. частка торгівлі товарами та послугами з ЄС становила 40,7% від загального обсягу торгівлі України (за результатами січня-червня 2021 р. – 40,0%). Відзначимо, що зовнішньоторговельний оборот за 2020 р. становив 48,1 млрд дол. (↓9,0%), а за шість місяців 2021 р. 27,7 млрд дол. (↑32,3%).

Експорт за 2020 р. становив 21,9 млрд дол. (↓9,4%), за шість місяців 2021 р. – 13,4 млрд дол. (↑39,0%). Імпорт за 2020 р. – 26,3 млрд дол. (↓8,7%), а за шість місяців 2021 р. – 14,3 млрд дол. (↑26,5%). Зовнішньоторговельне сальдо за 2020 р. становило 4,4 млрд дол., а за шість місяців 2021 р. – 0,9 млрд дол. [3].

Із табл. 1 видно, що зовнішньоторговельний оборот за 2020 р. становив 42,1 млрд дол. (↓8,1%), за шість місяців 2021 р. – 34,7 млрд дол. (↑37,2%). Зовнішньоторговельне сальдо за 2020 р. становило 4,8 млрд дол., а за шість місяців 2021 р. – 1,1 млрд дол.

Розглянемо обсяги зовнішньої торгівлі послугами України з країнами ЄС за період 2020 р. – січня-червня 2021 р. (табл. 2).

Із табл. 2 видно, що зовнішньоторговельний оборот у 2020 р. становив 7,1 млрд дол. (↓14,0%), за шість місяців 2021 р. – 3,4 млрд дол. (↑17,6%). Зовнішньоторговельне сальдо послугами у 2020 р. становило 1,5 млрд дол., а за шість місяців 2021 р. – 0,6 млрд дол.

У звіті Кабінету Міністрів України станом на 1 січня 2020 р. зазначалося, що Угода про асоціацію Україна – ЄС була виконана приблизно на 43%.

Фактичне виконання зони вільної торгівлі – зміна законодавства країни, тобто наближення українського законодавства до європейських норм та принципів, що має тривати до 10 років. За роки функціонування поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі

Таблиця 1

Річні обсяги зовнішньої торгівлі товарами України з країнами ЄС за період 2020 р. – січня-червня 2021 р.

Експорт 2020 \$ 18,6 млрд (↓10,3%):	Показники	Імпорт 2020\$ 23,5 млрд (↓6,2%):	Показники
чорні метали	13,5% (↓20,1%)	реактори ядерні, котли, машини	13,3% (↓6,4%)
електричні машини	11,9% (↓4,1%)	засоби наземного транспорту, крім залізничного	11,6% (↓16,7%)
жири та олії	9,9% (↑19,5%)	електричні машини і устаткування	8,4% (↓6,3%)
зернові культури	9,6% (↓32,0%)	фармацевтична продукція	7,7% (↑15,2%)
руди, шлаки	7,8% (↓18,1%)	енергетичні матеріали	6,9% (↓40,4%)
насіння і плоди олійних рослин	6,7% (↓18,5%)	пластмаси, полімерні матеріали	5,7% (↑0,1%)
деревина і вироби з деревини	5,3% (↓1,3%)	різноманітна хімічна продукція	3,4% (↓7,8%)
меблі	3,5% (↑15,1%)	папір та картон	2,5% (↓4,1%)
Експорт 6 міс. 2021: \$ 16,8 млрд (↑51,8%):		Імпорт 6 міс. 2021: \$ 17,9 млрд (↑25,9%):	
чорні метали	20,9% (↑126,4%)	реактори ядерні, котли, машини	13,7% (↑32,5%)
руди, шлаки	13,5% (↑187,9%)	засоби наземного транспорту, крім залізничного	11,9% (↑41,3%)
електричні машини	10,3% (↑38,1%)	енергетичні матеріали	9,7% (↑28,7%)
жири та олії	7,8% (↑10,3%)	електричні машини	7,1% (↑12,0%)
зернові культури	6,8% (↑4,7%)	фармацевтична продукція	6,6% (↑17,6%)
деревина і вироби з деревини	5,5% (↑46,4%)	пластмаси, полімерні матеріали	6,3% (↑36,8%)
меблі	3,4% (↑59,4%)	різноманітна хімічна продукція	3,1% (↑6,1%)
насіння і плоди олійних рослин	3,0% (↓4,8%)	папір та картон	2,4% (↑20,4%)

Джерело: [3]

Таблиця 2

Річні обсяги зовнішньої торгівлі послугами України з країнами ЄС за період 2020 р. – січня-червня 2021 р.

Експорт 2020 \$ 4,3 млрд (↓4,8%)	Показники	Імпорт 2020: \$ 2,8 млрд (↓25,0%)	Показники
послуги у сфері телекомунікацій	31,9% (↑29,9%)	ділові послуги	22,4% (↓24,7%)
транспортні послуги	25,4% (↓20,5%)	транспортні послуги	19,6% (↓40,1%)
послуги з переробки матеріальних ресурсів	23,1% (↓7,5%)	роялті та інші права інтелектуальної власності	15,1% (↓8,0%)
ділові послуги	13,2% (↓8,4%)	послуги у сфері телекомунікацій	13,9% (↑6,7%)
послуги з ремонту та технічного обслуговування	1,8% (↓18,8%)	послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	10,4% (↓5,3%)
Експорт за 6 міс. 2021: \$ 2,0 млрд (↑11,1%)		Імпорт за 6 міс. 2021: \$ 2,9 млрд (↑17,6%)	
послуги у сфері телекомунікацій	28,8% (↑7,6%)	транспортні послуги	24,1% (↑32,6%)
послуги з переробки матеріальних ресурсів	24,7% (↑14,5%)	ділові послуги	19,5% (↑12,9%)
транспортні послуги	24,6% (↑5,8%)	послуги, пов'язані з подорожами	14,5% (↑194,2%)
ділові послуги	13,8% (↑15,2%)	роялті та інші права інтелектуальної власності	12,8% (↑35,5%)
послуги зі страхування	2,1% (↑154,3%)	послуги у сфері телекомунікацій	11,6% (↑16,7%)

Джерело: [5]

можемо виділити чотири групи секторів залежно від результатів із наближення законодавства: технічне регулювання і державні закупівлі, санітарні та фітосанітарні заходи і цифровий ринок; сектори, які відстають, – митниця та сільське господарство та сектори, які не демонструють жодного прогресу, – транспорт, статистика, політика з питань аудіовізуальної галузі. Відзначимо, що технічні бар'єри у торгівлі виконано на 95,8%; державні закупівлі – на 71,6%; діяльність компаній – на 65,3%; національна безпека та оборона – на 43,3%; енергетика – на 37,5%; захист прав споживачів – на 36,8%; оподаткування – на 35,3%.

У сфері публічних закупівель у 2018 р. Україна уклала 850 контрактів з іноземними компаніями. Це означає, що на нашому ринку почали активно працювати європейські компанії. У цьому ж році українська компанія «СпецТехноЕкспорт», що входить до складу ДК «Укроборонпром», стала першою українською компанією, яка виграла тендер на державні закупівлі у ЄС [1].

У сфері санітарних та фітосанітарних заходів та сільського господарства Україна запровадила європейську систему контролю за безпечністю харчових продуктів, коли контролюється не готовий продукт, а весь ланцюг виготовленого продукту.

У сфері енергоефективності розпочали зазначати на побутових пристроях клас енергоспоживання. Тепер є змога придбати чи то холодильник, чи то пральну машинку, які споживають дуже мало електроенергії. І в цьому Україні допомагає європейська позначка класу енергоспоживання [1].

У рамках Угоди про асоціацію з ЄС про зону вільної торгівлі для України встановлено тарифні квоти, які дають змогу вітчизняним виробникам експортувати продукцію в країни Євросоюзу за пільговою або нульовою ставкою мита.

Найбільш популярними квотами є мед, яблучний та виноградний соки, оброблені томати, оброблений крохмалю, м'ясо птиці, кукурудза, пшениця. За експортом меду Україна займає лідируючі позиції і б'є рекорди. До прикладу, за 11 місяців 2020 р. країна експортувала рекордні 69 тис 839 т вартістю 117,5 млн дол. Попит на український мед із боку країн Євросоюзу досить висо-

кий, свої квоти Україна використовує ще на початку року. У 2020 р. квоту на безмитне ввезення збільшили до 5,8 тис т і вже 3 січня її було використано. На 2021 р. квоту встановлено в розмірі 6 тис т – на 4 січня її було вичерпано.

Також швидко українські виробники використовують квоти на виноградний і яблучний соки. До прикладу, у 2018–2019 рр. Україна могла експортувати без сплати мита 14 і 16 тис т соку. На 2020 р. квоту збільшили до 18 тис т. У 2021 р. квота на експорт соків теж уже використана, при тому, що її збільшили до 20 тис т.

У 2018–2020 рр. українські виробники до березня-квітня використали квоти на ввезення оброблених томатів. На цей рік квота встановлена на рівні 10 тис т, поки використано 20,7%. Окрім того, Україна вже використала майже половину квоти на експорт цукру. У 2018 р. виробники використовували 85% квоти, у 2019–2020 рр. – усю можливість безмитного ввезення. Причому в 2019 р. квоти на цукор були вичерпані до кінця січня, а торік – до кінця листопада.

Повністю квоти на експорт обробленого крохмалю Україна вичерпала в 2018–2020 рр., на ячмінну крупу і борошно – у 2019–2020 рр., на продукти переробки із солоду і крохмалю – у 2018 і 2020 рр., на крохмаль – у 2019–2020 рр., на оброблену продукцію із зернових – у 2020 р., на солод і пшеничну клейковину – у 2018 р. [4].

Також Україна демонструє хороші показники щодо безмитного експорту яєць, яєчних продуктів і м'яса птиці. На експорт до ЄС кукурудзи українські експортери вже використали 74% річної квоти, на експорт цукру – 43%, круп і борошна – на 24%, оброблених томатів – на 18%, пшениці – на 8%, на експорт м'яса птиці – 16% кварталної квоти.

На безмитний експорт вівса, часнику, цукрової кукурудзи, грибів, сигарет, а також ще понад 10 найменувань продукції ще жодного разу українські виробники не використали повністю квоти.

У січні 2021 р. виповнилося п'ять років, як набула чинності угода про зону вільної торгівлі між Україною та Євросоюзом. Річні обсяги експорту та імпорту товарів зросли, однак можемо констатувати, що Укра-

їна більше завозить із країн Європи, ніж туди продає, хоча торговельні квоти періодично збільшуються. Україна прагне, аби ЄС збільшив квоти на українську продукцію.

Висновки. Таким чином, результати аналізу підтверджують переваги створення Україною поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС. Хоча «поглиблений» варіант угоди і потребує чималих фінансових та людських ресурсів, а також інституційних і законодавчих змін, він може стати основою для

нової економічної стратегії країни та підсилити інтеграцію України з ЄС.

Україна взяла на себе зобов'язання реформувати й адаптувати законодавство у різних сферах, зокрема щодо роботи державних підприємств, податків, захисту прав споживачів, державних закупівель, національної безпеки і оборони, конкуренції, охорони навколишнього середовища тощо. Усі ці зміни повинні посприяти синхронізації української економіки з економіками країн – членів ЄС.

Список використаних джерел:

1. Акуленко Л. 42% успіху: що досягла Україна у виконанні Угоди про асоціацію. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/07/22/7112370/>.
2. Бюлетень поточного стану торговельних відносин між Україною та ЄС. Міністерство економіки України : офіційний вебсайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=6b2412a2-219c-4aa9-b4ef-87f9690e520f&title=BiuletenPotocznegoStanuTorgovelnikhVidnosinMizhUkrainoiuTas>.
3. ЗВТ між Україною та Євросоюзом: як змінився імпорту та експорту за чотири роки. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/05/08/infografika/ekonomika/zvt-mizh-ukrayinoyu-ta-yevrosoyuzom-yak-zminyvsya-import-ta-eksport-chotyry-roky>.
4. Квоти на експорт в ЄС: як швидко Україна використовувала в 2018–2020 роках. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/01/29/infografika/ekonomika/kvoty-eksport-yes-yak-shvydko-ukrayina-vykorystovuvala-2018-2020-rokakh>.
5. У Мінекономіки заявили про зростання експорту до ЄС з початку року. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/12/novyna/ekonomika/minekonomiky-zayavyly-pro-zrostannya-eksport-yes-pochatku-roku>.

References:

1. Akulenko L. 42% uspikhu: shcho dosyahla Ukrayina u vykonanni Uhody pro asotsiatsiyu. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/07/22/7112370>.
2. Byuleten' potocznego stanu torhovel'nykh vidnosyn mizh Ukrayinoyu ta YES. Ministerstvo ekonomiky Ukrayiny. Ofitsiyyny veb-sayt. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=6b2412a2-219c-4aa9-b4ef-87f9690e520f&title=BiuletenPotocznegoStanuTorgovelnikhVidnosinMizhUkrainoiuTas>.
3. ZVT mizh Ukrayinoyu ta Yevrosoyuzom: yak zminyvsya import ta eksport za chotyry roky. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/05/08/infografika/ekonomika/zvt-mizh-ukrayinoyu-ta-yevrosoyuzom-yak-zminyvsya-import-ta-eksport-chotyry-roky>.
4. Kvoty na eksport v YES: yak shvydko Ukrayina vykorystovuvala v 2018-2020 rokakh. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/01/29/infografika/ekonomika/kvoty-eksport-yes-yak-shvydko-ukrayina-vykorystovuvala-2018-2020-rokakh>.
5. U Minekonomiky zayavyly pro zrostannya eksportu do YES z pochatku roku. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/12/novyna/ekonomika/minekonomiky-zayavyly-pro-zrostannya-eksport-yes-pochatku-roku>.

УДК 339.732.4:336.722(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-5>**Кушнір Н. О.**кандидат економічних наук, доцент,
Ужгородський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2074-2506>**Стойка І. І.**магістр,
Ужгородський національний університет**Kushnir Nataliya, Stoyka Ivan**
Uzhhorod National University

ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ МВФ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Глобалізаційні процеси в економіці вимагають належного управління фінансовими ресурсами країн, адже регулювання міжнародного фінансового ринку є одним із найважливіших завдань успішного розвитку світової економіки та окремих національних господарств. Міжнародний валютний фонд від початку свого створення був призначений для регулювання фінансової ситуації, що склалася у післявоєнний період у світовому просторі. У сучасних умовах інформаційного розвитку світових економічних систем змінюються роль та значення міжнародних фінансових організацій, тому політика та діяльність МВФ усе частіше піддаються критиці, що є аргументованою та вимагає перебудови і реформування окремих напрямів діяльності фонду.

Ключові слова: МВФ, країни, кошти, кредити, фінансові програми.

ASSESSMENT OF THE IMF'S ACTIVITIES IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Globalization processes in the economy require proper management of financial resources of countries, because the regulation of the international financial market is one of the most important tasks for the successful development of the world economy and individual national economies. Since its inception, the International Monetary Fund has been designed to regulate the financial situation in the postwar period in the world. In modern conditions of information development of world economic systems, the role and importance of international financial organizations is changing. Therefore, the policy and activities of the IMF are increasingly criticized, which is justified and requires restructuring and reform of certain areas of the fund. The main task of the International Monetary Fund is to provide loans to countries that do not have sufficient foreign exchange reserves and are in a balance of payments deficit. The International Monetary Fund currently has 190 member countries. Each member country is obliged to pay contributions to the IMF, the amount of which is calculated taking into account the national economic potential. This entitles these countries to borrow money when needed. The IMF is the central institution of the international monetary and financial system. It is designed to avoid crises in this system by encouraging states to adopt sound economic policies; at the same time, it is also a fund that can be used by Member States in need of temporary funding to address balance of payments problems. The newly created IMF is designed to regulate monetary relations between countries and the implementation of financial assistance to member countries by providing them with short-term foreign currency loans due to currency difficulties due to imbalances in balance of payments.

Keywords: IMF, countries, funds, loans, financial programs.

JEL classification: E50, E42

Постановка проблеми. Питання впливу кредитно-фінансової діяльності МВФ на національні економіки в системі ефективної економічної політики з подолання кризових явищ у сфері трьох основних напрямів діяльності МВФ: нагляді за валютною політикою країн-членів, кредитно-фінансовою діяльністю та наданні технічної допомоги залишаються не до кінця дослідженими. У сучасних умовах інформаційного розвитку світових економічних систем змінюються роль та значення міжнародних фінансових організацій, тому політика та діяльність МВФ усе частіше піддаються критиці, що є аргументованою та вимагає перебудови і реформування окремих напрямів діяльності фонду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження діяльності Міжнародного валютного фонду та його впливу на функціонування міжнародної економічної системи зробили провідні

вітчизняні вчені: А.С. Філіпенко, С.Я. Боринець, В.А. Вергун, В.А. Шинкар [4] та ін. Однак поза увагою науковців залишаються питання впливу кредитно-фінансової діяльності МВФ на національні економіки в системі ефективної економічної політики з подолання кризових явищ у сфері трьох основних напрямів діяльності МВФ: нагляді за валютною політикою країн-членів, кредитно-фінансовою діяльністю та наданні технічної допомоги.

Мета статті полягає у дослідженні діяльності Міжнародного валютного фонду в аспекті впливу на глобальну макроекономічну політику.

Виклад основного матеріалу. Міжнародний валютний фонд виконує низку функцій, основною з яких є фінансування та кредитування. Кредитування Міжнародний валютний фонд здійснює з різними цілями, у різних формах та на різних умовах. Фонд

включає кредитування для потреб вирівнювання платіжного балансу, компенсаційне фінансування та допомогу найбільш біднішим країнам світу [1]. Фінансові операції, які є основним напрямом діяльності, МВФ здійснює тільки з офіційними органами країн – членів Фонду. Виділення кредитів залежить від трьох основних факторів: потреби в ресурсах для вирівнювання платіжного балансу, квоти країни та виконання вимог Фонду.

Протягом тривалого періоду часу основним кредитним інструментом Фонду для здійснення кредитування на загальних умовах були домовленості про кредити «стенд-бай». Проте після світової фінансової кризи 2007–2009 рр. МВФ розширив свій набір інструментів кредитування.

Одна з головних цілей полягала у розширенні набору інструментів для запобігання кризам шляхом створення Гнучкої кредитної лінії і Лінії превентивної підтримки ліквідності. Окрім того, був створений Інструмент для прискореного фінансування, який може використовуватися в широкому діапазоні обставин, замінивши собою політику екстреної допомоги МВФ (табл. 1).

Із табл. 1 видно, що значення кожного із цих інструментів є досить важливим для країн світу, але слід зазначити, що роль «стенд-бай» значно зменшилася за останні роки, а найчастіше почали використовувати Механізм розширеного фінансування (EFF) та Гнучку кредитну лінію (FCL).

В основі Механізму розширеного фінансування є довгострокова допомога для підтримки структурних реформ держав-членів із метою подолання труднощів платіжного балансу довгострокового характеру. Прийняття програми терміном дії до чотирьох років, що включає структурні перетворення, зі щорічним докладним поданням заходів політики на наступні 12 місяців.

Гнучка кредитна лінія передбачає використання кредитних траншів для задоволення всіх потреб, пов'язаних із фінансуванням платіжного балансу, потенційних або фактичних. Дуже міцні перспективні макроекономічні детермінанти, основа економічної політики і демонстровані протягом певного періоду позитивні результати.

Рахунок загальних ресурсів є головним рахунком МВФ, що складається з пулу валют і резервних активів, що являють собою оплачену підписку держав-членів у вигляді квот. Він є рахунком, з якого здійснюється фінансування операцій МВФ із не пільгового кредитування. У 2019 фінансовому році Виконавча рада затвердила сім нових домовленостей, а також одне підвищення доступу (Аргентині) і одне скорочення доступу (Мексикі) за двома існуючими домовленостями в рамках механізмів непільгового фінансування МВФ на загальну суму 50,5 млрд СДР (70,0 млрд дол. США за обмінним курсом станом на 30 квітня 2019 року, рівному 0,721626 СПЗ за 1 доллар) [3]. Із цих нових домовленостей дві були превентивними.

На домовленість про кредит «стенд-бай» (і подальше збільшення доступу) з Аргентиною (40,7 млрд СДР) припало приблизно 70% нових зобов'язань (виключаючи скорочення доступу Мексикі в розмірі 8 912,7 млн СДР). В останні 30% увійшли ще одна домовленість про кредит «стенд-бай» з Україною (2 800,0 млн СДР); три домовленості з розширеного кредитування в рамках механізму розширеного кредитування МВФ з Барбадосом (208,0 млн СДР), Анголою (2 673,0 млн СДР) і Еквадором (3 035,0 млн СДР); домовленість у рамках гнучкої кредитної лінії з Колумбією (7 848,0 млн СДР) і домовленість у рамках лінії превентивної підтримки та ліквідності з Марокко (2 150,8 млн СДР).

Із табл. 2 видно, що непільгові механізми кредитування МВФ застосовуються до всіх країн, що розвиваються, а саме: кредитний механізм Stand-by (SBA),

Таблиця 1

Фінансові програми для підтримки країн – членів МВФ

Назва	Умови	Вимоги програми	Термін надання, місяців	Процентна ставка	Обсяг кредитування, у % від квоти	Термін повернення позики, років
Програма «стенд-бай»	Загальні	Досягнення програмних цілей	12-24	Ринкова	100-600	3.25-5
Розширене кредитування	Загальні	Досягнення програмних цілей	36	Ринкова	600	4.5-10
Превентивна кредитна лінія для підтримання ліквідності	Загальні	Виконання критеріїв ефективності	6-24	Ринкова	250-500	3-5
Гнучка кредитна лінія	Загальні	Виконання критеріїв ефективності	12-24	Ринкова	500-1000	3.25-5
Інструмент прискореного фінансування для надання екстреної допомоги	Загальні	Усунення негативних факторів	39-60	Ринкова	100	3.25-5
Інструмент «стенд-бай»	Пільгові	Досягнення програмних цілей	12-24	0.25%	120-300	4-8
Інструмент розширеного кредитування	Пільгові	Досягнення програмних цілей	36-60	0%	120-300	5.5-10
Інструмент прискореного кредитування	Пільгові	Усунення негативних факторів	Одноразова виплата	0%	75-100	5.5-10

Джерело: [3]

Таблиця 2

Домовленості, затвержені в рамках Рахунку загальних ресурсів у 2019 р. (у мільйонах СДР)

Держави-члени	Вид домовленості	Дата набрання чинності	Затверджена сума
НОВІ ДОМОВЛЕНОСТІ			
Колумбія	Гнучка кредитна лінія на 24 місяця	25 травня 2018 р.	7848,0
Аргентина	Домовленість про кредит «стенд-бай» на 36 місяців	20 червня 2018 р.	35379,0
Барбадос	Розширена домовленість на 48 місяців	1 жовтня 2018 р.	208,0
Ангола	Розширена домовленість на 36 місяців	7 грудня 2018 р.	2673,0
Марокко	Лінія превентивної підтримки і ліквідності на 24 місяця	17 грудня 2018 р.	2150,8
Україна	Домовленість про кредит «стенд-бай» на 14 місяців	18 грудня 2018 р.	2800,0
Еквадор	Розширена домовленість на 36 місяців	11 березня 2019 р.	3035,0
Всього			54093,8
ПІДВИЩЕННЯ/ЗНИЖЕННЯ ДОСТУПУ В РАМКАХ НАЯВНИХ ДОМОВЛЕНОСТЕЙ			
Аргентина	Підвищення доступу в рамках Домовленості про кредит «стенд-бай» на 36 місяців	26 жовтня 2018 р.	5335,0
Мексика	Зниження доступу в рамках Гнучкої кредитної лінії на 24 місяця	26 листопада 2018 р.	8912,7
Усього			3577,7
Разом			50516,1

Джерело: [2]

гнучка кредитна лінія (FCL), лінії превентивної підтримки і ліквідності (PLL), механізм розширеного кредитування (EFF) та механізм прискореного фінансування (RFI), що може бути застосований у разі екстреної необхідності підтримки платіжного балансу.

У 2019 р. надання коштів у рамках домовленостей про фінансування з використанням Рахунку загальних ресурсів, які називаються «покупками», становило 34,0 млрд СДР (47,2 млрд дол. США). Із цих покупок понад 93% було здійснено Аргентиною, Єгиптом і Україною. Загальний обсяг погашень, званих «викупом», за фінансовий рік становив 8,2 млрд СДР (11,4 млрд дол. США). З огляду на значно більший обсяг покупок порівняно з викупом, сума непогашених кредитів у рамках Рахунку загальних ресурсів збільшилася до 63,7 млрд СДР (88,3 млрд дол. США) з 37,9 млрд СДР (52,5 млрд дол. США) роком раніше.

У 2019 р. МВФ прийняв зобов'язання щодо надання кредитів на суму 235,1 млн СДР (325,72 млн дол. США) країнам, що розвиваються, з низькими доходами в рамках програми, підтримуваних ресурсами Трастового фонду, на меті якого – скорочення бідності і сприяння економічному зростанню. Сукупний обсяг непогашених пільгових кредитів 52 державам-членам становив 6,45 млрд СДР на кінець квітня 2019 р.

Основа пільгового фінансування МВФ регулярно переглядається для забезпечення обліку мінливих потреб. У 2015 р. в рамках більш широких зусиль міжнародного співтовариства з надання підтримки країнам у досягненні Цілей сталого розвитку була укріплена система фінансової безпеки країнам з низькими доходами. У числі найважливіших змін [3]: 1) підвищення норм і лімітів доступу до пільгових механізмів Трастового фонду на цілі скорочення бідності і сприяння економічному зростанню на 50%; 2) перебалансування структури поєднання пільгового і не пільгового фінансування, що надається країнам, які отримують підтримку МВФ у вигляді поєднання ресурсів Трастового фонду з метою скорочення бідності і сприяння економічному зростанню та Рахунку загальних ресурсів із

переходом від співвідношення один до одного до співвідношення один до двох; 3) установлення безстрокової нульової процентної ставки за виділеними в рамках Механізму прискореного кредитування засобами, призначеними для надання допомоги країнам, що знаходяться в уразливому становищі і постраждали від стихійних лих.

В умовах економічної кризи країни часто потребують фінансування, щоб подолати проблеми з платіжним балансом. Від моменту свого створення в червні 1952 р. програма stand-by (далі – SBA) є інструментом надання позик для країн, що розвиваються, та розвинених країн. SBA було модернізовано у 2009 р. разом із розширеним набором інструментів Фонду, щоб бути більш гнучкою та відповідати потребам країн-членів. Умови впорядкували та спростили, а заздалегідь було надано більше коштів.

Дана програма дає змогу Фонду гнучко реагувати на потреби країн у зовнішньому фінансуванні та підтримувати їх політику коригування за допомогою короткострокового фінансування. Усі країни-члени, які стикаються з реальними або потенційними потребами у зовнішньому фінансуванні, мають право на участь у цій програмі відповідно до політики МВФ. Однак SBA частіше використовується країнами-членами із середнім рівнем доходу, оскільки країни з низьким рівнем доходу мають цілу низку пільгових інструментів, пристосованих до їхніх потреб. Тривалість SBA є гнучкою і, як правило, охоплює період 12–24 місяців, але не більше 36 місяців.

Доступ до фінансових ресурсів МВФ у рамках SBA регулюється потребою країни-члена у фінансуванні, спроможністю до погашення та скористатися послугами з використанням ресурсів МВФ. У межах цих указівок SBA забезпечує гнучкість щодо суми, що надається, та термінів виплат.

Розвиток потенціалу є теж однією з трьох основних функцій МВФ поряд із кредитуванням і наглядовою діяльністю, і на нього припадає 30% його бюджету. Розвиток потенціалу допомагає державам-членам фор-

мувати ефективні заходи політики та інститутів (центральних банків, міністерства фінансів) із метою зміцнення економіки, розширення інклюзивного зростання і створення робочих місць.

Ініційована державами-членами допомога МВФ у сфері розвитку потенціалу, що включає як розвиток інститутів і розроблення заходів політики, так і професійний розвиток співробітників, охоплювала всі 189 держав-членів. На розвиток потенціалу припадала майже третина адміністративних витрат МВФ у 2019 р. Значна частина цих витрат спрямовувалася на технічну допомогу, яка становить 25%, а на частку підготовки кадрів припадає 5% (табл. 3).

Таблиця 3

**Частки витрат
на основні види діяльності МВФ у 2019 р.**

Показники	Частка витрат, %
Розвиток потенціалу	30
Технічна допомога	25
Нагляд на двосторонній основі	25
Нагляд на багатосторонній основі	19
Кредитування	13
Нагляд за глобальною системою	11
Підготовка кадрів	5
Інше	2

Джерело: [2]

Із табл. 3 видно, що найбільша частка витрат Фонду припадає на розвиток потенціалу країн-членів (30%). За період 2016–2019 рр. найбільше витрат на розвиток потенціалу МВФ виділив Африці на південь від Сахари та Азіатсько-Тихоокеанському регіону.

Сукупні рівні виконання завдань МВФ щодо розвитку можливостей у 2019 р. у цілому відповідають рівням 2018 р. Загальна сума прямих витрат на діяльність із розвитку потенціалу (за винятком загальної підтримки і накладних витрат на управління) стабілізувалася на рівні приблизно 306 млн дол. США у 2019 р. порівняно з 303 млн дол. США у 2018 р. Компонент фінансування із зовнішніх джерел у 2019 р. становив 55% від загального обсягу.

Розглянемо ключових партнерів Міжнародного валютного фонду, які фінансово допомагають та сприяють розвитку потенціалу країн.

Зусилля МВФ щодо обміну досвідом та знаннями визначаються попитом, тобто ініційованими безпосередньо країнами-членами. Попри глобальні економічні виклики та прихильність міжнародного співтовариства до цілей сталого розвитку цей попит значно зріс за останні роки. У 2018 р. МВФ надав підтримку майже всім 190 країнам-членам.

МВФ вносить значну кількість власних ресурсів для забезпечення задоволення попиту з боку країн-

членів. Двосторонні та багатосторонні партнери також відіграють важливу роль у задоволенні цього попиту і нині фінансують близько половини зусиль МВФ щодо обміну знаннями та досвідом. Партнери роблять внесок у роботу МВФ щодо обміну знаннями різними способами: за допомогою глобальної мережі регіональних центрів розвитку потенціалу та тематичних фондів, орієнтованих на спеціалізовані галузі, або за допомогою двосторонніх програм.

У 1990 р. Японія стала першим партнером, який підтримав зусилля МВФ із розвитку потенціалу, і сьогодні є його найбільшим вкладником, забезпечивши 651 млн дол. США [3]. Понад 100 країн – членів МВФ по всьому світу скористалися підтримкою Японії. У 2019 р. уряд Японії профінансував великий портфель програм завдяки новому внеску в розмірі 30 млн дол.

Партнерство між ЄС та МВФ для країн, що розвиваються, організоване за трьома основними стовпами: «Флагманська ініціатива Африки» для підтримки економічного зростання в Африці; «Ініціатива зібрати більше» для сприяння мобілізації доходів; «Ініціатива витратити краще» для підвищення ефективності державних витрат.

Завдяки стійкій підтримці регіональних центрів розвитку потенціалу та глобальних тематичних фондів, а також двосторонніх програм партнерство охоплює широкий спектр питань, що стосуються належного економічного врядування та побудови інституцій, а також пов'язаних із цим потреб розвитку людського потенціалу, що допомагає країнам досягти стійкого прогресу до досягнення Цілей сталого розвитку. МВФ також співпрацює з ЄС для підтримки своїх країн-членів та держав, що приєдналися до побудови міцних інституцій та політики. Починаючи з 2009 р. ЄС вніс близько 210 млн дол. у розвиток потенціалу МВФ [3]. За останні три роки дане інтеграційне угруповання зробило найбільший внесок у зусилля МВФ із розвитку потенціалу.

Висновки. Отже, МВФ виконує широке коло різноманітних функцій. Чи не найголовнішою з них є кредитування країн-членів. Також на МВФ покладено функції нагляду за валютною діяльністю країн-членів, а також надання різних видів технічної допомоги і випуск СДР. У цілому виконання таких функцій є досить успішним, про що свідчать показники динаміки кредитів та інших видів допомоги від МВФ.

Членство та тісна кредитна співпраця країн з МВФ є дуже важливими для інвесторів: міжнародних фінансових організацій, інвестиційних банків, фінансових корпорацій тощо. Для них перебування держави у програмі МВФ – це ознака того, що у країні проводитимуться реформи, створюватимуться ринки і загалом уряд не буде робити необдуманих кроків проти бізнесу та інвесторів, а отже, ризики вкладання коштів у країну зменшуються.

Список використаних джерел:

1. Ксендзук В.В. Аналіз діяльності Міжнародного валютного фонду в умовах глобалізаційних економічних процесів. URL: <http://www.irbis-nbu.gov.ua>.
2. Международный валютный фонд. Годовой отчет 2019. От стабилизации к устойчивому росту. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2019/eng/assets/pdf/imf-annual-report-2019-ru.pdf>.
3. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <http://www.imf.org>.
4. Шинкар В.А., Яцко Л.Б., Яцко Г.В. Міжнародний валютний фонд та його вплив на глобальну макроекономічну політику. *Науковий вісник УжНУ*. 2016. № 6(3). С. 148–151.

References:

1. Ksendzuk V.V. Analiz diyalnosti Mizhnarodnoho Valyutnoho Fondu v umovakh hlobalizatsiynykh ekonomichnykh protsesiv. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>.
2. Mezhdunarodnyy valyutnyy fond. Hodovoy otchet 2019. Ot stabylyzatsyy k ustoychivomu rostu. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2019/eng/assets/pdf/imf-annual-report-2019-ru.pdf>.
3. Ofitsiyyny sayt Mizhnarodnoho valyutnoho fondu. URL: <http://www.imf.org>.
4. Shynkar V.A., Yatsko L.B., Yatsko H.V. (2016) Mizhnarodnyy valyutnyy fond ta yoho vplyv na hlobal'nu makroekonomichnu polityku. *Naukovyy visnyk UzhNU*, no. 6 (3), pp. 148–151.

UDC 338.012:338.24.021.8

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-6>**Redko Kateryna**

State institution «G.M. Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential and Science History Studies of the National Academy of Science of Ukraine»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2609-3471>**Kopishynska Kateryna**

National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1609-2902>**Chen Lin**

National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1332-1706>**Редько К. Ю.**

кандидат економічних наук, постдокторант,

Державна установа «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені Г.М. Доброва Національної академії наук України»

Копішинська К. О.

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту підприємств,
Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Чень Лін

кафедра міжнародної економіки,

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

**DEVELOPMENT OF CHINA'S ALTERNATIVE ENERGY STRATEGY:
PRECONDITIONS AND FORECASTS**

The article is devoted to the study of the development of China's alternative energy strategy. The article states that with the growth of the world's population and the continuous development of industry, the human need for energy is growing. It is a well-known fact that the growth of industrial production and CO₂ emissions during production has caused climate change. Climate change threatens the survival of vulnerable species on earth, threatens ecosystems and biodiversity, and can threaten human survival. If the extreme weather that threatens human survival does not occur, the limitation of fossil resources will severely limit the future development of mankind. In particular, human activities since the Industrial Revolution have been a major cause of the current global warming, including emissions of carbon dioxide and other greenhouse gases caused by human production and life, land use and urbanization. The article proves that the emergence of alternative energy sources gives positive results in leveling the impact of industrial development on the environment. It is a source of energy for sustainable development and plays a key and important role in global efforts to combat climate change. Its emergence has put more and more companies and industries in the spotlight worldwide. As the global energy market is politically biased, policymakers face increasingly difficult challenges to their countries' energy security. The question of how to integrate renewable energy sources and policies to improve their efficiency was explored, so that each of them can take full advantage of their own benefits to maximize benefits and make people's lives easier. With the growth of renewable energy, the influence of individuals, governments and international orga-

nizations, as well as the role played by local, national and intergovernmental policies, are becoming increasingly important. The key principles of China's alternative energy strategy were identified, how to facilitate the development of renewable energy in the right direction and integrate energy into industrial production were identified. It is proposed to further develop this strategy in accordance with the best world experience, taking into account the national interests of China.

Keywords: alternative energy, strategy, electricity, non-renewable energy, energy security, energy policy.

JEL classification: F21, N75, Q40, Q42

РОЗВИТОК СТРАТЕГІЇ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ КИТАЮ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРОГНОЗИ

Статтю присвячено дослідженню розвитку стратегії Альтернативної енергетики Китаю. У статті визначено, що зі зростанням населення світу та безперервним розвитком промисловості зростає й потреба людини в енергії. Загальновідомим є той факт, що зростання промислового виробництва і викидів CO₂, що виділяються у процесі виробництва, спричинили зміни клімату. Зміна клімату загрожує виживанню вразливих видів на землі, загрожує екосистемам та біорізноманіттю, а також може загрозувати виживанню людства. Якщо екстремальна погода, яка загрожує виживанню людства, не настане, то обмеження викопних ресурсів серйозно обмежить майбутній розвиток людства. Зокрема, діяльність людини з часів промислової революції є основною причиною нинішнього глобального потепління, включаючи викиди вуглекислого газу та інших парникових газів, викликаних виробництвом і життям людини, використанням землі та урбанізацією. У статті доведено, що поява альтернативних джерел енергії дає позитивні результати щодо нівелювання впливу розвитку промисловості на екологію. Це джерело енергії для сталого розвитку, і воно відіграє ключову та важливу роль у глобальних зусиллях щодо боротьби зі зміною клімату. Його поява поставила все більше компаній і галузей у центрі уваги на світовому рівні. Оскільки світовий енергетичний ринок є політично упередженим, політики стикаються з дедалі складнішими проблемами щодо енергетичної безпеки своїх країн. Було досліджено питання щодо того, як інтегрувати відновлювані джерела енергії та політику підвищення ефективності їх використання, щоб кожен з них повністю використав власні переваги для створення максимальної вигоди та полегшення життя людей. Із зростанням відновлюваної енергетики вплив окремих осіб, урядів та міжнародних організацій, а також роль, яку відіграє місцева, національна та міждержавна політика, стають все більш важливими. Було ідентифіковано ключові засади стратегії альтернативної енергетики Китаю, визначено як спрямувати розвиток відновлюваної енергетики в правильному напрямку та інтегрувати енергетику у промислове виробництво. Запропоновано в подальшому розробляти цю стратегію у відповідності до кращого світового досвіду з урахуванням національних інтересів Китаю.

Ключові слова: альтернативна енергетика, стратегія, електроенергія, невідновлювана енергетика, енергетична безпека, енергетична політика.

Formulation of the problem. Since the founding of the People's Republic of China for more than 70 years, especially since the reform and opening up for more than 40 years, China has been pursuing the idea of making the country strong and enriching the people, and has made many achievements. The country's main path and strategic direction are to strengthen its power. The use and strategy of alternative energy also follow the same line of thinking, seek to increase energy strength, formulate decision-making policies in line with the current real-time situation of society, and improve the ability to utilize alternative energy in the process. Before studying, it is important to understand the meaning of alternative energy: generally, it refers to non-traditional energy and energy storage technologies that have little impact on the environment.

Analysis of recent research and publications. In their articles Shi Jingli, Zhong Jian Kang and others investigated the world's renewable energy development and the energy policies and renewable energy-related plans of various countries, focusing on China's renewable energy development and their challenges. The book "Supporting China-EU Renewable Energy Power Generation Construction" edited under the policy guidance of the European Union (DG ENERGY) and the National Energy Administration of China represents the new opportunities, which are provided by the implementation of the strategy of alternative energy. Nina Khanna, Nan Zhou, David Fridley, Jing Ke in their article evaluated four recent policies for China's power sector-mandatory renewable targets, green dispatch, carbon capture and sequestration development, and coal-fired generation efficiency improvements and quantifies their energy and

carbon dioxide (CO₂) emissions reduction potential through 2050 using bottom-up energy modeling and scenario analysis. Also, they found renewable targets and green dispatch have crucial interlinked impacts on energy and CO₂ emissions that could change the shape and peak year of China's power-sector emissions outlook. The uniqueness of China's experience of reforming the country's economy is that this country, with limited energy resources, has been able to develop an energy sector that meets the energy needs of the country's industry, and its population. China has managed to avoid dependence on external energy sources and has created a self-sufficient energy sector that is a reliable support for the process of technological modernization of the country's industry. China is actively investing in energy and infrastructure projects abroad, thus addressing energy security and creating routes to promote its own products abroad. We know that the scientific community has made a significant contribution to the study of international experience in strategic planning for sustainable energy development. However, we think that in modern economic conditions the issue of deepening research on this issue in order to implement a positive experience of China's energy strategy in Ukrainian practice.

The purpose of the article is to investigate the development of alternative energy in China, to identify main points of the China's alternative energy strategy based on contemporary social development and existing energy sources.

Presenting the main material. The China is currently the world's largest emitter of greenhouse gases. The consumption of primary energy in China can be seen

from the figure 1. The data has a rapid upward trend from 1980 to 2010. During 2000–2010, the rate of increase has accelerated. China’s use of primary energy has increased. According to International Energy Agency data, China consumed 26,250 terawatt-hours of primary energy in 2009, and 20 terawatt-hours per million people. From 2004 to 2009, the use of primary energy increased by 40%, and the use of electricity increased by 70%. Energy imports tripled in 2009 compared to 2004. The import share of major energy sources in 2009 accounted for 12%. The five-year growth rate of carbon dioxide emissions (2004–2009) was 44% [2]. Energy Policy of the People's Republic of China

Figure 1 Shows the overall curve of energy products and energy consumption in China from 1980 to 2020.

From the data (fig. 2), it can be clearly seen that from

2011 to 2020, whether it is world data or Chinese data, both of them show an overall upward trend. This trend shows that in the renewable energy area, the world's demand for this field is gradually increasing.

The prospect of renewable energy is very broad. Under the leadership of future technology, the development and development of renewable energy is indispensable. Similarly, in 2011, China’s CAP output value was below 500,000, but after four years of development, China’s CAP output value exceeded 500,000 in 2015–2016. It can be seen that the development of renewable energy in China is rapid, also in the Chinese market; the prospects for development are broad. The country will vigorously promote the development of renewable energy and extend the technology to different industrial technologies (table 1).

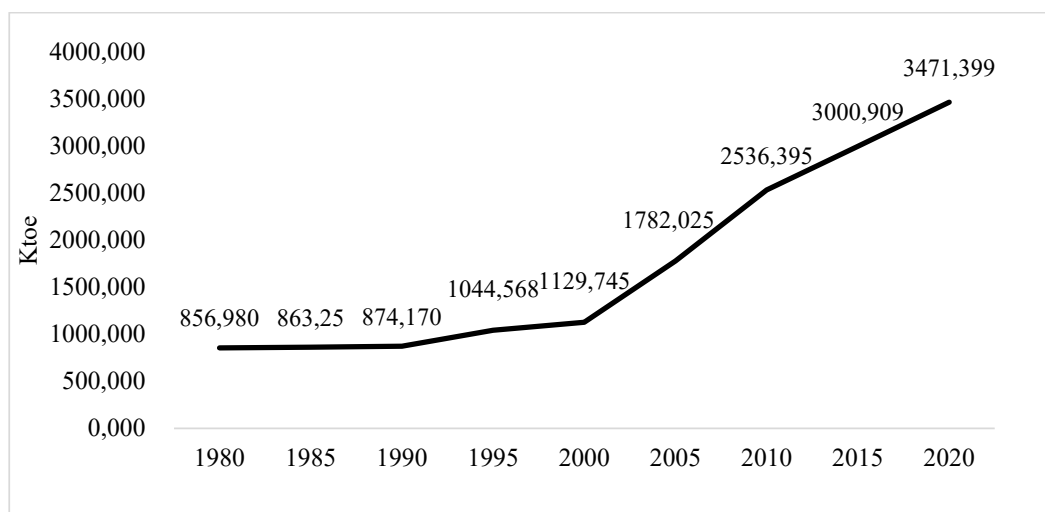

Figure 1. China's total energy consumption [11]

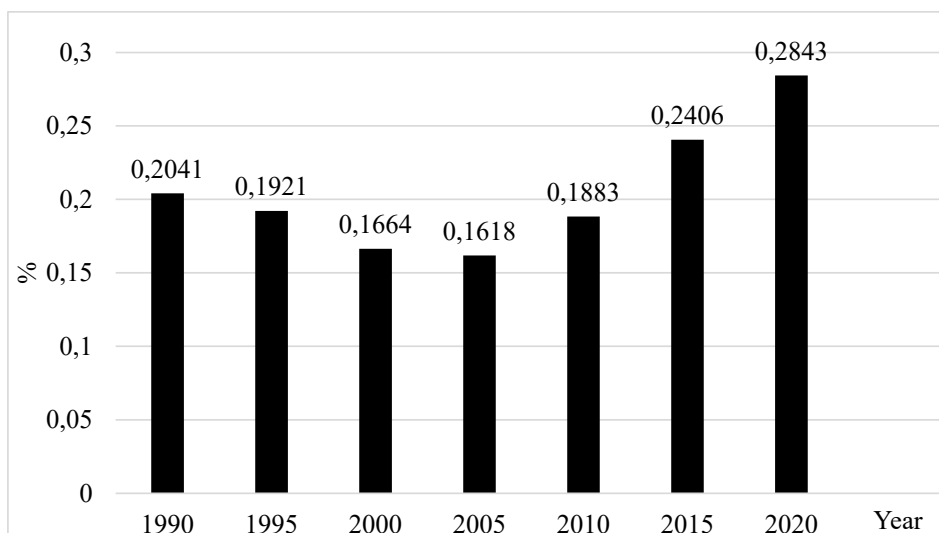

Figure 2. China's Share of Renewables in Electricity Production (incl hydro) [1]

Table 1

Total renewable energy [4]								
CAP(MW)	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
World	1 564 390	1 694 061	1 847 258	2 010 005	2 180 389	2 358 749	2 538 44	2 799 094
China	359 516	414 651	479 103	541 006	620 846	695 488	758 869	894 879

In 2008, China was affected by the global financial crisis. From 2008 to 2009, China's economic growth rate slowed down, and the growth rate of primary energy consumption fell sharply. However, with the subsequent introduction of relevant stimulus policies, the economic growth rate increased again and the energy demand market expanded. However, the growth rate did not rebound to the previous level. In recent years, as China's economic development has entered the "new normal", the growth rate of primary energy demand has remained at the single-digit percentage level.

In comparison with the global primary energy consumption structure, China's coal consumption in 2016 still accounted for 62%, which is twice as high as the global average. Oil, natural gas, and non-fossil energy accounted for less than the global average, as shown in Figures 3 and 4.

Considering China's abundant resources, coal will still maintain its position as the largest energy source for a long period of time in the future, but its proportion of consumption is expected to continue to decline. In addition,

China is not a big country with oil and gas resources, and its dependence on oil and natural gas is relatively high. Considering long-term energy security, it is inevitable to accelerate the transition to non-fossil energy. With social development and technological production progress, such issues as how to better formulate alternative energy resources policies and how to implement some related practices to promote energy efficiency are also worthy of our study.

From the perspective of electricity consumption, after 2012, the growth rate of China's total electricity consumption has fallen to single digits, as shown in Graph 5. After experiencing the trough in 2015, the growth rate of electricity consumption in the whole society rebounded from 2016 to 2017. Among them, electricity consumption in 2017 was 6.31 trillion kWh, a year-on-year increase of 6.6%. From 2011 to 2017, China's tertiary industry and urban and rural residents' electricity consumption has increased year by year, from 23% in 2011 to 27.8% in 2017, reflecting to a certain extent China's economic structural adjustment and power consumption structure

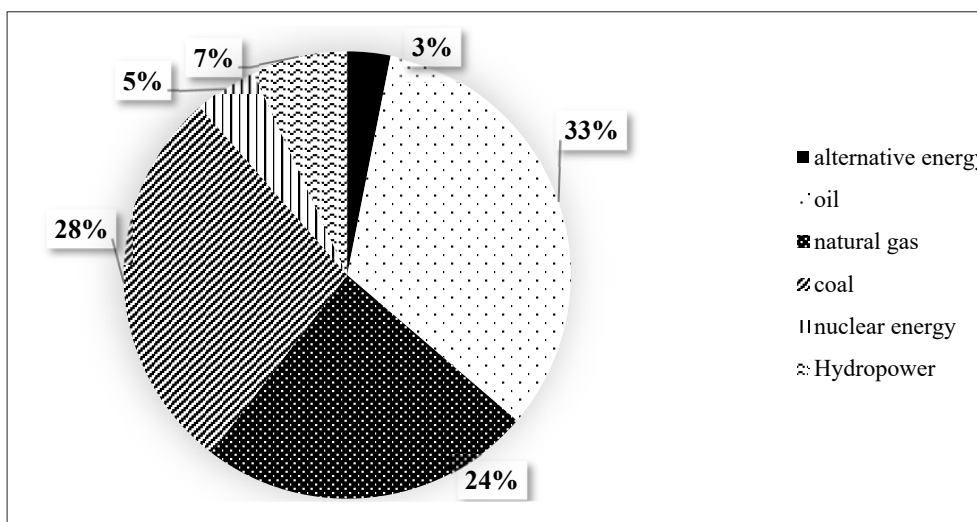

Figure 3. Distribution of energy in the world [11]

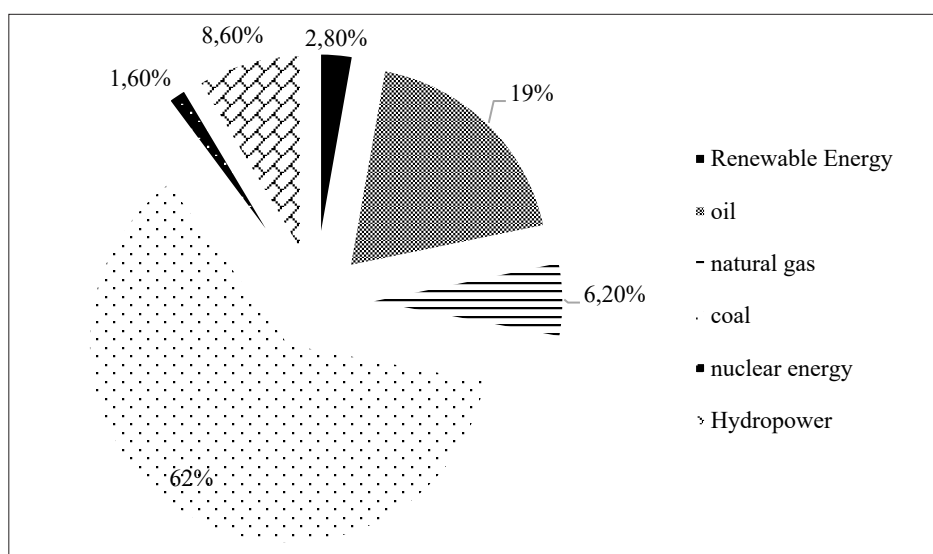

Figure 4. Distribution of energy of China [11]

transformation. However, compared with developed countries, there is still much room for improvement.

According to the above research results, it is necessary to carry out the transformation and upgrading of the energy structure. The Chinese government proposes to implement "two alternatives" – clean alternatives and electric power alternatives, which is a fundamental solution to the country's fossil energy dilemma. The so-called "two substitutions" refer to the implementation of clean substitution in energy development strategy, replacing fossil energy with clean energy such as renewable solar energy and wind energy; implementation of electric energy substitution in energy consumption, and direct consumption of fossil energy such as coal and petroleum with electric energy, to increase the proportion of electric energy in the final energy. With the changes in energy strength and international status, China's global energy strategy was developing by the stages: from focusing on domestic to external considerations, from focusing on interests to focusing on security, and from obeying the old energy power structure to constructing its own overall structure. The energy strategy goal has evolved from enhancing energy strength and energy capabilities to the stage of grasping energy power to better ensure national security and interests (figure 5) [3].

From the figure, it can be seen the different usage of alternative energy in 2018–2020. There's also represented the forecast of the usage of alternative energy in 2022–2050. In terms of large-scale development of coal power, the cost of coal power is still relatively affordable compared with other power sources. In this case, coal power continues to grow until it reaches a peak of 1741 GW around 2038, and then from 2035 to 2045, as the life of coal power is set at 30 years, there will be a certain downward trend. Compared with coal power in 2050, hydropower and nuclear power have a certain competitive construction price. They

are important base-load power sources. Hydropower and nuclear power reach the upper limit of the scale of development in the planning of each planning stage. As an indispensable power source, gas and electricity must also develop and support the development and utilization of renewable energy. However, due to the cost of wind and solar energy, the development of renewable energy is still insufficient, and in the early development stage before 2035; the scale of exploration for renewable energy usually reaches the lower limit of the developable scale. After 2035, due to the saturation of coal resource development, with the rise of coal prices and the development of new technologies, the economic power generation of renewable energy will gradually improve. Renewable energy has been further developed and utilized. By 2050, renewable energy will account for about 43% of the total power structure [10].

Alternative energy plays an important role in global efforts to struggle climate change. In recent years, China has promulgated and implemented a number of climate change and emission reduction strategies. The Chinese central government passes a plan every five years to determine the country's development direction in the next five years. In the 21st century, China's various five-year plans have formulated goals for renewable energy development, especially the key goals of the "13th Five-Year Plan" (2015–2020) are:

- Raise the proportion of non-fossil energy in total primary energy consumption to 15% by 2020 and 20% by 2030.
- By 2020, the installed capacity of renewable energy will increase to 680 GW, of which the installed capacity of wind energy will reach 210 GW.

With the reduction of production costs in the field of renewable energy, more and more countries have announced reductions in government support. Therefore,

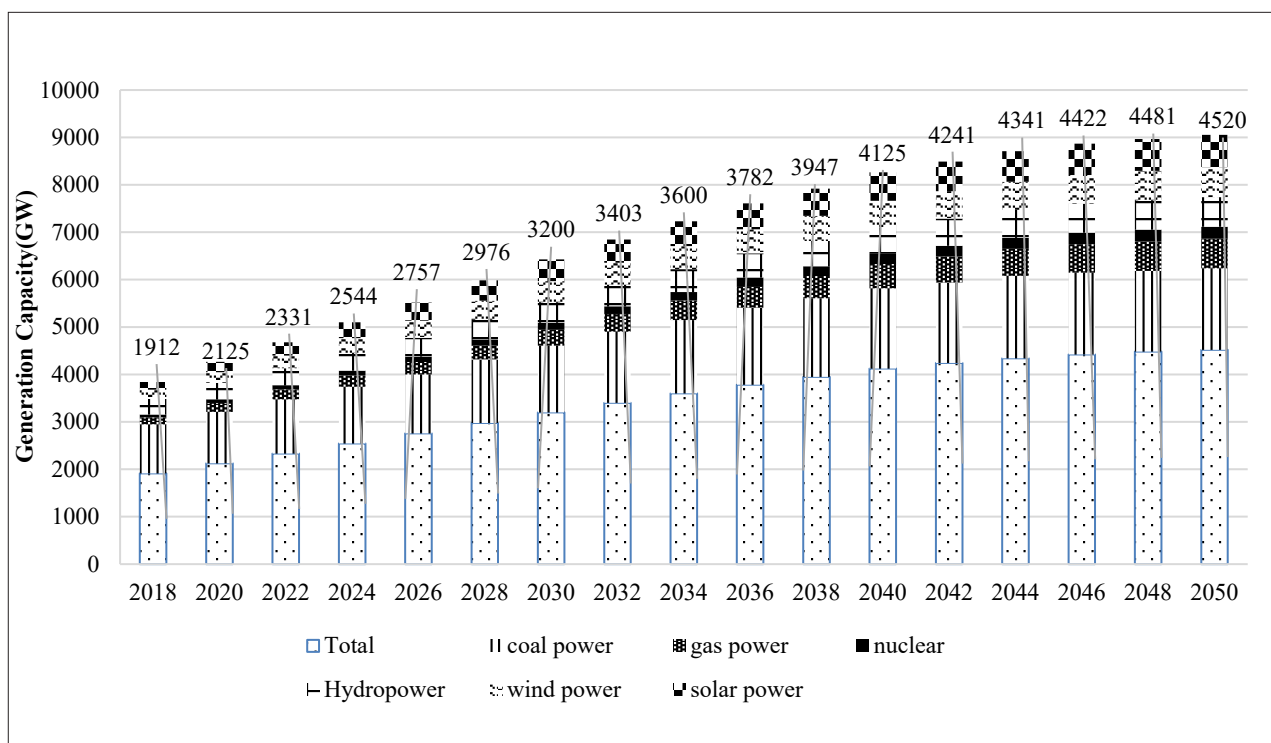

Figure 5. China's power structure from 2018 to 2050 [1]

renewable energy is gradually occupying a stable position on the competitive economic supply curve of many countries. However, measures such as energy cost control policy emission CO₂ and policy objectives can still adjust the purely economic focus. Although the supporting measures have been revised and there are difficulties in integrating into the energy system, attention to renewable energy is still one of the goals of many national energy plans. Through small batch production, renewable energy can be easily integrated into the operation of the power complex. However, the further development of renewable energy and its achievements are very important in the energy balance, setting new requirements for the energy system [4].

One of the key problems that have emerged with the expansion of renewable energy capacity is that not only a large amount of power needs to be transmitted between production and consumption centers, but also a large amount of power needs to be transmitted between different renewable energy generation areas, especially between countries (countries that use solar power for power generation and wind power generation).

The other is how to improve the conversion rate of alternative energy sources. Since this is a new industry, many situations are unknown and uncontrollable. Next, expanding the benefits and making full use of them are also issues worthy of discussion. How to use high-quality and low-cost energy sources to improve efficiency and minimize damage to the environment. At the same time, it is difficult to predict the production of renewable energy in advance, because it depends on a large extent on natural conditions. Therefore, for each country, it is necessary to find its own optimal power system configuration and a reasonable amount of renewable energy production and alternative options. The options for this type of configuration vary depending on climatic CONDITIONS [5].

The development of renewable energy poses new problems for balancing the power system. Each country must find its optimal system configuration, taking into account the climatic conditions and the availability of various redundancy options. For example, the EU Directive "On Supporting Renewable Energy" provides the following definition of renewable energy support measures: "The EU member states or EU member states apply and support the use of regulatory tools and mechanisms to reduce the use of renewable energy. The cost of renewable energy, the obligation to use renewable energy, or other ways to increase the selling price or sales volume.

The purpose of supporting alternative energy is to create conditions for the market, to make up for the lack of competitiveness of alternative energy at this stage, and to generate economic benefits for investment in power generation capacity building in this energy sector. In Europe, there are four theoretical models for stimulating the development of renewable energy [6].

1. Minimum guaranteed payment rate model (Feed-in-Tariff, FIT). This model includes ensuring at the legislative level a guaranteed fixed payment (GTsvie) for the use of renewable energy to generate electricity, exceeding the market price (Tsryn).

2. Surcharge Model This model stipulates that the surcharge (Nvie) is introduced into the market price instead of a fixed payment. The total cost of renewable energy generation is Tsryn + Nvie.

3. "Green Certificate" quota model. Compared with the price model, when using the "green certificate" model of market transactions, only renewable energy power generation is set.

4. Bidding model. When applying this method, the impact on the market is produced through bidding, in which certain parameters of production volume and capacity are determined and set. In addition, different conditions for participating in the competition and subsequent financing

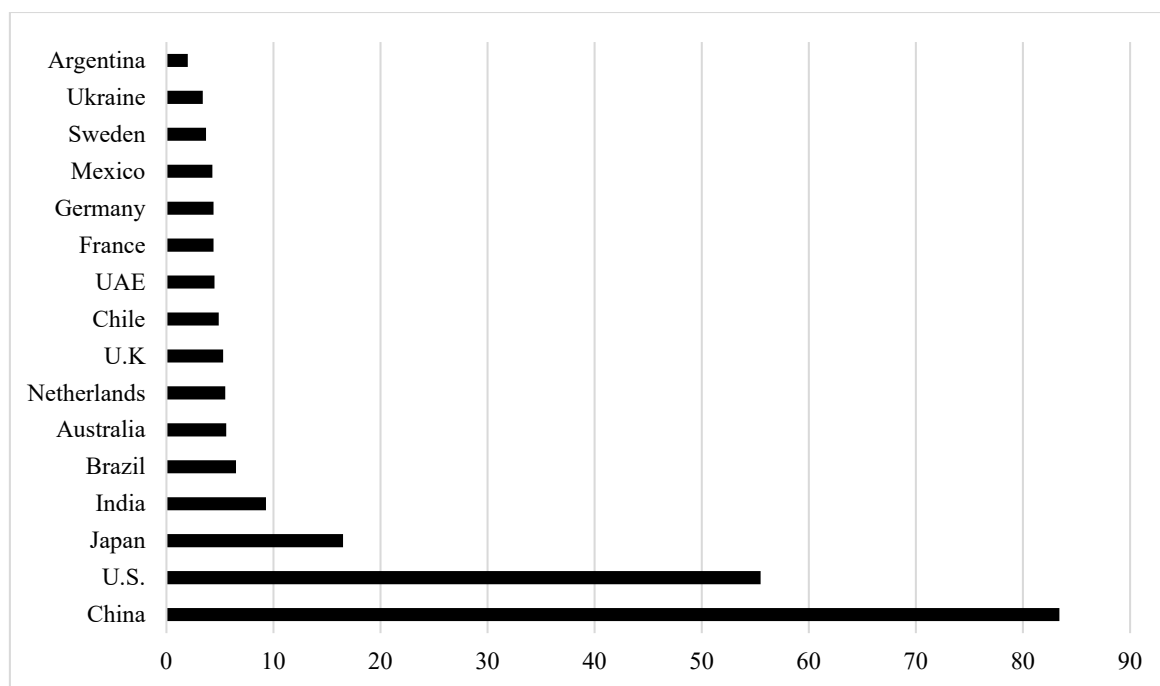

Figure 6. Investment in billion U.S.dollars [11]

methods for the project (or conditions for purchasing a certain amount of electricity) can be provided here.

The first two models refer to price instruments and the third and fourth represent quota models. The above-mentioned renewable energy support model represents the main way to support renewable energy. Subsidy distribution, tax breaks and preferential interest rates on loans are additional economic means to support renewable energy (figure 6).

Chinese investment in clean energy is the highest worldwide. In 2019, China pumped some 83.4 billion U.S. dollars into clean energy research and development. The United States and Japan had the second and third highest clean energy investments that year, at 55.5 billion and 16.5 billion U.S. dollars, respectively. All selected countries combined had spent 219.2 billion U.S. dollars on the alternative energy technologies. The leading three entries accounted for roughly 71% of total investments.

The rapid development of alternative energy sources has brought more and more companies and industries into the focus of global attention. As the global energy market becomes more politically intertwined, policymakers face increasingly complex challenges. How to integrate renewable energy and politics with high efficiency, each to give full play to their own advantages, to create maximum benefits, and to facilitate human behavior is a matter worthy of study. With the rise of renewable energy, the influence of individuals, governments and international organizations and the role played by local, national and interstate politics have become more and more important. How to guide the development of renewable energy in the right direction and integrate energy into industrial production, this is a grand goal and task [7].

In addition, social media activities can change a country's energy investment focus. Social media can actively promote and publicize the advantages of renewable energy through advertising, audio media, etc., combined with the concept of environmental protection, low-carbon and environmental protection, and actively promote renewable energy. At the same time, the government can actively promote some preferential policies for the use of renewable energy. The purpose of this is to let more people know that renewable energy is about to become the main dominant energy in the future, so that enterprises and factories can efficiently integrate renewable energy technologies and replace them. The location of non-renewable energy, such as the use of wind and solar energy to replace oil and other raw materials.

That's why it is important to develop the China's alternative energy strategy in accordance with the best world practices taking into account domestic peculiarities, conditions and trend of industrial development.

Conclusions. Rapid growth of production and energy consumption all over the world caused the growth of CO₂ emission and as a result facilitated climate changes, which threaten the survival of vulnerable species on earth, threatens ecosystems and biodiversity, and can threaten human survival. China's coal consumption in recent years still too high (was accounted for 62% in 2016), which is twice as high as the global average. This is the main reason why it is important for the country to start actively using the energy from alternative sources. Overall, renewable energy will become one of the benchmarks of the new era, and its development prospects are great. Renewable energy will bring many benefits and conveniences to humankind.

References:

1. Deloitte (2021). Renewable trends. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/cn/Documents/energy-resources/deloitte-cn-eri-global-renewable-energy-trends-zh-180914.pdf>.
2. Energy Policy of the People's Republic of China (2021). URL: <https://zh.wikipedia.org/wiki/%E4%B8%AD%E5%8D%8E%E4%BA%BA%E6%B0%91%E5%85%B1%E5%92%8C%E5%9B%BD%E8%83%BD%E6%BA%90%E6%94%BF%E7%AD%96>.
3. How Renewable Energy Will Reshape Our Geopolitical Map (2021). URL: <https://earth.org/renewable-energy-will-reshape-our-geopolitical-map>.
4. Energy in China's New Era (2021). URL: https://mp.weixin.qq.com/s/Y1j_Y2srZtQXSySgzXPCMg.
5. Khanna, Z.; Zhou, N.; Fridley, D.; Ke, J (2016). Quantifying the potential impacts of China's power-sector policies on coal input and CO₂ emissions through 2050: A bottom-up perspective. *Util. Policy*. Vol. 41. P. 1–11.
6. 2021-2027 China's energy consumption industry development status and future prospect forecast report (2020). URL: https://zhuanlan.zhihu.com/p/354774883?utm_source=wechat_session&utm_medium=social&utm_oi=883043921234649088&utm_campaign=shareopn.
7. China 2017 Review (2017). URL: <http://ieefa.org/wp-content/uploads/2018/01/China-Review-2017.pdf>.
8. Sluisveld, M.A.E., Hof, A.F., Carrara, S., Geels, F.W., Nilsson, M., Rogge, K., Turnheim, B. and Vuurenab, D.P. (2018). Aligning integrated assessment modelling with socio-technical transition insights: An application to low-carbon energy scenario analysis in Europe.
9. Cherp, A., Vinichenko, V., Jewell, J., Brutschin, E. and Sovacool, B. (2018). Integrating techno-economic, socio-technical and political perspectives on national energy transitions: A meta-theoretical framework. *Energy Res. Soc. Sci.* vol. 7, pp. 175–190.
10. Huang H, Liang D, Liang L. and Tong Z. (2019) Research on China's Power Sustainable Transition Under Progressively Levelized Power Generation Cost Based on a Dynamic Integrated Generation – Transmission Planning Model. *Sustainability*. Vol. 11(8):2288.
11. Interactive Chart China Total Energy Consumption (2021). URL: <https://www.enerdata.net/estore/energy-market/china>.

УДК 339.97

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-7>**Сімахова А. О.**доктор економічних наук, доцент,
Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7553-4531>**Панкова І. Д.**магістрантка,
Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5704-3138>**Simakhova Anastasiia, Pankova Iryna**
National Aviation University

КЛАСТЕРНІ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН

Конкуренстоспроможні кластерні економічні моделі розвитку разом із циклічною економікою є перспективними моделями регіонального розвитку в умовах глобалізації. Скандинавські країни відрізняються високими показниками інноваційного та економічного розвитку, високим рівнем життя, соціального захисту та забезпечення населення. У статті досліджено досвід Скандинавського кластера у розвитку біоекономіки та циркулярної економіки, який може використовуватися країнами з транзитивною економікою та країнами, що розвиваються, для підвищення їхньої конкурентоспроможності. Зазначено, що кластерна модель розвитку, заснована на циркулярній економіці, дає змогу підвищити інноваційність економіки, добробут населення, а також зменшити кількість відходів, розвивати альтернативні джерела енергії та «зелений» туризм.

Ключові слова: кластер, Скандинавські країни, біоекономіка, циркулярна економіка, соціальна економіка.

CLUSTER MODELS OF SCANDINAVIAN COUNTRIES DEVELOPMENT

Competitive cluster economic models of development together with cyclical economy are perspective models of regional development in the conditions of globalization. The aim of the article is to study the role of clusters in the development of national and regional economies (for example, the economy of the Scandinavian region), which are part of the modern global economic space. The Scandinavian countries are characterized by high rates of innovation and economic development, high living standards, social protection and welfare. Each Scandinavian country has its own strengths and comparative advantages, and together they form one of the most prosperous regions in the world. The experience of socially oriented Scandinavian countries demonstrates the effectiveness of implementing cluster development models aimed at increasing regional, national and international competitiveness. The scientific methods used in the article were the method of analysis and synthesis, comparative analysis, systematization. Clusters are a new model for the development of innovation and cooperation between countries and regions. The article examines the experience of the Scandinavian cluster in the development of bioeconomy and circular economy, which can be used by countries with economies in transition and developing countries to increase their competitiveness. The results of the Scandinavian countries for countries with transition economies and developing countries in building an innovative economy also needs a detailed analysis. Bio- and circular economies are actively developing in the Scandinavian cluster, which has led to an increase in employment by 5–15%. The positive experience of the Scandinavian cluster development shows the importance of the regional and local levels in creating new institutional structures for cooperation between firms and government agencies, which pave the way for successful synergy clusters. It is noted that the cluster model of development, based on a circular economy, allows to increase the innovation of the economy, the welfare of the population, as well as reduce waste, develop alternative energy sources and "green" tourism.

Keywords: cluster, Scandinavian countries, bioeconomy, circular economy, social economy.

JEL classification: Q57

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобальної світової економічної кризи, конкурентної боротьби, тривалої рецесії відбувається зміна парадигми економічного розвитку у бік більш конкурентоспроможних кластерних та циклічних економічних моделей, які вимагають застосування інновацій, розвитку спеціалізованого підприємництва, нарощування інтелектуального та соціального капіталу. Досвід соціально орієнтованих Скандинавських країн демонструє результативність упровадження кластерних моделей розвитку, спрямованих на підвищення регіональної, національної та міжнародної конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок у дослідження розвитку теорії кластерів зробили такі вчені, як З.О. Адаманова [1], М. Портер

[2], Ю. Рибак [3] та ін. Як правило, у наукових працях досліджувалися окремі конкретні проблеми функціонування кластерів у різних галузях економіки. Проте не було проаналізовано розвиток економічної системи саме Скандинавського кластера. Значний внесок у дослідження кластерів зробили Європейська Комісія [4], Європейська кластерна обсерваторія [5] та ін., які дослідили розвиток європейських кластерів.

Водночас у науковій літературі недостатньо розкрито питання впливу кластерної системи на розвиток національних економік та окремих регіонів світу. Попередньо авторами не було досліджено особливості розвитку Скандинавського кластера, у тому числі з погляду циркулярної та біоекономіки. Детального аналізу потребує досвід країн Скандинавії для країн із

транзитивною економікою та країн, що розвиваються, у розбудові інноваційної економіки.

Мета статті полягає у дослідженні ролі кластерів у розвитку національних і регіональних економік (наприклад, економіки Скандинавського регіону), які є складовими частинами сучасного глобального економічного простору.

Вклад основного матеріалу. Кластер є групою взаємозалежних компаній, науково-дослідних корпорацій та інших організацій, які розташовані в одному географічному регіоні, взаємодоповнюють та підсилюють конкурентні переваги один одного та кластера у цілому [6].

Кластери є новою моделлю розвитку науково-інноваційної сфери та співробітництва між країнами та регіонами світу. Вони, як правило, формуються там, де здійснюється або очікується «проривне» просування у сфері техніки і технології виробництва і подальшого виходу на нові ринкові ніші [7]. У зв'язку із цим багато країн, як економічно розвинених, так і тих, що тільки почали формувати ринкову економіку, все активніше використовують кластерний підхід у підтримці найбільш перспективних напрямів і форм підприємницької діяльності, у формуванні та регулюванні своїх інноваційних та соціальних систем.

Кластеризацією охоплено близько 50% провідних економік світу, у ЄС нараховуються понад 2 тис кластерів, у яких зайнято 38% його робочої сили [2]. А економіки Скандинавських держав – Данії, Норвегії, Швеції та Фінляндії – кластеризовані на всі 100%.

Скандинавський регіон має безліч природних ресурсів, а також розвинуту соціальну економіку. Кожна скандинавська країна має свої сильні сторони та порівняльні переваги, і разом вони утворюють один із найпроцвітаючих регіонів світу [8]. Цим країнам притаманна скандинавська модель соціальної економіки, яка відзначається не лише своєю інноваційністю, а й високими соціальними стандартами, захистом та рівнем життя населення.

Скандинавський регіон часто розглядають як інноваційного лідера та місце для галузей та кластерів циркулярної економіки майбутнього. Порівняно з іншими частинами Європи він демонструє високу загальну ефективність і лідерство з погляду інновацій.

Сьогодні найбільша кількість промислово-виробничих кластерів Скандинавських країн функціонує у базових галузях, таких як [9]:

- електронні технології та зв'язок, інформатика – Фінляндія;
- біотехнології та біоресурси – Норвегія;
- фармацевтика і косметика – Данія, Швеція;
- агро- та харчове виробництво – Фінляндія;
- машинобудування і ремонт, електроніка – Норвегія;
- охорона здоров'я – Швеція, Данія;
- комунікації і транспорт – Норвегія, Ірландія, Данія, Фінляндія;
- енергетика – Норвегія, Фінляндія;
- будівництво – Фінляндія;
- освіта, технопарки – Фінляндія;
- легка промисловість – Швеція, Данія, Фінляндія;
- деревно-паперовий комплекс – Фінляндія.

Таким чином, спеціалізація кожної скандинавської країни є достатньо диверсифікованою та відповідає концепції європейської інноваційної політики, яка

була запущена в 2010 р. для того, щоб зосередитися на трьох взаємозалежних пріоритетних сферах: розумному зростанні, розвитку економіки, заснованої на знаннях та інноваціях; стійкому зростанні, сприяттві низьковуглецевій, ресурсоефективній та конкурентоспроможній економіці; інклюзивному зростанні, що сприяє високому рівню зайнятості, забезпечує соціальну та територіальну згуртованість [4].

У Данії Кластерний форум відповідає за «обговорення та координацію регіональних стратегій розумної спеціалізації та забезпечення узгодженості із загальною стратегією кластерної та мережевої політики». Кластерний форум є неформальним датським органом, який дає змогу міністерствам, регіонам, муніципалітетам та регіональним форумам кластерів обмінюватися знаннями та координувати діяльність між кластерами та мережами [8].

Як держава, яка не є членом ЄС, Норвегія не має стимулів, пов'язаних з Європейським фондом регіонального розвитку (ЄФРР), для прийняття підходів розумної спеціалізації. Проте кластерний підхід був добре прийнятий і використовується в кількох норвезьких регіонах із підтримкою місцевого самоврядування.

Фінляндія вирішила не розробляти національну стратегію розумної спеціалізації, але кластерна економіка підтримується на національному рівні, а регіональні ради є основними органами, відповідальними за окремі напрями.

У фінляндській провінції Кюменлааксо існує справжнє бажання посилити механізми підтримки регіональних інновацій та зміцнити перспективні кластери, які відображають довгострокові сильні боки регіону. Регіон особливо відомий своїми сприятливими логістичними можливостями та процвітаючою целюлозно-паперовою промисловістю [8]. Головна перевага досягненні успіху у невеликому регіоні полягає у тому, що керівники кластерних систем добре знають один одного, це допомагає їм налагоджувати нові партнерські відносини.

У Швеції Шведське агентство економічного та регіонального зростання (Tillväxtverket) є центральним органом, що допомагає регіонам у їхній роботі з розумною спеціалізацією [10].

Стокгольм є передовим регіоном Швеції з погляду досліджень і розробок, а також місцем розташування сильних науково-дослідних установ, таких як Каролінський інститут, Королівський технологічний інститут і Стокгольмський університет. Стокгольм також має високоосвічене населення, а в широкому бізнес-секторі працюють багатонаціональні компанії.

Сформульована у 2012 р. інноваційна стратегія «Стокгольм 2025» мала на меті створити все більш привабливий регіон із міцною співпрацею та високим рівнем результатів досліджень і розробок, щоб відповідати майбутнім глобальним викликам. Однією з проблем кластерного розвитку у Стокгольмі була проблема «великого міста» – важкість пошуку, залучення та мобілізації партнерів й учасників задля співпраці.

Деякі регіони Фінляндії та Норвегії бачили розумну спеціалізацію як корисний інструмент для пошуку нових шляхів сприяння регіональному зростанню за допомогою наскрізного стратегічного підходу до відкриття нових шляхів і ніш, щоб зменшити залежність від кількох великих фірм.

Кластерна економіка країн Скандинавії має біо-економічні властивості. Біоекономіка Скандинавських країн охоплює насамперед:

– потенційні кластери з високим рівнем компетенції, яка закладається у підйом економіки регіону (наприклад, для захисту довкілля у Фінляндії);

– стабілізуючі кластери, які сприяють диверсифікації економіки і створенню робочих місць (ділові послуги, туризм).

Нова, більш досконала та розширена біоекономіка Скандинавського регіону охоплює декілька секторів, що має позитивний вплив на регіональний розвиток та економіку, створення робочих місць, інновації, розбудову потенціалу та знання. Вплив і потенціал цього для економіки країн Скандинавського регіону є значним; кількість робочих місць у новорозвиненій біо- та циркулярній економіці зросла на 15% за останнє десятиліття, головним чином, у шведських, датських, а також середніх та північних регіонах Норвегії [8].

Приклади циркулярної економіки Данії та Ісландії показують, як нова біоекономіка може сприяти більш екологічно та соціально прийнятному економічному зростанню. Ці випадки також показують важливість регіонального та місцевого рівнів у створенні нових інституційних структур для співпраці між приватним та державним секторами, що відкриває шлях до успішних синергійних кластерів.

Біоекономіка є центральною частиною циркулярної економіки, яка прагне якомога довше зберегти використані ресурси в економіці, таким чином, зменшуючи відходи до мінімуму та максимізуючи місцеву додану вартість. Отже, біоекономіка пропонує можливість нових і більш екологічно чистих можливостей зростання в усіх сферах і вимагає переосмислення ланцюгів створення вартості, екосистем і бізнес-моделей.

Оскільки Скандинавський регіон дуже добре забезпечений біоресурсами щодо його населення та майбутнього попиту, біоекономіка та пов'язана з нею циркулярна економіка створюють величезний потенціал для майбутнього регіонального та місцевого розвитку. У Скандинавському кластері передбачається скорочення викидів у клімат, створення нових робочих місць, а також економічне зростання в сільській місцевості, якщо будуть розроблені відповідні організаційні структури.

Перехід до циркулярної економіки створює багато різноманітних інституційних проблем, у тому числі пов'язаних із правами власності на ресурси та технології, фокусом на інновації та організацією обов'язкових кооперативних мереж. Це має наслідки для інвестицій, фінансування та ціноутворення, відстеження та статистики. Тоді як «стара» лінійна економіка, яка також використовується в національній статистиці, визначає попит і пропозицію, підхід економіки кругового циклу перетворює побічні продукти на ресурси та вимагає переосмислення ланцюжків створення вартості, екосистем та бізнес-моделей.

Скандинавська біоекономіка охоплює як традиційні робочі місця в сільському, лісовому та рибному господарстві та пов'язані з ними переробні роботи, так і нові види робочих місць, такі як біоенергетика та «зелений» туризм [11]. Також до Скандинавської біоекономіки належить виробництво харчових продуктів, шкіри та виробів зі шкіри. Інші сектори, такі як нау-

кові розробки та діяльність державного сектору, також мають екосистемні послуги.

У західних регіонах Данії, центральних і південних регіонах Фінляндії, Гренландії та деяких середніх і північних регіонах Норвегії понад 22,5% працездатного населення зайнято в біоекономіці [8]. Якщо розглядати робочі місця в біоекономіці, то загалом більша частка робочих місць – до 16% – знаходиться в нових секторах біоекономіки за межами традиційних секторів сільського, лісового та рибного господарства.

Найбільш відомими прикладами біоекономічних кластерів у Скандинавському регіоні є GreenLab Skive та Ісландський океанський кластер.

GreenLab Skive в Данії є прикладом кластера циркулярної економіки, де відновлювані джерела енергії та біоенергетика є спільним елементом для залучених підприємств. Нині GreenLab буде великомасштабне виробництво електролізу. У центрі уваги одночасно є біоекономіка як важлива частина бізнес-моделі GreenLab і розширення ланцюга створення цінності біомаси з використанням землі та моря, видобутку поживних речовин і білка, а також виробництва біогазу [8].

Державно-приватний консорціум включає як місцеві, так і глобальні приватні компанії, такі як Danish Marine Protein, Biomass Protein, Deif to E.ON і Siemens Gamesa. Серед державних партнерів – Skive Water, Skive Municipality, Nomi4s (управління ресурсами та відходами) та комунальне підприємство Norlys. Академічні партнери включають кілька данських університетів, а також глобальні партнери та інші парки зі спільним баченням сталого виробництва та енергетичного обміну.

Ісландський океанський кластер походить від дослідницького проєкту в Університеті Ісландії, який виявив, що підприємці в інших галузях створюють дифузні мережі з більшою кількістю контактів, аніж у секторі виробництва морепродуктів [12]. У 2011 р. було створено кластер, щоб дати виробникам морепродуктів більше можливостей для зв'язку з більшою мережею збуту. Завдяки підтримці компанії-початківців кластер і його партнери зараз мають значну кількість нових стартапів, які починаються в секторі виробництва морепродуктів (від харчових продуктів до IT, виробництва тканин і фармацевтичних препаратів).

Висновки. Біо- та циркулярна економіка активно розвиваються у Скандинавському кластері, що призвело до зростання зайнятості на 5–15%, особливо в Ісландії, Данії та Швеції. Підвищенню якості життя громадян сприяють не лише вироблені біопродукти, а й послуги. Безумовно, перевагами розвитку біоекономіки Скандинавського кластера є скорочення викидів CO₂, повторне використання відходів, а також посилення значення «зеленого» туризму та активного відпочинку на свіжому повітрі. Традиційні сектори сільського господарства, лісового та рибного господарства все ще є дуже важливими для цього регіону, оскільки вони забезпечують прибутки підприємствам цього сектору, хоча зайнятість у ньому все ще зменшується.

Наведені приклади розвитку Скандинавського кластера свідчать про важливість регіонального та місцевого рівнів у створенні нових інституційних структур для співпраці між фірмами та державними органами, які відкривають шлях до успішних синер-

гічних кластерів. Такі кластери дають змогу підвищити інноваційність економіки, добробут населення, а також зменшити кількість відходів, розвивати альтернативні джерела енергії та «зелений» туризм. Досвід Скандинавського кластера у розвитку біоекономіки та циркулярної економіки може використовуватися

країнами з транзитивною економікою та країнами, що розвиваються, з метою підвищення їхньої конкурентоспроможності на світовій арені. Для заохочення таких інституційних структур та кластерів у майбутньому потрібно розробити виважений механізм використання національних, регіональних та місцевих інструментів.

Список використаних джерел:

1. Адаманова З.О. Інноваційні кластери в національних економічних системах (НЕС): світовий досвід і можливості його адаптації в умовах України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 5/1. С. 162–163.
2. Портер М. Конкуренція. Москва : Вільямс, 2006. 608 с.
3. Рибак Ю.В. Теоретичні засади дослідження розвитку та функціонування кластерів в умовах глобальної конкурентної боротьби. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 2(129). С. 94–102.
4. European Commission (2017). Review of the 2012 European bioeconomy strategy. Brussels: European Commission. URL: https://ec.europa.eu/research/bioeconomy/pdf/review_of_2012_eu_bes.pdf.
5. Європейська кластерна обсерваторія. URL: <https://ec.europa.eu>.
6. Кластер (економіка). URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
7. Іванченко Г.В. Розробка кластерної моделі розвитку регіону: методологічний підхід. *Ефективна економіка*. 2013. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_5_51.
8. Grunfelder J., Norlén G., Randall L., Gassen N. S. State of the Nordic region 2020. Nordic Council of Ministers Nordens Hus Ved Stranden 18 DK-1061 Copenhagen. 2021. 172 p. URL: <https://pub.norden.org/nord2020-001/nord2020-001.pdf>.
9. Ринейська Л.С. Кластери у сучасній глобальній економіці. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_5_33.
10. Annala K., Teräs J. Nordic working group for green growth – innovation and entrepreneurship 2013–2016 Synthesis report. Nordregio Report Stockholm: Nordregio, 2017.
11. Stukalo N., Simakhova A. Social Dimensions of Green Economy. *Filosofija. Sociologija*. 2019. Т. 30. № 2. Р. 91–99. DOI: <https://doi.org/10.6001/fil-soc.v30i2.4015>.
12. Sigfusson T. The new fish wave. Maine, Leete's Island Books, 2019.

References:

1. Adamanova Z.O. (2012) Innovatsiyni klasteri v natsional'nykh ekonomichnykh systemakh (NES): svitovyy dosvid i mozhlyvosti yoho adaptatsiyi v umovakh Ukrayiny [Innovation clusters in national economic systems (NES): world experience and possibilities of its adaptation in the conditions of Ukraine]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini*, no. 5/1, pp. 162–163.
2. Porter M. (2006) Konkurentsyya [Competition]. Moscow: Williams Publishing House, 608 p.
3. Rybak Yu.V. (2012) Teoretychni zasady doslidzhennya rozvytku ta funktsionuvannya klasteriv v umovakh hlobal'noyi konkurentnoyi borot'by [Theoretical bases of research of development and functioning of clusters in the conditions of global competition]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini*, no. 2 (129), pp. 94–102.
4. European Commission (2017). Review of the 2012 European bioeconomy strategy. Brussels: European Commission. Available at: https://ec.europa.eu/research/bioeconomy/pdf/review_of_2012_eu_bes.pdf.
5. European Cluster Observatory. Available at: <https://ec.europa.eu>.
6. Cluster (economics). Available at: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
7. Ivanchenko G.V. (2013) Rozrobka klasternoyi modeli rozvytku rehionu: metodolohichnyy pidkhid [Development of a cluster model of regional development: a methodological approach]. *Efficient economy*, no. 5. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_5_51.
8. Grunfelder J., Norlén G., Randall L., Gassen N. S. (2021) State of the Nordic region 2020. Nordic Council of Ministers Nordens Hus Ved Stranden 18 DK-1061 Copenhagen. 172 p. Available at: <https://pub.norden.org/nord2020-001/nord2020-001.pdf>.
9. Ryneiska L.S. (2016) Klasteri u suchasniy hlobal'niy [Clusters in the modern global]. *Efficient economy*, no. 5 Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_5_33.
10. Annala K., Teräs J. (2017) Nordic working group for green growth – innovation and entrepreneurship 2013–2016 Synthesis report. Nordregio Report Stockholm: Nordregio.
11. Stukalo N., Simakhova A. (2019) Social Dimensions of Green Economy, *Filosofija. Sociologija*. Т. 30, no. 2, pp. 91–99. DOI: <https://doi.org/10.6001/fil-soc.v30i2.4015>.
12. Sigfusson T. (2019) The new fish wave. Maine, Leete's Island Books.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.34

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-8>**Пирог О. В.**доктор економічних наук, професор,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6714-3079>**Pyroh Olha**

Lviv Polytechnic National University

ТЕХНОЛОГІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ СЕКТОРНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню технологічної трансформації секторної моделі розвитку національного господарства України. Секторна модель розвитку національного господарства комплексно відображає організацію економічної системи за технологічною інтенсивністю й суспільними потребами в умовах постіндустріального суспільства, враховує структурно-технологічні зміни національного господарства. Здійснено оцінювання технологічних структурних змін секторної моделі розвитку національного господарства України відповідно до новітніх вимог постіндустріального суспільства в умовах нестабільності. Встановлено, що загальною тенденцією технологічних структурних змін в секторній моделі розвитку національного господарства України у період 2001–2019 рр. є скорочення вторинного сектору (особливо переробної промисловості) й домінування третинного сектору. Така ситуація свідчить про доцільність активізації єдиної державної структурної політики з визначенням пріоритетних секторів для формування структури національного господарства України відповідно до вимог постіндустріального суспільства.

Ключові слова: секторна модель, розвиток, технологічна трансформація, національне господарство, Україна.

TECHNOLOGICAL TRANSFORMATION OF SECTORAL MODEL OF UKRAINIAN ECONOMIC DEVELOPMENT

The article is presented the research of technological transformation of sectoral model of Ukrainian economic development. While taking into consideration structural and technological changes in the national economy, the sectoral model of development of the national economy comprehensively reflects the organization of the economic system by the technological intensity and social needs in a post-industrial society. This model allows not only to assess and forecast structural changes by technological criteria, but also to take into account social needs, determine the place of man in the economic system and its importance for the development of the national economy. Between 2001 and 2019, in developed countries (USA, EU) the ratios between sectors reflected the trends of active post-industrial society, ie the reduction of the primary and secondary sectors and the growth of the Quaternary and Pentagon sectors. The assessment of technological structural changes of the sectoral model of Ukrainian economic development in accordance with the latest requirements of post-industrial society in conditions of instability. It is established that the general trend of technological structural changes in the sectoral model of Ukrainian economic development in the period 2001–2019 is the reduction of the secondary sector (especially manufacturing) and the dominance of the tertiary sector. During the study period, Ukraine does not meet the core structure of a balanced structure in terms of the share of processing industries in general, and even worse, its qualitative characteristics do not meet the requirements of post-industrial society as a whole. This situation indicates the expediency of intensifying the unified state structural policy with the definition of priority sectors for the formation of the structure of the national economy of Ukraine in accordance with the requirements of post-industrial society.

Keywords: sectoral model, development, technological transformation, economy, Ukraine.

JEL classification: C52, F01, O14, O21, O47, O50

Постановка проблеми. Сучасний розвиток національних господарств країн світової економіки свідчить про суттєві структурні зміни у секторних моделях: відбувається поступовий перехід до домінування секторів, характерних для постіндустріального суспільства, та зменшення секторів, характерних для доіндустріального (аграрного) та індустріальних суспільств. Однак, домінування секторів, характерних для постіндустріального суспільства, як зазначав Д. Белл, «не заміню-

ють індустріальних так само, як індустріальні – не ліквідують аграрний сектор» [1], тобто поряд із домінуючим сектором існують й інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку національних господарств в умовах постіндустріального суспільства досліджують як українські (Амоша О.І., Геєць В.М., Гальчинський А.С., Жаліло Я.А., Кіндзерський Ю. [2] та інші), так й зарубіжні вчені (Белл Д. [1], Кастельс М., Тодаро М.).

Проблеми трансформації структури національних господарств на різних рівнях управління (макро- та мезорівні) досліджують українські (Дубинський Г.П., Мельник М.І. та Мацьків О.І., Мороз О.С. [3], Пасхавер Б.Й. [4], Прушківська Е.В. [5], Снігова О.Ю.) та закордонні вчені (Кларк К., Льюїс А., Ростю У., Фурастьє Ж.). Проте, поза увагою залишаються питання щодо технологічної структурної трансформації секторної моделі розвитку національного господарства України в умовах нестабільності та їх відповідності новітнім вимогам постіндустріального суспільства.

Мета статті є дослідити технологічну трансформацію секторної моделі розвитку національного господарства України та здійснити оцінювання її структурних змін відповідно до вимог постіндустріального суспільства в умовах нестабільності (2001–2019 рр.).

Виклад основного матеріалу. Дослідивши теоретичні положення та враховуючи результати емпіричних досліджень, «секторну модель розвитку національного господарства країни» можна визначити як «емпіричну модель, яка дає змогу дослідити структурні зміни у національному господарстві відповідно до суспільних потреб та технологічного підходу, що ґрунтується на провідній ролі продуктивних сил у розвитку суспільства, встановити зв'язки між структурними елементами та здійснити прогнозування на майбутні періоди» [6, с. 9].

Дана модель комплексно відображає організацію економічної системи за технологічною інтенсивністю й суспільними потребами в умовах постіндустріального суспільства, враховує структурно-технологічні зміни національного господарства країни та дає змогу спрогнозувати його розвиток за видами економічної діяльності відповідно до сучасних умов розвитку. Окрім цього, ця модель дає змогу не лише оцінювати та спрогнозувати структурні зміни за технологічним критерієм, але й враховувати суспільні потреби, визначати місце людини в економічній системі та її значення для розвитку національного господарства.

За результатами власних досліджень було сформовано склад секторної моделі розвитку національного господарства країни за секторами з урахуванням їх технологічної інтенсивності, відповідно до міжнародної та національної класифікацій:

- первинний сектор (S_1) увійшли сільське господарство, лісове та рибне господарство; добувна промисловість і розроблення кар'єрів;
- вторинний сектор (S_2) – переробна промисловість; будівництво;
- третинний сектор (S_3) – постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; водопостачання, каналізація, поводження з відходами; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів;
- четвертинний сектор (S_4) – державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; тимчасове розміщування і організація харчування; фінансова та страхова діяльність; операції з нерухомим майном; діяльність домашніх господарств; діяльність екстериторіальних організацій і органів; надання інших видів послуг;

– п'ятериковий сектор (S_5) – інформація та телекомунікації; освіта; професійна, наукова та технічна діяльність; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок.

Здійснивши аналізування структур національних господарств країн світової спільноти за період 2001–2019 рр. за сформованим складом секторів, можна стверджувати, що секторна модель національного господарства залежить від стадії розвитку суспільства країни:

– розвиток країн з доіндустріальним суспільством можна лише частково пояснити теорією А. Льюїса, який обґрунтував двосекторну модель національного господарства (сільське господарство та промисловість) для країн, що розвиваються, з низьким рівнем доходу. Однак у цих країнах функціонують і розвиваються й інші види економічної діяльності національного господарства, які сукупно увійшли до складу третинного сектора через їхню незначну питому вагу. Так, країни, які знаходяться на доіндустріальній стадії розвитку (Молдова, Таджикистан, Пакистан, В'єтнам, Кенія), мають трисекторну структуру національного господарства у формі трикутника із переважанням первинного сектора;

– країни з індустріальним і постіндустріальним суспільствами мають п'ятисекторні моделі національного господарства з пріоритетним впливом факторів, що характерні для їхньої стадії розвитку. Так, країни на індустріальній стадії розвитку (Бразилія, Румунія, Казахстан, Україна) мають п'ятисекторну структуру національного господарства викривленої форми з переважанням вторинного та третинного секторів, скороченням первинного та формуванням п'ятерикового секторів; країни на постіндустріальній стадії розвитку (США, Японія, Німеччина, Франція, Фінляндія) мають п'ятисекторну структуру національного господарства у формі перевернутого трикутника з переважанням п'ятерикового та вторинного секторів з пріоритетною часткою високотехнологічного матеріального виробництва, скороченням первинного і третинного секторів й розширенням четвертинного сектора.

Отже, за період 2001–2019 рр. у розвинених країнах (США, країни ЄС) співвідношення між секторами відображали тенденції активного становлення постіндустріального суспільства, тобто зменшення первинного і вторинного секторів та нарощення четвертинного і п'ятерикового секторів.

У період дослідження 2001–2019 рр. в Україні відбувалась структурна, технологічна трансформація секторної моделі розвитку національного господарства (рис. 1).

Загальними тенденціями цих технологічних трансформацій у секторній моделі розвитку національного господарства України були наступні:

- протягом періоду дослідження функціонували всі п'ять секторів у національному господарстві України з домінування вторинного (до 2009 р.) та третинного (з 2009 р.) секторів;
- тенденції розвитку п'ятерикового секторів протягом періоду дослідження були різноспрямованими;
- розвиток первинного сектору характеризується тенденцією зниження питомої ваги у секторній моделі розвитку з 2001 р. до 2007 р. (на 8,7 в.п.) та тенденцією нарощення питомої ваги з 2008 р. до 2019 р. (на 7,0 в.п.). Якщо аналізувати в цілому період дослідження, то первинний сектор моделі розвитку

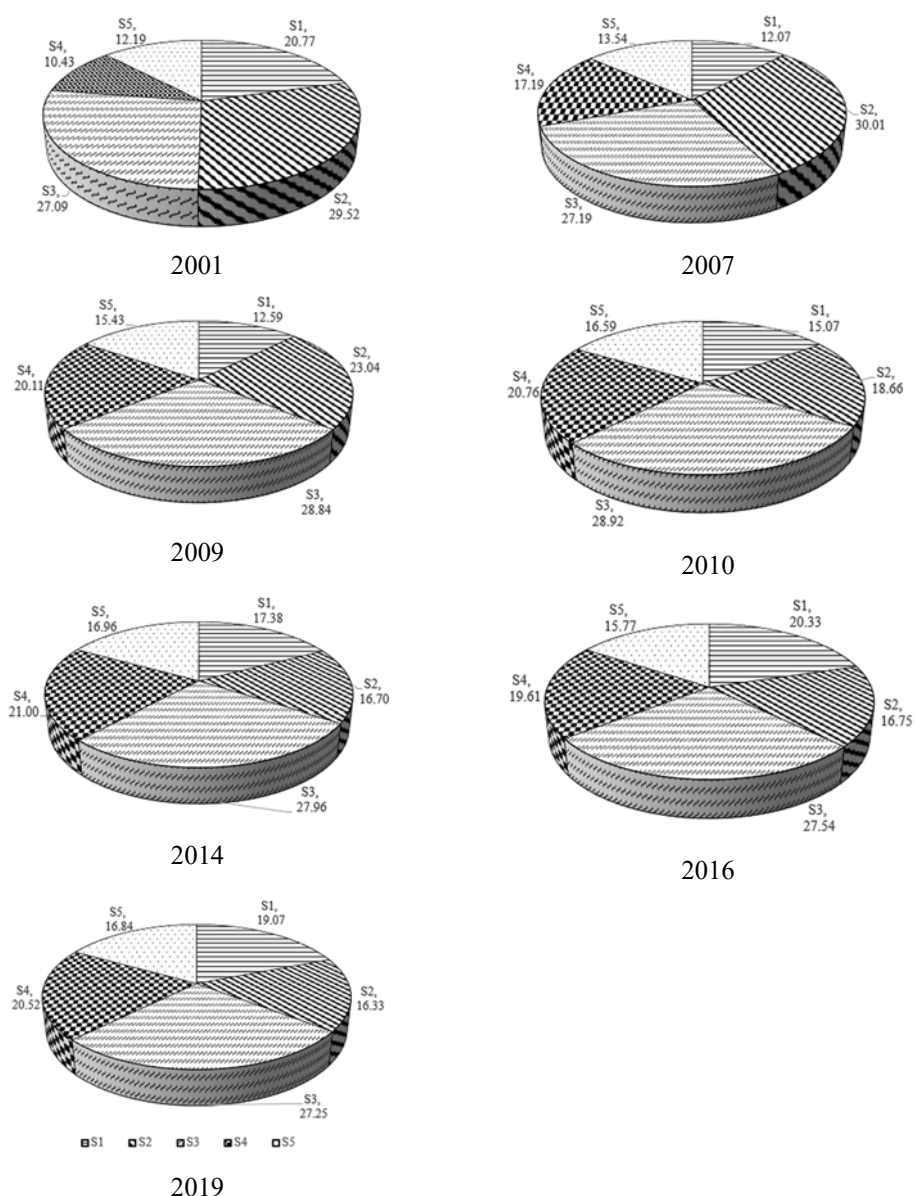

Рис. 1. Структура секторної моделі розвитку національного господарства України за 2001–2019 рр.

Позначення: S_1 – первинний сектор; S_2 – вторинний сектор; S_3 – третинний сектор; S_4 – четвертинний сектор; S_5 – п'ятириковий сектор

Джерело: складено авторами за даними [7–10]

залишився на однаковому рівні (знизив питому вагу лише на 1,7 в.п.). Базовим видом економічної діяльності цього сектору є сільське господарство, лісове та рибне господарство, питома вага якого в національному господарстві України змінювалась відповідно до тенденцій змін первинного сектору: 2001–2007 рр. – зниження на 8,83 в.п., 2008–2019 рр. – нарощення на 4,75 в.п. Іншим видом економічної діяльності первинного сектору моделі розвитку національного господарства України є добувна промисловість, яка стабільно протягом періоду дослідження нарощувала питому вагу та зростає у 1,5 рази (з 4,64% у 2001 р. до 7,1% у 2019 р.);

– розвиток вторинного сектору характеризується найбільшим зниженням питомої ваги (у 1,8 рази (на 13,2 в.п.) – з 29,52% у 2001 р. до 16,33% у 2019 р.)

серед секторів моделі розвитку національного господарства України. Однак, слід зазначити, що протягом 2001–2007 рр. відбувалось поступове нарощення питомої ваги вторинного сектору в національному господарстві України, й з 2008 р. відбувається його суттєве скорочення. Базовим видом економічної діяльності цього сектору є переробна промисловість, питома вага якої зростала у 2001–2006 рр. (на 3,04%) й з 2007 р. поступово знижується (на 8,83%) у національному господарстві України. Як зазначає Кіндзерський Ю., «пожвавлення й зростання виробництва впродовж 1999–2007 рр. було зумовлене не стільки завдяки активній державній політиці з відродження промислового комплексу, скільки завершенню структурної трансформаційної «ломки» виробництва та його пристосуванням до потреб світового ринку. Однак, державна політика забезпечила

макроекономічну стабілізацію, але не заклала фундаменту для позитивних якісних змін у галузевій і технологічній структурі промисловості» [2, с. 16].

– третинний сектор є єдиним сектором у моделі розвитку національного господарства України, питома вага якого залишалась однаковою протягом періоду дослідження (27%). Базовим видом економічної діяльності цього сектору є оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, зміну питомої ваги якого характеризується двома тенденціями: 2001–2011 рр. – нарощення на 4,99% та 2012–2019 рр. – незначне зниження на 1,59%;

– тенденція четвертинного сектору характеризується зростанням питомої ваги у 2 рази за період дослідження (з 10,43% у 2001 р. до 20,52% у 2019 р.). Базовим видом економічної діяльності цього сектору є операції з нерухомим майном, питома вага якого становила 7% в цілому. Однак, якщо досліджувати динаміку розвитку за роками, можна виділити дві тенденції: 2001–2009 рр. – нарощення на 4,36% та 2012–2019 рр. – зниження на 4,45%. Іншим видом економічної діяльності цього сектору, за яким простежується динамічний розвиток за період дослідження, є фінансова та страхова діяльність: 2001–2008 рр. – стрімке нарощення питомої ваги у 2,7 рази та 2008–2019 рр. – також стрімке скорочення питомої ваги у 2,4 рази;

– розвиток п'ятирикового сектору характеризується нарощенням питомої ваги на 4,65 в.п. у моделі розвитку національного господарства України. Базовими видами економічної діяльності цього сектору є освіта і охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, питома вага яких поступово зростає протягом періоду дослідження.

Якщо порівнюємо технологічну структуру секторної моделі розвитку національного господарства України за 2001–2019 рр. з секторними моделями розвитку національних господарств країн світу (США, країни ЄС, Німеччина, Франція), то можна стверджувати, що за період дослідження Україна не відповідає показнику ядра збалансованої структури (20%) за питомою вагою видів переробної промисловості в цілому, а ще гірше те, що її якісні характеристики – не відповідають вимогам постіндустріального суспільства в цілому.

Тенденції зміни технологічної структури секторної моделі розвитку національного господарства відстежується у графічному вигляді цієї моделі (рис. 2).

Здійснивши аналізування технологічної структури секторної моделі розвитку національного господарства України за 2001–2019 рр., можемо оцінити структурні зміни:

– секторна модель України у період 2001–2007 рр. найбільше відповідає індустріальній стадії за співвідношенням секторів, особливо секторна модель у 2007 р. (див. рис. 2), тоді як у період 2008–2019 рр. ті структурні зміни, що відбувались у секторній моделі, не відповідають ані індустріальній, ні постіндустріальній стадії;

– негативними структурними змінами у секторній моделі відповідно до вимог постіндустріального суспільства [11] є скорочення майже у 2 рази вторинного сектору, базовим видом економічної діяльності якого є переробна промисловість, й домінування третинного сектору, базовим видом економічної діяльності якого є оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів.

Критичний стан промисловості України, на думку Мороза О.С. [3, с. 50], можна пояснити знаходженням її в стані кризи, пов'язаною як з погіршенням загальної економічної та політико-правової ситуації в країні, так і зі специфічними факторами, що впливають на посилення конкурентної боротьби як на внутрішньому ринку, так і погіршення умов доступу на зовнішні ринки, скорочення інвестицій і зниження фінансово-господарських результатів діяльності промислових підприємств, тощо. Стан промисловості України можна охарактеризувати як такий, де виробництво третього та четвертого технологічних укладів промисловості, основу яких складають металургійна, хімічна та окремі галузі машинобудування, а також паливно-енергетичний комплекс, є домінуючими. У той же високотехнологічні галузі п'ятого та шостого технологічних укладів, що базуються на розвитку електронної промисловості, обчислювальної, волоконно-оптичної техніки, програмного забезпечення, телекомунікації та інформаційних послуг, біотехнології, тощо складають незначну частку промислового вироб-

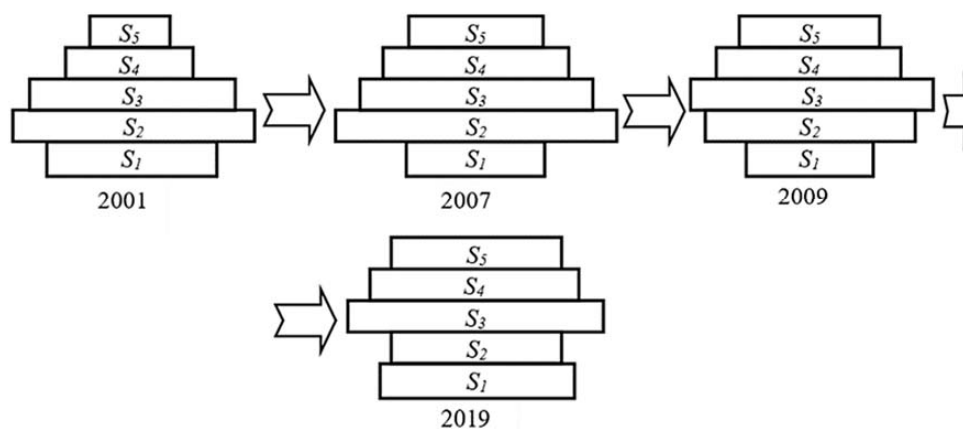

Рис. 2. Графічний вигляд секторної моделі розвитку національного господарства України за 2001–2019 рр.

Позначення: S_1 – первинний сектор; S_2 – вторинний сектор; S_3 – третинний сектор; S_4 – четвертинний сектор; S_5 – п'ятириковий сектор

Джерело: складено авторами за результатами власних досліджень

ництва країни, хоча саме галузі промисловості цих укладів мають найбільшу частку доданої вартості та рентабельності продукції (послуг / робіт). Сировинний ухил технологічної структури промисловості України, розрахований переважно на потреби експорту, робить промисловість і економіку в цілому надзвичайно залежними від кон'юнктури зовнішнього ринку, стримує розвиток внутрішнього ринку і звужує національні можливості щодо розвитку економіки та призводить до виснажливого та нерационального використання природних ресурсів, прогресу процесів забруднення і деградації довкілля;

– позитивними структурними змінами у секторній моделі розвитку відповідно до вимог постіндустріального суспільства [11] є нарощення питомої ваги у 2 рази четвертинного сектору та поступове зростання п'ятирикового сектору, що відповідає тенденціям становлення постіндустріального суспільства;

– тенденції розвитку первинного сектору не можна оцінити однозначно: 2001–2007 рр. – скорочення питомої ваги можемо оцінювати позитивно, що відповідає вимогам постіндустріального суспільства; тоді як нарощення питомої ваги протягом 200–2019 рр. можна оцінити як негативно, оскільки не відповідає вимогам постіндустріального суспільства, але якщо врахувати негативний вплив зовнішніх чинників – світової фінансово-економічної кризи (2008–2009 рр.) та політичної нестабільності в Україні (з кінця 2013 р.), то нарощення питомої ваги первинного сектору можна оцінити як позитивну тенденцію, який забезпечує продовольчу безпеку Україні в умовах нестабільності.

Розділяємо думку Прушківської Е.В. [5, с. 23] та Пасхавера Б. [4, с. 279], які стверджують, що саме сільське господарство є основною складовою первинного сектору національного господарства України та може стати локомотивом розвитку, який здатен вивести Україну у сучасному глобалізованому світі на передові позиції. Пасхавер Б. підкреслює, що, «враховуючи сучасні структурні макроекономічні зміни в постіндустріальних економіках, а саме: зменшення частки сільського господарства у загальному обсязі випуску і зайнятості, роль цієї сфери діяльності у розвитку не лише не знижується, а й набуває особливого значення. Все очевиднішою стає його незамінність, багатофункціональність і важливість як для національного, так і цивілізаційного розвитку» [4, с. 279].

Розвиток національного господарства України залежить від ефективності й оптимальності її технологічної структури за секторами, що визначається як порядок

формування системи відносин між макроекономічними суб'єктами на основі максимального задоволення потреб суспільства за умови досягнення виробничої та розподільчої ефективності використання обмежених економічних ресурсів країни. Отже, було здійснено моделювання секторної моделі розвитку національного господарства України відповідно для індустріальної та постіндустріальної стадії [6, с. 11]. Графічно результати моделювання представлені у вигляді «оптимальної» секторної моделі розвитку національного господарства України відповідно для кожної стадії на рис. 3.

Порівняємо секторну модель розвитку національного господарства України у 2019 р. з «оптимальною» секторною моделлю для індустріальної та постіндустріальної стадій:

1) реальна модель частково відповідає «оптимальній» моделі для індустріальної стадії: питома вага третинного, четвертинного та п'ятирикового секторів відповідає прогнозним показникам, але первинний та вторинний сектори не відповідають. Однак, для врівноваження секторної моделі розвитку національного господарства України необхідно надати державну підтримку вторинного сектору, а саме видам переробної промисловості (високо- та середньотехнологічні виробництва);

2) для переведення реальної секторної моделі розвитку національного господарства України до рівня «оптимальної» моделі для постіндустріальної стадії необхідно формувати державну структурну політику, яка передбачатиме структурну трансформацію національного господарства України: часткове, поступове скорочення питомої ваги первинного сектору, нарощення питомої ваги високо- та середньотехнологічних виробництв вторинного сектору, четвертинного та п'ятирикового секторів, суттєве скорочення третинного сектору.

Вважаємо відхід секторної моделі розвитку національного господарства України з 2009 р. від індустріальної секторної моделі розвитку відбувся під негативним впливом зовнішніх чинників – світової фінансово-економічної кризи (2008–2009 рр.) та політичної нестабільності в Україні (з кінця 2013 р.).

Сучасний етап розвитку національного господарства України вимагає використовувати переваги ресурсного потенціалу на базі високотехнологічних видів економічної діяльності та інноваційного розвитку [5, с. 26].

Вважаємо, що для подолання структурних, технологічних диспропорцій в секторній моделі розвитку національного господарства України відповідно

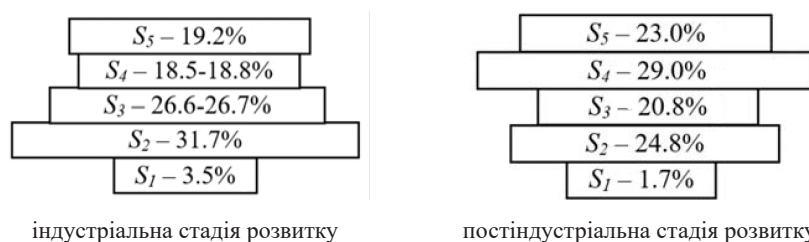

Рис. 3. Графічний вигляд «оптимальної» секторної моделі розвитку національного господарства України

Позначення: S₁ – первинний сектор; S₂ – вторинний сектор; S₃ – третинний сектор; S₄ – четвертинний сектор; S₅ – п'ятириковий сектор

Джерело: складено авторами за результатами власних досліджень

до вимог постіндустріального суспільства необхідно запроваджувати заходи, що запропоновані Жигінас В.В. [12, с. 10–11]:

1) послідовне оновлення технологій видів економічної діяльності та галузевої структури на основі імпортованих «зрілих» індустріальних технологій;

2) розвиток тих середньо- та високотехнологічних видів промислової діяльності, які мають вже сформовані конкурентні переваги на окремих сегментах внутрішнього та світового ринку;

3) ліквідація «критичних» відставань (особливо у технологічній структурі національного господарства) і формування заділів для рівноправної співпраці з постіндустріальними країнами у майбутньому.

Висновки. Шлях до нового постіндустріального суспільства передбачає скорочення частки первинного сектора у секторній моделі розвитку національного господарства України. Але особливості сучасного розвитку національного господарства України змушують переглянути співвідношення секторів у цій моделі розвитку національного господарства. Отже, для досягнення рівня економічного розвитку країн на індустріальній та постіндустріальній стадіях Україні потрібно трансформувати секторну модель шляхом нарощення питомої ваги вторинного (високо- та середньотехнологічні виробництва), четвертинного та п'ятерикового секторів при суттєвому скороченні третинного сектору.

Список використаних джерел:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. Москва : Academia, 1999. 787 с.
2. Кіндзерський Ю. Проблеми розвитку промисловості та розбудови ефективної промислової політики в Україні. *Економіст*. 2012. № 6. С. 15–22.
3. Мороз О.С. Промисловість України: характеристика, тенденції та проблеми розвитку. *Менеджменту та підприємництво: тренди розвитку*. 2019. № 1 (07). С. 45–53.
4. Пасхавер Б.Й. Сільське господарство та структурні зміни національної економіки [підрозділ 3.2.2]. Структурні зміни на економічній розвитку України : монографія. Київ, 2011. 696 с.
5. Прушківська Е.В. Сільське господарство як базова складова первинного сектора національної економіки. *Агросвіт*. 2013. № 13. С. 21–26.
6. Кузьмін О.Є., Пирог О.В. Секторна модель розвитку національного господарства України в умовах постіндустріального суспільства. *Бізнес-інформ*. 2013. № 7. С. 8–13.
7. Національні рахунки України за 2001–2009 рр.: статистичний збірник. Київ: Державний комітет статистики України, 2011. С. 47–48.
8. Національні рахунки України за 2012 рік: статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2013. С. 37–42.
9. Національні рахунки України за 2014 рік: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2016. С. 45–47.
10. Національні рахунки України за 2019 рік: статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2021. С. 59–60.
11. Пирог О.В. Науково-методичний підхід щодо визначення ймовірності досягнення України європейського рівня економічного розвитку. *Економіка Крима*. 2011. № 4 (37). С. 77–81.
12. Жигінас В.В. Модель структурної адаптації економіки України в сучасних умовах. *Науковий вісник Чернівецького університету. Економіка*. 2009. Вип. 368–369. С. 19–22.

References:

1. Bell D. (1999) Gryadushee postindustrialnoe obshestvo. Opyt socialnogo prognozirovaniya [The coming post-industrial society. Experience of social forecasting]. Moscow: Academia, 787 p. (in Russian)
2. Kindzerskyi Yu. (2012) Problemy rozvytku promyslovosti ta rozbudovy efektyvnoi promyslovoi polityky v Ukraini [Problems of industrial development and development of effective industrial policy in Ukraine]. *Economist*, no. 6, pp. 15–22.
3. Moroz O.S. (2019) Promyslovist Ukrainy: kharakterystyka, tendentsii ta problemy rozvytku [Industry of Ukraine: characteristics, trends and development problems]. *Menedzhmentu ta pidpriemnytstvo: trendy rozvytku*, no. 1 (07), pp. 45–53.
4. Paskhaver B.I. (2011) Silske hospodarstvo ta strukturni zminy natsionalnoi ekonomiky [Agriculture and structural changes in the national economy]. *Strukturni zminy na ekonomichnyi rozvytok Ukrainy: monohrafiia* [Structural changes in the economic development of Ukraine]. Kyiv, 696 p. (in Ukrainian)
5. Prushkivska E.V. (2013) Silske hospodarstvo yak bazova skladova pervynnoho sektora natsionalnoi ekonomiky [Agriculture as a basic component of the primary sector of the national economy]. *Ahrosvit*, no. 13, pp. 21–26.
6. Kuzmin O.Ie., Pyroh O.V. (2013) Sektorna model rozvytku natsionalnoho hospodarstva Ukrainy v umovakh postindustrialnoho suspilstva [Sectoral model of development of the national economy of Ukraine in the conditions of post-industrial society]. *Biznes Inform*, no. 7, pp. 8–13.
7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2011) Natsionalni rakhunki Ukrainy za 2001–2009 [National Accounts of Ukraine for 2001–2009], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, pp. 47–48.
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2013) Natsionalni rakhunki Ukrainy za 2012 [National Accounts of Ukraine for 2012], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, pp. 37–42.
9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2016) Natsionalni rakhunki Ukrainy za 2014 [National Accounts of Ukraine for 2014], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, pp. 45–47.
10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2021) Natsionalni rakhunki Ukrainy za 2019 [National Accounts of Ukraine for 2019], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, pp. 59–60.
11. Pyroh O.V. (2011) Naukovo-metodychnyi pidkhid shchodo vyznachennia ymovirnosti dosiahnennia Ukrainy yevropeiskoho rivnia ekonomichnoho rozvytku [Scientific and methodological approach to determining the probability of Ukraine reaching the European level of economic development]. *Ekonomika Kryma*, no. 4 (37), pp. 77–81.
12. Zhyhinas V.V. (2009) Model strukturnoi adaptatsii ekonomiky Ukrainy v suchasnykh umovakh [Model of structural adaptation of Ukraine's economy in modern conditions]. *Naukovyi visnyk Chernivets'koho universytetu. Ekonomika*, vol. 368–369, pp. 19–22.

УДК 331.07

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-9>**Познякова О. О.**кандидат економічних наук, старший викладач,
Донбаська державна машинобудівна академія**Соляник В. О.**магістр,
Донбаська державна машинобудівна академія**Poznyakova Oksana, Solianyk Vadym**
Donbass State Machine-Building Academy

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Сучасний період суспільного розвитку відзначається інституційними змінами в пенсійній системі країни, які тривають більше десяти років і які призвели до створення нових пенсійних установ, створення правової бази для забезпечення майбутніх пенсіонерів. Необхідність реформування інститутів пенсійного страхування в Україні зумовлена демографічними та економічними проблемами нашої пенсійної системи. Окрім економічних та демографічних чинників, поза пенсійною системою в рамках останньої залишаються значні внутрішні проблеми зі збереженням інституту дострокового виходу на пенсію, втратою функції страхування та втратою заробітку за рахунок пенсії у зв'язку з досягненням працівниками пенсійного віку і невідповідністю між страховими тарифами, пов'язаними з пенсійними зобов'язаннями. Проведені заходи щодо вдосконалення пенсійної системи з метою досягнення соціально прийнятнього рівня пенсій дали низку позитивних результатів, але водночас очевидно, що пенсійна система в Україні все ще потребує подальшої реструктуризації, оскільки реформи, проведені у цій сфері, не мають довгострокових фінансових цілей.

Ключові слова: пенсійний стан, пенсійна система, фінансова стійкість, пенсійна реформа, інституціоналізація.

FINANCIAL SUSTAINABILITY OF THE PENSION SYSTEM IN UKRAINE

The current period of social development is marked by institutional changes in the country's pension system, which last more than ten years and which have led to the creation of new pension institutions, the creation of a legal framework for future retirees. The need to reform pension insurance institutions in Ukraine is due to the demographic and economic problems of our pension system. In addition to economic and demographic factors outside the pension system, within the latter there are significant internal problems with maintaining the institution of early retirement, loss of insurance function and loss of earnings due to retirement due to retirement age and the mismatch between insurance rates associated with pension obligations. Measures to improve the pension system in order to achieve a socially acceptable level of pensions have yielded a number of positive results, but at the same time it is clear that the pension system in Ukraine still needs further restructuring, as reforms in this area do not have long-term financial reforms. Ensured stability and a balanced budget of the pension fund. Ongoing measures aimed at improving the pension system, achieving a socially acceptable level of pensions have made it possible to achieve a number of positive results, but at the same time it is clear that the pension system in Ukraine currently needs further transformations. whereas the reforms implemented in this area have not made it possible to achieve long-term financial stability and a balanced budget for the pension fund. There is no doubt that the emerging modern pension system should be adequate in accordance with the current conditions of socio-economic development of our country, as well as comply with international standards of pension provision, global trends in the development of pension institutions. The degree of effectiveness of a country's pension system can be determined on the basis of the high level of social security of pensioners provided by the pension institutions existing in that country. The degree of effectiveness of a country's pension system can be determined on the basis of the high level of social security of pensioners provided by the pension institutions existing in that country. At the same time, in modern society, older people, as shown by empirical studies, belong to those categories of the population who are less satisfied with their own lives and their quality than others; in addition, there has been a recent trend of a relative decline in the level of material security for pensioners.

Keywords: pension system, pension system, financial stability, pension reform, institutionalization.

JEL classification: H11, H12, H55

Постановка проблеми. Стандарт фінансової стійкості пенсійної системи зумовлений незавершеністю процесу інституціоналізації пенсійної системи у сучасному суспільстві, необхідністю подальшого розвитку недержавного пенсійного страхування, орієнтація на розширення якого характерна для більшості зарубіжні країни, які трансформують пенсійні системи. Для формування активної та відповідальної позиції громадян із питань їх пенсійного забезпечення необхідна цілеспрямована державна політика, що передбачає управління соціальними настроями населення у пенсійній сфері. У масовій свідомості громадян України вже сформувався установка, які дають змогу поступово підвищу-

вати особисту відповідальність кожного громадянина за свою пенсію: значна частина представників сучасної української молоді орієнтована на самостійне забезпечення своєї пенсії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на існуючу традицію розгляду особливостей створення різноманітних інституцій у вітчизняній соціологічній науці, дослідження процесів формування пенсійних установ не можна віднести до розвинених напрямів в українській соціології. Серед найвидатніших економістів, які аналізують сучасні тенденції та проблеми розвитку пенсійної системи України в контексті ринкових трансформацій в країні, такі: Ю.А. Бур-

ков [1], Л.О. Городецька [2], О.В. Женчак [3], Б.О. Зайчук [4] та ін. У дослідженнях низки авторів висвітлено історичний аспект процесів інституційної трансформації пенсійної системи в Україні, проаналізовано основні етапи пенсійної реформи в нашій країні. У рамках численних наукових досліджень, присвячених пенсійній системі та її реформуванню, існує великий пласт робіт, що аналізують окремі аспекти трансформації вітчизняної пенсійної системи, конкретних пенсійних установ. Отже, в арсеналі вітчизняної науки є велика кількість праць, автори яких детально досліджують проблеми розвитку добровільного пенсійного страхування та недержавних пенсійних фондів, різні аспекти їхньої діяльності. Загалом можна констатувати, що вітчизняною наукою накопичено великий досвід вивчення пенсійної системи, реформування окремих її інститутів. При цьому практично відсутні узагальнюючі роботи, у рамках яких проводився б комплексний аналіз процесу інституціоналізації сучасної пенсійної системи в Україні.

Мета статті полягає у тому, щоб провести соціологічний аналіз процесу інституціоналізації сучасної української пенсійної системи для визначення напрямів ефективного реформування.

Виклад основного матеріалу. Вирішальний вплив на сучасну українську пенсійну систему мають демографічні та економічні передумови, які виступають зовнішніми щодо цієї системи. Зовнішні чинники включають, з одного боку, несприятливу структуру зайнятості, низьку продуктивність праці та заробітну плату, високу інфляцію, а також широку тіньову зайнятість та приховану заробітну плату, а з іншого – збільшення демографічного навантаження, пов'язане зі змінами, співвідношення між кількістю застрахованих осіб та кількістю громадян, які отримують пенсію, що, своєю чергою, погіршується збереженням високого рівня смертності населення працездатного віку. Пенсійна система функціонує як складний організм або як багатокомпонентний соціальний інститут, що поєднує у собі економічні, соціальні та правові інститути, основною метою якого є задоволення потреб різних верств суспільства. Ступінь ефективності функціонування пенсійної системи конкретної країни залежить від того, наскільки високий рівень соціального забезпечення пенсіонерів забезпечують існуючі у цій країні пенсійні установи.

Реформування пенсійної системи неможливо здійснити без узгодження її параметрів із системами оплати праці, з демографічною політикою та політикою зайнятості. Багато сучасних дослідників відзначають, що типовим недоліком пенсійних реформ, які проводяться у тому числі в Україні, є відокремленість цих реформ від реформ в інших сферах, насамперед у податковій сфері, а також на ринках праці та капіталу.[5]

У цьому контексті також доцільніше було б розділити поняття «реформа» та «модернізація».

Термін «модернізація» використовується для опису переходу від доіндустріального до індустріального, а потім до постіндустріального суспільства [6].

Так, вони поділяються на органічні, що сформувалися в ході природного розвитку країни шляхом зміни традицій населення, і неорганічні, засновані на запозиченні досвіду провідних країн і віддаючи пріоритет змінам в економічній сфері – модель модернізації.

Зрозуміло, що у разі змін щодо окремих елементів пенсійної системи Україна йде шляхом неорганічної модернізації, однак необхідно зосередитися насамперед на зміні звичок населення, у яких домінують патерналістські погляди, небажання брати участь у самостійній організації свого майбутнього через участь у недержавних пенсійних фондах.

Реформування – це процес зміни будь-якої сфери суспільного життя, який регулюється законом і переслідує певну якісну чи кількісну мету.

Аналіз сучасних пенсійних систем та особливостей їхніх інституційних трансформацій показав, що ці трансформації здійснюються в різних країнах на основі, відповідно, розрахованої та накопичувальної пенсійних систем [6]. Перша з них передбачає створення добровільних накопичувальних систем за збереження загальнодержавної системи оплати праці, а друга – перехід від розкладної пенсійної системи до накопичувальної на основі державної пенсійної системи. Процеси інституційних трансформацій пенсійної системи в розвинутих капіталістичних державах нині є результатом формування поряд із державною системою пенсійного забезпечення недержавних пенсійних установ, які використовують у своїй діяльності накопичувальний механізм. Поряд із цим сучасний етап трансформації пенсійних систем характеризується посиленням ролі роботодавців, які практикують створення пенсійних фондів на своїх підприємствах. У структурі пенсійних систем розвинених країн світу ці пенсійні установи поєднуються в різних пропорціях.

Початок сучасного етапу пенсійної реформи, яка стала невід'ємним складником комплексу соціально-економічних перетворень, що здійснюються в Україні, припадає на 2002 р., коли набули чинності закони, «Про пенсійне забезпечення» та «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», які становили нормативно-правову базу процесу інституціоналізації нової пенсійної системи в нашій країні. Основним змістом сучасної реформи інституту пенсійного забезпечення стала зміна наявної розрахункової системи нарахування пенсій та формування в Україні змішаної пенсійної системи. Система, що формується, покликана, за задумом розробників реформи, сприяти підвищенню рівня життя вітчизняних пенсіонерів, а також досягненню та підтримці фінансової стабільності пенсійної системи.

Перш ніж запропонувати шляхи подальшого вдосконалення пенсійної системи, необхідно визначити основні інституційні відмінності між старою пенсійною системою та системою, яка діє сьогодні, сформованою в результаті сучасного реформування інституту пенсійного забезпечення. Пенсійна система, яка загалом складалася в нашій країні в середині 1960-х років, складалася з державних пенсій і мала одну важливу перевагу, пов'язану з тим, що вона забезпечувала мінімальний життєвий рівень для всіх категорій громадян. Слабкість цієї пенсійної системи впливала з її повної залежності від державного бюджету: навіть незначне збільшення розміру пенсій у пізній радянський період вимагало залучення великої суми додаткових коштів, що призвело до кризи в пенсійній системі [7].

Слід зазначити, що до 1998 р. розмір пенсії визначався державою виходячи з наявних ресурсів та бажання поширити це матеріальне забезпечення на всі

нові категорії громадян, які потребують соціального захисту, а із запровадженням у 1998 р. системи індивідуального обліку стажу, заробітку та внесків розмір пенсії став визначатися реальним заробітком працівника та сумою внесків до Пенсійного фонду роботодавцем. Із 2002 р. державна трудова пенсія громадян формується у системі загальнообов'язкового пенсійного страхування і складається з трьох частин: базової, страхової та накопичувальної. У попередній системі не було як страхової, так і накопичувальної частини пенсії. Основна частина встановлюється в солідних розмірах. Страхова частина залежить від суми внесків, записаних на особовий рахунок та стажу роботи. Наростаюча частина залежить від суми внесених внесків та нарахованого інвестиційного доходу.

До 1 січня 2015 р. ставки страхових внесків для осіб 1967 року народження і молодше розподілялися так: 20% – на страхову частину трудової пенсії, 6% – на накопичувальну частину трудової пенсії. Для осіб 1966 року народження і старше страхові внески, сплачені роботодавцями в повному обсязі, переходять до страхової частини трудової пенсії. На кожного застрахованого відкривається індивідуальний особовий рахунок у Пенсійному фонді, на який зараховуються внески, сплачені роботодавцем. Із 2015 р. право на страхову пенсію почало враховувати в балах, величина яких залежить від сплачених страхових внесків, стажу громадянина (не менше 15 років) та пенсійного віку (60 років як для чоловіків, так і для жінок). Новий порядок формування пенсій за віком стосується переважно змін у частині страхових та накопичувальних пенсій. Страхова пенсія залежить від суми індивідуальних пенсійних балів для виникнення прав на неї, які, своєю чергою, залежать від розміру страхового стажу. Таким чином, із 2015 р. Україна переходить на принципово нові правила оцінки пенсійних прав: індивідуальний пенсійний бал тепер стає ключовим показником. Зазначимо, що бальна система буде повністю запроваджена в пенсійну систему лише до 2024 р.: до цього моменту обов'язковою умовою для виходу на пенсію стануть не менше 30 балів, 15 років стажу роботи та досягнення пенсійного віку 60 років. Період із 2015 по 2024 р. оголошено перехідним, протягом якого так звані «бали» та рівні стажу будуть нижчими: наприклад, необхідний стаж, який зараз становить п'ять років, щороку збільшуватиметься на 12 місяців, а кількість балів починається з 6,6 у 2015 р. і також поступово зростатиме. Новий Закон «Пропенсійне страхування» зберігає так звані нестрахові періоди, які в будь-якому разі враховуються під час обчислення пенсії. У тексті Закону, що розглядається, незважаючи на численні обговорення, також збереглися можливості виходу на пенсію раніше встановленого віку: зокрема, дострокові пенсії працівникам, зайнятим на підприємствах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, пенсії за вислугу років для працівників бюджетної сфери зберігаються. Необхідно також відзначити ще одну особливість останніх змін у нинішній пенсійній системі: пенсійна реформа 2015 р. спрямована на те, щоб заохотити громадян виходити на пенсію якомога пізніше. Так, наприклад, новий Закон передбачає, що якщо людина виходить на пенсію на п'ять років пізніше встановленого терміну, то розмір її пенсії зросте на 85% від пенсії, яку вона могла б отримати у 60 років. Цю обставину можна від-

нести до безсумнівних переваг нової пенсійної системи. Водночас вона має недоліки, які, на думку деяких сучасних критиків пенсійної реформи, зводяться до такого: 1) відсутня система перерахунку пенсії тим, хто продовжує працювати; 2) стаж для обчислення пенсії збільшено з п'яти до 15 років; 3) сама формула для розрахунку пенсії настільки складна, що пересічний громадянин може просто заплутатися в її показниках вже на початкових етапах [8].

Розглядаючи основний зміст сучасної української пенсійної реформи та запроваджені нею нововведення, слід зазначити, що з 2002 р. громадяни України мають можливість самостійно розпоряджатися своїми пенсійними заощадженнями та впливати на розмір майбутньої пенсії, тобто кожен громадянин має право передати свою накопичувану частину до недержавного пенсійного фонду або до приватної керуючої компанії. У чинній системі розмір пенсійних виплат залежить від стажу роботи, розміру заробітної плати та страхових внесків майбутнього пенсіонера.

Таким чином, у новій пенсійній системі створено додатковий механізм стимулювання громадян формувати свої доходи в наступних періодах. Стара пенсійна система, як зазначалося вище, у період, що передував утворенню Пенсійного фонду, характеризувалася повною залежністю від державного бюджету. Тепер пенсійна система передбачає тривале систематичне накопичення коштів, вільні кошти яких інвестуються з метою отримання додаткового доходу, необхідного для виконання зобов'язань із виплати пенсій.

Одним із нововведень існуючої пенсійної системи є Державна програма співфінансування пенсій, яка діє з 1 січня 2009 р. Програма державного співфінансування пенсій, незважаючи на низку переваг, не позбавлена деяких недоліків, до яких можна віднести таке: 1) громадянин, який вкладає гроші у свою пенсію, не має можливості отримати до неї доступ до самої пенсії; 2) обмеження тривалості програми; 4) відсутність ефективного зворотного зв'язку із застрахованими особами; 5) щомісячна надбавка до пенсії у розмірі суми, внесеної доплатою під час вступу до програми співфінансування пенсій.

Висновки. Основним змістом сучасного реформування інституту пенсійного забезпечення в Україні стали зміна існуючої розрахункової системи нарахування пенсій та формування змішаної пенсійної системи. По суті, нова пенсійна система являє собою модель страхування з персоніфікованим обліком, накопиченням пенсійних прав громадян та пенсійних зобов'язань держави. На відміну від цього розширена модель пенсійної системи, яка діяла до 2002 р., включала механізм перерозподілу між групами з різним рівнем доходів і базувалася на принципі солідарності між поколіннями: працююче покоління платить для пенсіонерів. Разом із тим сьогодні день залишається досить багато елементів системи, які потребують подальшого вдосконалення з метою належного забезпечення пенсіонерів у сьогоденні та майбутньому.

Цілі сучасного етапу української пенсійної реформи нині не можна вважати досягнутими, що підтверджують результати соціологічних досліджень, які ілюструють рівень життя та матеріальне становище вітчизняних пенсіонерів. Саме пенсіонери, як свідчать емпіричні дані, належать до тих категорій населення,

які менш за інших задоволені власним життям та його якістю, що супроводжується тенденцією до відносного зниження рівня матеріального забезпечення пенсіонерів. Недостатня ефективність інституційних перетворень вітчизняної пенсійної системи значною мірою пояснюється недостатньою поінформованістю громадян про зміст та основні принципи реформи пенсійної системи, яка нині проводиться в Україні. У нашій країні існує ціла низка обмежень щодо самостійного забезпечення громадянами пенсій, які мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер: більшість українців не має можливості самостійно відкладати гроші на пенсію насамперед через нинішній низький рівень життя. Результати емпіричних досліджень показують, що, з одного боку, українці готові

взяти на себе відповідальність за свій вихід на пенсію, однак, з іншого боку, більшість із них на разі не бачить іншого способу забезпечити свій добробут, окрім продовження працювати в старості. Водночас у масовій свідомості українців уже сформувалися установки, які дають змогу поступово підвищувати особисту відповідальність кожного громадянина за свою пенсію, зокрема значна частина представників сучасної української молоді орієнтована на самостійне забезпечення своєї пенсії. Для формування активної та відповідальної позиції громадян із питань їхнього пенсійного забезпечення необхідна цілеспрямована державна політика, що передбачає управління соціальними настроями населення у пенсійній сфері.

Список використаних джерел:

1. Бурков Ю.А. Сучасна система накопичення. *Фінансові послуги*. 2012. № 2. С. 4.
2. Городецька Л.О. Реформування пенсійної системи в Україні. *Фінанси України*. 2012. № 5. С. 12–13.
3. Женчак О.В. Розвиток пенсійного забезпечення та його вплив на економіку України на основі європейського досвіду. *Наука молода*. 2012. № 9. С. 97–101.
4. Зайчук Б.О. Система пенсійного забезпечення: сьогодні і завтра. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 8. С. 20–21.
5. Пенсионная реформа. URL: <https://product.ligazakon.ua/pensionn/> (дата звернення: 15.11.2021).
6. Пенсионная реформа в Украине. URL: <https://pravo.ua/articles/pensionnaja-reforma-na-ukraine> (дата звернення: 18.11.2021).
7. В Украине хотят ввести накопительную пенсию. Как это будет работать. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/tags/pensiji/> (дата звернення: 18.11.2021).
8. Що таке НПФ та які особливості в Україні. URL: <https://korrespondent.net/tag/19028/> (дата звернення: 18.11.2021).

References:

1. Burkov Yu.A. (2012) Suchasna systema nakopychennya [Modern accumulation system]. *Financial services*, no. 2, p. 4.
2. Gorodetskaya L. O. (2012) Reformuvannya pensijnoyi systemy v Ukrayini [Reforming the pension system in Ukraine]. *Finance of Ukraine*, no. 5, pp. 12–13.
3. Zhenchak O. V. (2012) Rozvytok pensijnogo zabezpechennya ta jogo vplyv na ekonomiku Ukrayiny na osnovi yevropejskogo dosvidu. [Development of pension provision and its impact on the economy of Ukraine on the basis of European experience]. *Science is young*, no. 9, pp. 97–101.
4. Zaychuk B. O. (2012) Systema pensijnogo zabezpechennya: sododni i zavtra [Pension system: today and tomorrow]. *Current economic problems*, no. 8, pp. 20–21.
5. Pensonnnaya reforma [Pension reform]. Available at: (<https://product.ligazakon.ua/pensionn/>) (accessed 15 November 2021).
6. Pensonnnaya reforma v Ukrayne [Pension reform in Ukraine]. Available at: <https://pravo.ua/articles/pensionnaja-reforma-na-ukraine/> (accessed 18 November 2021).
7. V Ukrayne хотят vvesty nakopytelnyu pensyyu. Kak eto budet rabotat [In Ukraine, they want to introduce a fun ded pension. How it will work]. Available at: <https://www.pravda.com.ua/rus/tags/pensiji/> (accessed 18 November 2021).
8. Shho take NPF ta yaki osoblyvosti v Ukrayini [Also, NPF and specialties in Ukraine]. Available at: <https://korrespondent.net/tag/19028/> (accessed 18 November 2021).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 330.341

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-10>**Гринько Т. В.**доктор економічних наук, професор,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7882-4523>**Гвініашвілі Т. З.**кандидат економічних наук, доцент,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7961-2549>**Морока Д. М.**

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Grynko Tatyana, Hviniashvili Tetiana, Moroka Dmytro
Oles Honchar Dnipro National University

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРІОРИТЕТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР В СУЧАСНИХ МІНЛИВИХ УМОВАХ

У статті обговорюється особливості інноваційного розвитку підприємницьких структур в сучасних умовах мінливого середовища. Проведено аналіз факторів та чинників, що забезпечують інноваційний розвиток країни у довгостроковій перспективі під впливом нестабільного мікро- та макросередовища. Проаналізовано динаміку показників інноваційного розвитку вітчизняних підприємницьких структур. Запропоновано схему інноваційного партнерства, яка забезпечувала б ефективне функціонування національної інноваційної системи. Розроблено структурно-логічну модель системи управління інноваційним розвитком підприємницьких структур, яка забезпечує безперервну цілеспрямовану інноваційну діяльність та має циклічну форму функціонування. В робота також окреслено перспективи інноваційного розвитку вітчизняних підприємницьких структур.

Ключові слова: інноваційний розвиток, підприємницькі структури, управління інноваційним розвитком, інноваційне партнерство, цифрова економіка.

FEATURES AND PRIORITIES OF ENTREPRENEURIAL STRUCTURES' INNOVATIVE DEVELOPMENT IN MODERN CHANGING CONDITIONS

The article discusses the features of innovative development of business structures in modern changing environment. After all, the transformational effects of the introduction of information and telecommunications technologies, which extend to all areas of socio-economic activity, necessitate a radical revision of the principles of management of innovative development of the national economy. Entrepreneurs who focus on the latest products and services, continuous and stable implementation of technologies, product renewal policies, organization of production in order to strengthen their competitiveness in the market in the selected segment, must set appropriate priorities for innovation and development. According to the results of the analysis of the main indicators of innovative development of domestic business structures, it is determined that the implementation and development of innovations in the enterprise is directly proportional to the invested funds, stable target revenues and well-formed strategy. The article considers and analyzes the main state tools to support and stimulate innovation of domestic business structures. Based on the results of the study of the peculiarities of the functioning of the national innovation system and mechanisms of knowledge transfer, the article presents the scheme of innovation partnership, which would ensure the effective functioning of the national innovation system. In addition, the article proposes a structural and logical model of the management system of innovative development of business structures, which provides support for continuous targeted innovation, has a cyclical form of operation and takes into account at all stages mechanisms of control, adjustment, adjustment of innovation processes using both internal and external innovation resources. The prospects of innovative development of domestic business structures are outlined in this work too.

Keywords: innovative development, business organizations, management of innovative development, innovative partnership, digital economy.

JEL classification: D20, O20, O31

Постановка проблеми. Однією з найважливіших світових тенденцій ХХІ ст. є структурна трансформація глобальної економіки, пов'язана з глибокою інтеграцією інформаційно-телекомунікаційних (цифрових) технологій у реальні економічні процеси. Трансформа-

ційні ефекти від запровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій, які поширюються на всі сфери соціально-економічної діяльності, зумовлюють необхідність кардинального перегляду принципів управління інноваційним розвитком національної еко-

номіки. Цифрова економіка – це один із головних трендів останнього десятиліття, зародження якого можна пов'язати з широким розповсюдженням інтернету у світі в середині 1990-х років, яке лише посилюється з кожним роком (таблиця 1).

Вже до кінця 2000-х років, з початком широкого проникнення в суспільстві смартфонів та мобільного інтернету, цифрова економіка почала переживати бурхливе зростання [5].

За останній час, ми з вами стали свідками важливих історичних досягнень, коливань та змін у секторі економіки, політики, соціальної сфери та багато іншого. Минулі роки дали в результаті різкі зміни у співвідношенні факторів економічного зростання та розвитку в промислово розвинених країнах світу. На перший план сьогодні виходять фактори та чинники, які забезпечують інноваційний розвиток країни у довгостроковій перспективі під впливом нестабільного мікро- та макросередовища. Суб'єкти підприємницької діяльності, які орієнтуються на новітню продукцію та послуги, безперервне та стабільне впровадження технологій, політику оновлення продукції, організацію виробництва з метою посилення своєї конкуренто-

спроможності на ринку в обраному сегменті, повинні встановити для себе відповідні пріоритети для впровадження та розвитку інновацій.

В умовах сталого економічного розвитку (8 ціль серед усіх глобальних цілей сталого розвитку ООН) лише цілеспрямоване створення інноваційного потенціалу та ефективне його використання є основою економічного зростання підприємницьких структур в сучасних мінливих умовах. Це певна здатність до інновацій на основі нових знань та отриманої інформації від підприємницької діяльності, збільшення інтелектуального капіталу та збільшення ринкової вартості компанії як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках [8]. На основі інформації Державної служби статистики України (рис. 1), можна стверджувати, що за останній час динаміка впровадження інновацій підприємницькими структурами промислової сфери досить нестабільна. В першу чергу, такий результат пояснюється витратами на інновації. Взаємозв'язок між ними досить простий: чим більші витрати підприємств на інноваційний розвиток – тим він більший на відміну від інших показників. Розглянемо більш детально динаміку загального обсягу

Таблиця 1

Чисельність користувачів мережі Інтернет у 2020 році [4]

Країна	Населення, чол.	Частка всього населення Землі, %	Кількість інтернет-користувачів, чол.	Частка "розповсюдження" інтернету (% від населення)	Частка від загальної кількості інтернет-користувачів, %
Африка	1340598447	17,2	631940772	47,1	12,8
Азія	4294516659	55,1	2555636255	59,5	51,8
Європа	834995197	10,7	727848547	87,2	14,8
Латинська Америка	654287232	8,4	467817332	71,5	9,5
Схід	260991690	3,3	184856813	70,8	3,7
Північна Америка	368869647	4,7	332908868	90,3	6,8
Австралія	42690838	0,5	28917600	67,7	0,6
Всього	7796949710	100	4929926187	63,2	100

Рис. 1. Динаміка впровадження інновацій на промислових підприємствах за період 2010–2020 рр., % [3]

витрат за напрямками інноваційної діяльності підприємницьких структур (рис. 2).

Таким чином, виходячи з даних статистики, бачимо, що найбільші суми спостерігаються за статтею «придбання машин обладнання та програмного забезпечення», що говорить про те, що менеджмент суб'єктів підприємницької діяльності роблять акцент на зміні устаткування зі старого на більш нове та сучасне з метою отримання необхідних умов для збільшення ефективності господарської діяльності та максимізації прибутку у довгостроковій перспективі. Отже, впровадження та розвиток інновацій на підприємстві прямо пропорційно залежить від інвестованих коштів, стабільних цільових надходжень та правильно сформованої стратегії. Враховуючи вищезазначене, актуальність проблем управління інноваційним розвитком підприємницьких структур України в сучасних мінливих умовах не підлягає сумніву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методичні положення про зміст, джерела та механізми інноваційного розвитку підприємницьких структур відображені у роботах вітчизняних та зарубіжних учених. Серед вчених, що займаються дослідженням питань інноваційної діяльності, слід відмітити таких науковців: В. Геєць, Є. Лібанова, А. Єріна, Н. Бондарчук, А. Князевич, О. Крайчук, С. Ілляшенко та ін. Серед наукових праць щодо глобальних трендів інноваційного розвитку підприємництва малого бізнесу в умовах цифрової економіки слід відзначити роботи: І. Гондаревої, В. Вострякової, В. Лаврененко, Г. Махової, Л. Петренко, І. Рєпіної, М. Сагайдака, Г. Швиданенко та ін. Інноваційні процеси, що відбуваються в національній економіці, а також проблеми інноваційного розвитку вітчизняних підприємниць-

ких структур знайшли своє відображення в працях: О. Амоші, Н. Побережної, С. Войтко, О. Гавриша, Т. Грицько, В. Дергачової, М. Згуровського, В. Россохи, В. Стадник, С. Солнцева, В. Соловйова, Д. Стеценка, В. Філіппова, Д. Черваньова, Й. Шумпетера, П. Друкера та багатьох ін. Проте, зважаючи на постійний розвиток наукового-технічного прогресу та мінливість зовнішнього середовища, питання інноваційного розвитку підприємницьких структур вимагають постійного дослідження та удосконалення підходів до активізації їх інноваційної діяльності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є удосконалення теоретичних положень та розробка методичних підходів до управління інноваційним розвитком підприємницьких структур України в сучасних мінливих умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національна інноваційна система сприяє формуванню системи взаємовідносин між державою, наукою та бізнесом. У той же час, необхідно формування потреб в інноваційному розвитку, які б у свою чергу сприяли стимулюванню розвитку наукової діяльності. Підтримка та стимулювання інноваційної діяльності державою може здійснюватися такими інструментами [2]:

- формування та удосконалення законодавчої та нормативної бази регулювання інноваційної діяльності;
- пряме фінансування з бюджету інноваційних проектів та програм;
- здійснення державних закупівель наукомісткої інноваційної продукції та техніки з метою впровадження та розповсюдження;
- створення інноваційної інфраструктури, зокрема, з метою сприяння розвитку малого (середнього) інноваційного підприємництва;

Рис. 2. Динаміка загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності промислових підприємств за період 2010–2018 рр., млн грн [3]

– створення пільгових умов для залучення вітчизняних та зарубіжних інвесторів, що також сприятиме інноваційному розвитку.

Найскладнішим для розуміння та мало дослідженою ланкою національної інноваційної системи є механізми передачі знань для подальшої їхньої комерціалізації. На сьогодні застосовують, зазвичай, такі механізми передачі знань [11]:

- передача інтелектуальної власності;
- широке впровадження сучасних технологій;
- широке застосування явних та неявних знань;
- активна роль освіти.

Виходячи із зазначеного, можна представити схему інноваційного партнерства, яка забезпечувала б ефективне функціонування національної інноваційної системи (рис. 3).

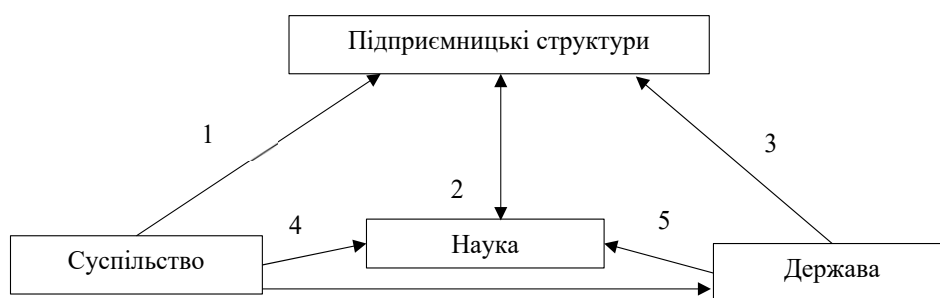
Загальний механізм впровадження та розвитку інноваційної діяльності підприємницьких структур в сучасних мінливих умовах повинен включати державну підтримку важливих наукових досліджень, стимулювання інноваційного підприємництва та підтримку бізнесу під впливом нестабільної мікро- та макроситуації загалом [9]. Прагнення отримати додатковий прибуток і надлишки від підприємницької діяльності призводить до зниження виробничих витрат, тобто зміни умов виробництва, інструментів і ресурсів. В деяких випадках таке бажання є ціною якості продукції та послуг, яка стає дедалі нижчою, що дає певний результат у вигляді дисбалансу між попитом та пропозицією. Все це говорить про те, що кожна компанія, залежно від свого потенціалу та становища на ринку в обраному сегменті, прагне розвиватися на такій інноваційній основі, щоб підвищити свою конкурентоспроможність та зайняти міцні позиції на ринку. Для цього компанії необхідно сформувати інноваційні пріоритети, які включають впровадження нових технологій, продуктів та моделей на основі стратегічних цілей під впливом зовнішніх факторів, що включають: обґрунтування, розробку та впровадження інноваційних планів і програм, пріоритетизацію та розрахунок економічної ефективності інновацій; моніторинг, корегування на стадії розробки, тестування, впровадження нововведень у

виробництво; розробку інструментів маркування концепції інноваційного мислення співробітників з урахуванням проектів інноваційного розвитку, відкритості для компанії; розробку та реалізацію концепції інноваційної політики, координацію інноваційної діяльності у всіх структурних підрозділах компанії; забезпечення інновацій фінансовими, людськими, матеріально-технічними ресурсами, створення економічних умов просування інновацій, просування інноваційних ініціатив, формування груп ініціатив комплексного вирішення завдань інноваційного планування.

Для реалізації даної діяльності потрібна певна система і логіка дій менеджменту підприємства. Сама ідея пропонує певні цілі, напрямки та принципи. У більшості випадків впровадження інновацій на підприємстві мають свої особливості, пов'язані з логікою та організацією всього інноваційного процесу в сучасних мінливих умовах. Сфери інноваційної цінності створюються на основі продуманих прогнозів інновацій, цінностей розвитку компанії та акумуляція фінансових та трудових ресурсів [1].

Таким чином, до особливостей інноваційного розвитку організації можна віднести: цілі та напрямки інноваційної політики підприємства, а їх збереження – забезпечення безперервності та змістовності всього інноваційного процесу. Необхідно зазначити, що підприємство має бути «інноваційно-орієнтованим», тобто дотримуватися цілей інноваційної діяльності у певній перспективі для задоволення першочергових потреб споживачів. Другим принципом має бути комплексність всього інноваційного процесу на підприємстві, що включає координацію діяльності, ресурсів, структурні зміни для реалізації та впровадження інноваційних планів під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. Інноваційний розвиток підприємства зводиться до певної ієрархії процесів на підприємстві, а саме дослідження, розробки, тестування, інноваційне виробництво, управління продажами, роботи з клієнтами тощо [6].

Важливими є етапи інноваційного процесу, їх динаміка, розподіл ресурсів, що забезпечують виконання робіт з певних напрямків в найкоротший термін з мак-

- 1 – інноваційні потреби суспільства;
- 2 – замовлення на інновації;
- 3 – інноваційні закони та клімат, державна підтримка, державне замовлення;
- 4 – суспільне визнання інноваційних результатів,
- 5 – громадський контроль, участь в інноваціях;
- 6 – створення сприятливого клімату, що сприяє підвищенню купівельного попиту на інновації

Рис. 3. Схема інноваційного партнерства

симальною ефективністю. В загальному вигляді такі дії постають як інноваційна стратегія під впливом нестабільного мікро- та макросередовища. Для реалізації інноваційної стратегії необхідно створити необхідні та достатні умови об'єктивного управління інноваційними процесами в організації. Таким чином, це підвищить конкурентоспроможність продукції суб'єкта підприємницької діяльності на ринку, яка вироблятиметься на інноваційній основі та рентабельність самого підприємства в порівнянні з конкурентами. Система управління інноваційним розвитком, що підтримує безперервну цілеспрямовану інноваційну діяльність, має циклічну форму функціонування. Спираючись на оцінку рівня досягнення цілей інноваційної діяльності та моніторинг цілісності системи інноваційного розвитку, система повинна мати здатність підключати на будь-якому з етапів механізми контролю, корегування, налаштування інноваційних процесів з використанням як внутрішніх, так і зовнішніх інноваційних ресурсів (рис. 4).

Наявність взаємозв'язку між компонентами підприємства, як соціально-технічної системи та наявність

взаємозв'язку та взаємодоповнюваності нових практик у кожній підсистемі підприємства дозволяє стверджувати, що потреби інноваційного розвитку підприємницьких структур в умовах широкого розповсюдження нових технологій та системної модернізації, як цілі та засоби інноваційного розвитку, для забезпечення сталого зростання продуктивності потребує гармонійної організаційної інновації.

Організаційне забезпечення інноваційного розвитку підприємницьких структур поєднує традиційні підходи до організації діяльності: методи організації та управління виробництва та реалізації продукції, а також організаційні інновації. Організаційне забезпечення інноваційного розвитку виконує функції освіти та підтримки ефективного організаційного середовища інноваційної діяльності.

Зміст організаційного забезпечення інноваційного розвитку включає формування зовнішніх та внутрішніх структурно-функціональних зв'язків підприємства, що відповідають його стратегії розвитку та змінам зовнішнього середовища. Реалізації його функцій

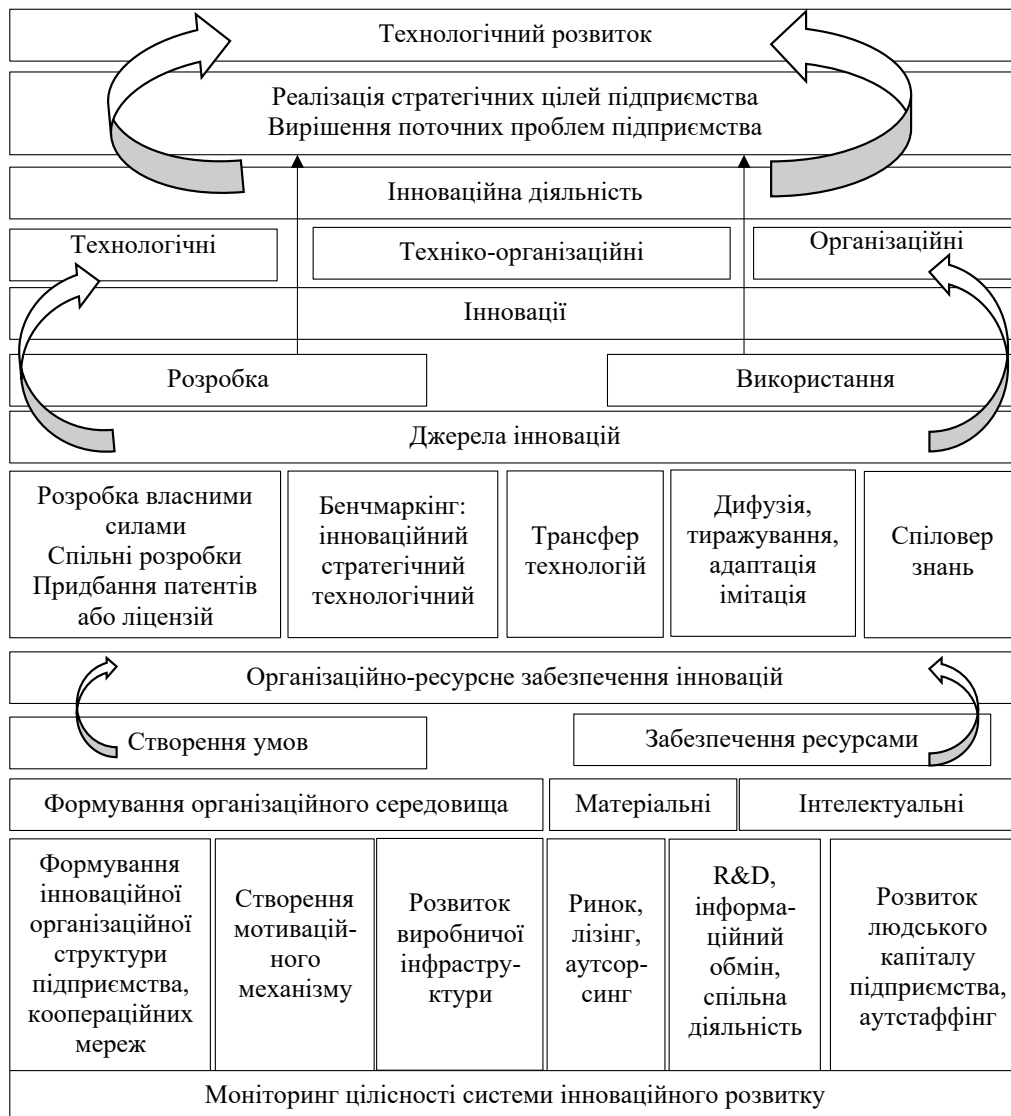

Рис. 4. Структурно-логічна модель системи управління інноваційним розвитком підприємницьких структур

сприяють управлінські механізми, що контролюють необхідність та забезпечують створення та реалізацію організаційних інновацій [7].

Відповідно до логіки управління система забезпечення інноваційного розвитку має циклічний характер: процес забезпечення починається і завершується контролем стану системи для отримання сигналу про необхідність управлінського втручання на початку циклу – ідентифікація проблеми, отримання сигналу про досягнення мети управління або необхідність подальшого застосування корекційних дій наприкінці циклу.

Серед сучасних факторів впровадження інновацій на підприємствах України є вплив імпорту, ринковий попит, розвиток виробничих потужностей, зміна власників, специфічна боротьба та вплив споживачів, вплив пандемії коронавірусу. Безсумнівно, сучасному підприємству необхідно знайти свою нішу на певному ринку, адаптуватися до ринкових умов та технологічних факторів в сучасних мінливих умовах.

Безперечно, головною метою ефективної стратегії інноваційного розвитку підприємницьких структур є повне або часткове усунення слабких місць, які заважають успішній діяльності підприємства та не дають можливості у повній мірі використовувати свої потенційні можливості. Слід зазначити, що він ґрунтується на виявленні та використанні факторів, які впливають на ефективне функціонування компанії загалом, що сприяє створенню конкурентних переваг [10]. Отже, стратегія інноваційного розвитку має бути орієнтована не стільки на більш ефективне використання існуючих можливостей та наявних ресурсів, як на виявлення та розвиток можливостей і характеристик, які будуть визначати майбутній успіх компанії при впливі нестабільного мікро- та макросередовища.

Якщо розглядати перспективи інноваційного розвитку підприємств України, то також слід враховувати передумови розвитку економіки та суспільства нашої країни загалом. По-перше, вони включають в себе

глобалізацію. Так, за останні роки ми спостерігаємо активну інтеграцію України до складу ЄС, впровадження нових економічних норм та стандартів, вплив пандемії коронавірусу на економічне та соціальне життя кожної країни, включаючи Україну. По-друге, сталий економічний розвиток, який активно підтримується владою країни та організаціями, які роблять свій внесок у цьому напрямку. По-третє, технологічний процес. Зрозуміло, що при низькому рівні технологічного устаткування – інноваційний розвиток майже неможливий. Тому, даний сегмент передумов є необхідним для впровадження інших вищезазначених деталей. І останньою передумовою є демографічні зміни. Для України це є як ніколи актуально. Так, на Україні спостерігається зменшення кількості працездатного населення, що негативно впливає на розвиток підприємницьких структур. Усі із вищезазначених передумов вимагають розробки та впровадження стратегії інноваційного розвитку України в умовах сучасних глобалізаційних викликів. Така стратегія активно впливає на діяльність підприємницьких структур, ефективність їх діяльності та інноваційний розвиток в сучасних мінливих умовах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, висока конкурентна динаміка сучасної економіки актуалізує питання інноваційного розвитку підприємницьких структур в контексті пошуку джерел конкурентних переваг. Інновації створюють нові можливості створення нових цінностей. Таким чином, за результатами проведеного дослідження, можна стверджувати, що особливості та пріоритети інноваційного розвитку підприємницьких структур в сучасних мінливих умовах зосереджені на правильних та обґрунтованих діях менеджменту компаній на ринку, головною ціллю яких є підвищення економічного та технологічного розвитку підприємств задля підвищення конкурентоспроможності та максимізації прибутку у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Гвініашвілі Т.З., Гринько Т.В. Науково-методичне забезпечення управління ризиками інноваційної діяльності на промислових підприємствах. *Економіка та підприємництво* : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ : КНЕУ, 2017. № 39. С. 267–278.
2. Гринько Т.В., Козік В.А. Проблеми управління інноваційним розвитком промислових підприємств в Україні. *Економічний простір* : Збірник наукових праць, 2019. № 142. С. 148–158.
3. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 02.09.2021).
4. Звіт Internet World Stats. URL: <https://www.internetworldstats.com> (дата звернення: 10.08.2021).
5. Лавренко В., Махова Г., Вострякова В. Development of the enterprise's innovative potential on the basis of resource theory. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2021. Вип. 3.38. С. 397–408.
6. Пухальська Н.О., Гончаренко Л.М. Сучасний стан інноваційної діяльності вітчизняних промислових підприємств. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 20. С. 113–118.
7. Сагайдак М.П., Хмелевський М.О., Теплюк М.А. Сучасні тенденції та можливості для сталого інноваційного розвитку економіки України в контексті індустрії 4.0. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. № 5. С. 139–143.
8. Теплюк М.А., Швиданенко Г.О. Сучасні тренди розвитку інноваційного підприємництва. *Економіка та держава*. 2018. № 5. С. 89–92.
9. Grynko T., Gviniashvili T. Organisational and economic mechanism of business entities' innovative development management. *Економічний часопис-XXI*. 2017. № 165 (5–6). С. 80–83.
10. Grynko T., Shevchenko T., Pavlov R., Shevchenko V., Pawliszczy D. (2020) The impact of collaboration strategy in the field of innovation on the effectiveness of organizational structure of healthcare institutions. *Business Perspectives*. Issue 1. Volume 4. P. 37–51.
11. Hviniashvili, T., Grynko, T. (2019) Innovative strategies of business entities staff management. *Управління розвитком суб'єктів підприємництва в умовах викликів XXI століття* : Колективна монографія : за заг. ред. Т.В. Гринько. Дніпро : Біла К.О., 2019. С. 174–203.

References:

1. Grynko, T., Hviniashvili, T. (2017) Naukovo-metodychne zabezpechennia upravlinnia ryzykamy innovatsiinoi diialnosti na promyslovykh pidpriemstvakh [Scientific and methodological support for risk management of innovation activities at industrial enterprises]. *Ekonomika ta pidpriemnytstvo*. Kyiv: KNEU. No. 39, pp. 267–278.
2. Grynko, T., Kozik, V. (2019) Problemy upravlinnia innovatsiynym rozvytkom promyslovykh pidpriemstv v Ukraini [Problems of management of innovative development of industrial enterprises in Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 142, pp. 148–158.
3. State statistics Service of Ukraine. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (assessed 02 September 2021).
4. Report Internet World Stats. URL: <https://www.internetworldstats.com> (assessed 10 August 2021).
5. Lavrenko V., Makhova H., Vostriakova V. (2021) Development of the enterprise's innovative potential on the basis of resource theory. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyku*. Issue. 3.38, pp. 397–408.
6. Pukhalska N. O., Honcharenko L. M. (2018) Suchasnyi stan innovatsiinoi diialnosti vitchyznianykh promyslovykh pidpriemstv [The current state of innovation of domestic industrial enterprises]. *Infrastruktura rynku*. Issue 20, pp. 113–118.
7. Sahaidak M.P., Khmelevskiy M.O., Tepliyuk M.A. (2018) Suchasni tendentsii ta mozhlyvosti dlia staloho innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy v konteksti industrii 4.0 [Modern trends and opportunities for sustainable innovative development of Ukraine's economy in the context of industry 4.0]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 5, pp. 139–143.
8. Tepliyuk M.A., Shvydanenko G.O. (2018) Suchasni trendy rozvytku innovatsiinoho pidpriemnytstva. [Modern trends in innovative entrepreneurship]. *Economy and state*, no. 5, pp. 89–92.
9. Grynko T., Gviniashvili T. (2017) Organisational and economic mechanism of business entities' innovative development management. *Economic Annals-XXI*, no. 165 (5–6), pp. 80–83.
10. Grynko T., Shevchenko T., Pavlov R., Shevchenko V., Pawliszczy D. (2020) The impact of collaboration strategy in the field of innovation on the effectiveness of organizational structure of healthcare institutions. *Business Perspectives*. Issue 1. Volume 4, pp. 37–51.
11. Grynko T., Hviniashvili, T. (2019) Innovative strategies of business entities staff management. *Upravlinnia rozvytkom subiektiv pidpriemnytstva v umovakh vyklykiv XXI stolittia*: collective monograph: ed. T.V. Grynko. Dnipro: Bila K.O. P. 174–203.

УДК 338.1.658

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-11>**Зеліско І. М.**

доктор економічних наук, професор,
академік Академії економічних наук України,
Державний університет телекомунікацій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0803-2598>

Асан Айсулу

аспірантка,
Державний університет телекомунікацій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6130-5700>

Ху Сунцзе

аспірант,
Державний університет телекомунікацій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0852-8534>

Zelisko Inna, Assan Aisulu, Hu Songjie

State University of Telecommunications

ФІНАНСОВА ПАРАДИГМА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Формування конкурентоспроможної національної економіки в умовах цифрової трансформації економічних процесів сприяє становленню та розвитку цифрової економіки. Активізація процесів євроінтеграційного поступу України, а також використання сучасних інформаційних технологій в суспільному житті вимагають переформатування системи управління підприємствами, їх фінансового забезпечення та прискорення економічного розвитку галузей, який ґрунтується на зростанні ролі інновацій. У статті представлено роль і значення цифрової економіки у формуванні конкурентоспроможної національної економіки та презентовано особливості діджиталізації галузі телекомунікацій. Розкрито економічний зміст інновацій, інноваційного розвитку підприємств та їх роль в діяльності телекомунікаційних підприємств за умов поглиблення глобалізації та постійного загострення конкурентної боротьби. Проаналізовано показники глобальних індексів стану розвитку цифрової економіки в Україні. Обґрунтовано важливість формування фінансових парадигми інноваційного розвитку телекомунікаційних підприємств у новій реальності цифрової трансформації національної економіки. Запропоновано стратегію покращення фінансового забезпечення телекомунікаційних підприємств та ідентифіковано важливі складові імплементації фінансової парадигми їх інноваційного розвитку.

Ключові слова: фінансові ресурси, фінансове забезпечення, фінансова парадигма, інновації, інноваційний розвиток, діджиталізація, цифрова економіка, телекомунікаційні підприємства.

FINANCIAL PARADIGM OF TELECOMMUNICATION ENTERPRISES INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF THE DIGITAL TRANSFORMATION OF THE ECONOMY

The formation of a competitive national economy in the digital transformation of economic processes contributes to the formation and development of the digital economy. Intensification of Ukraine's European integration processes, as well as the use of modern information technologies in public life require reformatting the management system of enterprises, their financial support and accelerating economic development of industries based on the growing role of innovation. The article presents the role and importance of the digital economy in the formation of a competitive national economy and presents the features of the digitalization telecommunication industry. The economic content of innovations, innovative development of enterprises and their role in the activities of telecommunication enterprises in the conditions of deepening globalization and constant intensification of competition are revealed. The indicators of global indices of the digital economy development in Ukraine are analyzed. The importance of forming financial paradigms of innovative development telecommunication enterprises in the new reality of the national economy digital transformation is substantiated. A strategy for improving the financial support of telecommunication enterprises is proposed and important components of the financial paradigm implementation of their innovative development are identified.

Keywords: financial resources, financial support, financial paradigm, innovations, innovative development, digitalization, digital economy, telecommunication enterprises.

JEL classification: M21, G32

Постановка проблеми. У сучасному глобальному економічному середовищі формується нова парадигма інноваційного розвитку національних економік, галузей та підприємств. Стан та умови функціонування

телекомунікаційної галузі мають стратегічне значення для забезпечення стабільного функціонування виробничої і соціальної сфер та сталого розвитку України. Трансформаційні процеси, що відбуваються в сучас-

ній науці, висока наукомісткість сфери виробництва та послуг висувають особливі вимоги щодо векторів розвитку та стратегічних орієнтирів діяльності телекомунікаційних підприємств. За умов поглиблення глобалізації та постійного загострення конкурентної боротьби, фундаментом функціонування телекомунікаційних підприємств є інновації, які уможливають їх інноваційний розвиток.

Сьогодення українського телекомунікаційного ринку характеризується значною динамічністю, потребує постійного швидкого реагування, корегування методів управління, фінансової політики і фінансового забезпечення діяльності телекомунікаційних підприємств та прийняття відповідних стратегічних рішень.

Формування конкурентоспроможної національної економіки в епоху інформаційних технологій ґрунтується на діджиталізації економіки. Тому важливого значення набуває питання формування фінансових парадигми інноваційного розвитку телекомунікаційних підприємств у новій реальності цифрової трансформації національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням інноваційного розвитку підприємств присвячені наукові праці багатьох вітчизняних та іноземних вчених. Заслужують значної уваги фундаментальні дослідження Й. Шумпетера, який розробив інноваційну теорію економічного розвитку, П. Друкера про інновації, як джерело економічного прогресу. Особливостям інноваційної діяльності підприємств присвячені наукові дослідження О. Брижак, О. Галич, О. Кирик, І. Лукінова, Т. Мостенської, О. Череп, В. Черепанової.

Основні засади становлення та розвитку діджитал-економіки представлені у наукових працях таких зарубіжних дослідників, як Н. Негропonte, Х. Тоффлер, Р. Хаген, К. Шваб. Значну увагу приділено проблематиці становлення та розвитку діджитал-економіки в Україні вітчизняними науковцями – О. Грибіненко, О. Данніков, Д. Карлюк, Г. Коломієць, Н. Подольчак, О. Юрчак. Актуальні тренди фінансових аспектів діяльності підприємств презентовані у наукових працях таких вчених, як О. Глущенко, А. Грищенко, О. Гудзь, М. Лукашевич, О. Луцишин, О. Сосновська, П. Стецюк та інші.

Проте, динамічні зміни діджитал-економіки зумовлюють постійні суспільні трансформації, що обумовлюють формування фінансової парадигми інноваційної діяльності та засади інноваційного розвитку телекомунікаційних підприємств. Тому актуальними залишаються питання фінансової парадигми інноваційного розвитку телекомунікаційних підприємств в контексті функціонування діджитал-економіки.

Мета статті: виявити основні тенденції інноваційного розвитку телекомунікаційних підприємств, запропонувати пріоритетні напрями і принципи фінансової парадигми інноваційного розвитку та розробити стратегію фінансового забезпечення телекомунікаційних підприємств в контексті становлення діджитал-економіки.

Виклад основного матеріалу. Глобальний світ створює жорсткі вимоги до країн, галузей та підприємств щодо високої результативності створення інформаційно-комунікаційних технологій та впровадження їх у суспільне відтворення. Така світова тенденція

особливо актуальною є для вітчизняних телекомунікаційних підприємств. Для економічно розвинутих країн світу характерним є проникнення діджиталізації в усі сфери життя суспільства. Масштабне поширення технологій зумовлює зменшення частки традиційної економіки поряд із діджиталізацією. Через відсутність однозначного трактування поняття діджитал-економіки бракує і загально визнаного індикатора діджитал-суспільства.

Термін «діджитал-економіка» (digital economy) введений у науковий обіг ще в 1995 р. американським вченим Н. Негропonte [1]. Проте, цей термін має значну кількість трактувань. Так, часто діджитал-економіка ототожнюється з економікою знань та інформаційною або мережевою економікою. Синонімами цифрової економіки є інтернет-економіка, нова економіка, веб-економіка. Вважається, що в основі діджиталізації є інформація, а саме оцифрування значних обсягів знань і даних, що зумовлює якісні зміни в поведінці суб'єктів господарювання [2, с. 140]. Економісти почали виділяти в окрему категорію «цифрову економіку» в 90-х рр. XX століття, а на європейському просторі ця категорія отримала значущість у 2010 р. під час розгляду Європейською Комісією «Цифрового порядку денного для Європи» (Digital Single Market Strategy) в рамках стратегії «Європа 2020» [3]. Важливою складовою Цифрового порядку ЄС є створення Єдиного цифрового ринку (Digital Single Market).

Першим кроком на шляху розвитку цифрової економіки в Україні стала розробка у 2016 р. концептуальних засад цифровізації, які відображені у спільному проекті «Цифрова адженда України – 2020» [4]. На основі існуючого проекту реалізації цифрової економіки в Україні, у 2018р. Кабінет Міністрів України схвалив «Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки» [5]. В Концепції було визначено орієнтири для України на 2020 р., зокрема вказані такі показники: 30 місце в рейтингу Networked Readiness Index (WEF); 40 місце у рейтингу Global Innovation Index (INSEAD, WIPO); 50 місце у рейтингу ICT Development Index (ITU); 60 місце у рейтингу Global Competitiveness Index (WEF).

Оцінку стану розвитку цифрової економіки в Україні здійснено на підставі глобальних індексів, розрахованих міжнародними організаціями для багатьох країн світу (таблиця 1).

Так, Networked Readiness Index (WEF) – індекс мережевої готовності, який характеризує рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [6]. Оцінка країн за цим показником проводиться Всесвітнім економічним форумом. Global Innovation Index (INSEAD, WIPO) – глобальний індекс інновацій, який оприлюднюється за підтримки світової організації інтелектуальної власності [7]. ICT Development Index (ITU) – індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, який характеризує досягнення країн у розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, оброблюється та оприлюднюється спеціальним підрозділом ООН [8].

За цим рейтингом Україна отримала очікуваний результат у 2020 р. На даний момент Україна зосереджена на розвитку інновацій, проте, поки що не застосовує їх як інструмент покращення економічних показників.

Таблиця 1

Показники глобальних індексів стану розвитку цифрової економіки в Україні

Назва показника	2016	2017	2018	2019	2020
Global Innovation Index (INSEAD, WIPO)	56	50	43	42	40
ICT Development Index (ITU)	78	79	77	78	50
Global Competitiveness Index (WEF)	85	81	83	82	50

Аналіз економічного розвитку різних країн доводить, що важливим драйвером розвитку людства та загального суспільного прогресу завжди були інновації. Так, Законом України «Про інноваційну діяльність» від 3 лютого 2004р. № 1407-IV передбачається, що «...інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [9].

З цього приводу Ю. Пахомов зазначає, що «...за інших рівних умов найбільші можливості в нарощуванні якісних темпів економічного зростання отримує країна, що домінує серед інших за вагомістю інноваційного продукту» [10]. В сенсі концептуальних засад розвитку підприємництва Йозеф Шумпетер розглядає зміст та сутність економічних інновацій та пропонує розглядати інновації як сукупність науково-організаційних виробничих факторів, які формуються у відповідності до системи підприємництва, яка сформована в суспільстві [11].

Таким чином, під інноваціями необхідно розуміти такі нововведення, несуть прогресивні технологічні та позитивні фінансові зміни для економічних суб'єктів та суспільства, а також сприяють вдосконаленню науково-технічних процесів та функціонування виробничих систем.

Фінансові можливості телекомунікаційних підприємств визначають різні стратегії їх діяльності – від простого виживання до формування позитивного іміджу інноваційного розвитку. Логічно несуперечливим є висновок, що забезпечувальним фінансовим базисом для телекомунікаційних підприємств виступають фінансові ресурси.

Українські вчені у дослідженнях економічної сутності та ролі фінансових ресурсів у діяльності підприємств відштовхуються від економічних реалій, в яких функціонують вітчизняні підприємства. Так, О. Гудзь презентує фінансові ресурси і визначає їх важливу роль у формуванні фінансової стратегії підприємств, яка націлена на підвищення ефективності діяльності та рівня прибутковості [12, с. 326]. В свою чергу, ґрунтовним та системним є підхід щодо визначення фінансової архітектури, яку презентують дослідники як «...сукупність взаємозалежних та взаємопов'язаних елементів фінансового середовища підприємств зв'язку, логічна структуризація яких буде сприяти підвищенню ефективності їх фінансової діяльності у контексті розробки та реалізації управлінських рішень щодо оптимізації фінансових ризиків для досягнення фінансової безпеки» [13].

Тому цілком логічним є висновок, що управління фінансовими ресурсами телекомунікаційних підприємств націлене на наявність фінансових ресурсів у їх

розпорядженні та фінансову забезпеченість ними для господарської діяльності, ефективного використання та досягнення позитивної фінансової результативності. Фінансове забезпечення діяльності телекомунікаційних підприємств можна розглядати в контексті фінансових відносин, які відображають провідні вектори щодо створення, формування, генерування і нагромадження, трансформації та використання різних видів фінансових ресурсів для досягнення фінансової мети їх функціонування.

Реалізація фінансової парадигми діяльності телекомунікаційних підприємств через призму інноваційного розвитку в умовах цифрової трансформації зосереджується на застосування FinTech-технологій. За декілька останніх років, особливо в часи пандемії вони стали ключовим драйвером економічного зростання для багатьох країн. Нова індустріалізація та наступна фаза Четвертої промислової революції неможливі без інформаційно-комунікаційних технологій та FinTech-технологій у діяльності телекомунікаційних підприємств. Також вони суттєво сприяють спрощенню системи доступу телекомунікаційних підприємств до фінансових ресурсів і платіжних сервісів, що супроводжували їх фінансову діяльність.

Варто зазначити, що функціонування телекомунікаційних підприємств в Україні відбувається під впливом таких негативних чинників: невідповідність існуючої нормативно-правової бази сучасним вимогам сьогодення, слабкий розвиток інституту державно-приватного партнерства, недостатня сприйнятливості підприємствами впровадження інновацій, нестача кваліфікованого персоналу, низький рівень інноваційного потенціалу підприємств, невідповідність існуючих інформаційно-телекомунікаційних технологій потребам ринку телекомунікацій, низький рівень попиту на інноваційну продукцію, повільне впровадження технологій третього та четвертого покоління (3G, 4G) мобільного радіозв'язку, наявна потреба у модернізації телекомунікаційних мереж фіксованого місцевого зв'язку [14].

З точки зору якісних властивостей, інноваційний розвиток представлено складним процесом створення та впровадження інновацій з метою якісних змін об'єкта управління й отримання економічного, науково-технічного, соціального, екологічного чи будь-якого іншого виду ефекту, який пов'язаний з необхідною умовою виживання і розвитку підприємств у довгостроковій перспективі [15]. Цілком логічним є розуміння інновацій як визначального чинника формування конкурентних переваг підприємства шляхом інноваційного розвитку, що уможливило зростання рівня його конкурентоспроможності.

Більшість вчених трактують інноваційний розвиток, як «спосіб економічного зростання, заснований на постійних і послідовних нововведеннях, направлених

на суттєве покращення діяльності підприємств, з використання нових ресурсних факторів у створенні інноваційних товарів і формуванні конкурентних переваг, які ґрунтуються на впровадженні у виробництво нових технологій» [16].

На жаль, рівень інноваційної активності багатьох українських підприємств, в тому числі телекомунікаційних не достатній для потужної конкуренції на світовому ринку. Науково-технічні розробки досить повільно застосовуються підприємствами, у зв'язку із значними термінами та фінансовими витратами, пов'язаними з узгодженнями, отриманням дозволів та ліцензій.

Одним із шляхів розв'язання існуючих суперечливостей є переформатування напрямів інноваційної діяльності та засадах формування дієвого механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств.

Принципи, на яких ґрунтується фінансова парадигма інноваційного розвитку телекомунікаційних підприємств можна презентувати як традиційні та специфічні. Традиційні принципи є необхідними для регулювання розвитку інноваційної діяльності телекомунікаційних підприємств відповідно до державної інноваційної політики, наявної законодавчої бази, нормативного забезпечення видів діяльності на підприємстві, існуючого механізму регулювання діяльності.

До традиційних принципів інноваційного розвитку телекомунікаційних підприємств можна віднести наступні принципи: правового забезпечення, адаптованості, забезпеченості ресурсами, технологічній, розвитку, ризикованості, оптимальності, прибутковості, орієнтації на цільовий ринок, позитивний інноваційний результат, комплексності, рівноваги та конфіденційності.

Специфічні принципи включають: інформаційне забезпечення, захист, стимулювання, гнучкість, розвиток, контроль, кваліфікованість, перспективність інноваційної діяльності, доцільність, достовірність та альтернативність. Дотримання специфічних принципів залежить від галузевої специфіки діяльності підприємств, особливостей їх функціонування, організації і управління бізнес-процесами, взаємозв'язків між підсистемами підприємств, чинників ринкового середовища.

Сформована на підприємстві фінансова парадигма інноваційного розвитку може бути реалізована через розробку і впровадження стратегії покращення фінансового забезпечення інноваційного розвитку телекомунікаційного підприємства (рис. 1).

Головними орієнтирами цієї стратегії є дієве забезпечення підприємства власними та залученими фінансовими ресурсами, що уможливає його інноваційний розвиток. З метою реалізації визначених складових стратегії, необхідно дотримуватися наступних домінант:

- виявлення основних векторів реалізації стратегії інноваційного розвитку телекомунікаційного підприємства у відповідності до економічних цілей діяльності підприємства;
- генерування, накопичення, трансформація та залучення фінансових ресурсів з урахуванням фінансових стратегічних орієнтирів діяльності підприємства;
- обґрунтування шляхів трансформації та застосування фінансових ресурсів на засадах оптимальності визискуваних витоків фінансування;

– накопичення обсягів фінансових ресурсів та уможливлення трансформації форми визискування у разі виникнення потреби;

– врахування реальної та потенційної спроможності щодо накопичення та визискування фінансових ресурсів для достатнього фінансового забезпечення;

– постійний оперативний контроль за наявністю та залученням фінансових ресурсів;

– періодичний зрівняльний аналіз умов діяльності та потенційної інноваційної спроможності існуючих та можливих конкурентів;

– діагностика ендегенних та екзогенних чинників діяльності підприємства з точки зору його інноваційної активності;

– розробка можливих превентивних заходів щодо існуючих ризиків та загроз для забезпечення процесу формування, використання, генерування, накопичення та трансформації фінансових ресурсів.

Для формування дієвої та результативної стратегії, необхідно використати результати SWOT-аналізу досліджуваного підприємства та діагностики його інноваційної діяльності. Стратегія покращення фінансового забезпечення інноваційного розвитку передбачає вибір та врахування підприємством запропонованих альтернатив: фінансування, регулювання та стимулювання з метою досягнення позитивної фінансової результативності (зростання доходів та прибутків, підвищення рівня фінансової безпеки та рівноваги, застосування діджитал-технологій, зростання рівня інноваційної активності, підвищення конкурентоспроможності).

Імплементация фінансової парадигми інноваційного розвитку телекомунікаційних підприємств презентована наступними складовими: формування і впровадження фінансової стратегії здійснення інноваційних процесів та застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; логічність та системність інноваційних процесів; здійснення інноваційного розвитку на безперервних засадах; оптимізація та спрощення процедури прийняття інноваційних рішень; створення умов для оволодіння та реалізації новітніх знань у технологічних та бізнес процесах; забезпечення дієвої системи фінансування інновацій та фінансового забезпечення інноваційної діяльності; адаптація різноманітних інновацій відповідно до системи бізнес-процесів на підприємствах; створення нової сукупності бізнес-комбінацій та процесів з метою трансформації бізнес-ланцюгів; реалізація управлінських інновацій, формування випереджувальної стратегії щодо виявлення та задоволення попиту споживачів на продукцію та послуги.

Висновки. Формування фінансової парадигми інноваційного розвитку телекомунікаційних підприємств передбачає стимулювання їх інноваційної активності з використанням таких фінансових та правових інструментів як державна фінансова підтримка через механізми пільгового оподаткування та податкових канікул, фінансове забезпечення патентування винаходів. Рівень інноваційної активності вітчизняних телекомунікаційних підприємств визначається сукупністю фінансових, економічних, інформаційних, управлінських, організаційних та соціальних чинників. Підвищення ефективності фінансової діяльності та формуванню якісного фінансового потенціалу телеко-

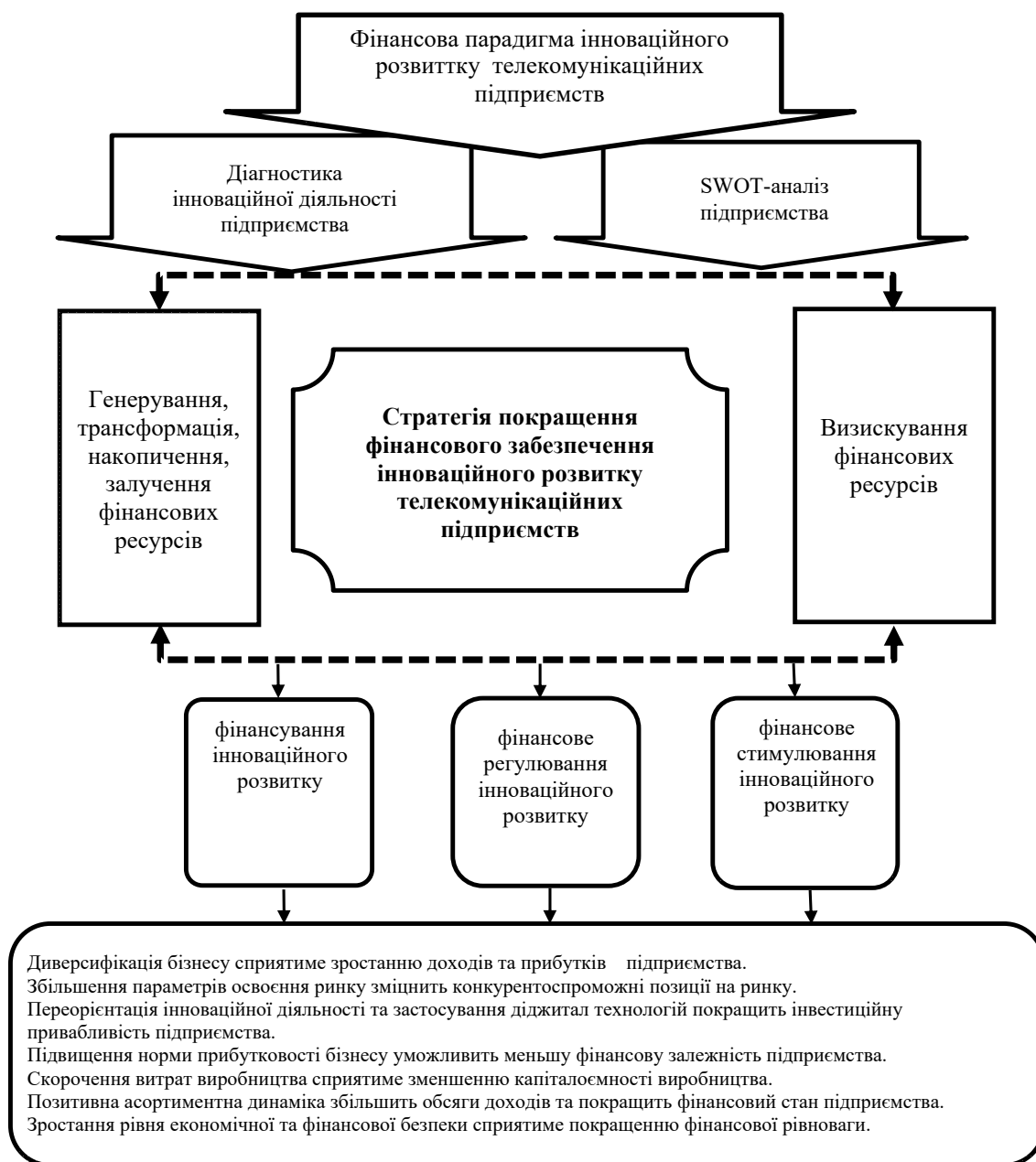

Рис. 1. Схема стратегії покращення фінансового забезпечення інноваційного розвитку телекомунікаційних підприємств

телекомунікаційних підприємств уможлиблюється оптимізацією процесів руху фінансових ресурсів, достатністю витоків їх формування, оптимальністю розподілу та раціональністю використання, як комплексного елемента системи фінансового забезпечення.

Застосування діджитал-технологій сприятиме формуванню сукупності конкурентних переваг телекомунікаційних підприємств, а саме спрощення

роботи з масивами інформації, підвищуючи рівень прозорості та можливості вчасно приймати оптимальні управлінські рішення, що забезпечить оптимізацію витрат, створення комфортних умов для споживачів продукції та послуг, підвищення конкурентоспроможності та фінансової результативності діяльності, формування позитивного іміджу підприємства.

Список використаних джерел:

1. Negroponte, N. (1995). *Being Digital*. N. Y. : Knopf, 243.
2. Коломієць Г. М., Глушак Ю. С. Цифрова економіка: контроверсійність змісту і впливу на господарський розвиток. *Бізнес Інформ*. 2017. № 7. С. 137–143.
3. European Commission (2010), "Communication from the European Commission to the European Parliament, the Council of the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions". URL: eump.org/system/Tsyfrovyy%20poriadok%20dennyj%20dlya%20Yevropy.pdf.

4. Цифрова адженда України – 2020. Концептуальні засади. Першочергові сфери, ініціативи, проекти цифровізації України до 2020 року / НІТЕСН office. грудень 2016. 90 с. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p/ed20180117#n23>.
6. World Economic Forum (2016), “The Networked Readiness Index”. URL: http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2016/networked-readiness-index/?doing_wp_cron=1558349353.7612900733947753906250.
7. The Global Innovation Index. (2018). URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report>.
8. International Telecommunications Union (2017), “ICT Development Index 2016–2017”. URL: <https://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2017/index.html>.
9. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
10. Пахомов Ю. Потрібно сформувати антикризову систему державного менеджменту. *Урядовий кур'єр*. 20.02.2003. С. 5–6.
11. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Пер. с англ. Москва: Прогресс, 1982. 354 с.
12. Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. 578 с.
13. Зеліско І.М., Сосновська О.О. Аналіз впливу глобальних ризиків сучасності на функціонування вітчизняних підприємств зв'язку. *Бізнес Інформ : науковий журнал*. Харків : Інжек, 2018. № 12. С. 232–238.
14. Подольчак Н.Ю., Білик О.І., Левицька Я.В. Сучасний стан цифровізації в Україні. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7300>.
15. Карлюк Д.О. Удосконалення управління інноваційним розвитком підприємств льнопереробної галузі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.06.01. Київ, 2006. 24 с.
16. Баранчев В., Мартынов Л., Ружанкин А., Степанов А. Механизмы инновационного развития предприятия. *Изобретательство*. 2002. № 7. С. 9–17.

References:

1. Negroponte, N. (1995). *Being Digital*. N. Y.: Knopf, 243.
2. Kolomyiec, H. M., Hlushach, Yu. S. (2017). The digital economy: controversy of content and impact on economic development. *Business Inform*, 7, 137–143.
3. European Commission (2010), “Communication from the European Commission to the European Parliament, the Council of the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions”. URL: eump.org/system/Tsyfrovyy%20poriadok%20dennyy%20dliia%20Yevropy.pdf.
4. HITECH office (2016), “Digital Agenda of Ukraine – 2020. Conceptual Background. Priority areas, initiatives, projects for digitization of Ukraine until 2020”. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>.
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution “On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018–2020 and approval of the plan of measures for its implementation”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-r/ed20180117#n23>.
6. World Economic Forum (2016), “The Networked Readiness Index”. URL: http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2016/networked-readiness-index/?doing_wp_cron=1558349353.7612900733947753906250.
7. The Global Innovation Index (2018). URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report>.
8. International Telecommunications Union (2017), “ICT Development Index 2016–2017”. URL: <https://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2017/index.html>.
9. (2002). Pro innovatsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 04.07.2002. № 40-IV [The Law of Ukraine “About innovation activity” 04.07.2002]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
10. Pakhomov, Yu. (2003). Potribno sformuvaty antykrizovu systemu derzhavnoho menedzhmentu. [It is necessary to form an anti-crisis system of state management]. *Uriadovyi kurier*, (20.02.2003), 5–6.
11. Shumpeter, Y. (1982). *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya* [The theory of economic development]. (Trans. from the English). Moscow: Progress.
12. Gudz, O.Ye. (2007), *Finansovi resursy silskogospodarskyh pidpryemstv* [Financial resources of agricultural enterprises]. Kyiv: NNC IAE.
13. Zelisko, I.M. Sosnovska, O.O. (2018), “An analysis of the flow of global risks of participation on the function of vital enterprises”, *Biznes Inform*, Inzhnek, Kharkiv, Ukraine, pp. 232–238.
14. Podolchak, N., Bilyk, O., Levytska, Ya. (2019). Suchasnyy stan tsyfrovizatsiyi v Ukrayini [The current state of digitalization in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, (10). URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
15. Karluk, D. (2006). Udoskonalennya upravlinnya innovatsiynym rozvytkom pidpryemstv lonopererobnoi galuzi [Improvement of innovative development management of linen processing enterprises]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. nauk: 08.06.01. Kyiv.
16. Baranchev, V., Martynov, L., Ruzankin, A., Stepanov, A. (2002). Mehanizmy innovatsionnogo razvitiya predpriyatiya [Mechanisms for the enterprise innovative development]. *Izobretatelstvo*, 7, 9–17.

УДК 316.46

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-12>**Каламан О. Б.**доктор економічних наук, доцент,
Одеська національна академія харчових технологій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5586-7654>**Мандрикін Д. В.**асистент,
Одеська національна академія харчових технологій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7229-5894>**Kalaman Olha, Mandrykin Denys**
Odessa National Academy of Food Technologies

ФЕНОМЕН ЛІДЕРСТВА ЯК МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Статтю спрямовано на узагальнення лідерських компетенцій, опублікованих у галузі лідерства. У дослідженні використовувалася модель лідерських компетенцій на прикладі досліджень шести найбільш розвинених західних країн (Австрія, Німеччина, Швейцарія, Сполучені Штати Америки, Канада та Об'єднане Королівство), щоб з'ясувати лідерські якості для ефективних лідерів. Вибрано 25 лідерських компетенцій, які систематично досліджено за допомогою Google Scholar щодо кількості задувань лідерських компетенцій у період із 2010 по 2020 р. Аналіз відповідної літератури проводився з використанням бази даних Google Scholar у період із 2010 по 2020 р. Результати цього дослідження показали, що існує великий інтерес до випадково вибраних лідерських компетенцій, і ці 25 компетенцій можуть бути застосовані в будь-якій галузі лідерства.

Ключові слова: лідерство, лідерські якості, лідерські компетенції, організаційна поведінка, модель лідерських якостей.

THE LEADERSHIP PHENOMENON AS A MECHANISM FOR ORGANIZATIONAL BEHAVIOR MANAGEMENT

The article presents the concepts of analysis of the phenomenon of leadership and leadership competencies, which are reflected in modern scientific foreign literature. The object of the research was a model of leadership and leadership competencies, based on research in the 6 most developed countries, to identify effective and most popular leadership qualities. 25 leadership competencies were selected and the number of references to leadership competencies over the past ten years was investigated. Relevant leadership theory literature has been analyzed using Google Scholar over the past ten years. The results of the study showed that there is great interest in the selected 25 leadership competencies that can be applied in any field of activity. There are many different meanings of leadership. Researchers usually define leadership according to their individual point of view and the aspect of the phenomenon that interests them most. Today it is recommended to try to study the leadership competencies identified in important areas in order to develop a model that will be scientifically substantiated and used in training programs. The proposed scientific hypothesis is based on the fact that 25 randomly selected leadership competencies are reliable, universal and can be used in any field of activity. Further research should be aimed at reproducing, expanding and confirming real results. The purpose of the article is to study the phenomenon of leadership as a mechanism for managing organizational behavior, which was achieved by solving the following tasks: generalization of leadership competencies, confirmation of the use of leadership competencies, clarification of the leadership qualities of an effective leader, confirmed interest in randomly selected leadership qualities. These 25 competencies can be applied in any field of activity. The goal of researching the phenomenon of leadership as a mechanism for managing organizational behavior by solving certain problems was achieved. Further research in the field of the phenomenon of leadership should be aimed at replicating, expanding and confirming real results. Meanwhile, the presented model can be used for training and further study of leadership competencies in any field of activity.

Keywords: leadership, leadership qualities, leadership competencies, organizational behavior, model of leadership qualities.

JEL classification: J50, M12, M50

Постановка проблеми. Існує багато різних значень лідерства. Дослідники зазвичай визначають лідерство відповідно до своєї індивідуальної точки зору та аспекту явища, яке їх найбільше цікавить. Сьогодні доцільно зробити спробу дослідити 25 важливих лідерських компетенцій, виявлених у семи важливих сферах, у результаті чого розробити модель лідерських компетенцій, яка б науково обґрунтовувала та могла бути використана у курсах та програмах навчання в усіх галузях лідерства. Наукова гіпотеза має ґрунтуватися на тому, що 25 випадково вибраних лідерських компетенцій є надійними, універсальними і

можуть використовуватися у сфері лідерства. Подальші дослідження мають бути спрямовані на відтворення, розширення та підтвердження реальних результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням лідерства та виявлення лідерських якостей присвячено чимало праць. Основна їх частина належить закордонним ученим. Так, за словами В. Бенніса, експерта з вивчення лідерства, серйозною загрозою, з якою стикається сьогодні світ, є відсутність ефективного лідерства людських інститутів [1]. Дійсно, Дж. Ліпман-Блюмен звернув увагу на провал лідерства в уряді, університетах, сфері охорони здоров'я та

фінансових установах [2]. Організаціям зараз як ніколи потрібні компетентні та ефективні лідери, щоб протистояти загрозам та викликам сучасного світу, уважають Д.К. Бісбі та С.Дж. Заккаро [3; 4].

Учені В.Х. Врум і А.Г. Яго, які давно працюють у галузі лідерства, визначили лідерство як «процес мотивації людей до спільної роботи для досягнення великих цілей» [5]. Відповідно, лідерство – це процес, а не властивість людини. Він включає особливу форму впливу, звану мотивацією, результатом якої є співпраця у досягненні спільної мети для досягнення тих великих речей, які є в умах як лідера, так і послідовників [5].

У недавньому мета-аналізі особистісних та поведінкових теорій лідерства Д.С. Деру, Дж.Д. Нарханг, Н.Е.Д. Веллман та С.С. Хамфрі дійшли висновку, що більшість дослідницьких даних не забезпечує комплексної основи для розуміння того, що становить ефективність лідерства [6]. Вони емпірично визначили деякі лідерські якості та поведінку, які є ефективним лідерством. Поняття лідерства перетинається з двома схожими термінами: «менеджмент» та «адміністрування». Перший широко використовується в Європі та Африці, а другий – у США, Канаді та Австралії. У більшості країн розвинутого світу, як зазначає Т. Буш, лідерство часто викликає великий інтерес у сучасників [7].

Деякі дослідники лідерства проводять різницю між лідерством, адмініструванням та менеджментом [7; 8]. Вони припускають, що лідерство є синонімом змін, тоді як управління та адміністрування розглядаються як підтримка. Усі три категорії визначено як найважливіші функції організаційної діяльності. Спільно лідерство може бути тлумачено як засіб формування цілей, мотивації та дій інших з ініціювання змін або підтримання стабільності [7]. Деякі дослідники (Т. Буш, Дж.П. Спіллейн, Р. Халверсон, Дж.Б. Даймонд) прийняли соціальну перспективу для концептуалізації лідерства [7; 8]. Дж.П. Спіллейн, Р. Халверсон, Дж.Б. Даймонд, наприклад, стверджували, що лідерська діяльність визначається чи будується через взаємодію лідерів та послідовників під час виконання завдань лідерства [8].

Із наведеної інформації щодо аналізу поглядів на феномен лідерства відомих учених сучасності стає зрозумілим, що всі вони транслюють свій особистий погляд. Таке різноманіття зумовлюється наявністю шести груп загальновідомих теорій лідерства та, відповідно, значної кількості течій, що зумовлюють наявність різних поглядів. Проте питання щодо феномену лідерства як механізму управління організаційною поведінкою через виявлення універсальних лідерських якостей, які формують відповідну модель для всіх сфер діяльності, досі залишаються недостатньо розглянутими. Саме цей аспект і зумовив тему дослідження та спровокував виокремлення відповідної наукової гіпотези.

Мета статті полягає у дослідженні феномену лідерства як механізму управління організаційною поведінкою. Для цього необхідно вирішити такі завдання: узагальнити лідерські компетенції, підтвердити використання моделі лідерських компетенцій, з'ясувати лідерські якості для ефективних лідерів, підтвердити інтерес до випадково вибраних лідерських компетенцій і те, що ці 25 компетенцій можуть бути застосовані в будь-якій галузі лідерства.

Виклад основного матеріалу. Лідерство – складне багатогранне явище, яке широко спостерігається, але погано розуміється. Багато авторів (Б.Дж. Аволіо, Р.Г. Райхард, С.Т. Ханна, П.Б. Валумбова, А. Чан, С.А. Тейлор, Дж.К. Тейлор, Дж.К. Столлер, Т. Уотерс, С. Грабб, К.Р. Уортон) стверджували, що якісне лідерство необхідне для успіху організацій [9–12]. Багато дослідників (С.А. Тейлор, Дж.К. Тейлор, Дж.К. Столлер, Т. Уотерс, С. Грабб, К.Р. Уортон) підкреслювали ідеалізовані особисті характеристики, такі як провідці в галузі освіти, керівники навчальних програм та програм, експерти з оцінки, будівельники спільнот, експерти зі зв'язків із громадськістю, бюджетні аналітики тощо [10–12]. Уважається, що керівники підприємств, адміністратори спеціальних програм та досвідчені наглядачі за юридичними, договірними та політичними повноваженнями та ініціаторами характеризують ефективних лідерів. Однак переважання емпіричних даних не підтримує цю характеристику ефективності лідерства [6]. Хоча ефективні лідери можуть мати позитивний вплив на досягнення, токсичні лідери можуть мати незначний або навіть негативний вплив на успіх [11].

Р. Рамлаваті, Е. Тріснаваті, Н. Ясін, К. Курніаваті у своєму дослідженні повідомили про три основні висновки, що підтверджують думку, що лідерство на рівні школи має значення для успішності учнів. По-перше, вони виявили, що лідерство корелює з успішністю учнів; одне покращення в основному лідерстві було пов'язане з 10-відсотковим збільшенням успішності учнів. По-друге, вони визначили кілька методів чи процесів лідерства, необхідних для виконання низки обов'язків, які були суттєво і безпосередньо пов'язані з успішністю учнів. По-третє, вони виявили неоднаковий вплив лідерства: так само, як лідери можуть позитивно впливати на успішність учня, вони також можуть мати маргінальний або, що ще гірше, негативний вплив на нього [11].

Хоча потреба в ефективних лідерах широко визнана, набагато менша впевненість у тому, яка лідерська поведінка з найбільшою ймовірністю призведе до сприятливих результатів [7]. Відповідно до висновків інших авторів [1; 13–15], наведений вище огляд указує на необхідність подальшої емпіричної роботи в галузі лідерства. Ураховуючи, що лідерство пов'язане з досягненнями співробітників, успішним командним функціонуванням та ефективною інституційною діяльністю, критично важливо, щоб було розроблено емпірично обґрунтоване всеосяжне визначення.

Хоча немає загальноприйнятого визначення загальної теорії лідерства, лідерство прагматично визначається як процес мотивації людей для досягнення великих цілей. Однак визначення необхідних компетенцій для ефективного лідерства складно та погано розуміється. Одне новаторське дослідження із цієї теми було проведено, де ретельно перевірений запитальник із 63 пунктів був розісланий ключовим лідерам шести країн: Австрії, Канади, Німеччини, Швейцарії, Великої Британії та США [16]. Це дослідження отримало велику кількість відгуків та виявило цікаві варіації в оцінці конкретних лідерських компетенцій. Воно також виявило цікаві відмінності в оцінці конкретних компетенцій залежно від статі, рідної мови та галузі спеціалізації респондента, особливо в галузях соціаль-

ної відповідальності, інновацій та орієнтації на справедливості [16].

Запропоноване дослідження вважаємо важливим, тому що його автори запропонували інструмент, який дозволяє об'єктивне та стандартизоване сприйняття лідерських компетенцій. Вимірювання лідерських компетенцій важливе для того, щоб спрямовувати та адаптувати навчання вже діючих фахівців та початківців. Від моменту публікації цього знаменного дослідження було проведено обмежену кількість досліджень, конкретно присвячених польовому лідерству, які показують, що ключові компетенції в лідерстві можуть бути емпірично визначені та поділені на такі п'ять сфер, які теоретично значущі та послідовні:

- 1) соціальна відповідальність;
- 2) інновації;
- 3) самоврядування;
- 4) управління завданнями;
- 5) орієнтація на справедливість.

Хоча є деякі відмінності між групами у сферах, проте немає істотних відмінностей за їх кількістю або назвою на інших мовах. Відповідно, компетенції виглядають стабільними та послідовними.

Інші результати досліджень, які обіцяють значне поліпшення лідерства, – це результати нейробіології, що наголошує на важливості знань мозку для лідерів. Наприклад, важливість соціальної відповідальності як ключового чинника лідерства. Ці результати дуже добре корелюють з описаною вище моделлю лідерських компетенцій, оскільки ця модель на самому верху включає соціальну відповідальність у сфері лідерства [17].

Зазначене дослідження узагальнення лідерських компетенцій використовувало як дослідницький інструмент модель лідерських компетенцій, у рамках якої були проведені наукові дослідження в шести країнах (Австрії, Канаді, Німеччині, Швейцарії, Великій Британії та США), щоб знайти лідерські компетенції в будь-яких галузях. Доцільно з'ясувати, якою мірою 25 із 63 лідерських компетенцій цієї моделі можуть демонструвати узагальнення і застосовуватися в усіх сферах. Для цього спочатку було перевірено в Google, скільки разів п'ять зазначених вище сфер зустрічаються загалом. Після цього навімання було вибрано 25 лідерських компетенцій і систематично досліджено в Google Scholar, скільки разів ці 25 лідерських компетенцій зустрічаються протягом 2010–2020 рр. Аналіз відповідних результатів проводився з використанням аналізу дослідження бази даних Google Scholar у досліджуваному періоді. Результати цього дослідження показали, що існує великий інтерес до випадково вибраних лідерських компетенцій, і ці 25 компетенцій можуть бути застосовані в будь-якій галузі лідерства. На наступному етапі було випадково вибрано 25 лідерських компетенцій і систематично досліджено в Google Scholar, скільки разів ці лідерські компетенції зустрічаються у

досліджуваному періоді. Завершальним кроком дослідження було об'єднати ці компетенції в одну модель лідерства. Уважаємо за доцільне перерахувати вибрані навімання лідерські якості: гідність та повага, швидкий розподіл нагород, прийняття рішення, рефлексія, побудова відносин, відповідальність за інших, посилення змін, етика, підвищення рівня знань про завдання, усунення перешкод на шляху до роботи, оцінка наслідків, пояснення рішень із повагою, розширення можливостей, розвиток відносин, принциповість та чесність, виявлення проблем, розумний ризик, спілкування зі спільнотою, безперервне навчання, критичне мислення, творче вирішення проблем, співробітництво, активне слухання, адаптивність, досягати мети.

Метою цього дослідження було виявити найпопулярніші статті щодо лідерства, опубліковані в Google Scholar. Модель заснована на списку із 63 лідерських компетенцій, виявлених у попередньому дослідженні [17]. Це дослідження повторно перевірило важливість п'яти сфер лідерських компетенцій: соціальної відповідальності, інновацій, самоврядування, управління завданнями та орієнтації на справедливість. У сукупності вони у цьому дослідженні показують, що ці 25 лідерських компетенцій можна використовувати узагальнено, вони є послідовною, надійною та економічною моделлю лідерства і демонструють застосування в усіх галузях лідерства.

Висновки. У цьому дослідженні було перевірено основні компетенції лідерства, які можна виділити та розділити на п'ять сфер: (1) соціальна відповідальність, (2) інновації, (3) самоврядування, (4) управління завданнями та (5) орієнтація на справедливість. Виконано поставлену мету щодо дослідження феномену лідерства як механізму управління організаційною поведінкою: узагальнено лідерські компетенції, підтверджено використання моделі лідерських компетенцій, з'ясовано лідерські якості для ефективних лідерів, підтверджено інтерес до випадково вибраних лідерських компетенцій і те, що ці 25 компетенцій можуть бути застосовані в будь-якій галузі лідерства. Дослідження підтвердило, що ці 25 лідерських компетенцій мають універсальність, теоретично значущі, послідовні та внутрішньо послідовні. Незважаючи на обмеження цього дослідження, воно є одним із небагатьох, де чітко визначено та подано докази лідерських компетенцій, які вважаються найважливішими в науці про лідерство. Тестуючи узагальненість 25 лідерських компетенцій, удалося розробити модель лідерських компетенцій, яку можна застосовувати у будь-якій галузі лідерства та будь-якій культурі. Подальші дослідження мають бути спрямовані на відтворення, розширення та підтвердження реальних результатів. Тим часом представлено модель, яку можна використовувати для навчання та подальшого вивчення лідерських компетенцій.

Список використаних джерел:

1. Бенніс Ст. Виклик лідерства у сучасному світі: введення у спецвипуск. *Американський психолог*. 2007. № 62. С. 2–5.
2. Ліпман-Блюмен Дж. Чарівність токсичних лідерів: чому ми йдемо за руйнівними босами та корумпованими політиками і як нам вижити в них. Нью-Йорк: Оксфордський університет, 2006. 318 с.
3. Бісбі Д.К. Шукаємо лідерів: сучасні практики визначення лідерства у вищій освіті. *Планування та зміна*. 2007. № 38. С. 77–88.
4. Заккаро С.Дж. Перспективи лідерства, засновані на рисах характеру. *Американський психолог*. 2007. № 62(1). С. 6–16.
5. Врум В.Х., Яго А.Г. Роль ситуації у лідерстві. *Американський психолог*. 2007. № 62(1). С. 17–24.

6. Якісні та поведінкові теорії лідерства: інтеграція та мета-аналітичний тест їх відносної достовірності / Д.С. Деру та ін. *Психологія персоналу*. 2011. № 64(1). С. 7–52.
7. Буш Т. Освітнє лідерство та менеджмент: теорія, політика та практика. *Південноафриканський журнал освіти*. 2007. № 27(3). С. 391–406.
8. Спіллейн Дж.П., Халверсон Р., Даймонд Дж.Б. До теорії практики лідерства: розподілена перспектива. *Журнал навчальних програм*. 2004. № 36(1). С. 3–34.
9. Метааналітичний огляд досліджень впливу лідерства: експериментальні та квазіекспериментальні дослідження / Б.Дж. Аволіо та ін. *Щоквартальний лідерський звіт*. 2009. № 20(5). С. 764–784.
10. Тейлор С.А., Тейлор Дж.К., Столлер Дж.К. Вивчення лідерських якостей у визначних і початківців-лідерів: дослідження на основі співбесід. *Журнал загальної внутрішньої медицини*. 2008. № 23(6). С. 748–754.
11. Зовнішні альтернативи, стрес від роботи на задоволеності роботою та намір плинності кадрів / Р. Рамлаваті та ін. *Листи з менеджменту*. 2020. № 11(2). С. 511–518.
12. Уортон К.Р. Лідерство у медичній освіті: виклик різноманітності. *Академічна медицина*. 1987. № 62(2). С. 86–94.
13. Каламан О.Б., Пурцхванідзе О.В. Трансформаційне лідерство: оптимальний стиль роботи команди в публічній сфері. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 1. С. 109–114.
14. Каламан О.Б., Пурцхванідзе О.В. Лідерство у сфері державних послуг. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 2. С. 88–94.
15. Kalaman O., Kananykhina O., Solovey A., Beznis P. Formation of leadership qualities and social responsibility of the modern manager in Odessa national academy of food technologies. *Економіка харчової промисловості*. 2019. Т. 11(1). С. 59–65.
16. Ейзенбергер Н.І. Соціальний біль та мозок: суперечки, питання та куди йти далі. *Щорічний огляд психології*. 2015. № 66. С. 601–629.
17. Рок Д. SCARF: заснована на мозку модель співпраці з іншими та впливу на них. *Нейролідерство*. 2008. № 1(1). С. 44–52.

References:

1. Bennis W. (2007) The challenge of leadership in the modern world: Introduction to special issue. *American Psychologist*, no. 62, pp. 2–5.
2. Lipman-Blumen J. (2006) The allure of toxic leaders: Why we follow destructive bosses and corrupt politicians and how we can survive them. New York: Oxford University Press.
3. Bisbee D.C. (2007) Looking for leaders: Current practices in leadership identification in higher education. *Planning and Changing*, no. 38, pp. 77–88.
4. Zaccaro S. J. (2007) Trait-based perspectives of leadership. *American Psychologist*, no. 62(1), pp. 6–16.
5. Vroom V.H., Jago A.G. (2007) The role of the situation in leadership. *American Psychologist*, no. 62(1), pp. 17–24.
6. Derue D.S., Nahrgang J.D., Wellman N.E.D., Humphrey S.E. (2011) Trait and behavioural theories of leadership: An integration and meta-analytic test of their relative validity. *Personnel Psychology*, no. 64(1), pp. 7–52.
7. Bush T. (2007) Educational leadership and management: Theory, policy and practice. *South African Journal of Education*, no. 27(3), pp. 391–406.
8. Spillane J.P., Halverson R., Diamond J.B. (2004) Towards a theory of leadership practice: a distributed perspective. *Journal of Curriculum Studies*, no. 36(1), pp. 3–34.
9. Avolio B.J., Reichard R.G., Hannah S.T., Walumbwa F.O., Chan A., Reichard R.G., Hannah S.T., & Walumbwa F.O. (2009) A meta-analytic review of leadership impact research: Experimental and quasi-experimental studies. *The Leadership Quarterly*, no. 20(5), pp. 764–784.
10. Taylor C.A., Taylor J.C., Stoller J.K. (2008) Exploring leadership competencies in established and aspiring physician leaders: An interview-based study. *Journal of General Internal Medicine*, no. 23(6), pp. 748–754.
11. Ramlawati R., Trisnawati E., Yasin. N., Kurniawaty K. (2020) External alternatives, job stress on job satisfaction and employee turnover intention. *Management Science Letters*, no. 11(2), pp. 511–518.
12. Wharton C.R. (1987) Leadership in medical education: the challenge of diversity. *Academic Medicine*, no. 62(2), pp. 86–94.
13. Kalaman O.B., Purkhvanidze O.V. (2021) Transformatsiyne liderstvo: optymal'nyustyl' robotykomandy v publichniysferi [Transformational leadership: the optimal style of team work in the public sphere]. *Investments: practice and experience*, no. 1, pp. 109–114.
14. Kalaman O.B., Purtskhvanidze O.V. (2021) Liderstvo u sferi derzhavnykh posluh [Leadership in public services]. *Investments: practice and experience*, no. 2, pp. 88–94.
15. Kalaman O., Kananykhina O., Solovey A., Beznis P. (2019) Formation of leadership qualities and social responsibility of the modern manager in Odessa national academy of food technologies. *Food Industry Economics*, no. 11(1), pp. 59–65.
16. Eisenberger N.I. (2015) Social pain and the brain: Controversies, questions, and where to go from here. *Annual Review of Psychology*, no. 66, pp. 601–629.
17. Rock D. (2008) SCARF: a brain-based model for collaborating with and influencing others. *Neuro Leadership Journal*, no. 1(1), pp. 44–52.

УДК 502.3:330.342

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-13>**Каховська О. В.**доктор економічних наук, професор кафедри
фінансів, економіки та підприємництва,

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6235-968X>**Kakhovska Olena**

Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

ЕКОДЕВЕЛОПМЕНТ ЯК ВАЖЛИВИЙ ШЛЯХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗЕЛЕНОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

У статті розглянуто перспективи забезпечення подальшого економічного зростання, що являють собою необхідний шлях до розвитку національних економік Європи та підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку, яких дотримуються всі учасники Європейського Союзу та його майбутні члени, в тому числі Україна. Наголошено на тому, що процес озеленення економіки та забезпечення екологічного розвитку є фундаментальним для забезпечення сталості економіки та усунення вичерпності ресурсів разом із шкідливими наслідками, що є небезпечною загрозою для всього людства. Встановлено, що сьогодні країнам в умовах стрімкого розвитку та поширення глобалізаційних процесів необхідно вистояти перед глобалізаційними вимогами та викликами шляхом формування ефективної економічної системи, окреслення базових орієнтирів для подальшого розвитку та впровадження механізмів щодо їх реалізації. Зазначено, що за останні десять років поняття зеленої економіки стає все більш привабливим для політиків, проте зелена економіка охоплює багато різноманітних концепцій, що передбачають зв'язок із стійкістю та її можливістю впровадження у стратегічну модель європейських країн. Проаналізовано різні підходи до визначення зеленої економіки та виділено її основні завдання. Залежно від різних концепцій, підходів та інструментів, визначених у рамках зеленої економіки, допускаються різні ступені заміненості та компромісів між екологічними та економічними вигодами, а також потрібні більш-менш структурні зміни нашого способу життя.

Ключові слова: моделі соціально-економічної системи, зелена економіка, екодевелопмент, вичерпність ресурсів.

ECODEVELOPMENT AS AN IMPORTANT WAY TO ENSURE GREEN DEVELOPMENT OF THE SOCIO-ECONOMIC SYSTEM

The prospects for further economic growth, which is a necessary way to develop Europe's national economies and increase competitiveness in the world market, which are followed by all members of the European Union and its future members, including Ukraine have been considered in this article. It has been emphasized that the process of greening the economy and ensuring eco-development is fundamental to ensuring economic sustainability and eliminating the depletion of resources, along with harmful consequences, which is a dangerous threat to all mankind. It has been stated that today, in the conditions of rapid development and spread of globalization processes, countries need to face globalization demands and challenges by forming an effective economic system, establishing basic guidelines for further development and implementing mechanisms for their implementation. With the tendency to rapidly progressing demographic growth, the problem of meeting the needs of mankind in conditions of exhaustion of resources is becoming more acute. Also, the stage of general industrialization of production has led to an increase in the amount and spread of hazardous waste into the atmosphere, which threatens human health and the ecosystem in general. Concerning economic growth is a major challenge, ignoring environmental requirements, which may sooner or later lead to the extinction of water, forests, land and, ultimately, the cessation or, at best, slowdown of economic processes. It has been concluded that in countries that strive to implement the main objectives of the green economy, national standards are created that take into account socio-economic and natural conditions: legislation, state policy on energy and environment, climate, awareness of energy efficiency and environmental issues by professional communities and the public. Over the last ten years, the concept of a green economy has become increasingly attractive to politicians. However, the green economy encompasses many different concepts, the connection with sustainability and its feasibility in the strategic model of European countries is not always clear. In this article, we focus on the definitions of the green economy and highlighting its main objectives. Depending on the different concepts, approaches and tools identified in the green economy, different degrees of substitutability and trade-offs between environmental and economic benefits are allowed, and more or less structural changes in our way of life are needed. By discussing the concepts of the green economy and related concepts, approaches and tools, we seek to contribute to their definition and relationships as a prerequisite for the green economy.

Keywords: models of socio-economic system, green economy, ecodevelopment, depletion of resources.

JEL classification: B22, B31, C38, F01

Постановка проблеми. В умовах демографічного буму та все більшої потреби в енергетичних ресурсах головною проблемою та викликом сучасності є пошук шляхів до подальшого економічного зростання з ефективним економічним використанням енергії та ресурсів країни, а також мінімальним шкідливим впливом на її екосистему. В цих умовах все гострішою стає про-

блема задоволення потреб людства в умовах вичерпності ресурсів. Також етап загальної індустріалізації виробництва привів до підвищення кількості та поширення шкідливих відходів в атмосферу, що ставить під загрозу здоров'я людства та екосистеми загалом.

В рамках забезпечення економічного зростання великою проблемою є ігнорування вимог щодо охорони

довкілля, що рано чи пізно може привести людство до погіршення водних, лісних, земельних ресурсів і, зрештою, може спричинити припинення чи в кращому разі уповільнення зростання економічних процесів.

У країнах, які прагнуть втілення основних цілей зеленої економіки, створюються національні стандарти, які враховують соціально-економічні та природні умови країни, зокрема законодавство, державну політику щодо енергоресурсів та екології, кліматичних умов, ступеня усвідомлення проблем енергоефективності та екологічності професійними спільнотами та населенням. Саме тому питання трансформації соціально-економічних систем на шляху до зеленої економіки, а також інструменти її забезпечення є надзвичайно важливими та потребують нагального вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процесу втілення основних драйверів зеленої економіки в Україні присвячено праці вітчизняних науковців, таких як Л.В. Проданова, Д.А. Забаріна [1], К.Є. Мойсеєнко [2], І.В. Музичук [3], які досліджували сутність, класифікацію економічних систем, їх шляхи впровадження у різних країнах. Означені питання отримали своє відображення у працях зарубіжних учених, таких як Т. Стернер, Дж. Корія [4], Р. Свенсон, Е. Луазо, Л. Сайку, Р. Антікайнен, Н. Дросте, Б. Хансюргенс, К. Пітканен, П. Лескінен, П. Куїкман, М. Томсен [5; 6].

Попри значний здобуток наведених дослідників, питання розвитку економічної системи у символізі з впровадженням основних складових частин зеленої економіки у світі та Україні є недостатньо розкритим і потребує подальших наукових досліджень.

Мета статті полягає в огляді різних моделей соціально-економічних систем щодо особливостей впровадження цих моделей у європейських країнах на основі ключових драйверів зеленої економіки, що дасть змогу розробити практичні рекомендації для формування базових орієнтирів подальшої стратегії розвитку української економіки.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні країнам в умовах стрімкого розвитку та поширення глобалізаційних процесів необхідно вистояти перед глобалізаційними вимогами та викликами шляхом формування ефективної економічної системи, встановлення базових орієнтирів для подальшого розвитку та впровадження механізмів щодо їх реалізації.

Екологічні загрози сучасної економічної глобалізації формують спектр актуальних завдань науково-

практичного характеру щодо формування відповідних стратегій протидії та елімінації таких загроз. Виходячи із завдань стратегій «Європа – 2020» і «Європа – 2030», яких дотримуються всі країни ЄС та її майбутні члени, в тому числі Україна, актуально вважаємо проблему екологічності економічного зростання як однієї з головних складових частин сталого розвитку.

Країни, маючи різні умови та складнощі під час реалізації подальшого економічного зростання, розробили та впровадили різноманітні моделі соціально-економічних систем (табл. 1).

В науці активно досліджується об'єднання країн у соціально-економічні моделі. Більш повною є класифікація А.Н. Нестеренка, який враховує такі базові критерії:

- 1) місце соціальної політики серед національних пріоритетів;
- 2) особливості соціальної політики;
- 3) розподіл соціальних функцій між державою, громадянським суспільством і бізнесом;
- 4) масштаби державного сектору.

Відповідно до цих критеріїв автор виділяє такі чотири основні моделі соціально орієнтованої ринкової економіки, які в основній частині збігаються з наведеною класифікацією:

- континентальна модель (Німеччина, Австрія, Бельгія, Нідерланди, Швейцарія, Франція);
- англосаксонська модель (Великобританія, Ірландія, Канада);
- скандинавська модель (Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія);
- середземноморська модель (Греція, Іспанія, Італія).

В межах континентальної моделі базовим прикладом вважається німецька (або класична, континентальна) модель соціального ринкового господарства, що характеризується реалізацією ліберальної і водночас соціально орієнтованої системи економіки. Крім Німеччини, ця модель застосовується в Австрії, Бельгії, Голландії, Швейцарії і частково у Франції. Основною рисою німецької моделі є прагнення єдності конкуренції та державного регулювання, що підкреслюється більшістю ідеологів німецької моделі. Іншим характерним аспектом німецької моделі є надзвичайно розвинена система правового забезпечення нормального функціонування ринкової економіки.

Скандинавська (шведська) модель застосовується у Швеції, Данії, Норвегії та Фінляндії. Її специфіка полягає в сильній соціальній політиці, спрямованій на

Таблиця 1

Класифікація моделей соціально-економічних систем

Назва моделі	Країни	Основні риси
Континентальна	Німеччина, Австрія, Бельгія, Нідерланди, Швейцарія, Франція.	Прагнення єдності конкуренції та державного регулювання; надзвичайно розвинена система правового забезпечення нормального функціонування ринкової економіки.
Скандинавська	Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія.	Полягає в сильній соціальній політиці, спрямованій на скорочення майнової нерівності за допомогою перерозподілу національного доходу на користь найменш забезпечених верств населення.
Англосаксонська	Великобританія, Ірландія, Канада.	Переважно неактивний характер державної політики зайнятості, висока питома вага приватних і громадських компаній та організацій з надання соціальних послуг.
Середземноморська	Греція, Іспанія, Італія.	Соціальна політика переважно адресована соціально вразливим категоріям громадян і не має всеосяжного характеру.

Джерело: складено автором на основі джерел [1–3]

скорочення майнової нерівності за допомогою перерозподілу національного доходу на користь найменш забезпечених верств населення. Ця модель отримала назву «функціональна соціалізація», за якої функціонування виробництва забезпечується приватними підприємствами, що діють на конкурентній ринковій основі, а функція забезпечення високого рівня життя (включаючи зайнятість, освіту, соціальне страхування) і підтримки найважливіших елементів інфраструктури покладається на державу. Активна соціальна політика, розуміння соціального добробуту як мети економічної діяльності держави забезпечується дуже високими обсягами перерозподілу національного багатства через бюджет (50–60% ВВП).

Наступна європейська модель – англосаксонська – застосовується у Великобританії, Ірландії та Канаді. Вона передбачає більш низький рівень перерозподілу через ВВП (не більше 40%), переважно неактивний характер державної політики зайнятості, високу питому вагу приватних і громадських компаній та організацій з надання соціальних послуг.

Іншою європейською моделлю є середземноморська. Вона характерна для таких країн Південної Європи, як Греція, Іспанія, Італія. Обсяг ВВП, що перерозподіляється через бюджет, тут істотно варіюється: у Греції та Італії він становить близько 60%, а в Іспанії – близько 40%. Соціальна політика переважно адресована соціально вразливим категоріям громадян і не має всеосяжного характеру [1–3].

Незважаючи на те, що всі моделі економічної системи різняться між собою, як і проблеми суспільства, на вирішення яких вони спрямовані, проблема забезпечення потреб людства за умов вичерпності ресурсів є загальною для всього світу. На думку вченого Дін'яра Годрея, проблему вичерпності ресурсів, що є нагальною сьогодні, можливо вирішити шляхом залучення технологій та більш екологічно безпечних джерел енергії, що мають змогу відновлюватись.

Отже, необхідними є озеленення економіки, прагнення екологічного зростання із залученням екодрузьких, відновлюваних ресурсів та джерел енергії.

Екорозвиток як нова концепція починає забезпечувати концептуальну основу для зв'язку всіх секторів економіки один з одним та із загальним середовищем. Вчений, досліджуючи феномен екодевелопменту, виділяє такі його аспекти (табл. 2).

1) Управління ресурсами. Найбільш основним елементом плану екологічного розвитку є управління ресурсами. Це починається з простого ретельного пошуку шляхів зробити більше, але з меншим використанням ресурсів (що робить можливим, щоб ресурси стали корисними для більшої кількості людей), а також включає збереження ресурсів шляхом переробки.

2) Енергозбереження. Найважливішими ресурсами промислово розвиненого суспільства є енергетичні ресурси, особливо викопне паливо. Будь-які заходи, що заощаджують енергію, є вигідними як для користувача, так і для суспільства загалом.

3) Стале виробництво енергії. Хоча енергозбереження є критичним для ефективною, добре керованою економікою, енергозбереження не виробляє енергію як таку. Для того щоб функціонували «колеса торгівлі», вони все ще потребують джерел енергії. Оскільки глобальні запаси викопного палива вичерпуються (особливо нафти, що має більш високу енергетичну якість, ніж вугілля), слід почати застосовувати альтернативні варіанти [4; 5].

Таблиця 2

Головні аспекти екодевелопменту

Стале виробництво енергії
Енергозбереження
Управління ресурсами
Стійке виробництво енергії

Джерело: розроблено автором на основі джерел [4; 5]

Висновки. Аналізуючи соціально-економічні системи країн ЄС, можемо розробити певні рекомендації для трансформаційного процесу соціально-економічної моделі розвитку України

Таку трансформацію необхідно здійснювати шляхом усунення причин, що роблять національну економіку України непривабливою для європейських інвесторів, які можуть стати потенційними джерелами для здійснення трансферу технологій на міжнародному рівні, а також на основі загального інноваційно-технологічного рівня країни.

Доцільно визначити такі вектори формування дієвої соціально-економічної моделі розвитку України:

1) вироблення дієвих механізмів реалізації моделі соціально-економічного розвитку України та взаємодії між усіма її елементами;

2) внесення корегувань у модель шляхом імплементації принципу децентралізації влади;

3) визнання інноваційного розвитку як двигуна національної економіки країни.

Проте головним базисом реалізації подальшого економічного зростання є процес озеленення, що забезпечує реконструкцію та надання нового життя застарілим, депресивним регіонам із використанням нових будівних технологій, що відповідають екологічним стандартам, приваблює інвесторів до інвестиційної допомоги, забезпечує нові робочі місця, соціальну допомогу жителям регіонів та країни загалом, тобто виводить країну на шлях розвитку на постійній основі.

Список використаних джерел:

1. Проданова Л.В., Забаріна Д.А. Соціально-економічна система як об'єкт трансформацій. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 3. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_3_2/pdf/152-156.pdf.
2. Мойсенко К.Є. Механізм функціонування і розвитку соціально-економічної системи суспільства. URL: http://specrada.chnu.edu.ua/res/specrada/12/moiseenko_dis.pdf.
3. Музичук І.В. Класифікація моделей соціальної економіки. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2013. Вип. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpnue_2013_7_6.
4. Sterner Th., Coria J. Policy Instruments for Environmental and Natural Resource Management. *Economics, Finance, Business & Industry, Environment and Sustainability*. New York. 23 December 2011. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315780894>.
5. Swenson R. Eco-Development. *EcoSystems. Ecotopia* : website. URL: <http://www.ecotopia.com/webpress/ecodev.htm>.

6. Loiseau E., Saikku L., Antikainen R., Droste N., Hansjürgens B., Pitkänen K., Leskinen P., Kuikman P., Thomsene M. Green economy and related concepts: An overview. *Journal of Cleaner Production*. 2016. Vol. 139. P. 361–371.
7. Meramveliotakis G., Manioudis M., History, Knowledge, and Sustainable Economic Development: The Contribution of John Stuart Mill's Grand Stage Theory. *Sustainability*. 2021. Vol. 13. No. 3. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13031468>.
8. Prieto-Jiménez E., López-Catalán L., López-Catalán B., Domínguez-Fernández G. Sustainable Development Goals and Education: A Bibliometric Mapping Analysis. *Sustainability*. Vol. 13. No. 4. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13042126>.

References:

1. Prodanov L.V., Zamarin D.A. (2009) Socialno-ekonomichna systema jak objekt transformacij [Socio-economic system as an object of transformations]. *Bulletin of the Khmelnytsky National University*, no. 3. Available at: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_3_2/pdf/152-156.pdf.
2. Moiseenko K.E. Mehanizm funkcionuvannja i rozvytku socialno-ekonomichnoi systemy suspilstva [The mechanism of functioning and development of the socio-economic system of society]. Available at: http://specrada.chnu.edu.ua/res/specrada/12/moiseenko_dis.pdf.
3. Muzychuk I.V. (2013) Klasyfikacija modelej social'noi ekonomiky [Classification of models of social economy]. *Visnyk Kamjanec-Podil'skogo nacionalnogo universytetu imeni Ivana Ogijenka*, no. 7 Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpnuen_2013_7_6.
4. Thomas Sterner, Jessica Coria. (2011) Policy Instruments for Environmental and Natural Resource Management. *Economics, Finance, Business & Industry, Environment and Sustainability*. New York. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315780894>.
5. Swenson R. Eco-Development. EcoSystems. Ecotopia : website. Available at: <http://www.ecotopia.com/webpress/ecodevt.htm>.
6. Eleonore Loiseau, Laura Saikku, Riina Antikainen, Nils Droste, Bernd Hansjürgens, Kati Pitkänen, Pekka Leskinen, Peter Kuikman, Marianne Thomsene (2016). Green economy and related concepts: An overview. *Journal of Cleaner Production*. Volume 139, pp. 361–371
7. Giorgos Meramveliotakis, Manolis Manioudis (2021) History, Knowledge, and Sustainable Economic Development: The Contribution of John Stuart Mill's Grand Stage Theory. *Sustainability*, vol. 13, no. 3. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13031468>.
8. Esther Prieto-Jiménez, Luis López-Catalán, Blanca López-Catalán, Guillermo Domínguez-Fernández (2021) Sustainable Development Goals and Education: A Bibliometric Mapping Analysis. *Sustainability*, vol. 13, no. 4. DOI: <https://doi.org/10.3390/su13042126>.

УДК 334.722:645.4

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-14>**Котуранова Т. В.**

кандидат економічних наук,

ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8438-052X>**Лантух О. В.**

кандидат технічних наук,

ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8802-5039>**Височенко О. Е.**

магістр,

ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

Koturanova Tatiana, Lantukh Olena, Vysochenko Elena

Prydniprovsk State Academia of Civil Engineering and Architecture

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МЕБЛЕВОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто основні характеристики та проблеми, які притаманні меблевій промисловості. Досліджено сучасний стан та тенденції розвитку українського меблевого бізнесу. Проведено аналіз виробництва меблів в Україні за останні роки та виокремлено найбільшу проблему експорту українських меблів. Доведено необхідність впровадження інновацій, що може дати можливість вітчизняним підприємствам забезпечити ефективність виробництва, мінімізацію витрат та підвищення конкурентоспроможності. Незважаючи на наявність наукових праць, присвячених інноваційній діяльності в меблевій промисловості, недостатньо опрацьованими залишаються деякі проблеми, які пов'язані із систематизацією та характеристикою специфічних особливостей інноваційної діяльності у сфері меблевого виробництва, визначенням перспектив та спрямуванням його інноваційного розвитку.

Ключові слова: меблевий бізнес, інновації, власне виробництво, конкурентоспроможність.

PROBLEMS OF DEVELOPMENT AND PROSPECTS OF FURNITURE BUSINESS IN UKRAINE

The article considers the main characteristics and problems inherent in the furniture industry. The current state and trends in the development of the Ukrainian furniture business are studied. The analysis of furniture production in Ukraine for the last years is carried out and the biggest problem of export of the Ukrainian furniture is allocated. The necessity of introducing innovations has been proved, which can enable domestic enterprises to ensure production efficiency, minimize costs and increase competitiveness. Despite the availability of scientific papers on innovation in the furniture industry, some problems remain insufficiently addressed, which are related to the systematization and characterization of specific features of innovation in the furniture industry, identifying prospects and direction of its innovative development. Furniture is one of the most important consumer goods. They play an important role in the organization of life, leisure and work. However, a negative feature of the Ukrainian furniture business is the lack of new technologies – domestic manufacturers use worn-out and energy-consuming equipment, which leads to the loss of part of business productivity. In the conditions of market economy, world tendencies and negative economic changes connected with COVID-19, domestic producers are forced to react both to the increase of competition in the markets and to the rise in prices of raw materials and energy resources. Also, another problem is the limitations in innovative design solutions and professional modeling studios. Manufacturers themselves develop new models of furniture and design, while in other countries; furniture companies involve specialized companies in the design of new products, along with real professionals. As a result, companies that follow the latest technologies and trends in the furniture market and engage in innovation are more competitive. Despite the unfavorable economic situation and declining incomes, furniture production in Ukraine continues to develop. But we must take into account current conditions and global trends that require a more environmentally friendly and innovative approach.

Keywords: furniture business, innovations, own production, competitiveness.

JEL classification: C12, C14, C18

Постановка проблеми. Меблі – це одні з найважливіших товарів народного споживання. Вони відіграють велику роль в організації побуту, відпочинку та праці. Однак негативною рисою меблевого українського бізнесу є відсутність новітніх технологій, адже вітчизняні виробники використовують зношене та енерговитратне обладнання, що приводить до втрати частини продуктивності бізнесу.

В умовах ринкової економіки, світових тенденцій та негативних економічних змін, які пов'язані з

COVID-19, вітчизняні виробники вимушені реагувати як на посилення конкуренції на ринках, так і на подорожчання сировини та енергоресурсів. Ще однією проблемою є обмеженість в інноваційних рішеннях щодо дизайну і професійних моделюючих студій. Виробники власноруч розробляють нові зразки меблів і дизайн, тоді як в інших країнах меблеві підприємства залучають до проектування нових видів продукції спеціалізовані компанії разом зі справжніми професіоналами.

У зв'язку з цим вищий рівень конкурентоспроможності мають підприємства, які слідкують за новітніми технологіями та тенденціями меблевого ринку, займаються впровадженням інновацій.

Незважаючи на несприятливу економічну ситуацію та зниження доходів населення, виробництво меблів в Україні продовжує розвиватися. Однак треба враховувати сучасні умови та світові тренди, котрі потребують більш екологічного та інноваційного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та перспективи інноваційної діяльності підприємств та їх економічної ефективності досліджували такі відомі науковці, як Ю. Бажал, Н. Гавловська, В. Гринєва, П. Друкер, С. Ілляшенко, О. Орлов, В. Стадник, А. Яковлев, О. Ястремська. Водночас сьогодні виникає об'єктивна необхідність осмислення нових реалій розвитку меблевого бізнесу з урахування новітніх технологій, що обумовило звертання до цієї теми.

Мета статті полягає в аналізі економічних показників меблевого бізнесу в Україні для виявлення проблем, перспектив та шляхів розвитку.

Вклад основного матеріалу. Меблевий бізнес в Україні – це галузь економіки, яка найбільш динамічно розвивається та з кожним роком набирає все більше обертів. Меблі залишаються одним із найбільш затребуваних товарів. У великих містах все більше будуються хмарочоси, таунхауси, комерційні приміщення, які потребують установа меблів.

Меблева індустрія стає ширшою та доступнішою для всіх низок населення. Серед представлених виробників на ринку можливо знайти той товар, котрий необхідно, на будь-який гаманець.

Зростають також внутрішній споживчий ринок, експорт та імпорт готових меблів, меблевих плит і фурнітури. Ринок меблів має перспективу зростання та є ефективним для залучення інвестицій і впровадження новітніх технологій. В Україні є чимало високоякісного металу, що використовується в меблевому виробництві, тому за співвідношенням ціни та якості вітчизняне металеве офісне обладнання може стати однією з основних експортних переваг на світовому ринку. Відносно дешева та висококваліфікована робоча сила – це ще одна реальна конкурентна перевага на глобальному ринку.

Сьогодні на українському ринку представлено близько 5 тисяч виробників меблів. Це великі підприємства з іноземними інвестиціями та невеликі місцеві цехи [1].

Є також ті, хто працює «в тіні», вважаючи за краще не витрачатися на розробки і в кустарних умовах копіюючи популярні моделі великих підприємств.

Меблевий бізнес – це один із небагатьох бізнесів, який відносно зміг зберегти свої позиції під час пандемії. Однак у галузі відбулися ускладнення, котрі привели до підвищення цін.

Якщо сумарно досліджувати виробництво меблів в Україні (табл. 1), то можна побачити, що у 2019 р., за даними Держстату України, кількість меблів у штуках склала 31,2 млн., що у 2,8 разів більше, ніж показник 2015 р. [1].

Також можна помітити, що відбулась так звана зміна тенденції на вид меблів. Якщо у 2015 р. найпопулярнішими були меблі для сидіння, зокрема табурети, стільці, пуфи, то у 2019 р. на перше місце виходять універсальні меблі, такі як шафи-купе, шухляди, гардеробні, підставки, меблі для ванних кімнат. Ця тенденція зберіглася до жовтня 2021 р. Це обумовлено тим, що зараз населення дбає про комфорт власної оселі, того місця, де проводить більшість свого часу.

Незважаючи на те, що через карантинні обмеження зросли ціни на сировину для виробництва, це не заважає підтримувати та стимулювати попит. Зростання цін на сировину для виробництва меблів зумовлене тим, що стало більш проблематично ввозити до України товар з Європи та інших країн. Отже, ці обставини стимулювали вітчизняних виробників налаштувати виробництва на більший обсяг продукції, що випускається.

Також вітчизняні виробники впродовж останніх років оновлювали устаткування, пристосовувались до нових технологій виробництва та застосовували сучасні матеріали. Якість українських меблів помітно зросла, і вони стали більш конкурентоспроможними. Велику увагу почали приділяти додатковим послугам, скороченню термінів доставки готових меблів, впровадженню новітніх матеріалів та технологій виробництва тощо.

Наприклад, у 2019 р. компанія «Swiss Krono» (м. Кам'янка-Бузька, Львівська область), виготовляла ЛДСП в асортименті за тиждень близько 13 тис. м², а вже у вересні 2021 р. вони виготовили за тиждень 15,5 тис. м², що на 20% більше. Також на «гребні хвилі» з пандемією ця компанія почала виробляти нові стільниці, які проходять інноваційну обробку та називаються антибактеріальними. Виробник наголошує на тому, що на ці стільниці «сідає» менше пилу, вони є безпечнішими для здоров'я, ніж звичайні [4].

Таблиця 1

Виробництво меблів в Україні у 2015, 2019–2021 рр. [3]

Різновиди	2015 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р. (жовтень)		2020 р. до 2019 р., %
	виробництво, тис. шт.	частка, %	виробництво, тис. шт.	частка, %	виробництво, тис. шт.	частка, %	виробництво, тис. шт.	частка, %	
Меблі для сидіння	5 076,2	46,35	4 098,0	13,13	3 450,3	12,31	2 472,6	9,37	-15,8
Офісні меблі	1 363,5	12,45	1 709,70	5,48	1 249,8	4,46	1 003,13	3,82	-26,9
Кухні	839,2	7,66	1 477,2	4,73	1 267,5	4,52	1 209,26	4,58	-14,2
Матраци	2 074,4	18,94	2 270,00	7,27	1 782,1	6,36	1 689,23	6,40	-21,5
Корпусні меблі	1 599,7	14,60	21 657,50	69,39	20 275,2	72,35	20 007,26	75,83	-6,4
Всього	10 953,1	100,00	31 212,5	100,00	28 024,9	100,00	26 381,48	100,00	-10,2

Рис. 1. Стільниці з антибактеріальним покриттям від “Swiss Krono”

Щодо експорту, то Україна займає лише 38 рядок серед світових експортерів меблів (рис. 2) [5]. Щоб увійти у десятку найкращих меблевих виробників, вітчизняним виробникам потрібне семиразове зростання меблевого експорту.

Найбільшою проблемою експорту українських меблів є низький рівень міжнародної сертифікації вітчизняної продукції. Міжнародну сертифікацію запроваджують здебільшого великі підприємства, які мають експортні угоди.

Щодо розвитку внутрішнього ринку, то тут треба враховувати традиції споживання. Українська традиція обумовлена низькою купівельною спроможністю і довгостроковим споживанням меблевої продукції. Більшість населення вважає, що шафа, кухня, диван – це на все життя. У Європі продавці меблів дотримуються думки про те, що покупець має через 3–5 років прийти за новою шафою.

Різницю у купівельній спроможності можемо дослідити, проаналізувавши витрати на таких внутрішніх ринках меблів на 1 людину:

- польський внутрішній ринок домашніх меблів має \$167 на людину;
- німецький – \$256;
- український – \$15 [4].

Виникає питання про те, якими шляхами можна виводити на зовнішній ринок торгівлі меблями. У час інноваційних технологій та технологічного прогресу безглуздо не користуватися онлайн-ресурсами продажу товарів.

Наприклад, німецька компанія “Oscar” продає українські меблі через аукціон “e-bay” зі швидкістю 40 фур на місяць. Середня вартість такого вантажу становить \$25 тис., і ці обсяги стрімко ростуть, до того ж у всіх напрямках [4].

Кожного року Українська Асоціація Меблевиків готує та проводить велику меблеву виставку у м. Києві “Kiff”, яка більше розрахована не на кінцевого споживача, а на B2B («бізнес для бізнесу»). Виставку проводили для залучення інвесторів до України та заохочення нових клієнтів для експорту. У 2021 році внаслідок весняної виставки запрацювала зона вільної торгівлі України з Ізраїлем. Отже, якщо порівнювати відносини з іншими країнами, то тепер не потрібно платити 12% ввізного мита на меблі. Ізраїль – це країна маленька, але ринки споживання там постійно потребують поповнення, хоча численність населення

учетверо нижче за українську, а ВВП майже втричі вище [4].

Під час пандемії українці все більше почали робити онлайн-замовлення. Неможливо заперечувати важливість онлайн-продажів, які стають все більш глобальними. Вони стають дедалі вагомішими і за темпами розвитку випереджають інші формати продажу, тому більшість великих меблевих підприємств має на офіційних сайтах онлайн-платформи для продажів. На них можна як придбати товар, так і оформити замовлення на виготовлення меблів за власними розмірами. Наприклад, харківська меблева компанія “ABRIS” на своєму офіційному сайті [6] має великий асортимент товарів для придбання та зручні умови для замовлення товару.

Деякі виробники меблів продають свої вироби за допомогою сторінок у соціальних мережах. Більш активно вони почали вести свої сторінки, ознайомивши своїх потенційних покупців з усіма процесами виробництва.

Також стають усе більш популярними технології віртуальної реальності. Є спеціальні додатки, за допомогою яких можна побачити, як виглядатимуть меблі будинку у споживача, а саме на тлі стін, у поєднанні з іншими предметами інтер'єра. Таким чином, меблева компанія залучає клієнтів до взаємодії з товарами, формує їх активність та стимулює продажі. Виходить, що потенційний клієнт отримує детальну професійну консультацію вдома, без виходу до реального магазину.

Водночас у наше життя активно входять інноваційні технології, які перевертають наше уявлення про виготовлення меблів «з ніг на голову». Великі підприємства з виробництва меблів зараз активно розглядають деякі можливості покращення власних виробництв шляхом впровадження інноваційних технологій. Так, зараз набирає популярності виготовлення меблів або складних елементів меблів за допомогою 3D-принтеру.

Робочий процес, звичайно, відрізняється особливою складністю та ціною, тому габаритні меблі, які виготовлені зі застосуванням 3D-принтеру, коштують значно більше, ніж їх аналоги з ЛДСП. Однак є проекти, які неможливо виробити зі звичайного матеріалу, й тоді долучаються до технологій 3D-друку.

Наприклад, коли йдеться про виготовлення ексклюзивного стільця, але при цьому він повинен бути міцним, з якісного матеріалу, тривалим в експлуатації, то необхідно звернутися до таких моделей меблів, які можуть бути виготовлені за допомогою 3D-принтеру

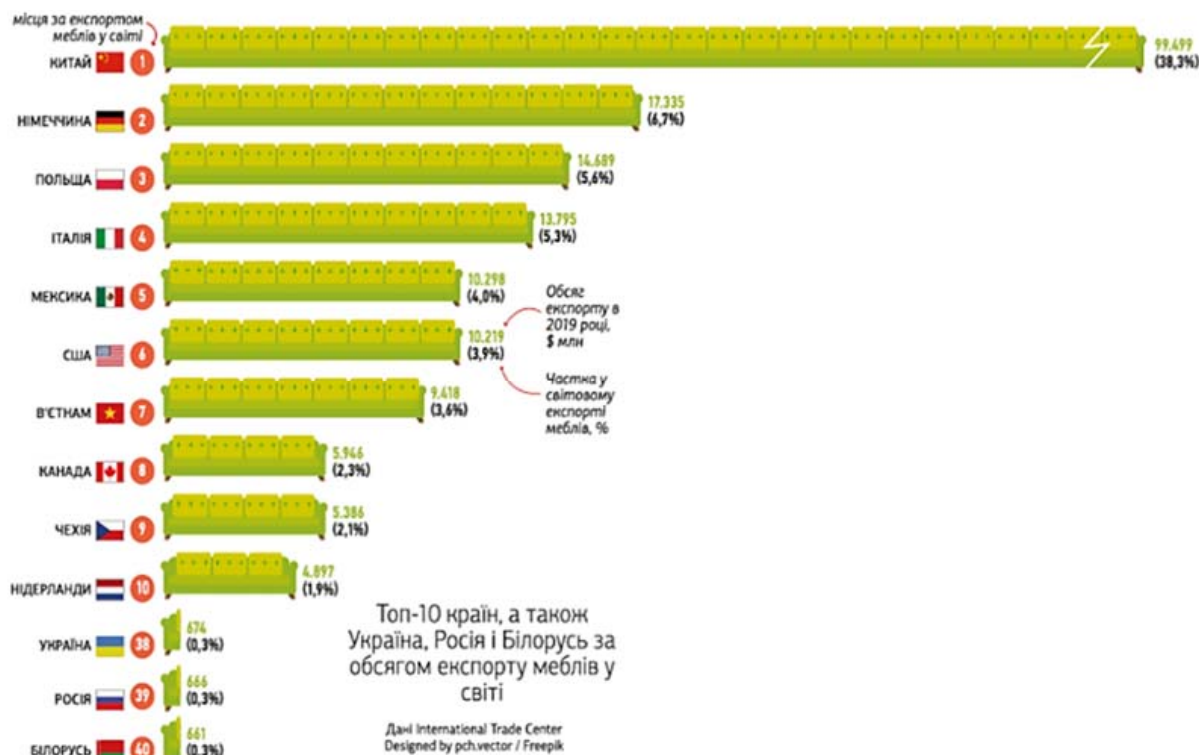

Рис. 2. Топ світових експортерів меблів на 2019 р. [5]

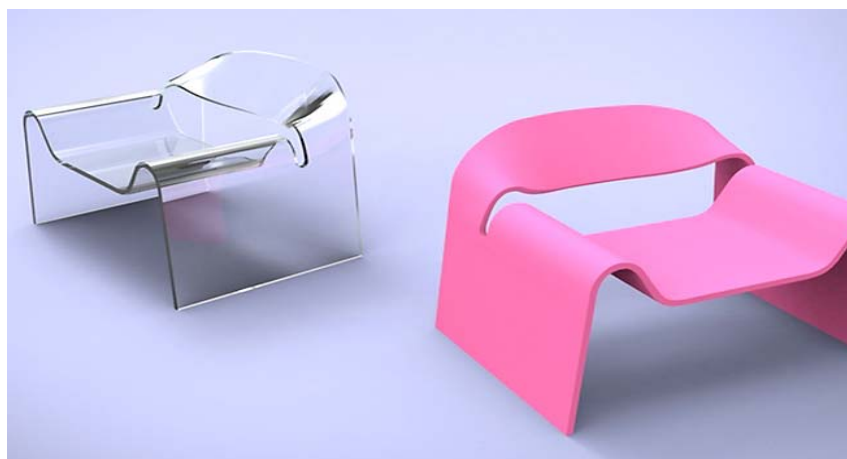

Рис. 3. Крісло GHOST (проект меблевої марки “FIAM”)

та мають незвичайні форми. В Інтернеті є декілька проєктів такого типу, які дають змогу виготовити продукт на власному обладнанні.

На рис. 3 як приклад зображено проєкт меблевої марки “FIAM”, який можна масово виробляти на власному 3D-принтері [7].

Переваги виробництва інноваційних меблів за допомогою 3D-принтеру полягають у такому:

- зменшення кількості працівників та економії на витратах на їх заробітну плату, оскільки використовується обладнання, де необхідні 1–2 спеціалісти;
- ексклюзивність, неповторність, креативність готового виробу;
- короткий строк виробництва виробу;
- використання сучасних матеріалів;

- можливість використовувати вторинну сировину;
- виготовлення складних деталей за допомогою однієї машини;
- тривалий строк експлуатації;
- широкий вибір асортименту чи кольорової гаммі готового виробу;
- можливість підійти під будь-яке виробництво (масове, одиничне).

Висновки. Незважаючи на всесвітню кризу через пандемію COVID-19, меблева індустрія в Україні не перестає розширятися та розвиватися.

1) Оскільки зараз більшість населення працює зі своїх домівок, то виникає гостра необхідність у тому, щоб робити своє житло більш функціональним та практичним. У зв'язку з цим зростає попит на меблі

для домашнього офісу, тому українським виробникам варто звернути увагу на цей фактор під час виробництва меблів не тільки для внутрішнього ринку збуту, але й для зовнішнього.

2) Зростає популярність до всього, де є напис «антибактеріальне», «стерильне», «екологічне». Населення все більше піклується про себе та своє оточення. На цьому факторі можна вигадувати все більше й більше інноваційних технологій з оброблення сировини та меблів.

3) Слід починати привчати населення до того, що у меблів є короткий строк користування, швидко змінюється стиль та дизайн меблів. Безумовно, цей фактор безпосередньо пов'язаний із фінансовим станом споживачів, але якщо не відбудуться позитивні зміни в економіці країни, то не буде зростання попиту у меблевій галузі.

4) Зараз ми живемо у світі, де кожна людина цінує свій час та прагне його зекономити. Треба більшу увагу приділяти сервісам онлайн-замовлень, будувати красиву картинку власного бренду, звертаючи на нього увагу потенційних споживачів.

5) Під час діджиталізації слід використовувати ці можливості та робити сучаснішими виставкові зали, шоуруми, офлайн-магазини.

6) За рахунок розвитку інноваційних технологій виникає можливість покращувати свої виробництва шляхом випуску конкурентоспроможної продукції. Вітчизняним виробникам меблів слід придивитися до цього та починати застосовувати інновації на власному виробництві меблів, а це приведе до залучення потенційних покупців та піднесення власного діла на новий рівень.

Список використаних джерел:

1. Огляд українського меблевого ринку. URL: <https://gc.ua/obzor-ukrainskogo-mebelnoho-rynka>.
2. Коронавірус все змінив. Які меблі купували українці у 2020 році. URL: <https://biz.nv.ua/experts/mebel-chto-pokupali-ukraincy-trendy-na-2021-novosti-ukrainy-50135427.html>,
3. Державна служба статистики України : офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Українська Асоціація Меблевиків. URL: <https://uafm.com.ua>.
5. Як українські меблі підкорюють ринки Європи і не тільки. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/ukrajinski-mebli-viyshli-na-svitovi-rinki-yak-i-zavdyaki-chomu-novini-ukrajini-50141104.html>.
6. ABRIS : офіційний сайт. URL: <https://abris.ua>.
7. Як надрукувати меблі: 10 цікавих 3D-моделей у вільному доступі. URL: <https://design-mate.ru/read/an-experience/10-interest-of-3D-models-in-the-public-domain>.

References:

1. Overview of the Ukrainian furniture market. Available at: <https://gc.ua/obzor-ukrainskogo-mebelnoho-rynka>.
2. Coronavirus changed everything. What furniture did Ukrainians buy in 2020. Available at: <https://biz.nv.ua/experts/mebel-chto-pokupali-ukraincy-trendy-na-2021-novosti-ukrainy-50135427.html>.
3. State Statistics Service of Ukraine: official site. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Ukrainian Association of Furniture Makers. Available at: <https://uafm.com.ua>.
5. How Ukrainian furniture conquers the markets of Europe and beyond. Available at: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/ukrajinski-mebli-viyshli-na-svitovi-rinki-yak-i-zavdyaki-chomu-novini-ukraine-50141104.html>.
6. ABRIS: official site. Available at: <https://abris.ua>.
7. How to print furniture: 10 interesting 3D-models in free access. Available at: <https://design-mate.ru/read/an-experience/10-interest-of-3D-models-in-the-public-domain>.

УДК339.138

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-15>**Лишко С. В.**

кандидат історичних наук,
доцент кафедри маркетингу, фінансів, банківської справи і страхування,
Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова, м. Черкаси
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8121-7871>

Lyshko Svitlana

Rauf Ablyazov University East European, Cherkasy

КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ТА УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА СУЧАСНОЇ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ

У статті розглянуто концептуальні засади і питання формування маркетингової стратегії підприємства, її місце та роль у загальній стратегії розвитку сучасної машинобудівної галузі. Охарактеризовано етапи формування маркетингової стратегії для успішної діяльності підприємства. Розкрито комплекс економіко-організаційних проблем реалізації стратегічного маркетингового підходу. Розглянуто основні напрями вдосконалення маркетингової діяльності машинобудівних підприємств. Розроблено процедури маркетингових досліджень під час створення конкурентоспроможної продукції. Узагальнено заходи маркетингового управління. Показано специфіку розроблення маркетингової стратегії з урахуванням стратегічних змін. Розглянуто сучасні методи та інструменти посилення впливу механізму управління на розвиток виробничого підприємства, їх можливість безпосереднього управління стратегічними змінами, під яким слід розуміти структурований процес, завдання якого – запропонувати й упровадити зміни у зв'язку з технічними та економічними можливостями підприємства машинобудівної галузі.

Ключові слова: маркетингова стратегія, маркетингова діяльність, машинобудівне підприємство, стратегічний аналіз, ринкове сегментування, товарне позиціонування, процедура маркетингових досліджень.

THE CONCEPT OF FORMATION AND CONDITIONS OF IMPLEMENTATION OF THE MARKETING STRATEGY OF THE ENTERPRISE OF THE MODERN MACHINE-BUILDING INDUSTRY

The article discusses the conceptual foundations and issues of forming the marketing strategy of an enterprise, its place and role in the overall development strategy of the modern machine-building industry. The stages of the formation of a marketing strategy for the successful operation of an enterprise are characterized. The complex of economic and organizational problems of the implementation of the strategic marketing approach is disclosed. The main directions of improving the marketing activities of machine-building enterprises are considered. The procedures for marketing research in the creation of competitive products have been developed. Marketing management activities are summarized. The specifics of the development of a marketing strategy taking into account strategic changes are shown. The article considers modern methods and tools for enhancing the influence of the management mechanism on the development of a manufacturing enterprise, the possibility of direct management of strategic changes, which should be understood as a structured process, the task of which is to propose and implement changes in connection with the technical and economic capabilities of an enterprise in the engineering industry. Crisis phenomena in the machine-building industry of Ukraine, limited domestic demand for domestic products, low level of innovation activity of domestic enterprises requires a revision of strategic approaches to the organization of management. The tendency of increasing uncertainty and the development of marketing orientation have led to the dominance of the strategic approach in the activities of economic entities, which raises the need to consider the main tasks of strategic marketing in the management system of machine-building enterprises. A necessary condition is the use of the whole set of marketing activities in order to sell the products of this industry, because today in Ukraine mainly use only some elements of marketing of machine-building products (especially sales). The development of a successful strategy of machine-building enterprises and appropriate marketing measures is impossible without reliable and verified information about the product market in this area, one of the ways to obtain which is to conduct marketing research.

Keywords: marketing strategy, marketing activities, engineering company, strategic analysis, market segmentation, product positioning, marketing research procedure.

JEL classification: M10, O16

Постановка проблеми. Перманентні кризи, економічні падіння та спади, рецесії та депресії на внутрішньому та міжнародному ринках доводять те, що дослідження економічних процесів, які відбуваються у сучасних виробничо-економічних системах підприємств машинобудівної галузі, є нелінійними та мають нестабільний характер. Тенденцією економічного розвитку є процеси, що відбуваються у динамічному

середовищі як у формі кількісного зростання, так і у вигляді якісних трансформацій.

Стан промисловості, її здатність задовольняти потреби країни у промисловій продукції є основним та значущим чинником економічного розвитку України.

Своєчасне прийняття правильних рішень, орієнтоване на зміни економічної ситуації, є найважливішим питанням в управлінні підприємствами машинобудів-

ної галузі. Успішність їх подальшого функціонування залежатиме від своєчасності та обґрунтованості прийняття рішень щодо регулювання діяльності підприємства, що має організувати та забезпечити керівна ланка підприємства.

Але, на жаль, практика свідчить зовсім про інше. Як показали маркетингові дослідження машинобудівного комплексу, досвіду та ділових якостей керівників недостатньо для забезпечення прийняття найбільш ефективних рішень в умовах наявного дисбалансу економічної системи країни, тому необхідною стає потреба відповідально підійти до розроблення такого напрямку дослідження, який буде орієнтований на пошук цілісного синергетичного ефекту та узгодженої взаємодії провідних факторів, а саме на досконалі принципи розроблення системного підходу до дослідження розвитку виробничо-економічних систем, фундаментальних засад самоорганізації та методів економіко-математичного моделювання.

Ведення конкурентної боротьби в умовах ринкової економіки, встановлення оптимального рівня цін на продукцію, що випускається, ефективне використання обмежених ресурсів, зниження витрат виробництва, пошук нових технологій, методів поліпшення асортименту та якості товарів забезпечує саме моделювання маркетингових стратегій виробничо-економічних систем, які дають синергетичний ефект та дають змогу доповнити самоорганізацію новими підходами для ефективного вирішення саме цих питань.

У понятті синергетики актуальності набуває використання методів моделювання економіко-виробничих ситуацій та прийняття на їх основі рішень щодо управління діяльністю підприємства, що є необхідною умовою забезпечення ефективності їх функціонування.

У машинобудівній галузі України масштабного перегляду вимагають стратегічні підходи до організації управління, які пов'язані з кризовими явищами галузі, обмежений внутрішній попит на вітчизняну продукцію, низький рівень інноваційної активності вітчизняних підприємств. Переважаюче значення стратегічного підходу в діяльності господарюючих суб'єктів зумовило тенденція посилення невизначеності і розвиток маркетингової орієнтації, що стало наслідком виникнення потреби розгляду проблематики основних завдань стратегічного маркетингу в організації системи управління підприємствами машинобудівної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню, вивченню та формуванню концепції ефективної маркетингової стратегії машинобудівної галузі приділяється велика увага вченими-маркетологами. Кожен із них приділяє увагу різним аспектам, що пов'язані з такими категоріями, як напрям діяльності, спосіб поведінки або план. Теоретичні засади концепції розглядалися у роботах Б. Карлофа, А. Чандлера, Дж. Дея, Ф. Котлера, М. Мак-Дональда, М. Портера, Р.А. Фатхутдінова, В.Д. Немцова, Л.Є. Довганя, А.В. Войчака, Ж.-Ж. Ламбена, Г.Л. Багієва, С.В. Никифорової, І.А. Арєнкова та ін. Для розроблення концепції маркетингової стратегії сучасного машинобудівного підприємства необхідно робити акцент на її визначенні, розробленні та реалізації, але майже всі підходи, які розглядаються у працях учених, стосуються більшою мірою загальної корпоративної стратегії підприємств.

Визначення суті стратегічного маркетингу торкалися у своїх працях І. Ансофф, Ж.-Ж. Ламбен, Пітер Р. Діксон, Л.В. Балабанова, Н.В. Куденко. Кожен із науковців має свій погляд та дає власне визначення даної категорії, яке є частково обмеженим, і з жодним із них не можна цілком погодитися. Саме питання окреслення кола маркетингових заходів на фазах розроблення та реалізації маркетингових стратегій та розгляд економіко-організаційних проблем стратегічного маркетингу сьогодні є недостатньо дослідженими, і залишається безліч відкритих питань формування маркетингової стратегії машинобудівних підприємств.

Важливу роль у розвитку промислового підприємства та усієї галузі машинобудування відіграє формування ефективної маркетингової стратегії. Сьогодні перед підприємствами машинобудівної галузі постає низка проблем, які потрібно досліджувати та шукати шляхи їх ефективного вирішення. Основною із цих проблем є проблема виживання та розвитку підприємства. Саме тому формування необхідних та ефективних стратегій відіграє важливу роль у подальшому розвитку підприємства, зростанні прибутків, виході продукції на міжнародний ринок. Швидкі темпи розвитку і зміни ринку потребують запровадження на підприємствах машинобудівної галузі новітніх інноваційних технологій та організації ефективної роботи всіх його ланок для забезпечення відповідності існуючим тенденціям та змінам.

Розроблення нових технологій, прийняття правильних управлінських рішень та виконання певного переліку завдань забезпечують формування теоретичних основ та методичних рекомендацій щодо створення і реалізації маркетингових стратегій машинобудівних підприємств. Для вирішення цих питань потрібно виконати певні завдання:

- уточнити зміст поняття «маркетингова стратегія»;
- запровадити бізнес-моделі інженерного маркетингу;
- модернізувати маркетингову діяльність машинобудівних підприємств;
- розробити маркетингові стратегії машинобудівних підприємств за рахунок поєднання методів стратегічного аналізу (конкурентний аналіз, матриця БКГ) у межах єдиної методології.

Мета статті полягає у чіткому визначенні концепції формування та умов реалізації маркетингової стратегії у забезпеченні ефективного функціонування сучасного машинобудівного підприємства.

Виклад основного матеріалу. Одним із надзвичайно важливих і складних міжгалузевих комплексів економіки України є галузь машинобудування. Вона посідає значне місце у формуванні та модернізації матеріально-технічної бази, втілює новітні досягнення науково-технічного прогресу, забезпечує весь комплекс механізації та автоматизації виробництва. Разом із цим успішне функціонування та розвиток машинобудівної галузі вимагають збалансування виробничих потужностей, фінансових ресурсів, інноваційних технологій та стратегій промислового маркетингу на машинобудівних підприємствах.

Вивчаючи тенденції розвитку промислових підприємств машинобудівної галузі, стає очевидним те, що існує безліч проблем соціального та економічного характеру. Відсутність достатньої кількості іннова-

цій та науково-дослідних відкриттів є також великою проблемою. Проведення мізерної кількості наукових досліджень вітчизняного машинобудування призводить до науково-технічної деградації галузі.

Ураховуючи стан сучасних умов розвитку економіки України та вітчизняної машинобудівної галузі зокрема, основним стає бачення того, що надзвичайно важливу роль повинні відігравати маркетинг та впровадження стратегій промислового маркетингу на машинобудівних підприємствах. Розроблення ефективної концепції маркетингової стратегії дасть змогу промисловим підприємствам машинобудівної галузі зайняти та утримувати частку внутрішнього та зовнішнього ринків, формувати імідж своєї продукції на ринку та отримувати високий рівень прибутку.

Сьогодні перед маркетологами ставиться важливе завдання у вирішенні питання впровадження ефективних стратегій промислового маркетингу на підприємствах. Це завдання ускладнюється тим, що неможливо виділити одну конкретну стратегію, яку можна б було використовувати на всіх підприємствах машинобудівної галузі. Розроблені стратегії не завжди бувають удалими, і це є проблемою недостатньої можливості успішно конкурувати на внутрішньому та зовнішньому ринках через такі проблеми, як інноваційна відсталість промислового виробництва та відсутність або застарілість методів організації та управління фінансово-господарською діяльністю.

Великий вплив світової фінансової кризи на національну економіку призвів до того, що більшість маркетингових рішень, які були ефективні та актуальні до кризи, сьогодні є зовсім неефективними, тому промислові підприємства постають перед проблемою, яка полягає у необхідності впровадження нових стратегій промислового маркетингу. Сьогодні визначено головні концепції промислового маркетингу, яких має дотримуватися будь-яке промислове підприємство, у тому числі і машинобудівне, аби досягти успіху як на вітчизняному, так і на міжнародному ринку, оскільки під час їх розроблення та розроблення концепції формування ефективних маркетингових стратегій підприємства машинобудівної галузі були враховані такі основні принципи:

- проведення маркетингового дослідження ринку, що дає змогу отримати дані про конкурентів, споживачів, тенденції зміни ринку, потенційні канали збуту, стан економіки країни;

- орієнтація на довгостроковий результат, що передбачає впровадження інновацій та нових технологій, залучення нових ефективних технологій та наукових розробок;

- орієнтація на споживача, що полягає у визначенні виробничих потужностей та потенціалу підприємства, потреб споживачів та існування на ринку конкурентів, що виробляють аналогічні товари;

- сегментування на позиціонування підприємства на ринку.

На сучасному етапі функціонування та в умовах конкуренції підприємств машинобудівної галузі велика увага приділяється системі підвищення якості продукції. Нова система підвищення якості продукції, упровадження якої потребує сучасна машинобудівна галузь, вимагає поліпшення за рахунок удосконалення методології управління маркетинговою діяльністю,

що сприятиме ефективному використанню більшості потенційних можливостей і внутрішніх ресурсів для задоволення вимог ринку та отримання прибутку.

Маркетингова стратегія – найважливіша функціональна стратегія підприємства, яка є основою розроблення загальної фірмової стратегії і бізнес-плану, вона зачіпає всі господарські сфери та функціональні підсистеми підприємства [1, с. 52].

Одним із найважливіших та найскладніших етапів процесу маркетингу є формування доцільного вибору маркетингових стратегій. Маркетингова стратегія підприємства являє собою узгодження маркетингових цілей підприємства з його можливостями, вимогами й потребами споживачів та зумовлює способи застосування маркетингу для розширення цільових ринків та досягнення бажаних результатів. Основне призначення маркетингової стратегії полягає у тому, щоб ефективно розподіляти і координувати ринкові ресурси і види діяльності для виконання завдання фірми на певному ринку [2, с. 41].

Розроблення ефективної маркетингової політики машинобудівного підприємства передбачає важливий момент, який полягає у впровадженні комплексу заходів, що здійснюються її керівництвом та спрямовані на реалізацію вибраної стратегії підприємства в умовах певного макроекономічного середовища. Формування маркетингової політики підприємства повинне забезпечувати підвищення технічного рівня й конкурентоспроможності продукції, досягнення інноваційно активного промислового виробництва, яке має гарантувати інтенсивне зростання підприємства.

Цілісна оцінка конкурентоспроможності продукції та підприємства є одним із найважливіших напрямів маркетингових досліджень, що сприяють прийняттю обґрунтованих стратегій розвитку підприємства на ринку. Побудова динамічної моделі SWOT-аналізу дає можливість проведення аналізу динамічних змін внутрішніх і зовнішніх факторів у часі, динаміки змін важливості параметрів сильних сторін, слабостей, можливостей і загроз. Саме на основі моделі SWOT-аналізу проводиться проектування маркетингових стратегій. Це дає можливість зіставити потенціал внутрішнього стану підприємства в розрізі різних чинників конкурентного середовища.

Стратегічне планування є фундаментальною основою процесу формування стратегії маркетингу, яке у своєму контексті являє особливий вид науково-практичної діяльності, спрямований на розроблення моделей ефективного функціонування організації в перспективі. Процес формування стратегії маркетингу відбувається на основі діагностики елементів внутрішнього й зовнішнього середовища, максимального використання ринкових можливостей і раціонального розподілу ресурсів. Під час розроблення та планування маркетингових стратегій підтримуються всі необхідні пропорції, забезпечується погоджена спрямованість функціонування всіх підрозділів підприємства. Основою маркетингової діяльності машинобудівного підприємства є перспективне стратегічне планування, яке набуває особливого значення у сучасних умовах функціонування підприємств машинобудівної галузі.

Прогнозування ринкової кон'юнктури, максимальне використання ринкової ситуації, активний вплив на ринок та раціоналізація вартості маркетингових про-

цесів також ураховуються під час побудови стратегії маркетингу.

Прогнозування розвитку машинобудівного підприємства, пов'язаного не тільки з показниками діяльності підприємства, а й із визначенням зміни показників зовнішнього середовища, є надзвичайно важливим етапом формування маркетингової стратегії. Такі чинники виробництва, як ресурси, що використовуються у виробництві та від яких певною мірою залежать кількість, обсяг продукції, що виробляється, є особливостями, що зумовлюються під час прогнозування розвитку машинобудівного підприємства.

Для визначення оптимального випуску продукції, збалансованого впливу всіх чинників на збут підприємства, орієнтації виробництва на задоволення споживача велике значення має прогнозування збуту, на основі якого будується планування виробничої й фінансової діяльності, ухвалюються рішення про те, куди й у яких обсягах спрямовувати інвестиції, які додаткові виробничі потужності будуть потрібні підприємству та через який проміжок часу, які нові джерела постачання слід відшукати, які конструкторські розробки або технічні новинки запустити у виробництво і т. п. Основою формування оптимальної виробничо-збутової стратегії машинобудівних підприємств, прийняття обґрунтованих управлінських рішень стосовно вдосконалення процесу регулювання збуту продукції, формування бюджету підприємства є результатом такого прогнозу.

Комплекс заходів, який здійснюється керівництвом та спрямований на реалізацію вибраної стратегії підприємства в умовах певного макроекономічного середовища машинобудівного підприємства, також повинен бути включеним до розроблення маркетингової стратегії. Формування маркетингової політики підприємства має спрямовуватися на підвищення технічного рівня й конкурентоспроможності продукції, досягнення інноваційно активного промислового виробництва, що забезпечує інтенсивне зростання підприємства. Маркетингова стратегія – основа дій фірми в конкретних умовах розвитку ринку і його попиту [3, с. 258].

Одним з основних завдань маркетингової стратегії є визначення методів впливу на покупців і спонукання їх до купівлі [4, с. 52]. Покупець є важливим суб'єктом та чинником, який потрібно обов'язково враховувати та аналізувати його поведінку. Розроблення ефективної концепції промислового маркетингу вимагає зосередження на відносинах із кожним окремим із них, розроблення та реалізації окремих маркетингових стратегій для кожного конкретного клієнта, що включають основні складники маркетингової діяльності: товарну, збутову, сервісну, цінову політику та стратегію комунікацій. Слід обов'язково враховувати і той фактор, що важливими характеристиками продукту для промислового покупця є якість, тобто придатність для виробничого процесу й застосовуваної технології та надійність поставки, яка полягає у чіткій організації системи збуту, а також ціні й умовах оплати. Цей фактор є надзвичайно важливим і для підприємств машинобудівної галузі.

Останнім етапом формування маркетингової стратегії можна вважати реалізацію маркетингового потенціалу. Маркетинговий потенціал є інтегральною характеристикою маркетингового ресурсного забезпечення підприємства, що являє собою можливість застосу-

вання різних маркетингових ресурсів. Такі показники, як комерційна діяльність, виторг від реалізації продукції, прогнозована ємність сегмента ринку, видатки служби маркетингу, інтегральний показник конкурентоспроможності продукції, коефіцієнт конкурентоспроможності підприємства, використовуються для оцінки маркетингового потенціалу машинобудівного підприємства, результати якого дадуть змогу визначити напрями підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Планування маркетингових стратегій – це процес, який передбачає аналіз маркетингового середовища і можливостей підприємства, прийняття рішень щодо маркетингової діяльності та їх реалізацію. Планування маркетингу, як і планування взагалі, включає чотири фази: аналіз, планування, реалізацію і контроль [5, с. 167].

Під час формування ефективної концепції та визначення умов реалізації маркетингової стратегії підприємства сучасної машинобудівної галузі слід визначити ще один важливий фактор – це злагоджена та професійна діяльність фахівців маркетингу за такими напрями: маркетингові дослідження, формування інформаційних маркетингових систем, маркетинг-менеджмент, маркетингове планування, маркетингової політики комунікацій, налагодження системи маркетингу збуту та логістики. Для реалізації цих напрямів на промисловому підприємстві формуються окремі підрозділи та призначаються відповідальні за виконання і реалізацію ефективних концепцій та стратегій.

Планування й оптимізацію маркетингової стратегії машинобудівного підприємства необхідно реалізовувати в межах стратегій, що базуються на

якості, тобто фокусуватися на задоволенні вимог замовника і передбачати контроль показників якості на всіх стадіях виробництва, оскільки вона полягає саме у тому, щоб забезпечити відповідність можливостей підприємства умовам конкурентного ринку, у яких воно працює, не тільки на даний момент, а й у майбутньому [6, с. 39].

Висновки. Розроблення концепції формування ефективної маркетингової стратегії та умови її реалізації є важливим та необхідним питанням для підприємств сучасної машинобудівної галузі, яке потребує постійної уваги та контролю, оскільки від правильності вибраного шляху управління та організації діяльності залежать їх успішне функціонування та розвиток. Кожна ланка маркетингової діяльності підприємства машинобудівної галузі має велике значення та вимагає особливого підходу. Складні зовнішні умови, в яких функціонує підприємство, вимагають прийняття кардинальних рішень та інтенсивного розвитку маркетингового управління для забезпечення конкурентоспроможності підприємства, його розвитку та функціонування на сучасному ринку. Важливим моментом є те, що сьогодні управлінці визнають належне значення маркетингу, потребу розвитку маркетингової стратегії та умови її ефективної реалізації. Маркетологи сьогодні успішно формують власні концептуальні засади ведення маркетингової політики та відповідної стратегії маркетингового розвитку, які дають можливість ураховувати специфіку фінансово-господарських процесів на підприємстві

машинобудівної галузі, визначати рівень розвитку зовнішньоекономічної діяльності, конкурентні переваги, ресурсно-фінансове забезпечення та наявний потенціал завдяки своїм навикам та вмінням упорядковувати основні елементи маркетингового управління, визначати їх взаємозалежності та взаємодії між собою під впливом євроінтеграційних процесів.

Правильність формування та ефективність маркетингових стратегій підприємства машинобудівної галузі підтверджується зростанням кількості споживачів та тривалим збільшенням прибутків. Вибір правильної маркетингової стратегії на підприємствах позитивно впливає на їхні економічний розвиток і конкурентоспроможність.

Список використаних джерел:

1. Решетнікова І.Л. Стратегія маркетингу. Особливості формування на вітчизняних підприємствах : монографія. Луганськ : ВУГУ, 2017. 270 с.
2. Уолкер-мол. О. Маркетингова стратегія. КурсМВА : підручник. Харків : Вершина, 2016. 496 с.
3. Ноздрьова Р.Б. Маркетинг – як перемагати на ринку : підручник. Санкт-Петербург : Фінанси і статистика, 2016. 304 с.
4. Ассель Г. Маркетинг: принципы и стратегия : академкнига. Москва : ИНФРА, 2015. 804 с.
5. Оснач О.Ф., Пилипчук В.П., Коваленко П.Л. Промисловий маркетинг : підручник. Київ, 2009. 364 с.
6. Хулей Г. Маркетингова стратегія і конкурентне позиціонування : підручник. Дніпропетровськ : Баланс Бізнес Букс, 2005. 800 с.

References:

1. Reshetnikova I.L. (2017) Osoblyvosti formuvannya na vitchyznyanykh pidpryyemstvakh [Marketing strategy. Features of formation at domestic enterprises: monograph]. Lugansk: VUGU. (in Ukrainian)
2. Walker Jr.O. (2016) Marketynhova stratehiya. Kurs MVA [Marketing Strategy. MBA Course: textbook]. Kharkiv: Top. (in Ukrainian)
3. Nozdreva R.B. (2016) Marketynh – yak peremahaty na rynku [Marketing – How to Win the Market: textbook]. St. Petersburg: Finance and Statistics. (in Russian)
4. Assel G. (2015) Marketing: printsipy i strategiya [Marketing: principles and strategy: academic book]. Moscow: INFRA. (in Russian)
5. Osnach O.F., Pylypchyk V.P., Kovalenko P.L. (2009) Promyslovyi marketing [Industrial marketing: textbook]. Kyiv. (in Ukrainian)
6. Hooley G. (2005) Marketynhova stratehiya i konkurentne pozytsionuvannya [Marketing strategy and competitive positioning: textbook]. Dnepropetrovsk: Balance Business Bucs. (in Ukrainian)

УДК 330.45: 330.46

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-16>**Ступнікер Г. Л.**

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, економіки та підприємництва,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1952-4993>

Каширнікова І. О.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, економіки та підприємництва,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3704-2795>

Левчинський Д. Л.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, економіки та підприємництва,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9349-100X>

Stupniker Hanna, Kashyrynikova Iryna, Levchynskiy Dmytro
Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

РОЗВИТОК СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Статтю присвячено дослідженням теоретичних аспектів цифрової економіки та інформатизації загалом, її особливостей, проблем та тенденцій розвитку. Досліджено необхідність трансформації економіки в цифровий формат в умовах діджиталізації. Окреслено сутність термінів «цифрова економіка», «цифровізація», «інформатизація». Визначено, що цифровізація – це сучасний етап розвитку інформатизації, що відрізняється переважаючим використанням цифрових технологій генерації, оброблення, передавання, зберігання та візуалізації інформації. Проаналізовано необхідність переходу економіки від традиційного формату до цифрового в умовах глобальної інформатизації. Обґрунтовано, що новітні цифрові технології проникають в усі сфери господарського життя суспільства, впливаючи на економіку та її сутність і формуючи в ній структурні зміни. Результатом цього є формування цифрової економіки (ЦЕ) як підсистеми традиційної економіки та повної протилежності стандартам. Цифрова економіка відрізняється доволі активним використанням цифрових технологій та обігом специфічних електронних товарів.

Ключові слова: цифрова економіка, інформаційна економіка, економіка спільного споживання, соціальні мережі, шерінг, діджиталізація, бізнес-процеси.

DEVELOPMENT OF MODERN ENTREPRENEURSHIP IN CONDITIONS OF DIGITAL ECONOMY FORMATION

The article is devoted to the research of theoretical aspects of digital economy and informatization in general, its features, problems and development trends. The article considers digital economy as a new stage in the development of market economy. The article investigates the need to transform the economy into a digital format in terms of digitalization. The essence of the terms “digital economy”, “digitalization”, “informatization” is described, it is determined that digitalization is a modern stage of informatization, differs in the use of digital technologies for generating, processing, transmitting, storing and visualizing information. The paper analyzes the need for economic transition from traditional to digital format in the context of global informatization. It is substantiated that the latest digital technologies penetrate into all spheres of economic life of society, thus influencing the economy and its essence and forming structural changes in it. As a result the formation of the digital economy as a subsystem of the traditional economy and the complete opposite of standards. Digital economy is characterized by a fairly active use of digital technologies and the turnover of specific electronic goods. The characteristic special trends of the digital economy are studied and generalized. The content of digitalization is revealed. It is established that the introduction of the digital economy in Ukraine at the initial stage. It is argued that the digital age is changing the approach to doing business, as well as the requirements for the information technology used. It is concluded that digital development is characterized by revolutionary changes, and the most important result of digitalization in modern conditions is the automation of services. People regularly work from different offices, their home, or a local coffee shop since the pandemic has pushed remote working to the fore. The 2019 pandemic has certainly fast tracked this transition in some respects, at least in the short term, but has also highlighted the need for organizations to adopt a more open minded approach to longer term digital enablement of the workforce.

Keywords: digital economy, information economy, consumer economy, social networks, sharing, digitalization, business processes.

JEL classification: D00, D02, D12

Постановка проблеми. Успішність сучасної економіки залежить від рівня інформатизації економічних процесів, активізація яких відбувається під дією таких чинників, як загальна глобалізація економічних процесів, поступова інтеграція вітчизняної економіки у європейську спільноту, що спонукає економічних суб'єктів до постійного пошуку напрямів підвищення своєї конкурентоспроможності.

У класичному розумінні поняття «цифрова економіка» означає діяльність, у якій основними засобами (факторами) виробництва є цифрові (електронні, віртуальні) дані, як числові, так і текстові. Цифрова економіка базується на інформаційно-комунікаційних та цифрових технологіях, стрімкий розвиток та поширення яких уже сьогодні впливають на традиційну (фізично-аналогову) економіку, трансформуючи її від такої, що споживає ресурси, до економіки, що створює ресурси. Саме дані є ключовим ресурсом цифрової економіки, вони генеруються та забезпечують електронно-комунікаційну взаємодію завдяки функціонуванню електронно-цифрових пристроїв, засобів та систем.

Як визначено концепцією розвитку цифрової економіки в Україні, її розвиток полягає у «створенні ринкових стимулів, мотивацій, попиту та формуванні потреб щодо використання цифрових технологій, продуктів та послуг серед українських секторів промисловості, сфер життєдіяльності, бізнесу та суспільства для їх ефективності, конкурентоздатності та національного розвитку, зростання обсягів виробництва високотехнологічної продукції та благополуччя населення». Ця концепція передбачає вжиття державою заходів щодо впровадження мотиваційних стимулів для поступового нарощування обсягів цифровізації економіки, усвідомлення сучасних викликів та розроблення дієвих інструментів розвитку цифрових інфраструктур, поширення серед спільноти цифрових компетенцій, а також визначає можливості реалізації першочергових проєктів цифровізації, стимулювання внутрішнього

ринку виробництва, використання та споживання цифрових технологій.

Цифровізація являє собою широке застосування в суспільній та економічній діяльності електронно-цифрових пристроїв, засобів, систем та формування активного електронно-комунікаційного обміну між ними, що створює реальну можливість інтегральної взаємодії віртуального та фізичного світу, створюючи кіберфізичний простір. Основна мета цифровізації полягає у досягненні цифрової трансформації наявних та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності у нові, більш ефективні та сучасні. Такий приріст є можливим лише тоді, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифровізації, будуть інтегровані, зокрема, в національні, регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку.

В економіці значної кількості західноєвропейських, північноамериканських та деяких південноазійських країн цифровізація є досить поширеним механізмом економічного зростання завдяки здатності технологій позитивно впливати на ефективність та результативність економічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження нових видів економік, ключова роль серед яких сьогодні належить цифровій економіці, досить активно відбувається у науковій літературі, зокрема у працях зарубіжних учених (Д. Белл, Дж. Гелбрейт, М. Порат, Д. Тапскотт, Н. Негропонт, Т. Месенбург) та вітчизняних науковців (М. Войнаренко, Г. Карчева, С. Коляденко, Ю. Кіндзерський). Ними запропоновані різні підходи як до визначення сутності терміна «інформаційна економіка», так і до бачення способів та інструментів реалізації її основних постулатів у економічному середовищі. Однак потребують більш детального огляду особливості розвитку сучасного підприємництва в умовах реалізації концепції цифрової економіки.

Мета статті полягає у систематизації наявних підходів до визначення сутності інформаційної економіки та ключових чинників, що впливають на розвиток

Таблиця 1

Діджитал-матриця розвитку суспільства

Рівень діджиталізації економіки, %	Стадії розбудови діджитал-економіки			
	стадія обмеженого розвитку (constrained)	стадія зародження (emerging)	стадія трансформації (transitional)	стадія передового розвитку (advanced)
0–30	65 країн (Афганістан, більшість країн Африки, Молдова, Непал, Індія, Узбекистан, В'єтнам тощо)			
30–40		19 країн (Албанія, Вірменія, Бразилія, Грузія, Китай тощо)		
40–50			28 країн (Аргентина, Естонія, Латвія, Іран, Сербія, Туреччина, Україна тощо)	
Понад 50				37 країн (Австралія, Австрія, Білорусь, країни Скандинавії, Франція, Німеччина, Польща, Гонконг, Японія, США, Велика Британія тощо)

сучасних форм підприємництва в умовах поширення шерінг-економіки.

Виклад основного матеріалу. Згідно з діджитал-матрицею розвитку суспільства, що передбачає оцінювання рівня діджиталізації (інформатизації) країн світу відповідно до чотирьох стадій її інформаційного розвитку (обмежений, зародження, трансформації, передовий), Україна перебуває на третьому, трансформаційному етапі, якому притаманні поширення та застосування в суспільстві інформаційних технологій на рівні 40–50%.

Перелік країн, що належать до відповідної стадії інформаційного розвитку, подано у табл. 1.

Шерінг-економіка є складовою частиною інформаційної економіки, тому їй властиві основні характеристики, визначені для останньої. Так, в інформаційній економіці більшість працюючих зайнято виробництвом, зберіганням, обробленням та реалізацією інформації – найбільш затребуваного ресурсу, що є ключовим для створення товару будь-якого виду. Оскільки основним проявом інформаційної економіки є збільшення ролі інформації, знань та інформаційних технологій у суспільстві, то в шерінг-економіці зростає кількість взаємозв'язків, що виникають між людьми у процесі розроблення, створення та впровадження інформаційних технологій, що виконують посередницьку функцію у комунікаціях щодо обміну серед користувачів інформаційних продуктів та послуг. Наслідком цього взаємодію є розширення глобального інформаційного простору, що забезпечує ефективний інформаційний вплив.

Шерінг-економіка як актуальна сучасна ідеологія економічних відносин нарощує свої масштаби. За оцінками фахівців, її обсяги зростуть із 15 млрд. дол. у 2015 році до 335 млрд. дол. США у 2025 році. Перетворення з простої теорії спільного споживання на великий бізнес почало відбуватися вже з 2008 року, коли гарвардський професор права Лоуренс Лессіг затвердив постулат про те, що з розвитком Інтернету економіка втрачає свою традиційність і стає «гібридною» [1]. Зазначена новизна виникає внаслідок збільшення впливу інформаційної складової частини, що створює залежність стійкого типу.

З розвитком шерінг-економіки зростає зацікавленість держави у її регулюванні. За даними Європейської комісії, що опубліковані у доповіді «Європейський план дії у сфері колаборативної економіки» (European agenda for the collaborative economy), передбачається, що якщо європейські країни знайдуть успішні підходи до ринку спільного споживання, то у майбутньому можна прогнозувати збільшення обсягу економіки Євросоюзу на 160–572 млрд. євро, тобто на 2% [2].

Найшвидшою економіка спільного споживання є в Китаї. За прогнозами Національного інформаційного центру КНР, до 2025 року частка шерінг-економіки становитиме до 20% ВВП країни. Однак навіть у цій країні, що розвивається найбільш динамічними темпами, за умов високого попиту кілька каршерингових та байкшерингових бізнесів, включаючи “ToGo” та “Ofu”, опинилися на межі банкрутства. Інші ніші, пов'язані з економікою спільного споживання, наприклад, на ринку онлайн-оголошень (класифайдів), на думку Теда Ледда, професора Міжнародної школи бізнесу Хальта та викладача Гарварда, є найпривабливішими для інвесторів.

Класифайди, що вирости з паперових газет, стрімко змінюються під впливом технологій, адже впроваджують штучний інтелект, щоби полегшити споживачеві пошук потрібного товару чи послуги, поєднуються зі службами доставки та платіжними системами. Що далі? Щорічна доповідь “Euromonitor International” про поведінку онлайн-користувачів наголосила на важливості запиту глобальної аудиторії на швидкість. Чим менше кнопок на екрані натискає споживач, щоби отримати бажане, тим більше шансів у онлайн-сервісу досягти успіху. На цьому фоні популярності набувають так звані супердодатки (superapps). Усередині них можна знайти не тільки оголошення та онлайн-магазини, але й служби доставки, каршеринги, ігри, доступ до онлайн-банкінгу, а також внутрішні чати та соцмережі. Запит на супердодатки сформувався насамперед на азійських ринках. Тут кількість онлайн-оголошень та різних сервісів досягла таких масштабів, що користувачі не бажають у них розбиратися і мати у смартфоні десятки різних програм: їм зручніше, щоби все необхідне було інтегровано в одному.

На початку 2019 року Всесвітній економічний форум опублікував огляд нових трендів економіки спільного споживання [3]. Як у ньому зазначено, проекти, пов'язані зі спільним споживанням чи колективним доступом до товарів та послуг, стають настільки значущими, що стають невід'ємною частиною всієї сучасної економіки загалом.

В огляді виділено кілька основних трендів, які визначають розвиток економіки спільного споживання в сучасному періоді.

1) Деглобалізація – перехід від капіталізму до економіки нового режиму. Основною тенденцією, яку визнає більшість учасників, стало уповільнення темпів процесів глобалізації. Міжнародний валютний фонд прогнозував незначне загальне уповільнення глобальної експансії, інші експерти припускали більш явний глобальний спад.

2) Вплив соціальних медіа, що посилюється. Мільярди людей у всьому світі вже вирости в епоху соціальних мереж, сьогодні соціальні медіа стали не просто постачальниками послуг, а сполучною ланкою всього світового співтовариства. Цей тренд має як позитивні (наприклад, спрощення спілкування та обміну інформацією), так і негативні (втрата навичок «живого» спілкування, кіберзагрози) аспекти.

Нині нові технології (штучний інтелект, Інтернет речей тощо) стрімко розвиваються та впроваджуються бізнесом різних країн. Однак сьогодні ще ніхто не розробив послідовного плану для того, щоби нівелювати чи звести до мінімуму негативні наслідки цього процесу та повернути глобальний технологічний розвиток у конструктивний напрям.

Типовими учасниками шерінг-економіки, як стверджує доповідь консалтингової компанії “Pricewaterhouse Coopers”, яка досліджувала цей ринок у США, є молоді жінки, активно залучені у розвиток суспільства у вигляді дедалі більш частого користування сервісами спільного споживання, і навіть люди похилого віку, які ведуть активний спосіб життя.

Простота, доступність та широке охоплення аудиторії онлайн-платформ оголошень (класифайдів) вивели ринок приватних послуг та вживаних товарів на новий рівень. Принципи шерінг-економіки стали

основою для триумфу як горизонтальних класифайдів (охоплюють якомога ширший спектр оголошень), так і вертикальних (спеціалізуються на конкретній сфері, наприклад, на продажу автомобілів або побутової електроніки).

Сьогодні через сайти оголошень споживачеві безпосередньо продаються нові та вживані речі, побутова техніка, електроніка, автомобілі, нерухомість, пропонується оренда офісів, квартир та обладнання, послуги фрілансерів тощо.

Етична та соціальна відповідальність бізнесу компанії, що має у своєму портфелі ESG-активи, позитивно впливає на зростання її акцій. Під аббревіатурою ESG розуміється відповідальний підхід до ведення бізнесу з високими екологічними (E – environmental), соціальними (S – social), управлінськими (G – governance) стандартами. Як випливає зі звіту про ESG-інвестування, дотримуватися принципів ESG не лише престижно, але й вигідно. Так, з 2 000 академічних досліджень із 1970-х рр. у 63% робіт знайшли зв'язок між вартістю акцій компаній та їх ESG-стратегій. Крім того, сучасний споживач став настільки чутливим до етичності та екологічності виробників, що соціально відповідальним компаніям простіше зберігати лояльність споживачів та встановлювати вищі ціни, адже покупець етичної продукції готовий доплачувати за позитивний досвід [4].

Криза, зумовлена пандемією COVID-19, дала змогу бізнесу експериментувати і вчитися в режимі реального часу. Досі компаніям це було робити непросто, адже потрібно було переконати в актуальності цифрової трансформації акціонерів, співробітників і споживачів, а у кожного були свої причини для опору. Проте через карантинні заходи багато компаній змушені були перевести співробітників на віддалену роботу. Перехід до віддаленої роботи потребував технологічних

рішень, а саме розвитку IT-інфраструктури, системи безпеки, комунікацій, електронної постановки завдань і відстеження їх виконання. Водночас виникла необхідність навчання персоналу тому, як все це використовувати та адаптуватися до змін.

Крім того коронавірус став краш-тестом для реалізованих проєктів з цифровізації держави та перевірки їх працездатності в сучасних умовах. Великий масив даних і завершена цифровізація процесів в органах державної влади були оперативним використані для стабілізації ситуації з пандемією лише в деяких країнах, наприклад, у Південній Кореї і Сінгапурі, де вдалося оперативним обчислити та ідентифікувати громадян, які потенційно є переносниками захворювання. Однак будучи випадковим стимулом для прискорення цифровізації, коронавірус у явному вигляді позначив стримуючі фактори. Частина з них існували раніше, але у зв'язку з пандемією вони стали ще помітнішими [5].

Висновки. На нашу думку, широке застосування результатів шерінг-економіки як вагової складової частини інформаційної економіки загалом дасть змогу підприємницьким суб'єктам підвищити рівень своєї конкурентоспроможності та здійснювати на цій основі освоєння нових видів діяльності та виробництво нової продукції. Ефективна система управління інформаційною економікою сприятиме зростанню різноманітності всіх аспектів діяльності організації, розширюватиме можливості успішної адаптації підприємницьких суб'єктів до постійних змін зовнішнього середовища. Крім того, ефективність вітчизняної державної політики у сфері інформаційної діяльності буде залежати також від впровадження в практичну діяльність суб'єктів підприємництва основних положень чинних законодавчих актів, що сьогодні розроблені та діють у нашій країні.

Список використаних джерел:

1. Лессиг Л. Свободная культура / пер. О. Данилова, под ред. В. Ильина. Москва : Прагматика культуры, 2007. 272 с.
2. A European agenda for the collaborative economy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2016%3A356%3AFIN>.
3. Global Gender Gap Report 2020. URL: <https://www.weforum.org/reports?platform=shaping-the-future-of-the-new-economy-and-society&year=2019#filter>.
4. Коляденко С. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні та світі. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 6. С. 105–112.
5. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf.

References:

1. Lessig L. (2007) *Svobodnaya kultura* / per. O. Danilova; pod red. V. Ilina. Moscow: Pragmatika kul'tury. 272 p.
2. A European agenda for the collaborative economy. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2016%3A356%3AFIN>.
3. Global Gender Gap Report 2020. Available at: <https://www.weforum.org/reports?platform=shaping-the-future-of-the-new-economy-and-society&year=2019#filter>.
4. Kolyadenko S. (2016) *Czifrova ekonomika: peredumovi ta etapi stanovlennya v Ukrayini ta sviti. Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannya nauki i praktiki*, no. 6, pp. 105–112.
5. *Czifrova ekonomika: trendi, riziki ta soczialni determinanti*. Available at: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf.

УДК 658.5

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-17>**Харченко Ю. А.**кандидат технічних наук, доцент,
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9588-9708>**Марченко В. О.**Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8830-3855>**Kharchenko Yurii, Marchenko Viktoriia**

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ НАДІЙНІСТЮ ВИРОБНИЧОЇ ПРОГРАМИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті запропоновано економіко-математичну модель, що відображає залежність кількісних параметрів (показників) від впливу основних чинників. Виконано імітаційне моделювання кількох варіантів плану і вибрано найкращий за критерієм дохідності. Розроблено оптимальну структуру номенклатурних позицій плану для одного з виробничих підрозділів машинобудівного підприємства м. Полтави. Аналіз отриманих результатів підтвердив надійність виробничої програми. Вона має можливість управління обсягами виробництва окремих видів продукції за умови відсутності одного або недопоставки кількох ресурсів зі збереженням базового показника дохідності. Таким чином, удосконалення системи управління надійністю виробничої програми підприємства створить умови для поліпшення якості управління, підвищення конкурентоспроможності та забезпечить стабілізацію фінансового стану машинобудівних підприємств.

Ключові слова: виробнича програма, система управління, надійність плану, еластичність, маневреність.

IMPROVEMENT OF THE RELIABILITY MANAGEMENT SYSTEM OF THE ENTERPRISE'S PRODUCTION PROGRAM

The most successful countries in the world are developing different branches of industry, one of the most important being engineering. Their experience proves that, in a highly competitive environment, the quality of the business planning process of enterprises is an essential condition for their sustainability and economic growth. In order to increase competitiveness and profitability of domestic enterprises of machine-building industry it is necessary to implement modern management methods based on economic and mathematical modeling and information and computer technologies together with modernization and technical re-equipment of plants. In order to obtain a production program (plan) with set parameters, the development process must be systematic, reasonable, effective. The plan must contain a set of managed parameters, where multiple values can be selected. External and internal conditions often change during the implementation of the plan, so it is important to ensure the variation of nomenclature and production volumes within certain limits, without reducing profitability. It is therefore urgent to improve the planning system at work. It is necessary to ensure the variability of the characteristics of the system in a given direction and to increase the reliability of the production program of the enterprise. The article proposes an economic and mathematical model reflecting the dependence of quantitative parameters (indicators) on the influence of main factors. The simulation of several variants of the plan was performed and the optimum according to the profitability criterion was selected. The optimum structure of the plan's nomenclature positions has been developed for one of the production units of the machine-building enterprise in Poltava. The analysis of the obtained results confirmed the reliability of the production program. It has the ability to manage the production of certain types of products in the absence of one or underdeliver of several resources while maintaining the basic rate of return. Consequently, the use of economic-mathematical models will allow to improve the system of management of output volumes. This will make it possible to adjust production plans quickly to changes in the level of one or more resources. Thus, improvement of the system of management of reliability of production program of the enterprise will create conditions for improvement of quality of management, increase of competitiveness and ensure financial stability of machine building enterprises.

Keywords: production program, control system, plan reliability, elasticity, maneuverability.

JEL classification: C10, C44

Постановка проблеми. Багато країн світу успішно розвивають різні галузі промисловості, однією з найважливіших є машинобудування. Їхній досвід переконує, що в умовах ринку з його жорсткою конкуренцією процес планування виробничо-господарської діяльності підприємств – це найважливіша умова їхньої стійкості, економічного зростання та процвітання. Серед багатьох чинників, що впливають на фінансово-

економічні показники, планування структури та змісту виробничої програми є визначальним для оптимізації діяльності підприємства.

За час трансформації економіки України втрачено багато машинобудівних підприємств. Існує велика залежність розвитку вітчизняного машинобудування від зовнішніх чинників, в останні п'ять-шість років значно скоротився експорт на традиційні ринки збуту.

Щоб підвищити конкурентоспроможність та прибутковість вітчизняних підприємств машинобудівної галузі, необхідно разом із модернізацією і технічним переоснащенням заводів упроваджувати сучасні методи управління, які базуються на економіко-математичному моделюванні, інформаційних системах та комп'ютерних технологіях. Метою виробничої програми є реалізація головної стратегії, тобто максимального задоволення потреб замовників у високоякісній продукції заданого обсягу в установлені терміни поставок, це підвищить конкурентоспроможність та прибутковість. Щоб отримати виробничу програму (план) із заданими параметрами процес розроблення має бути системним, обґрунтованим, результативним. План повинен містити набір керованих параметрів, де можливий вибір із множини значень. Під час реалізації плану часто змінюються зовнішні та внутрішні умови, тому важливо забезпечити варіацію номенклатури й обсягів виробництва в певних межах без зниження показників дохідності. Тому актуальним є завдання удосконалення системи планування на виробництві, щоб забезпечити варіативність характеристик системи у потрібному напрямі й підвищити надійність виробничої програми підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі підвищення якості системи управління розробленням виробничої програми підприємства присвячено велику кількість наукових праць. У статті І. Волинець і О. Скорук [1] удосконалено поняття стратегії управління виробничою діяльністю підприємства, що має враховувати можливість модифікації відповідно до зміни зовнішнього та внутрішнього середовища. У роботі І. Довба і С. Сойма [2] розглянуто сутність процесного підходу, визначено особливості оптимізації та наведено характеристики методів удосконалення бізнес-процесів. Доцільність виділення плану продажів і виробничої програми як самостійних розділів техніко-економічного плану підприємства обґрунтовано у праці Ю. Єгупова [3]. Алгоритм упровадження системи узгодженого планування виробничої діяльності підприємств-контрагентів запропоновано О. Хаджиноюю [4]. У науковій праці Ф. Горбонос [5] розроблено практичні рекомендації з удосконалення інструментарію діагностики виробничої програми підприємства. У статті О. Темченко [6] побудовано економіко-математичну модель оптимізації виробничої програми, що враховує специфіку її функціонування з урахуванням рівня ризику. У праці Н. Шматко [7] розраховано індекси гнучкості бізнес-процесів і машинобудівного підприємства у цілому, визначено значущості окремих груп факторів мінливості зовнішнього середовища. У науковій роботі П. Клівець і Д. Нечепуренко [8] виконано аналіз ступеню гнучкості та адаптивності як галузі, так і окремого металургійного підприємства, а також доведено актуальність питання стратегічної оцінки гнучкості підприємства у кризовий період. Дослідженню загальних аспектів розроблення оптимізаційної економіко-математичної моделі виробничих ресурсів сільськогосподарських підприємств присвячено статтю Н. Горобець і І. Чорної [9]. Але, незважаючи на значну кількість наукових публікацій із вибраної теми, удосконалення системи управління надійністю плану виробництва на основі економіко-математичного моделювання та комп'ютерних технологій є актуальним завданням.

Мета статті полягає в удосконаленні системи управління надійністю виробничої програми підприємства.

Виклад основного матеріалу. Виробнича програма є центральною ланкою системи фінансово-господарських планів розвитку підприємства, відображає специфіку процесу виробництва, а також формує основні показники його діяльності, які визначають його місце на ринку. У поточному плануванні виробнича програма складається, як правило, на один рік, а потім розподіляється по кварталах і місяцях. За умов нестабільності й динамічності зовнішнього середовища зараз часто здійснюється планування виробничої програми на місяць.

Використання економіко-математичних методів і комп'ютерних та інформаційних технологій надає можливість розробити модель, що відображає залежність кількісних параметрів (показників) від впливу основних чинників, підготувати кілька варіантів плану і вибрати оптимальний за критерієм дохідності.

Оптимізація виробничої програми виконується з метою планування оптимальної структури номенклатурних позицій для створення більш економічно вигідного формування виробничої програми. У ній розраховується, скільки та яких виробів потрібно виготовити в плановому періоді за раціонального й повного використання виробничих потужностей, трудових і матеріальних ресурсів, а також визначаються максимально можливі обсяги продукції за наявних ресурсів.

Дослідження систем управління економічними виробничими структурами виконано О. Поляковою і О. Міловим [10], запропонований підхід використано для оцінювання надійності виробничої програми підприємства. Аналіз основних функціональних характеристик плану (еластичність і маневреність) проведено для одного з виробничих підрозділів машинобудівного підприємства м. Полтави. Планом на місяць передбачено виробництво певних обсягів восьми видів продукції за заданими цінами з восьми видів ресурсів на 2 577 294 грн (базовий план, табл. 1). Спочатку базовий план потрібно дослідити на еластичність за одним із ресурсів, окрім P1 і P8, які використовуються для всіх видів продукції. Існування властивості еластичності залежить від інерційності базового плану. Один зі способів оцінювання еластичності плану базується на розрахунку ступеню впливу забезпеченості одним або кількома ресурсами на обсяги випуску продукції.

Відсутність деяких ресурсів найбільш негативно впливає на кінцевий результат (дохід) виконання плану, тому потрібно визначити межі можливих недопоставок, щоб забезпечити задану надійність виробничої програми. Співвідношення між зменшенням забезпеченості ресурсами і зниженням випуску продукції:

$$F\left(\frac{\Delta S_i}{S_i}, \frac{\Delta P_k}{P_k}\right) = 0, \quad (1)$$

де $\frac{\Delta S_i}{S_i}$ – відносна недопоставка i -го ресурсу;

$\frac{\Delta P_k}{P_k}$ – відносний недовипуск k -продукції.

У кожній точці (1) еластичність плану можна розрахувати за формулою:

$$e_{ik} = \left(\frac{\Delta S_i}{S_i}\right) / \left(\frac{\Delta P_k}{P_k}\right). \quad (2)$$

Таблиця 1

Базовий план на місяць підрозділу підприємства

№	Вид продукції	План виробництва, шт.	Вид ресурсів і норма витрат на 1шт., кг								Ціна реалізації одиниці, грн
			P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8	
1	П1	250	0,016	1,160	0,0	0,002	0,0	0,0	0,0	0,010	1405,08
2	П2	100	0,0	0,300	0,038	0,001	0,0	0,002	0,018	0,009	692,15
3	П3	900	0,579	0,0	0,150	0,0	0,295	0,002	0,0	0,009	1169,40
4	П4	1000	0,0	0,153	0,0	0,003	0,0	0,0	0,0	0,006	294,24
5	П5	500	0,307	0,085	0,059	0,0	0,161	0,002	0,0	0,009	632,64
6	П6	500	0,430	0,0	0,0	0,001	0,0	0,0	0,011	0,003	657,12
7	П7	50	0,169	0,047	0,0	0,0	0,006	0,0	0,011	0,004	888,26
8	П8	600	0,069	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,002	201,36
Витрати за планом, кг			943,45	517,85	168,20	4,06	346,30	2,97	7,85	25,89	Дохід 2577294,0

Джерело: розроблено авторами

Засобами Microsoft Excel моделюється відсутність і-го ресурсу та визначається оптимальний план за критерієм максимізації доходу (табл. 2).

Аналіз отриманих результатів підтвердив існування можливості маневрування обсягами виробництва окремих видів продукції за умови відсутності ресурсів P3 – P7 зі збереженням базового показника доходності. Далі для чотирьох ресурсів (P4, P5, P6, P7) виконано імітаційне моделювання умов недопоставки певної кількості ресурсу. Основні результати представлено в табл. 3–6.

Після ретельного аналізу даних можна зазначити, що для ресурсів P4 на 3-й, P5 – 8-й, P6 – 7-й та P7 – 10-й (останній) ітерації дохід досягає максимального

значення (3 132 927 грн) й надалі не змінюється. Тобто такий план можна виконати за умов одночасної певної недопоставки трьох ресурсів (P4, P5, P6). Така маневреність надає можливість поліпшити управління еластичністю планів. Виробнича програма за цих умов така: П1 – 417, П3 – 900, П7 – 713, П8 – 4 277 штук. План за продукцією П3 відповідає базовому, П1 дещо перевищує, а кількість випуску продукції П7 і П8 суттєво збільшується. Потім за формулою (2) розраховано за певних обсягів недопоставок коефіцієнти еластичності плану, які наведено на рис. 1–3. А у відсотковому співвідношенні графіки еластичності плану разом з апроксимуючими функціями та коефіцієнтами детермінації зображено на рис. 4 і 5.

Таблиця 2

Оптимальні плани за доходом за відсутності і-го ресурсу

Базовий	№ плана Продукція	P2=0	P3=0	P4=0	P5=0	P6=0	P7=0
100	П2	0	0	0	0	0	0
900	П3	645	0	482	0	0	1037
1000	П4	0	0	0	0	0	0
500	П5	0	0	0	0	0	0
500	П6	0	0	0	713	0	0
50	П7	0	713	713	0	713	0
600	П8	8260	8448	7651	7919	8448	4867
2577294,0	ДОХІД	2417497	2702552	2737588	2689762	2702552	2819353
100,0	% порівняно з базовим	93,8	104,9	106,2	104,4	104,9	109,4

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 3

Виробнича програма і дохід залежно від недопоставки P4

P4, кг	0,0	0,406	0,812	1,218	1,624	2,030	2,436	2,842	3,248	3,654	4,060
Дохід, тис грн	2738	2940	3102	3133	3133	3133	3133	3133	3133	3133	3133
П1	0	203	383	417	417	417	417	417	417	417	417
П2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
П3	482	712	871	900	900	900	900	900	900	900	900
П4	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0
П5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
П6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
П7	713	713	713	713	713	713	713	713	713	713	713
П8	7651	5905	4525	4277	4277	4277	4277	4277	4277	4277	4277

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 4

Виробнича програма і дохід залежно від недопоставки Р5

Р5, кг	0,0	34,63	69,26	103,9	138,5	173,2	207,8	242,4	277,0	311,7	346,3
Дохід, тис грн	2690	2829	2874	2919	2964	3008	3053	3097	3133	3133	3133
П1	446	417	417	417	417	417	417	417	417	417	417
П2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
П3	0	102	220	337	455	572	689	807	900	900	900
П4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
П5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
П6	713	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
П7	0	713	713	713	713	713	713	713	713	713	713
П8	7919	7402	6940	6482	6020	5561	5103	4641	4277	4277	4277

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 5

Виробнича програма і дохід залежно від недопоставки Р6

Р6, кг	0,0	0,297	0,594	0,891	1,188	1,485	1,782	2,079	2,376	2,673	2,970
Дохід, тис грн	2703	2839	2888	2938	2987	3036	3085	3133	3133	3133	3133
П1	262	417	417	417	417	417	417	417	417	417	417
П2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
П3	0	129	258	387	516	645	774	900	900	900	900
П4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
П5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
П6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
П7	713	713	713	713	713	713	713	713	713	713	713
П8	8448	7297	6791	6286	5781	5276	4770	4277	4277	4277	4277

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 6

Виробнича програма і дохід залежно від недопоставки Р7

Р7, кг	0,0	0,785	1,570	2,355	3,140	3,925	4,710	5,495	6,280	7,065	7,850
Дохід, тис грн	2819	2851	2882	2913	2944	2976	3008	3039	3070	3102	3133
П1	446	443	440	437	434	432	429	426	423	420	417
П2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
П3	1037	1025	1012	998	985	969	955	942	929	915	900
П4	0	3	4	4	5	0	0	1	2	2	0
П5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
П6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
П7	0	71	142	214	285	355	428	499	570	642	713
П8	4867	4795	4731	4673	4609	4571	4510	4447	4383	4325	4277

Джерело: розроблено авторами

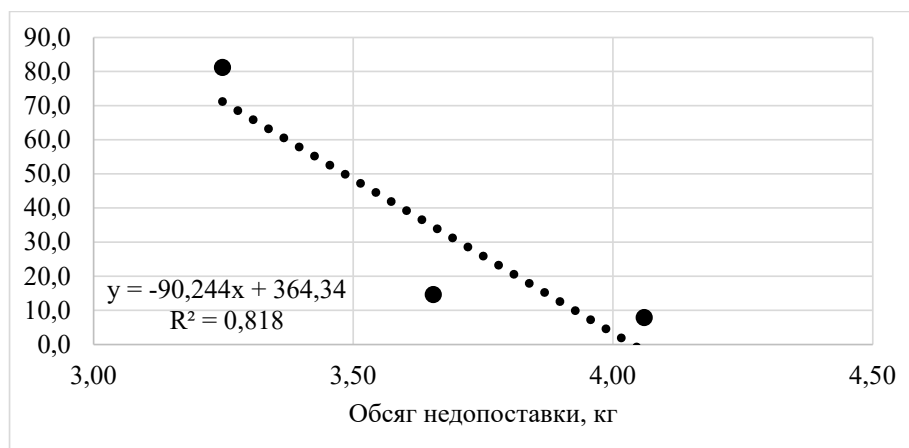

Рис. 1. Коефіцієнт еластичності плану за ресурсом Р4

Джерело: розроблено авторами

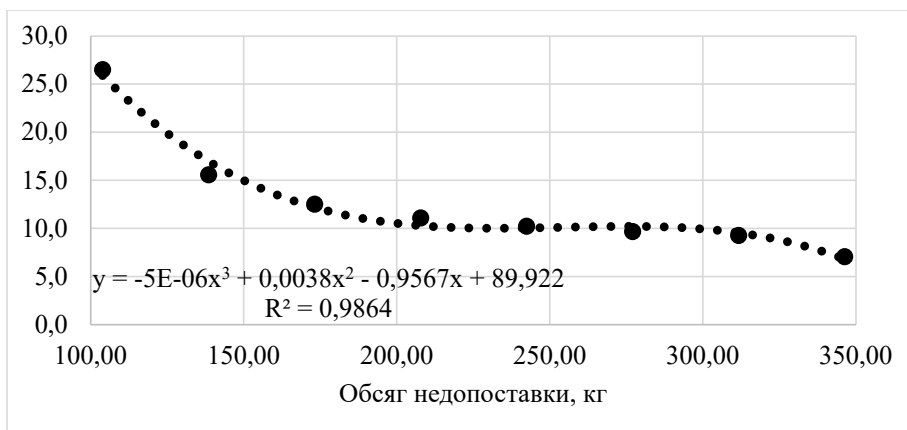

Рис. 2. Коефіцієнт еластичності плану за ресурсом P5

Джерело: розроблено авторами

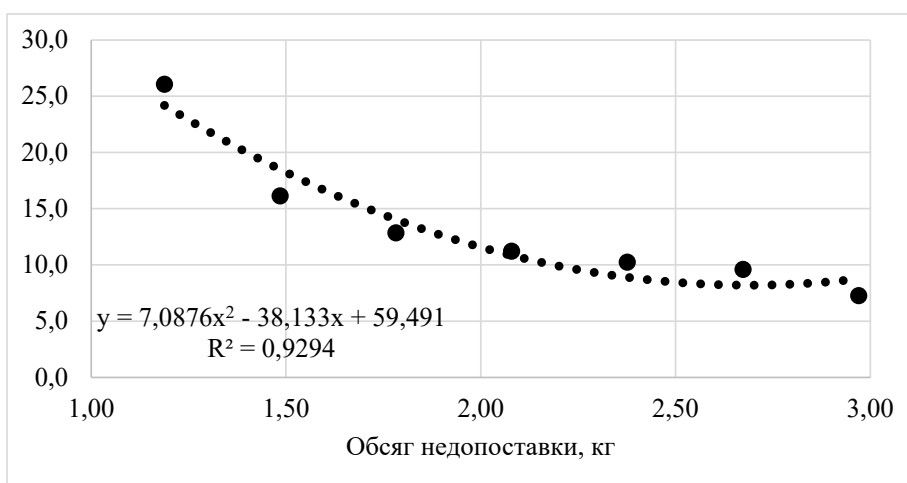

Рис. 3. Коефіцієнт еластичності плану за ресурсом P6

Джерело: розроблено авторами

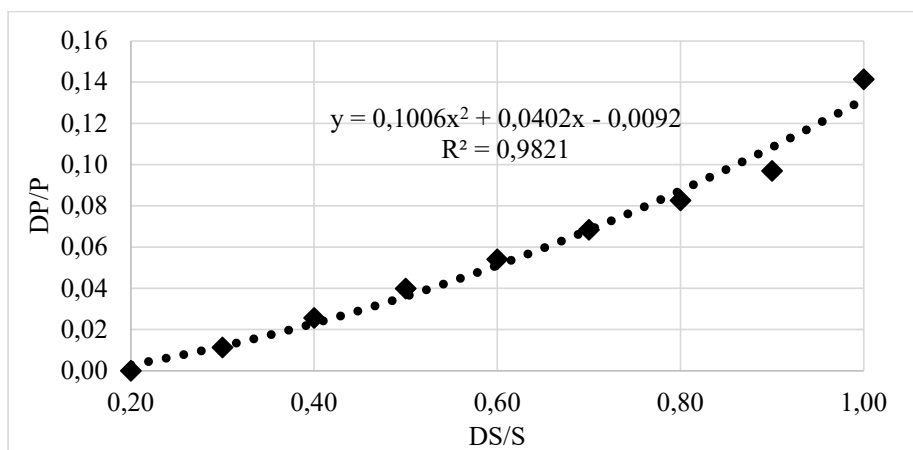

Рис. 4. Коефіцієнт еік за ресурсом P5 у відсотковому співвідношенні

Джерело: розроблено авторами

Полога форма кривих підтверджує можливість маневрування та свідчить про сприятливі характеристики якості базового плану за еластичністю. За умов невизначеності щодо розподілу ймовірностей недопоставок окремих видів ресурсів значення q_h визна-

чаються шляхом інтерполяції за відомими початковим і кінцевим значенням. Недоотриманий дохід розраховується за апроксимуючими функціями графіків, які наведено на рис. 4 і 5. Очікуване значення недоотриманого доходу обчислюється як добуток імовірності

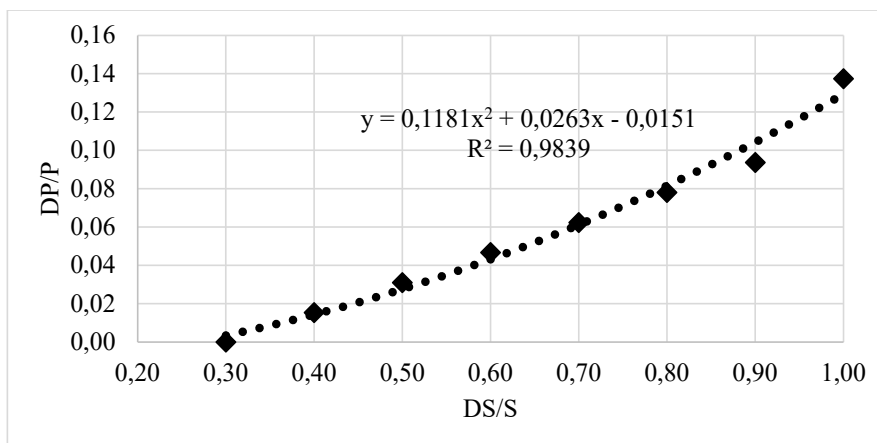

Рис. 5. Коефіцієнт еік за ресурсом Р6 у відсотковому співвідношенні

Джерело: розроблено авторами

недопоставки і-го ресурсу на недоотриманий дохід. Математичне сподівання недоотриманого доходу визначається для певного виду ресурсу за оцінкою еластичності плану:

$$\Delta \bar{P}_k = \sum_{h=0}^H q^h \Delta P_k^h, \quad (3)$$

де q^h – ймовірність недопоставки певної кількості окремого ресурсу;

ΔP_k^h – недоотриманий дохід від реалізації k-ї продукції, який відповідає недопоставці ресурсу обсягом ΔS_i^h .

Можлива ймовірність виконання запланованих показників називається надійністю виробничої програми. Для випадку існування взаємозв'язку між недопуском продукції й недопоставкою ресурсів надійність плану випуску k-ї продукції можна розрахувати за формулою:

$$H_k = 1 - \frac{\Delta \bar{S}^*}{S^* e_k^*}, \quad (4)$$

де $\Delta \bar{S}^*$ – математичне сподівання недопоставки окремого ресурсу S^* ;

e_k^* – середній у межах ΔS коефіцієнт еластичності для k-ї продукції.

Після знаходження за формулою (3) математичного сподівання недоотриманого доходу визначається надійність виробничої програми (4) як різниця одиниці та отриманого значення. Отримані дані показників для P5 і P6 подано в табл. 7 і 8.

Отже, можна зробити висновок, що надійність виробничої програми з виготовлення продукції залежить від усіх чинників, що впливають на еластичність і маневреність плану, а також від ймовірностей недопоставок ресурсу або певної кількості окремих видів ресурсів, розподіл яких невідомий. Розрахунок підтвердив достатню еластичність та високу надійність плану, адже значення ймовірності виконання базового плану близьке до одиниці.

Напруженість плану нормується, як правило, у балах залежно від ймовірності невиконання плану.

Таблиця 7

Оцінювання параметрів надійності плану від недопоставки P5

Обсяг недопоставки, кг	340	306	272	238	204	170	136	102	68	34	0
Ймовірність недопоставки	0	0,0007	0,0033	0,0059	0,0085	0,0111	0,0137	0,0163	0,0190	0,0216	0,9
Недоотриманий дохід	0,1272	0,1049	0,0844	0,0659	0,0494	0,0348	0,0221	0,0114	0,0026	0	0
Очікуваний недоотриманий дохід	0	0,0001	0,0003	0,0004	0,0004	0,0004	0,0003	0,0002	0	0	0
Надійність плану	0,9979									Ресурс	P5

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 8

Оцінювання параметрів надійності плану від недопоставки P6

Обсяг недопоставки, кг	2,90	2,61	2,32	2,03	1,74	1,45	1,16	0,87	0,58	0,29	0
Ймовірність недопоставки	0	0,0007	0,0033	0,0059	0,0085	0,0111	0,0137	0,0163	0,0190	0,0216	0,9
Недоотриманий дохід	0,1232	0,0992	0,0775	0,058	0,0408	0,0259	0,0132	0,0027	0	0	0
Очікуваний недоотриманий дохід	0	0	0,0003	0,0003	0,0003	0,0003	0,0002	0	0	0	0
Надійність плану	0,9985									Ресурс	P6

Джерело: розроблено авторами

Вона залежить від рівня надійності виробничої програми і обчислюється за формулою:

$$N_k = A(1 - H_k), \quad (5)$$

де A – коефіцієнт, за допомогою якого відбувається переведення надійності плану в бальну оцінку напруженості.

За 1000-бальною шкалою розраховуються значення 2,08 і 1,52. Такі оцінки досить низькі, отже, плани ненапружені можуть бути рекомендовані до впровадження.

Висновки. Запропонована економіко-математична модель підвищить науковий рівень обґрунтування плану й забезпечить гнучкість і маневреність виробни-

чої програми. Використання інформаційних систем та комп'ютерних технологій надасть можливість оперативної підготовки кількох варіантів і вибору оптимального за показником дохідності плану. Отримані оцінки можна застосувати для коригування обсягів виробництва заданої номенклатури продукції окремого підрозділу підприємства та планування обсягів збуту на майбутній короткотерміновий період. Таким чином, удосконалення системи управління надійністю виробничої програми створить умови для використання сучасних методів управління, підвищить конкурентоспроможність та забезпечить фінансову стабільність підприємства.

Список використаних джерел:

1. Волинець І.Г., Скорук О.В. Удосконалення формування виробничих стратегій діяльності підприємства. *Економічний простір*. 2020. № 154. С. 88–92.
2. Довба І.В., Сойма С.Ю. Особливості оптимізації управління бізнес-процесами підприємства та методи їх удосконалення. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 6. С. 130–133.
3. Єгупов Ю.А. Форми і горизонт планування виробничої програми промислового підприємства. *Економіка: реалії часу*. 2015. № 2. С. 243–249.
4. Хаджинова О.В. Планування виробничої програми на забезпечення беззбиткової діяльності підприємств. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2017. Вип. 16. С. 78–90.
5. Удосконалення інструментарію діагностики виробничої програми підприємства / Ф. Горбонос та ін. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*. 2017. Vol. 3. № 12. Р. 4015–4022.
6. Темченко О., Коцюмбас Д., Вапнічна В. Удосконалення механізму формування виробничої програми промислового підприємства. *Галицький економічний вісник*. 2019. Т. 56. № 1. С. 78–91.
7. Шматко Н.М. Оцінка гнучкості підприємств і бізнес-процесів за даними машинобудівних підприємств Харківської області. *Економічний вісник Донбасу*. 2011. № 3. С. 89–93.
8. Клівець П.Г., Нечепуренко Д.О. Методологічний підхід до оцінки гнучкості підприємств. *Вісник економічної науки України*. 2014. № 2. С. 38–42.
9. Горобець Н.М., Чорна І.А. Оптимізація виробничої програми в системі менеджменту аграрних підприємств. *Агросвіт*. 2019. № 11. С. 52–58.
10. Полякова О.Ю., Милов А.В. Моделирование системных характеристик экономики. Харьков : ИНЖЭК, 2006. 296 с.

References:

1. Volynecz I.G., Skoruk O.V. (2020) Udoskonalennya formuvannya vyrobnychych strategij diyalnosti pidpryyemstva [Improvement of the formation of the production strategies of the enterprise]. *Ekonomichnyj prostir*, no. 154, pp. 88–92.
2. Dovba I.V., Sojma S.Yu. (2016) Osoblyvosti optymizatsiyi upravlinnya biznes-procesamy pidpryyemstva ta metody yix udoskonalennya [Features of optimization of business processes and methods of their improvement]. *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 6, pp. 130–133.
3. Yegupov Yu.A. (2015) Formy i goryzont planuvannya vyrobnychoyi programy promyslovogo pidpryyemstva [Forms and horizon planning production program of the industrial enterprise]. *Ekonomika: realiyi chasu*, no. 2, pp. 243–249.
4. Hадzhynova O.V. (2017) Planuvannya vyrobnychoyi programy na zabezpechennya bezzbytkovoyi diyalnosti pidpryyemstv [Planning a production program to ensure the break-even activity of enterprises]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoyi vlasnosti*, vol. 16, pp. 78–90.
5. Gorbonos F., Skrynkovskiy R., Procyuk T., Ogirko I. (2017) Udoskonalennya instrumentariyu diagnostyky` vyrobnychoyi programy pidpryyemstva [Improvement of the Toolkit for Diagnosing the Enterprise's Production Program]. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*, vol. 3, no. 12, pp. 4015–4022.
6. Temchenko O., Kocyumbas D., Vapnichna V. (2019) Udoskonalennya mexanizmu formuvannya vyrobnychoyi programy promyslovogo pidpryyemstva [Improving mechanism of formation of industrial enterprise production program]. *Galyckyy ekonomichnyj visnyk*, vol. 56, no. 1, pp. 78–91.
7. Shmatko N.M. (2011) Ocinka gnuchkosti pidpryyemstv i biznes-procesiv za danymy mashynobudivnyx pidpryyemstv Harkivskoyi oblasti [Assessment of the flexibility of companies and business process engineering company, according to Kharkov region]. *Ekonomichnyj visnyk Donbasu*, no. 3, pp. 89–93.
8. Klivecz P.G., Nечepurenko D.O. (2014) Metodologichnyj pidxid do ocinky gnuchkosti pidpryyemstv [Methodological approach to evaluation of flexibility of enterprises]. *Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrainy*, no. 2, pp. 38–42.
9. Gorobecz N.M., Chorna I.A. (2019) Optyimizaciya vyrobnychoyi programy v systemi menedzhmentu agrarnyx pidpryyemstv [Optimization of the manufacturing program in management system of agricultural enterprises]. *Agrosvit*, no. 11, pp. 52–58.
10. Polyakova O.Yu., Mylov A.V. (2006) *Modelyrovanye systemnyx xarakterystyk ekonomiky* [Modeling the systemic characteristics of the economy]. Kharkiv: INZhEK. (in Russian)

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 331.101.262

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-18>**Бензарь А. С.**

доцент кафедри економіки та менеджменту,
Західнодонбаський інститут ПрАТ
«ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0943-0109>

Пестова О. А.

доцент кафедри економіки та менеджменту,
Західнодонбаський інститут ПрАТ
«ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2473-1089>

Benzar Anatolii, Piestova Oksana

The West-Donbas Institute of the Private Joint Stock Company
«Higher education institution
«The Interregional Academy of Personnel Management»

ІННОВАЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

В умовах переходу до постіндустріального суспільства вирішальну роль відіграє інноваційний сектор економіки, який є одним із провідних чинників економічного зростання. У найближчій перспективі пріоритетним завданням для кожної країни і всього світового співтовариства має бути забезпечення збалансованого соціально-економічного та інноваційного розвитку на основі цілеспрямованих інституційних перетворень. Ця проблема має особливе теоретичне і практичне значення для українського суспільства, яке переживає складний період переходу до нової системи соціально-економічних та інноваційних відносин. У дослідженнях і офіційних документах мало уваги звертається на необхідність урахування особливостей регіонів, на важливість застосування спеціальних механізмів регулювання, стимулювання і координації соціально-економічного і інноваційного розвитку суб'єктів України в інтересах країни та її жителів. Усе це в сукупності підкреслює актуальність досліджень, присвячених проблемам регулювання економічного, соціального і інноваційного розвитку українських регіонів на основі формування кола пріоритетних та стратегічних цілей на засадах концепцій інноваційного регіонального розвитку.

Ключові слова: інновація, інноваційна спроможність, інноваційні процеси, інноваційна культура, смарт-спеціалізація, інтелектуальний потенціал.

INNOVATIVE CAPACITY OF UKRAINE REGIONS IN THE CONTEXT OF GLOBAL ECONOMIC PROCESSES

In the transition to a post-industrial society, the innovative sector of the economy plays a crucial role, which is one of the leading factors of economic growth. In the near future, the priority task for each country and the entire world community should be to ensure balanced socio-economic and innovative development on the basis of purposeful institutional transformations. This problem has a special theoretical and practical significance for Ukrainian society, which is going through a difficult period of transition to a new system of socio-economic and innovative relations. All this together emphasizes the relevance of research on the problems of regulating the economic, social and innovative development of Ukrainian regions based on the formation of a range of priority and strategic goals based on the concepts of innovative regional development. This article attempts to reveal the essence and content of these phenomena, assessing the results of reforming the domestic economy on the basis of institutional transformations, illustrating these processes through the analysis of the relationship of institutional change with economic and innovative development of Ukraine. The analysis of structural changes taking place in the economy opens opportunities for substantiation of approaches to the disclosure of limitations and deviations in socio-economic and innovative development. Structural changes that may yield negative results in the near future are associated with a reduction in the number of innovative enterprises, a decrease in the number of advanced technologies used in industry, which has a very negative impact on the innovative position of the state in the world. Thus, overcoming the crisis is largely determined by the innovative capacity of the state and its regions at the global level. The innovative efficiency of the economy depends to a large extent on how such interaction is organized within the framework of the formation and institutionalization of the system of knowledge creation and innovative development, as well as on what technologies are used. At the same time, innovation efficiency is due to structural reforms that can revive the economy and ensure a sustainable increase in its competitiveness in the long run, taking into account all national characteristics.

Keywords: innovation, innovation capacity, innovation processes, innovation culture, smart specialization, intellectual potential.

JEL classification: C10, F01, F63, I23, O30, R10

Постановка проблеми. Українське суспільство переживає складний період переходу до нової системи соціально-економічних та інноваційних відносин, а суттєвою перешкодою у цьому виступає недосконалість інституціонального середовища, яке призвело до розбалансованості у національному господарстві в результаті інституціональних прорахунків. Недостатня теоретико-практична розробленість цієї проблеми вимагає систематизації накопичених знань і вироблення нових наукових підходів до визначення інноваційної спроможності регіонів України в контексті глобальних економічних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток теорії інновацій в Україні націлений на пошук адекватних напрямів ефективних змін в економіці, їхніх особливостей і бажаних результатів економічного та інноваційного розвитку. В українській економічній науці важливі методологічні дослідження в інноваційному контексті здійснили В.П. Мазуренко, А.Т. Гіренко [10], П.Т. Бубенко [3], В.М. Геєць, В.П. Семиноженко [4], А.В. Гриньов [5] та ін. Ці науковці зробили спробу розкрити сутність і зміст зазначених явищ, оцінивши результати реформування вітчизняної економіки на основі інституціональних перетворень, ілюструючи ці процеси через аналіз взаємозв'язку інституціональних змін з економічним і інноваційним розвитком регіонів України.

Отже, аналізуючи структурні зміни, що відбуваються в економіці, вини спонукають шукати відповіді на багато соціально-економічних питань. Деякі структурні зміни здатні дати негативні результати в найближчому майбутньому, вони пов'язані зі скороченням чисельності інноваційних підприємств, зниженням кількості передових технологій, використовуваних у промисловості, що досить негативно впливає на інноваційні позиції держави у світі. Така ситуація є невирішеною проблемою, а питання подолання кризової ситуації багато в чому визначається інноваційною спроможністю держави та її регіонів на світовому рівні.

Мета статті полягає у виявленні стратегічних цілей та пріоритетних напрямів, які впливають на інноваційну спроможність і розвиток України та її регіонів.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи поступовий перехід національної економіки на інноваційний шлях розвитку, більшість науковців, зокрема В.П. Александрова, Ю.М. Бажал, О.О. Лапко [8] визнають, що основною рисою сучасного типу відтворення є формування національної інноваційної системи, яка забезпечує інноваційні процеси та інноваційну діяльність у цілому.

Щоб оцінити стан інноваційного розвитку нашої держави, звернемося до міжнародних глобальних рейтингів, у яких представлено Україну. Наша країна представлена у декількох міжнародних рейтингах, які надають інтегральну оцінку стану розвитку інноваційної системи, визначають її переваги та слабкі ланки. Найбільш топовими рейтингами є Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index), Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів (Global Talent Competitiveness Index), Індекс інновацій Агентства «Блумберг» (Bloomberg Innovation Index), Європейське інноваційне табло (European Innovation Scoreboard) [18–21]. Рейтингові місця України за результатами даних досліджень демонструє табл. 1.

За даними табл. 1 неможливо провести порівняльний аналіз щодо результатів стану інноваційної спроможності України, оскільки по кожному міжнародному рейтингу є розбіжності в кількості країн-учасниць, кількості показників-індикаторів, які розглядаються. Для зручності та об'єктивності візьмемо за 100% загальну кількість країн-учасниць по кожному міжнародному рейтингу та перерахуємо дані табл. 1, тобто розподілимо рейтингові місця від 1 до 100 (табл. 2).

Згідно з даними табл. 2, можна зробити висновок, що за рейтингом Глобального індексу інновацій Всесвітньої організації інтелектуальної власності Україна займала в 2020 р. 45-е місце (34-е місце за перерахунками автора). Основою такої інноваційної результативності та інноваційної спроможності для України є людський капітал і дослідження, а також знаннєві та технологічні результати [20].

За Індексом інноваційного розвитку Агентства Bloomberg Україна посіла у 2020 р. 56-е місце (93-е місце за перерахунками автора). Падіння рейтингу порівняно з 2019 р. зумовлено послабленням позиції

Таблиця 1

Індекси інноваційної спроможності України за міжнародними рейтингами

Міжнародний рейтинг	Кількість країн-учасниць	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Глобальний індекс інновацій	131	50	43	47	45
Індекс інновацій Агентства Bloomberg	60	42	46	53	56
Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів	132	69	61	63	66
Європейське інноваційне табло	37	35	33	36	36

Джерело: складено авторами на підставі [18–21]

Таблиця 2

Індекси інноваційної спроможності України за міжнародними рейтингами у перерахунку

Міжнародний рейтинг	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Глобальний індекс інновацій	38	32	35	34
Індекс інновацій Агентства Bloomberg	70	76	88	93
Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів	52	46	47	50
Європейське інноваційне табло	94	89	97	97

Джерело: складено та розраховано авторами на підставі [18–21]

України за чотирма із семи складників даного індексу. Це – інтенсивність досліджень і розробок, концентрація дослідників, ефективність вищої освіти та патентна активність [21].

Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів – щорічний звіт, який ранжує 132 країни за оцінкою їхньої здатності розвивати і залучати таланти за шістьма складниками (70 показників). Україна посідає 66-е місце (50-е місце за перерахунками автора) – відбулося погіршення позицій порівняно з 2018 та 2019 рр. При цьому погіршилися значення таких показників, як індекс утримання талантів та виробничі навички співробітників [18].

Європейське інноваційне табло надає оцінку інноваційним системам 27 держав – членів ЄС та 10 сусідніх країн, включаючи Україну. Звіт 2020 р. відносить Україну до кола країн – «повільних інноваторів» (аутсайдерів) – країн, які демонструють рівень ефективності нижче 50% від середнього по ЄС [19].

Можна констатувати, що вище перелічені міжнародні дослідження свідчать про технологічне відставання України від інших більш розвинених країн світу, і, як наслідок, відбувається зниження конкурентоспроможності економіки, гальмування розвитку високотехнологічних галузей промисловості, зниження якості робочої сили. Причина цього у непослідовності проведення науково-технологічної та інноваційної політики, її низькій ефективності як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні.

Нині в Україні відбувається процес становлення нової державної регіональної політики, основною метою якої є поліпшення якості життя населення через забезпечення цілісного та збалансованого розвитку з урахуванням природних, економічних, культурних, соціальних особливостей та через створення умов для довгострокового економічного зростання її регіонів. Цей процес неможливий без урахування творчого мислення та економічних можливостей, який проявляється через інноваційну культуру суспільства, оскільки вона виражається через готовність та націленість на принципово новий вид діяльності людей в усіх галузях життя та забезпечується освітнім, загальнокультурним та соціальним рівнем розвитку і реалізується через найкращі людські якості (творчі, духовні, інноваційні). Важливим є той факт, що інноваційна культура впливає на формування та продукування в українському

суспільстві інноваційного мислення. Підвищення інноваційної культури суспільства у цілому передбачає подолання різних перешкод, які виникають на шляху продуктивного інноваційного мислення. А інноваційне мислення, своєю чергою, – це рівень добробуту нації та інноваційної економіки.

Саме регіони є тим простором, де формуються та підтримуються інноваційне мислення, соціально-економічний і культурний розвиток національної економіки, а однією з важливих передумов цього розвитку є ефективне наукове забезпечення. Регіональні наукові центри формують у регіонах сприятливий клімат для інноваційної діяльності та націлюють на розвиток інноваційної культури.

Сьогодні в Україні діють п'ять регіональних наукових центрів НАН і МОН України, вони розташовані в областях України з найбільш розвиненим науковим потенціалом і становлять основу регіональної структури НАН України (табл. 3).

Розробки, на яких зосереджена діяльність наукових центрів, засвідчують, що вони сприяють створенню умов для розвитку інноваційної діяльності. У «Типовому статуті регіонального наукового центру НАН України і МОН України» передбачено основні завдання діяльності центрів, а саме: «наукове забезпечення вирішення актуальних комплексних регіональних проблем, у першу чергу в галузі економіки, екології, ресурсозбереження, інформатизації, культурного та духовного розвитку; активна участь у забезпеченні інноваційного розвитку господарського комплексу регіону, організація широкого використання в регіоні високоефективних наукових розробок учених України» [17].

Реалізуючи ці завдання, регіональні наукові центри виступають головними організаціями під час розроблення довгострокових прогнозів науково-технічного та інноваційного розвитку регіонів, концепцій та стратегій розбудови інноваційного середовища в регіоні на основі визначених пріоритетів, які затверджуються органами регіональної влади.

Тобто регіональна інноваційна політика є складовою частиною внутрішньої політики України, яка орієнтована на поєднання загальнодержавних і регіональних інтересів. На шляху розбудови цих інтересів стоїть безліч перешкод, подолання яких є нагальною вимогою часу. В останні двадцять років у нашій державі, як і в усьому світі, відбувалися певні зміни, наприклад

Таблиця 3

Наукові регіональні центри України та їхні розробки

Науковий центр	Області, які входять до центру	Розробки
Донецький	Донецька, Луганська	Розроблено Регіональну хартію інноваційної культури
Західний	Львівська, Івано-Франківська, Волинська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька	Виконуються дослідження щодо шляхів здійснення трансформації науково-технічного комплексу регіону в умовах активізації міжрегіонального та транскордонного співробітництва
Південний	Одеська, Миколаївська, Херсонська	Вивчається динаміка інноваційного складника наукових досліджень регіону
Північно-східний	Харківська, Сумська, Полтавська	Вивчаються організаційно-економічні основи формування та реалізації регіональної інноваційної політики (на прикладі Харківської області) та розробляються методичні основи оцінки інтелектуальної власності
Придніпровський	Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська	Досліджуються шляхи розвитку інноваційної діяльності регіону

Джерело: складено авторами на підставі [17]

фінансова криза в Україні у 2008–2009 рр.: курс долара подорожчав у півтори рази, у банках почалася криза неплатежів. У 2009 р. ВВП України і добробут людей знизилися більше ніж на 15%, промисловість – на 25%. У 2014–2015 рр. Україна втрачає Крим через російську агресію на Донбасі. Нинішня, четверта, велика криза – пандемія, на жаль, поки не наближається до завершення. Але є певні плюси кризи 2020 р.: цифровізація бізнесу, перехід на он-лайн, розвиток особистого бренду, тобто весь світ почав змінюватися завдяки створенню і впровадженню різного роду інновацій.

Велику кількість багаторічних досліджень у сфері питань виходу на ринок, технологічних інновацій, розвитку нових товарів та реклами, бізнес-адміністрування проводять впливові бізнес-професори Джерард Телліс, Раждеш Чанді, Пітер Голдер, Джайділ Прабу. Ці вчені базують свої твердження в наукових статтях, книгах на результатах аналізу вивчення історії таких ринкових лідерів, як Microsoft, Intel, Hewlett-Packard, Federal Express, Procter & Gamble і Charles Schwab. Автори зіставляють поведінку тривалих лідерів із поведінкою тих, хто мав такі ж, якщо не більші, шанси на успіх, але не добилися його. У книзі «Воля і бачення» [16] науковці називають п'ять ключових принципів, які є реальними рушіями тривалого ринкового лідерства, і одним із цих принципів є невтомні інновації.

Автори десятків книг із бізнес-економіки та бізнес-адміністрування Ерик Колтоф, Т'ю Блуммарт та Стефан ван ден Брук пропонують перегляд підходів до цілої низки звичних бізнес-процесів: у 2019 р. виходить їхня книга «Четверта промислова революція і бізнес». Автори підкреслюють, що «багато колишніх вельми популярних методів менеджменту зараз потрібно використовувати з обережністю, оскільки вони можуть призвести до небажаних результатів». Вони наголошують, що «необхідно відмовитися від деяких звичних для менеджменту побоювань, наприклад утратити частину існуючих клієнтів через уведення інновацій» [9].

Науковці Джей Рао та Джозеф Вейнтрауб вважають, що «найбільш важливим фактором активізації процесів створення і впровадження радикальних інновацій є інноваційна корпоративна культура» [11], яка базується на багатьох елементах, котрі повністю взаємопов'язані між собою та характеризують інноваційну діяльність усіх галузей національного господарства країни.

Аналіз показників інноваційної діяльності в регіонах України за 2017–2019 рр. демонструють табл. 4 та 5.

Побудова інтегральної регіональної оцінки рівня інноваційного розвитку під впливом певних чинників спирається на спеціально сформовану систему показників регіональної статистики, яка віддзеркалює основні складники в кожному конкретному регіоні, забезпечує

Таблиця 4

Показники інноваційної діяльності в регіонах України за 2017–2019 рр.

Показники	Кількість організацій, які здійснювали НДР, одиниць			Кількість працівників, задіяних у виконанні НДР, осіб			Кількість інноваційно-активних промислових підприємств з напрямками інноваційної діяльності, одиниць		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Вінницька	22	21	18	627	625	481	24	25	28
Волинська	9	9	6	314	317	202	17	14	11
Дніпропетровська	54	56	57	8954	8658	7934	51	71	64
Донецька	18	17	21	238	226	408	22	23	27
Житомирська	9	9	6	410	367	305	23	19	24
Закарпатська	8	8	10	562	526	548	12	12	9
Запорізька	31	26	27	4216	3913	3892	42	36	47
Івано-Франківська	17	14	14	580	600	483	28	28	22
Київська	30	30	28	1805	1798	1724	37	54	41
Кіровоградська	15	15	10	503	467	161	24	26	20
Луганська	15	12	13	350	301	214	7	5	11
Львівська	75	72	69	4680	4869	4155	48	44	44
Миколаївська	26	24	22	2268	2116	1483	25	14	22
Одеська	48	46	51	3003	2548	2274	36	25	33
Полтавська	22	20	17	1181	1016	625	27	30	32
Рівненська	11	11	12	378	340	312	8	8	20
Сумська	16	14	13	2081	1638	913	24	25	23
Тернопільська	13	12	9	361	345	135	25	20	29
Харківська	149	141	139	14851	14226	12550	111	119	116
Херсонська	21	19	21	732	699	557	15	14	13
Хмельницька	8	8	9	380	348	373	8	11	10
Черкаська	20	20	16	705	676	485	32	29	30
Чернівецька	18	18	13	809	731	609	8	9	7
Чернігівська	14	14	10	699	665	518	10	15	11
Київ	294	314	339	43587	40113	37921	95	101	88

Джерело: складено авторами на підставі [7]

Таблиця 5

Показники інноваційної діяльності в регіонах України за 2017–2019 рр.

Показники	Витрати на виконання НДР, тис грн			Витрати на інновації промислових підприємств за джерелами фінансування, тис грн		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Вінницька	44803	49056,2	39618,3	100437,3	365936,9	832193,5
Волинська	18414,9	18434,7	9948,3	162077,9	85399,8	93083,9
Дніпропетровська	2261934,6	2029774,4	2310005,4	1127250,7	688062,3	2217046,9
Донецька	13244,9	16235,9	32503,1	725326,4	725035,8	1399705,1
Житомирська	28098,6	30654,6	26372,1	10443	123865	191539,4
Закарпатська	55241,8	75107,8	77694,5	26249,6	20206,2	44617,9
Запорізька	914062,4	1387903,5	1538450	1393360,2	4213621,7	681707,2
Івано-Франківська	28051,2	47914,5	42107,7	134192,2	146153	230675,8
Київська	299219,3	410794,7	417736	289694,2	663665,1	354451,8
Кіровоградська	75619,7	100762,4	24873,6	504172,2	163783,4	138270,7
Луганська	29332,4	36880,6	39288,4	20219,9	16192,4	26739,1
Львівська	365997,1	426789,7	465522,2	310047,7	416914,5	342258,1
Миколаївська	349345,2	330694,5	236640	324909,6	251812,4	931593,5
Одеська	270263	299189,8	342214,1	150149,8	225145,3	197607,4
Полтавська	65967,7	80723,4	44639,3	68226,6	105563	749059,9
Рівненська	13723,8	19323,8	17619	7315,4	5795,2	29023,5
Сумська	160696,5	182433,3	93616,4	598478,2	559934,1	876689,7
Тернопільська	19200,1	30195,3	29094,1	109734,7	137125,6	268009,7
Харківська	2399423,8	3144459,8	2864159	890885,5	1270123,9	672151,6
Херсонська	73601,9	81190,7	72220,1	56149,7	50245,4	83859
Хмельницька	17510	21286,9	19233,7	24552,5	14638,8	15639,2
Черкаська	97350,6	98571,8	52040,2	124705,4	115291,8	84467,7
Чернівецька	68333,9	87928,1	105729,7	26091,6	54811,6	15403,3
Чернігівська	44296,3	49238,5	46342,6	71704,2	108108,2	60981,4
Київ	5665559,7	7718179,6	8306961,9	1861162,7	1652641,1	3684129,9

Джерело: складено авторами на підставі [7]

можливості міжрегіональних співставлень як за узагальнюючими, так і за деталізованими характеристиками.

Характеристика кожного з аспектів інноваційного розвитку регіонів України забезпечується використанням узагальнюючих та складних індикаторів. Для розрахунку будемо використовувати формулу середньої зваженої арифметичної:

$$\bar{x} = \frac{\sum xf}{\sum f}, \quad (1)$$

де \bar{x} – середнє зважене арифметичне значення;

x – значення усередненого показника;

f – частота (вага).

Проведемо розрахунки за формулою 1, знайдемо середню зважену по кожному з 25 регіонів України на дослідження і розробки за джерелами формування, за рівнем розвитку бізнесу, за впливом державних та приватних інституцій, за впливом вищої освіти й професійної підготовки, за рівнем інновацій та оснащенням новітніми технологіями, використовуючи статистичні дані табл. 4 та 5.

Дані таблиць указують на те, що рівень впливу певних показників на інноваційний розвиток у регіонах України неоднаковий. Для більшої наочності під час аналізу отриманих результатів розташуємо регіони в такій послідовності, якій відповідає зменшення узагальненого інтегрального показника і присвоєння залежності від рейтингового місця, що він займає у цій послідовності.

Після розрахунків впливу показників інноваційної діяльності на соціально-економічний розвиток та інноваційні процеси значення узагальненого інтегрального показника для регіонів у групах можуть варіюватися в таких межах:

- із високим рівнем (0,954–0,645);
- із середнім рівнем (0,645–0,337);
- із низьким рівнем (0,337–0,029).

Для подальшого кластерного аналізу побудуємо табл. 6.

Кластер I має найвище середнє значення впливу показників інноваційної діяльності на соціально-економічний розвиток та інноваційні процеси. Інші значення є середніми порівняно зі значеннями інших кластерів. Відповідно, цей кластер сформували регіони, які розробляють та впроваджують стратегічні заходи інноваційного розвитку, підтримують та стимулюють інноваційні процеси, тим самим сприяють збільшенню активності інноваційних підприємств, нарощенню інтелектуального капіталу та підвищують інноваційну культуру. Ці регіони мають стабільний темп розвитку і високий рівень інноваційної діяльності. У зв'язку з високим коефіцієнтом стабільності також можна припустити, що інноваційний розвиток регіонів України, які увійшли у кластер I, є високим та має середній рівень ризику.

Кластер II об'єднує регіони України, які мають середній рівень ефективності інноваційного розвитку. Однак рівень інноваційної активності та її результати

Таблиця 6

Вихідні дані для кластерного аналізу впливу показників інноваційної діяльності на соціально-економічний розвиток та інноваційні процеси в регіонах України

Регіони I кластера (із високим рівнем впливу)		Регіони II кластера (із середнім рівнем впливу)		Регіони III кластера (із низьким рівнем впливу)	
регіони	значення показника	регіони	значення показника	регіони	значення показника
м.Київ	0,95362	Одеська	0,54975	Донецька	0,33700
Харківська	0,76306	Миколаївська	0,46372	Івано-Франківська	0,32996
Дніпропетровська	0,74530	Полтавська	0,36853	Херсонська	0,24798
Львівська	0,67689	Сумська	0,34648	Кіровоградська	0,21773
Запорізька	0,64014	Вінницька	0,33912	Чернівецька	0,14604
Київська	0,64524	Черкаська	0,33727	Чернігівська	0,13972
				Тернопільська	0,09651
				Закарпатська	0,06323
				Житомирська	0,05567
				Волинська	0,04222
				Луганська	0,03075
				Хмельницька	0,03011
				Рівненська	0,02916

Джерело: складено та розраховано авторами на підставі [7]

свідчать про недостатню ефективність роботи наявних у даних регіонах об'єктів інноваційної інфраструктури, середній рівень взаємодії та співробітництва між суб'єктами інноваційної діяльності, у тому числі з регіональною та місцевими органами влади. Регіони цього кластера мають проблеми з ліцензуванням та сертифікацією нової продукції, практично відсутні інноваційні структури, які забезпечують надання інноваторам низки спеціалізованих послуг з розроблення, просування, впровадження інновацій тощо. Даний факт можна трактувати як проблему функціонування, розвитку й удосконалення національної системи стандартизації та сертифікації. Ці проблеми необхідно розглядати лише у тісному зв'язку з політичними, економічними і соціальними перетвореннями, які відбуваються в Україні. Під час розроблення стратегічних заходів щодо інноваційного розвитку регіонів необхідно враховувати заходи щодо популяризації інноваційних цінностей у межах формування інноваційної культури регіонів.

Кластер III об'єднав регіони, які характеризують інноваційний розвиток усіх аналізованих регіонів України з нижчими за середні значення. Інноваційна діяльність є неефективною з погляду даних зацікавлених груп, більшість регіонів, які входять у кластер, майже за всіма характеристиками, на яких ґрунтуються певні правила, норми, цінності, способи та мотиви щодо впровадження нововведень, не відповідають необхідному рівню розвитку. Інноваційна культура в даних регіонах не до кінця сформована, тому не забезпечується повноцінне розуміння та участь населення в інноваційних процесах, що, своєю чергою, впливає на становлення загальної інноваційної культури.

Узагальнюючи такий розподіл, відзначимо, що регіони, які лідирують, та «середні» готові до впровадження інновацій за рахунок наявності організацій і висококваліфікованих фахівців, що виконують науково-технічні дослідження і розробки. Недоліком цих кластерів є те, що за статистикою в даних регіонах інноваційну діяльність здійснюють 19% промисло-

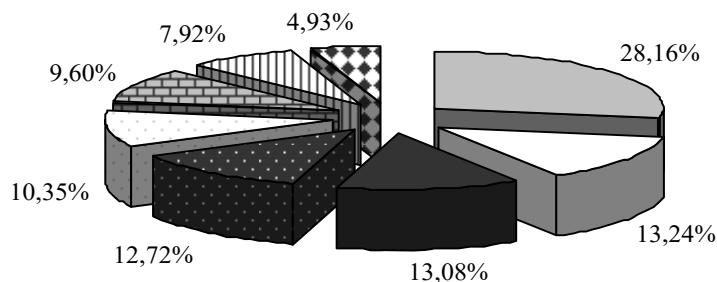
вих підприємств України, які відносяться до хімічної та нафтохімічної промисловості, чорної та кольорової металургії, машинобудування та металообробки [12].

За даними Всесвітнього економічного форуму і Центру соціальних та економічних досліджень, до чинників, які гальмують інноваційну діяльність у регіонах, які відносяться до I і II кластерів, належать такі (рис. 1) [6].

Згідно зі статистичними даними, можна зробити висновок, що кожна сьома наукова розробка – створення нових видів техніки й технологій, найбільше розробок створювалося в таких областях, як Харківська – 16%, Дніпропетровська – 13%, м. Київ – 48% [7]. Інвестиційна підтримка даних регіонів забезпечується здебільшого за рахунок іноземних інвестицій та своїх ресурсів. На тлі деякої активності регіонів-лідерів відстаючі регіони більш чутливі до фінансування з боку держустанов та іноземного капіталу.

Пріоритетними зонами для іноземних інвестицій в Україні є західні регіони, які увійшли до III кластера (Івано-Франківська, Закарпатська, Тернопільська, Волинська області), де ефективним може бути створення виробництва з використанням місцевих природних ресурсів: сірки, калійної та кухонної солі, вугілля, нафти та газу, а також розвиток мережі оздоровчих курортно-туристичних комплексів. Проведений аналіз укажує на те, що на інноваційний розвиток регіонів впливає його інвестиційна привабливість.

Як було визначено, взаємовплив соціально-економічного розвитку регіонів та інноваційного процесу є пріоритетним напрямом регіональної політики і сприяє формуванню ефективних інститутів. Необхідність розроблення та впровадження стратегічних заходів інноваційного розвитку регіонів зазначено у Постанові Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. № 932 «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів» [1]. Дана Постанова визна-

□ відсутність фінансування	□ витрати, пов'язані на нововведення
■ коштів у замовника	■ високі кредитні ставки
□ законодавчої бази	■ проблеми з сировиною
□ економічний ризик	■ невеликий попит на нову продукцію

Рис. 1. Чинники, які гальмують інноваційну діяльність у регіонах I і II кластерів, за даними Всесвітнього економічного форуму

Джерело: побудовано авторами на підставі [7]

чає, що за рахунок кола пріоритетних напрямів та стратегічних цілей регіональної стратегії на засадах смарт-спеціалізації відбудуться якісні структурні зрушення в інноваційному розвитку та підвищиться рівень конкурентоспроможності регіону на національному та світовому просторі.

Смарт-спеціалізація – це концепція інноваційного регіонального розвитку, вона апробована у Євросоюзі, сприяє економічному зростанню в регіонах через краще розкриття його потенціалу. Особливістю цієї концепції є партнерські відносини між представниками бізнесу, влади, науки та громадськості. Ці відносини сприяють збільшенню активності підприємств, які впроваджують інновації, поліпшують якість трудових ресурсів, нарощують рівень інтелектуального капіталу регіонів та підвищують інноваційну культуру.

Інноваційна культура регіонів формує інноваційну культуру відповідних зацікавлених сторін, які беруть участь в інноваційних процесах. На розвиток інноваційного процесу впливають: рівень освіти, взаємодія науки і виробництва, державні і приватні установи та організації, які забезпечують розвиток і підтримку всіх стадій інноваційного циклу.

Фундаментом регіональної інноваційної системи є інститут освіти. Він увесь час реагує на нові суспільні виклики, урахує різні аспекти розвитку суспільства. В основі планування та успішної реалізації життєвих планів сучасної молоді, її здатності до самоосвіти та постійного оновлення знань лежить організація системи освіти як реалізації сутнісного боку інституту. Ця система повинна враховувати процеси, які несуть у собі інноваційні зміни. Сучасна освіта під впливом науково-технічного прогресу та інформаційного буму вже тривалий час перебуває у стані неперервного реформування. Ця трансформація у сфері освіти, пов'язана з дуже важливим та актуальним завданням – підготовкою наукових кадрів.

Згідно з даними Державної служби статистики, в Україні станом на початок 2020/21 навчального року нараховувалося 515 закладів вищої освіти (619 – ста-

ном на початок 2019/20 навчального року). Кількість студентів на 10 тис населення становить 275 осіб (343 особи – станом на 1 січня 2020 р.) [7].

В останні роки скоротилася кількість ЗВО, відбувалася модернізація методів викладання та навчання в університетах відповідно до європейських стандартів із метою надання можливості молоді в Україні отримувати ті навички, які відповідають потребам ринку праці. Для підвищення ефективності, якості та прозорості вищої освіти в Україні Рада виконавчих директорів Світового банку затвердила у травні 2021 р. проєкт «Удосконалення вищої освіти в Україні заради результатів» [14].

Проєкт акцентує увагу на тому, що освіта для людини стає навчанням упродовж усього життя, формує у неї культурні цінності, розвиває високий рівень інноваційної культури; а розвиток інтелектуального потенціалу нації і формування європейських стандартів якості освіти є основними завданнями цього проєкту.

Упровадження концепції смарт-спеціалізації спрямоване на співпрацю між регіональними та національними органами влади, які є відповідальними за прийняття рішень щодо розроблення та впровадження інноваційної політики. Як зазначили експерти, які входять до складу організаційного комітету Платформи промислових та хай тек-секторів Industry4Ukraine, «українські реалії показують незрілість механізмів управління та відсутність системної координації між ключовими стейкхолдерами» [15]. Експерти вважають, що одними з основних причин такого стану є слабка взаємодія науки і виробництва на ранніх етапах інноваційної діяльності та низький попит на інтелектуальну власність. Необхідність розвивати взаємодію науки і виробництва є першочерговим завданням для вітчизняних виробників, а це можливо через ефективний обмін знаннями, технологіями та інноваційними розробками, а також утілення ідей у реальні продукти.

За даними Державної служби статистики України, більше половини дослідників України працюють у нау-

кових установах і ЗВО міста Києва (52%). Регіони, які увійшли до I кластера, у сукупності мають 86% дослідників; II кластеру – 7,2%; III кластеру – 6,8% [7].

Можна зробити висновок, що найбільшу чисельність наукових кадрів мають регіони України з високим рівнем впливу, цей показник є одним із найважливіших показників, що характеризує не лише розвиток наукової сфери країни, а й усієї економіки у цілому.

Наукові кадри – це ключовий елемент інноваційного розвитку, тому йому необхідно приділяти окрему увагу, особливо в контексті впровадження смарт-спеціалізації. У системі організації науки наукові кадри – людський чинник, який здатний генерувати та втілювати нові ідеї у життя. Рівень кваліфікації та творчої активності наукових кадрів впливає на їхню продуктивність та визначає рівень їхньої інноваційної культури.

Слід зазначити, що тенденція зниження кадрового потенціалу науки зумовлюється скороченням кількісних показників вступу до ЗВО й здобуття відповідної кваліфікації (наукового ступеню). І така ситуація є типовою для всіх регіонів держави загалом, у результаті чого обмежуються можливості створення та впровадження інновацій у середньо- та довгостроковій перспективі.

Згідно з певними експертними оцінками та статистичними даними, «лише незначна частина вітчизняних виробників здійснюють замовлення на наукові розробки, тому фактично дослідники змушені вгадувати, що потрібно реальному сектору економіки. Як наслідок, значне число винаходів не знаходить комерційної реалізації. А компанії, своєю чергою, не поспішають вкладатися в наукові дослідження, як це відбувається в розвинутих країнах, де наука фінансується переважно приватним бізнесом» [15; 13].

Згідно зі статистичними даними, регіони I кластера займають високі позиції впровадження нових технологічних процесів у промисловості – 69,4%, але це шість регіонів, які увійшли до лідерів [7]. Показники впровадження нових технологічних процесів та освоєння виробництва нових видів продукції у промисловості регіонів II та III кластерів свідчать про загальне падіння заінтересованості виробників в освоєнні виробництва інноваційної продукції у даних регіонах.

Як зазначалося вище, на розвиток інноваційного процесу впливає інноваційна інфраструктура – державні і приватні установи та організації, які забезпечують розвиток і підтримку всіх стадій інноваційного циклу. До основних елементів розвитку інноваційної інфраструктури, які сприяють розвитку інноваційного потенціалу та інноваційної культури регіону, відносять технопарки, наукові парки, інноваційні центри, бізнес-інкубатори.

Відповідно до даних, які наводить Кабінет Міністрів України, сьогодні в Україні створено та функціонують (відповідно до Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності до 2030 р.) 50 індустріальних парків (з яких 31 наявний у Реєстрі індустріальних (промислових) парків), 26 наукових парків, 16 технопарків, 24 центри інновацій та технологічного трансферу, 22 інноваційних центри, 38 центрів комерціалізації, 24 інноваційних бізнес-інкубатори, один інвестиційно-технологічний кластер, понад 30 кластерів, одне інноваційно-виробниче об'єднання, стартап-школи, інку-

баційні програми, центри інтелектуальної власності, венчурні та інвестиційні фонди, центри науково-технічної та економічної діяльності [2; 13].

Індустріальні парки активніше розвиваються в тих регіонах, де докладаються об'єднані зусилля представників бізнесу, влади, науково-технічних установ та громадськості. Саме на такому партнерстві і базується смарт-спеціалізація, а реалізація головних механізмів регіонального зростання у рамках цієї спеціалізації залежить від активної позиції громадськості, узгодження політичних втручань та інституційної підтримки.

Як свідчить проведений аналіз складників інноваційної інфраструктури відповідно до затвердженої урядом програми [1; 2; 12], регіонами-лідерами за часткою індустріальних парків у їх загальній кількості є Рівненська – 23,8%, Харківська – 22,1% та Івано-Франківська – 20,4% області. Така ситуація характеризується суттєвими структурними, галузевими та регіональними диспропорціями. Отже, дослідження особливостей інноваційної інфраструктури потребують подальшого розгляду.

Висновки. Україна, здійснюючи поступовий перехід національної економіки на інноваційний шлях розвитку, звертає особливу увагу на міжнародне оцінювання щодо її спроможності до освоєння проривних технологій та впровадження пов'язаних із ними інновацій. Міжнародні дослідження свідчать про технологічне відставання нашої держави від інших більш розвинутих країн світу. Причина цього у непослідовності проведення науково-технологічної та інноваційної політики, її низька ефективність як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні.

Пошук шляхів розвитку та вдосконалення інноваційного потенціалу регіонів із низьким та середнім рівнями впливу на інноваційні процеси є пріоритетним напрямом регіональної політики. Цього можна досягти за допомогою розроблення стратегічних заходів та програм щодо інноваційного розвитку регіонів, які сприятимуть та заохочуватимуть отримання знань упродовж життя, творче мислення населення регіонів; налагодженню співпраці між суб'єктами інноваційного процесу в рамках упровадження концепції смарт-спеціалізації, яка передбачає перетворення інноваційних ідей на конкретний результат, який буде досягнуто у процесі формування та стимулювання інноваційної інфраструктури регіонів та їх взаємозв'язків.

Проведений аналіз стану та особливостей інноваційного розвитку регіонів України дає змогу зробити висновок, що інноваційна економіка практично вся знаходиться на низькотехнологічному рівні, а основними критеріями такого рівня є незначні і спадні обсяги фінансування науки та освіти, низький рівень інноваційної культури та нарощування інтелектуального капіталу, слабка інноваційна інфраструктура регіонів та їхні взаємозв'язки – усе це надає перешкоди на шляху досягнення певних цілей та конкретних результатів. Своєю чергою, для інноваційного розвитку регіонів в умовах становлення на інноваційний шлях розвитку подальших досліджень вимагають заходи щодо створення ефективного механізму економічної підтримки науково-технічної та інноваційної діяльності на регіональному рівні.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 № 932. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 12.08.2021).
2. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 10.09.2021).
3. Бубенко П.Т. Регіональні аспекти інноваційного розвитку : монографія. Харків : НТУ «ХПІ», 2002. 316 с.
4. Геєць В.М., Семиноженко В.П. Інноваційні перспективи України. Харків : Константа, 2006. 272 с.
5. Гриньов А.В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління. Харків : ІНЖЕК, 2013. 308 с.
6. Давос-2021: що може запропонувати Україна. Аналітичний портал «Слово і діло». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/01/26/kolonka/aleksandr-radchuk/ekonomika/davos-2021-mozhe-zaproponuvaty-ukrayina> (дата звернення: 15.09.2021).
7. Державна служба статистики України : вебсайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 04.09.2021).
8. Інноваційний розвиток економіки та напрямки його прискорення / В.П. Александрова та ін. ; за заг. ред. В.П. Александрової. Київ : ІЕПР НАН України, 2008. 77 с.
9. Колтоф Э., Блуммарт Т., Стефан ван де Брук. Четвертая промышленная революция и бизнес. Как конкурировать и развиваться в эпоху сингулярности. Москва : Альпина Паблшер, 2019. 208 с.
10. Мазуренко В.П., Гіренко А.Т. Сучасні тенденції розвитку інноваційної системи України. *Молодий вчений*. 2015. № 3(18). С. 20–24.
11. Пao Д., Вейнтрауб Дж. Насколько инновационна культура вашей компании / пер. с англ. И. Сергеевой. 2016. URL: <http://mybiz.ru/articles/management/naskolko-innovacionna-kultura-vashey-kompanii/> (дата звернення: 13.09.2021).
12. Регіональні стратегії розвитку на період до 2027 року : офіційний вебсайт / Міністерство розвитку громад та територій України. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvytku-na-period-do-2027-roku/regionalni-strategiyi-rozvytku-na-period-do-2027-roku> (дата звернення: 20.09.2021).
13. Реєстр індустріальних (промислових) парків / Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/> (дата звернення: 02.08.2021).
14. Світовий банк затвердив проєкт для України щодо покращення якості вищої освіти / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/news/svitovij-bank-zatverdiv-proyekt-dlya-ukraini-shodo-pokrashennya-yakosti-vishoiy-osviti> (дата звернення: 10.09.2021).
15. Смарт-спеціалізація в Україні: чому не так, як в Європі? *Платформа промислових та хай тек-секторів*. URL: <https://www.industry4ukraine.net> (дата звернення: 01.11.2021).
16. Теллис Дж., Голдер П. Воля и видение. Как те, кто приходит позже остальных, в итоге заправляют рынками. Санкт-Петербург : Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2005. 162 с.
17. Типовий статут регіонального наукового центру НАН України і МОН України: Додаток 4 до рішення / Постанови Колегії МОН України та Президії НАН України від 22 листопада 2006 р. № 14/1-13 / 302 / Національна академія наук України. URL: <https://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-061122-302-0.pdf> (дата звернення: 20.09.2021).
18. Bloomberg Innovation Index – 2020 : вебсайт. URL: <http://www.bloomberg.com> (дата звернення: 30.08.2021).
19. European Innovation Scoreboard – 2020 : вебсайт. URL: <http://euraxess.ec.europa.eu> (дата звернення: 29.08.2021).
20. Global Innovation Index – 2020 : вебсайт. URL: <http://www.globalinnovationindex.org> (дата звернення: 04.09.2021).
21. Global Talent Competitiveness Index – 2020 : вебсайт. URL: <http://www.insead.edu> (дата звернення: 30.08.2021).

Referenses:

1. Pro zatverdzhennia Poriadku rozroblennia rehionalnykh stratehii rozvytku i planiv zakhodiv z yikh realizatsii, a takozh provedennia monitorynhu ta otsinky rezultatyvnosti realizatsii oznachenykh rehionalnykh stratehii i planiv zakhodiv: Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 11.11.2015 r. № 932. (2015). Data onovlennia: 01.02.2019. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> (accessed 12 August 2021).
2. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy vid 10.07.2019 r. № 526-r. (2019). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/> (accessed 10 September 2021).
3. Bubenko, P. (2002). *Rehionalni aspekty innovatsiinoho rozvytku: monohrafiia* [Regional aspects of innovative development: monograph]. Kharkiv: NTU «KhPI» [in Ukrainian].
4. Heiets V., & Semynozhenko, V. (2006). *Innovatsiini perspektyvy Ukrainy [Innovative prospects of Ukraine]*. Kharkiv: Konstanta [in Ukrainian].
5. Hrynov, A. (2013). *Innovatsiinyi rozvytok promyslovykh pidpryemstv: kontseptsii, metodolohiia, stratehichne upravlinnia* [Innovative development of industrial enterprises: concept, methodology, strategic management]. Kharkiv: VD «INZhEK» [in Ukrainian].
6. Davos-2021: shcho mozhe zaproponuvaty Ukraina. (2021). *Analitychnyi portal «Slovo i dil»* [Analytical portal «Word and deed»]. Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2021/01/26/kolonka/aleksandr-radchuk/ekonomika/davos-2021-mozhe-zaproponuvaty-ukrayina> [in Ukrainian].
7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2021). *Veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy* [Website of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
8. Aleksandrova V. P., Bazhal Yu. M., Lapko O. O. (2008). (Eds.) *Innovatsiinyi rozvytok ekonomiky ta napriamky yoho pryskorennia [Innovative economic development and directions of its acceleration]*. Kyiv: IEPR NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
9. Koltof E., Blummart T., Stefan van de Bruk. (2019). *Chetvertaya promyshlennaya revolyutsiya i biznes. Kak konkurirovat' i razvivat'sya v epokhu singulyarnosti*. [The fourth industrial revolution and business. How to compete and develop in the era of the Singularity]. Izd-vo: Al'pina Pablisher [in Russian].
10. Mazurenko, V. & Hirenko, A. (2015). *Suchasni tendentsii rozvytku innovatsiinoi systemy Ukrainy*. [Current trends in the development of Ukraine's innovation system]. *Molodyi vchenyi*, III(18), pp. 20–24. [in Ukrainian].
11. Rao D., Veyntraub Dzh. *Naskol'ko innovatsionna kul'tura vashey kompanii* [How innovative is your company's culture]. (I. Sergejeva, trans.). Retrieved from: <http://mybiz.ru/articles/management/naskolko-innovacionna-kultura-vashey-kompanii/> (accessed 13 September 2021).

12. Rehionalni stratehii rozvytku na period do 2027 roku. (2021). Ofitsiinyi veb-sait Ministerstva rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy [Official website of the Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvytku/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvytku-na-period-do-2027-roku/regionalni-strategiyi-rozvytku-na-period-do-2027-roku> [in Ukrainian].
13. Reiestr industrialnykh (promyslovykh) parkiv. (2021). Ofitsiinyi veb-sait Ministerstva ekonomiky Ukrainy [Official website of the Ministry of Economy of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.me.gov.ua/> [in Ukrainian].
14. Svitovyi bank zatverdyv proiekt dlia Ukrainy shchodo pokrashchennia yakosti vyshchoi osvity (2021). Ofitsiinyi veb-sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Official website of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/news/svitovij-bank-zatverdiv-proiekt-dlya-ukraini-shchodo-pokrashchennia-yakosti-vishchoi-osvity> [in Ukrainian].
15. Smart-spetsializatsiia v Ukraini: chomu ne tak, yak v Yevropi? (2021). Platforma promyslovykh ta khaitek sektoriv [Platform of industrial and high-tech sectors]. Retrieved from: <https://www.industry4ukraine.net> (accessed 01 November 2021).
16. Tellis Dzh., Golder P. (2005). *Volya i videniye. Kak te, kto prikhodit pozzhe ostal'nykh, v itoge zapravlyayut rynkami* [Will and vision. How latecomers end up running the markets]. SpB.: Stokgol'mskaya shkola ekonomiki v Sankt-Peterburge [in Russian].
17. Typovyi statut rehionalnogo naukovo-ho tsentru NAN Ukrainy i MON Ukrainy: Dodatok 4 do rishennia/postanovy Kolehii MON Ukrainy ta Prezydii NAN Ukrainy vid 22 lystopada 2006 r. № 14/1-13 / 302 (2006). Retrieved from: <https://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-061122-302-0.pdf> (accessed 20 September 2021).
18. Bloomberg Innovation Index – 2020 (2021). Website. Retrieved from: <http://www.bloomberg.com> (accessed 30 August 2021).
19. European Innovation Scoreboard – 2020 (2021). Website. Retrieved from: <http://euraxess.ec.europa.eu> (accessed 29 August 2021).
20. Global Innovation Index – 2020 (2021). Website. Retrieved from: <http://www.globalinnovationindex.org> (accessed 04 September 2021).
21. Global Talent Competitiveness Index – 2020 (2021). Website. Retrieved from: <http://www.insead.edu> (accessed 30 August 2021).

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 338.4

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-19>**Бачинська М. В.**

кандидат економічних наук, науковий співробітник
відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів,
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього
Національної академії наук України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4589-308X>

Bachynska Mariya

State Institution «Institute of Regional Research named after M. I. Dolishnyi
of the National Academy of Sciences of Ukraine»

ПЛАТФОРМА ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ: ОСНОВНІ ЧИННИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Доведено необхідність соціального захисту для вразливих верств населення, що являє собою один зі способів вирішення їхніх проблем. Обґрунтовано, що соціальний захист характеризується різними способами: фінансовою підтримкою, наявністю програм медичного страхування або шкільного харчування, отриманням пенсій, програм професійної підготовки або соціального страхування. Систематизовано основні підходи до трактування поняття «соціально вразливі верстви населення». Акцентовано увагу на цільових групах соціально вразливих верств населення: громадяни похилого віку, дорослі з інвалідністю, діти з інвалідністю, хворі, громадяни, середньомісячний сукупний дохід їхніх сімей нижчий, аніж прожитковий мінімум для сім'ї, які перебувають у складній життєвій ситуації. Побудовано платформу функціонування соціально вразливого населення та досліджено основні заходи для поліпшення їхнього соціального стану.

Ключові слова: соціально вразливе населення, соціальний стан, соціальний захист, платформа, верстви населення.

THE PLATFORM FOR THE FUNCTIONING OF SOCIALLY VULNERABLE SECTION OF THE POPULATION: MAIN FACTORS AND FEATURES

The author proved the need for social protection for vulnerable groups, which is one of the ways to solve their problems. It is substantiated that social protection for vulnerable sections of the population may occur in different ways: financial support, availability of health insurance or school meals, pensions, professional training program, or social insurance. The main approaches to the interpretation of the concept "socially vulnerable groups" were systematized. Attention is focused on target groups of socially vulnerable sections of the population: senior citizens; adults with disabilities; children with disabilities; sick people; citizens, the average monthly total income of their families is lower than the subsistence level for families in difficult life situations. There has been built a platform for the functioning of socially vulnerable groups, in which the reasons for status changes and ways out of it are specified. Has been investigated the main measures to improve quality of social life for socially vulnerable groups: provision of old-age pensions, disability pensions, loss of breadwinner allowance, for seniority, for special services to Ukraine, social pensions; state aid payments; targeted social assistance payments; social services for the disabled; providing benefits to veterans, persons with disabilities, persons who have special merits to Ukraine; social and psychological rehabilitation. The purpose of the article is: to study the platform of socially vulnerable groups functioning, point out their features, and systematize social protection measures. Were used a number of general scientific and special research methods, in the process of writing the article. In particular, to study the main approaches to the interpretation of the "socially vulnerable groups" concept. It was used the graphic method to visualize and build a platform for the functioning of socially vulnerable groups, which indicates the reasons for status changes and ways out of a socially vulnerable group. It was used an abstract-logical method for theoretical generalizations and conclusions.

Keywords: socially vulnerable group, social status, social protection, platform, segments of the population.

JEL classification: H55, D69

Постановка проблеми. Одним зі складників соціальної політики будь-якої держави є соціальний захист уразливих верств населення. Суть соціального захисту полягає у наданні державної підтримки найбільш незахищеним верствам населення шляхом упровадження

заходів, які реалізуються відповідними органами державної та місцевої влади. Соціальний захист являє собою один зі способів вирішення проблем уразливих верств населення і пропонує шлях до стійкості та розширення економічних можливостей. Він включає у себе

набір різноманітних стратегій і програм, спрямованих на захист людей, особливо бідних і маргіналізованих, від бідності, уразливості та соціальної ізоляції. Соціальний захист характеризується різними способами: фінансовою підтримкою, наявністю програм медичного страхування або шкільного харчування, отримання пенсій, програм професійної підготовки або соціального страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання, пов'язані із захистом соціально уразливих верств населення досліджували багато вчених, серед яких – А.М. Колот, Г.С. Лопушняк, М.В. Мних, У.І. Моторнюк, В.Є. Савка, У.Я. Садова, Н.М. Хома та ін. У працях М.І. Тимофєєвої [13] розкрито сутність соціального захисту населення. Л.В. Осіпова [8] вказувала на вплив глобалізації на соціально-економічний розвиток. М.А. Мащенко, І.В. Пивавар [6] уточнювали систему державного регулювання даної проблеми. Н.Н. Британська [1] доводила необхідність соціального захисту населення як складової частини соціальної політики держави. Соціальний захист характеризується наявністю системи соціальних послуг, які змінюються під впливом часу та інновацій, що доводить А.Г. Реут [10]; наданням житлових субсидій, про що стверджує Т.Ю. Хренова [15]. Необхідність та напрями фінансування соціально уразливих верств населення у своїх працях розкривають І.Л. Матвієнко [5] та С.О. Рибак [11], який акцентує увагу на фінансовому забезпеченні з урахуванням модернізації соціального захисту населення. О.П. Радчук [9] у своїх працях зосереджується на правових аспектах найбільш уразливих верств населення. Усі ці напрями потребують командної роботи, що доводить К.О. Дуванська [2]. Проте залишаються недостатньо вивченими питання, які стосуються теоретико-практичних аспектів захисту соціально уразливих верств населення, а також чинників, які стимулюють зростання їх кількості. Це підвищує актуальність проблеми та зумовлює необхідність її вивчення з погляду особливостей функціонування соціально-уразливих верств населення в умовах пандемії.

Мета статті полягає у дослідженні платформи функціонування соціально уразливих верств населення, їхніх особливостей та систематизації заходів соціального захисту. У процесі написання статті використано низку загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, зокрема для аналізу основних підходів до трактування поняття «соціально вразливі верстви населення». Графічний метод використано для наочного відображення та побудови платформи функ-

ціонування соціально вразливого населення, у якій вказано на причини зміни статусу та шляхи виходу зі статусу «соціально вразливих». Для теоретичних узагальнень і формування висновків використано абстрактно-логічний метод.

Виклад основного матеріалу. Украї важливо, щоб після виходу з карантину соціально уразливі верстви населення (ветерани, пенсіонери, багатодітні, люди з низьким рівнем доходу) були забезпечені засобами індивідуального захисту та товарами першої необхідності.

У сучасній літературі можна знайти кілька підходів до визначення поняття «соціально уразливі верстви населення», які ми систематизували в табл. 1.

До соціально уразливих груп належать представники соціальних груп із високим чи середнім ступенем дезадаптації. Їх адаптація і, отже, їх уразливість зазвичай пов'язані з функціональними порушеннями в усіх сферах життя.

Цільовими групами соціально уразливих верств населення можуть бути:

1. Громадяни похилого віку.
2. Дорослі з інвалідністю.
3. Діти з інвалідністю.

4. Хворі (з числа осіб працездатного віку на період установлення їм групи інвалідності, але не більш як чотири місяці).

5. Громадяни, чий середньомісячний сукупний дохід їхніх сімей нижчий, аніж прожитковий мінімум для сім'ї, яка перебуває у складній життєвій ситуації у зв'язку з:

- безробіттям і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу;
- стихійним лихом, катастрофою (і мають на своєму утриманні повнолітніх дітей, дітей-інвалідів, осіб похилого віку, інвалідів).

Для людей похилого віку характерні погіршення здоров'я, уразливість до самотності і, що дуже важливо, низький рівень життя. Соціальна уразливість людей з обмеженими можливостями (інвалідністю) виникає внаслідок постійної дисфункції фізіологічної підсистеми, що призводить до збільшення порушень адаптації у повсякденному житті. Це призводить до труднощів у професійній самореалізації, низького прибутку і рідше до соціальної самотності. Соціальна уразливість неповнолітніх може бути пов'язана з відсутністю батьків, неадекватним вихованням дитини тощо.

Особистість може стати соціально уразливою виходячи із життєвих ситуацій (наприклад, через бідність, відсутність освіти) та/або дискримінації за певними

Таблиця 1

Основні підходи до трактування поняття «соціально уразливі верстви населення»

Автор	Трактування поняття
Т.В. Семигіна, І.М. Грига та ін. [12]	Представниками уразливих/пригнічених верств населення можуть бути індивіди або соціальні групи, що мають більшу, ніж інші, ймовірність зазнати негативних впливів соціальних, екологічних чинників або дістати хвороби
О.В. Нікітчина [7]	Соціально уразливі верстви населення – це індивіди або соціальні групи, що мають більшу за інших ймовірність зазнати соціальних збитків від дії економічних, екологічних, техногенних та інших чинників сучасного життя
Закон України «Про соціальні послуги» [3]	Уразливі групи населення – особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників (або соціальні групи, що мають більшу, ніж інші, ймовірність зазнати негативних впливів соціальних, політичних, екологічних чинників або ризиків дістати хвороби чи ушкодження)

Джерело: систематизовано автором

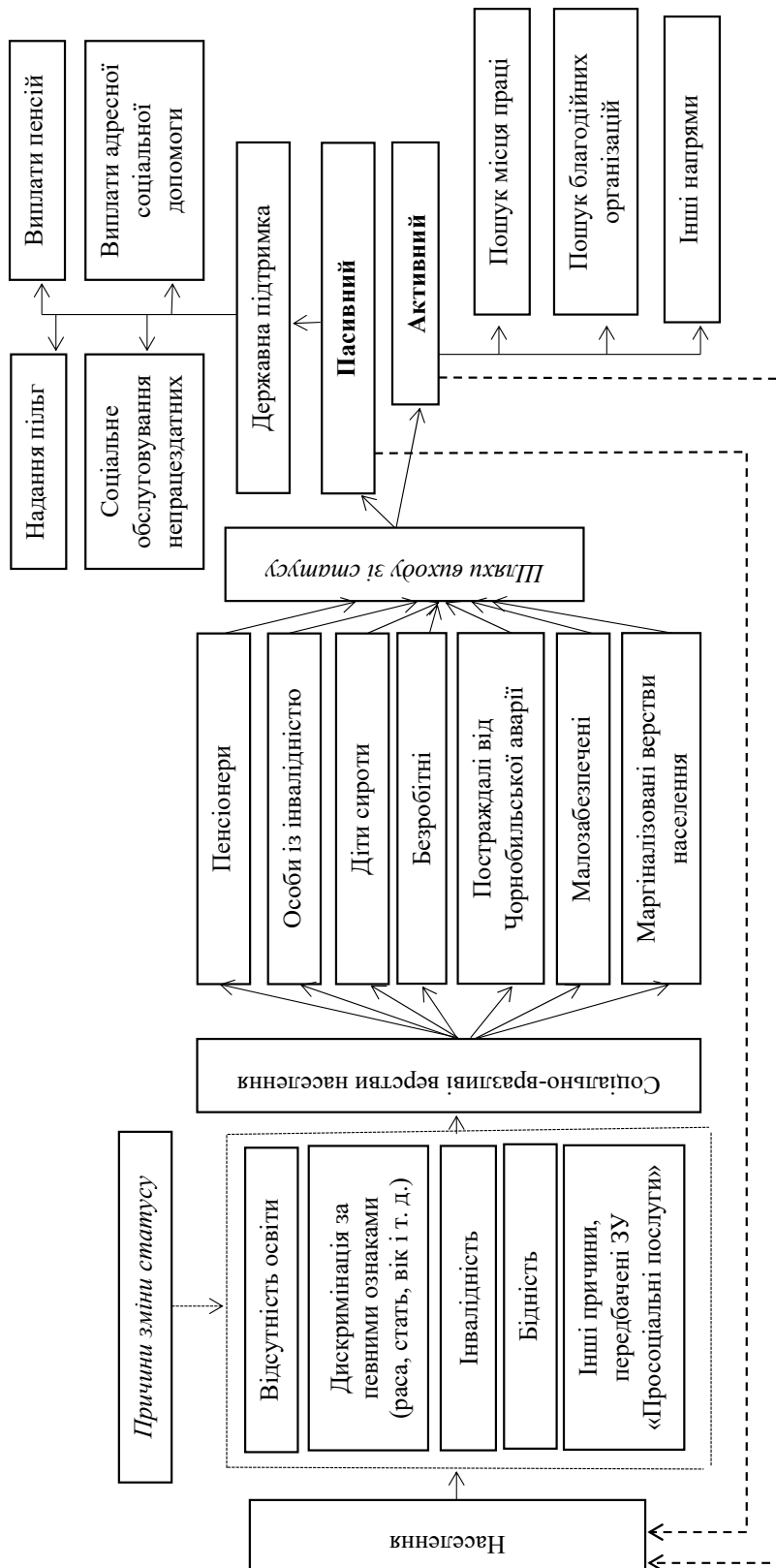

Рис. 1. Платформа функціонування соціально вразливого населення

Джерело: запропоновано автором

ознаками (стать, вік, інвалідність тощо), через які вона не може повністю та на рівних умовах реалізувати свої права людини. Таким чином, така людина може бути більш уразливою перед певними загрозами, ризиками чи маргіналізацією. Щоб віднести людину до соціально вразливої частини населення, необхідна постійна наявність розладу адаптації, оскільки тільки у цьому разі вона може належати до цього класу. Тимчасові побутові та фінансові проблеми людини не є приводом для включення до вразливої групи, якщо ці проблеми вирішуються відносно швидко за допомогою будь-якої форми пристосування.

У Законі України «Про соціальні послуги» вказано чинники, що можуть зумовити складні життєві обставини:

- 1) похилий вік;
- 2) часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті;
- 3) невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування;
- 4) психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин;
- 5) інвалідність;
- 6) бездомність;
- 7) безробіття;
- 8) малозабезпеченість особи;
- 9) поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків;
- 10) ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини;
- 11) утрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі;
- 12) жорстоке поводження з дитиною;
- 13) насильство за ознакою статі;
- 14) домашнє насильство;
- 15) потрапляння у ситуацію торгівлі людьми;
- 16) шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією [3].

Люди є або стають більш уразливими з огляду на поєднання фізичних, соціальних, політичних чинників та оточення, отже, уразливість не є усталеною категорією. Не всі люди, що мають однакові характеристики, є однаково уразливими. Протягом певного періоду часу вони можуть змінювати свій статус (рис. 1).

При цьому важливо визначити етапність надання допомоги соціально незахищеним верствам населення з урахуванням різних чинників, зокрема відповідності критеріям отримання соціальної допомоги, оскільки безробітні люди працездатного віку (40–60 років), які не отримують пенсій, зазнають дискримінації на ринку праці через вік. Проте й отримати допомогу таким практично неможливо. Наявність земельних ділянок у людей, якими не можуть користуватися через, наприклад, наявність на них нерозірваних боєприпасів/залишків війни, також є причиною відмови у соціальній допомозі.

До маргіналізованих верств населення належать бездомні, алкозалежні, наркомани, правопорушники і т. д. Важливо розуміти, що таким групам потрібна

додаткова увага з боку державних та місцевих органів влади. Соціальний захист та допомога населенню повинні бути диференційовані залежно від рівня доходу, міри працездатності, а в окремих випадках – за принципом зайнятості у суспільному виробництві.

Отже, політика щодо соціально уразливих верств населення є різною у різних категорій і складається з кількох напрямів. Йдеться про отримання виплат із державного бюджету, що складаються з кількох рівнів, певних пільг у сфері освіти та житлової політики, надання низки безкоштовних медичних послуг, звільнення від сплати низки зборів та податків.

Загалом до основних заходів соціального захисту уразливих верств населення належать:

- виплати пенсій за віком, з інвалідності, у разі втрати годувальника, за вислугу років, за особливі заслуги перед Україною, соціальних пенсій;
- виплати державних допомог (трудова допомога, соціальні допомоги, допомога тим, хто доглядає психічно хворих; допомоги при малозабезпеченості);
- виплати адресної соціальної допомоги (житлово-комунальні субсидії; адресна допомога малозабезпеченим сім'ям);
- соціальне обслуговування непрацездатних (стаціонарне обслуговування, обслуговування на дому тощо);
- надання пільг ветеранам війни, особам з інвалідністю, особам, які мають особливі заслуги перед Україною;
- соціально-психологічна реабілітація, яка включає:
 - 1) проведення психологічного консультування та психолого-педагогічної корекції з урахуванням індивідуальних потреб;
 - 2) здійснення трудової адаптації інвалідів з урахуванням їхніх інтересів та можливостей;
 - 3) розвиток, формування та підтримка соціальних навичок.

У сфері соціального захисту населення забезпечено виконання завдань щодо поглиблення адресності під час надання державних соціальних допомог малозабезпеченим категоріям громадян, розширення спектру реабілітаційних послуг для осіб з інвалідністю, створення єдиної системи спеціалізованих установ, збереження мережі інтернатних закладів для людей похилого віку та зміцнення їхньої матеріально-технічної бази.

Висновки. Ефективний соціальний захист населення може поліпшити рівень харчування, раціону, сприяти підвищенню продуктивності праці, забезпечити збереження джерел засобів для існування та активів домашніх господарств, створення нових робочих місць та умов для діяльності, що приносить дохід, надання допомоги домашнім господарствам у більш ефективному управлінні ризиками та подоланні потреби, сприятиме розширенню економічних прав і можливостей соціально уразливих категорій населення.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є дослідження особливостей системи соціального захисту, системи бюджетування в окремих регіонах країни.

Список використаних джерел:

1. Британська Н.Н Соціальний захист населення як складова соціальної політики держави. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23387/1/59-60.pdf>.
2. Дуванська К.О. Моделі командної роботи з випадком як інноваційний підхід у соціальній роботі з уразливими верствами населення. *Матеріали конференції МЦНД*. 2020. С. 52–54.

3. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 №2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
4. Козел І., Березяк К. Кризова сім'я як соціально уразлива категорія населення. *Матеріали VII Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції «Гуманітарні аспекти формування особистості»*, 29 травня 2019 р. С. 85–93.
5. Матвієнко І.Л. Фінансування соціально уразливих верств населення: теоретичні аспекти дослідження. *Економічний вісник університету*. 2017. № 34/1.
6. Мащенко М.А., Пивавар І.В. Державне регулювання соціального захисту населення. *Інноваційна економіка*. 2013. № 2. С. 177–182.
7. Нікітчина О.В. Особливості формування інституту соціального захисту населення України (на прикладі Житомирської області). *Економіка. Управління. Інновації*. 2010. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_31.
8. Осіпова Л.В. Особливості соціального забезпечення в умовах глобалізації економічного простору. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 1. С. 78–83.
9. Радчук О.П. Європейська конвенція про захист прав найбільш уразливих верств населення. *Міжнародне право та філософія права*. 2014. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63187>.
10. Реут А.Г. Система соціальних послуг для уразливих верств населення: новітні тенденції та інновації. *Демографія та соціальна економіка*. 2008. № 1. С. 190–200.
11. Рибак С.О. Фінансове забезпечення модернізації соціального захисту населення. *Фінанси України*. 2013. № 1. С. 7–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2013_1_3.
12. Введення у соціальну роботу : навчальний посібник / Т.В. Семигіна та ін. Київ : Фенікс, 2001. 288 с.
13. Тимофєєва М.І. Сутність соціального захисту населення. URL: http://www.repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/15842/1/%D0%A2%D1%96%D0%BC%D0%BE%D1%84%D1%94%D1%94%D0%B2%D0%B0_%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2.pdf.
14. Храпко І.Є. Особливості функціонування і фінансування закладів соціального захисту уразливих груп населення. *Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки*. 2014. Вип. 26. С. 275–284. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvbdfa_2014_26_36.
15. Хренова Т.Ю. Житлові субсидії як особливий різновид соціальних пільг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. № 53. Т. 1. С. 152–155.

References:

1. Brytanska N.N. Socialnyj zaxyst naseleण्या, yak skladova socialnoyi polityky derzhavy [Social protection of the population as a component of the state's social policy]. URL: <http://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23387/1/59-60.pdf>.
2. Duvanska K.O. (2020) Modeli komandnoyi roboty z vypadkom yak inovacijnyj pidxid u socialnij roboti z vrazlyvymy verstvamy naseleण्या [Models of teamwork with the case as an innovative approach in social work with vulnerable groups]. *Materialy konferencij MCzND* [Proceedings of MCND conferences], pp. 52–54.
3. Zakon Ukrayiny «Pro socialni poslugy» vid 17.01.2019 No 2671-VIII [The Law of Ukraine "On Social Services" of 17.01.2019 No 2671-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
4. Kozel I., Bereziak K. (2019) Kryzova simya yak socialno vrazlyva kategoriya naseleण्या [Crisis family as a socially vulnerable section of the population]. *Materialy VII vseukrayinskoyi naukovoyi Internet-konferenciyi vid 29 travnya 2019 r.* [Proceedings of the VII All-Ukrainian Scientific Internet Conference of May 29, 2019]. *Humanitarian aspects of personality formation*, pp. 85–93.
5. Matviienko I.L. (2017) Finansuvannya socialno vrazlyvyx verstv naseleण्या: teoretychni aspekty doslidzhennya [Funding for socially vulnerable groups: theoretical aspects of the study]. *Ekonomichnyj visnyk universytetu* [University Economic Bulletin], vol. 34/1.
6. Mashchenko M.A., Pyvavar I.V. (2013) Derzhavne reguluvannya socialnogo zaxystu naseleण्या [State regulation of social protection]. *Innovacijna ekonomika* [Innovative economy], no. 2, pp. 177–182.
7. Nikitchyna O.V. (2010) Osoblyvosti formuvannya instytutu socialnogo zaxystu naseleण्या Ukrayiny (na prykladi Zhytomyrskoyi oblasti) [Features of formation of the social security institute in Ukraine (on the example of Zhytomyr region)]. *Ekonomika. Upravlinnya. Innovaciyi* [Economy. Management. Innovations], no. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_31.
8. Osipova L.V. (2020) Osoblyvosti socialnogo zabezpechennya v umovax globalizaciyi ekonomichnogo prostoru [Features of social security under globalization of economic space]. *Visnyk Khmelnyckogo nacionalnogo universytetu* [Bulletin of Khmelnytskyi National University], no. 1, pp. 78–83.
9. Radchuk O.P. (2014) Yevropejska konvenciya pro zaxyst prav najbilsh urazlyvyx verstv naseleण्या [European Convention on the Protection of the Most Vulnerable Groups of Population]. *Mizhnarodne pravo ta filosofiya prava* [International law and philosophy of law]. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63187>.
10. Reut A.H. (2008) Systema socialnyx poslug dlya vrazlyvyx verstv naseleण्या: novitni tendenciyi ta innovaciyi [The System of Social Services for Vulnerable Population: the Latest Trends and Innovations]. *Demografiya ta socialna ekonomika* [Demography and social economy], no. 1, pp. 190–200.
11. Rybak S.O. (2013) Finansove zabezpechennya modernizaciyi socialnogo zaxystu naseleण्या [Financial support for the modernization of social security]. *Finansy Ukrayiny* [Ukraine's finances], no. 1, pp. 7–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2013_1_3.
12. Semyhina T.V., Hryha I.M. and others (2001). Vvedennya u socialnu robotu [Introduction to social work]. Tutorial. Kyiv: PHOENIX, 288 p.
13. Timofieieva M.I. Sutnist socialnogo zaxystu naseleण्या [The essence of social security]. URL: http://www.repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/15842/1/%D0%A2%D1%96%D0%BC%D0%BE%D1%84%D1%94%D1%94%D0%B2%D0%B0_%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2.pdf.
14. Khrapko I.Ye. (2014) Osoblyvosti funkcionuvannya i finansuvannya zakladiv socialnogo zaxystu vrazlyvyx grup naseleण्या [Features of functioning and financing of social protection institutions of vulnerable groups]. *Naukovyj visnyk Bukovynskogo derzhavnogo finansovo-ekonomichnogo universytetu. Ekonomichni nauky* [Scientific Bulletin of Bukovina State Financial and Economic University. Economic sciences], issue 26, pp. 275–284. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvbdfa_2014_26_36.
15. Khrenova T.Yu. (2018) Zhytlovi subsydyi yak osoblyvyj riznovyd socialnyx pilg [Housing subsidies as a special type of social benefits]. *Naukovyj visnyk Uzhgorodskogo nacionalnogo universytetu. Seriya «Pravo»* [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"], no. 53, vol. 1, pp. 152–155.

УДК 330.341.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-20>**Дідківська О. Г.**кандидат економічних наук,
науковий співробітник,Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України**Didkivcka Olena**Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ РОЗВИТКОМ ІННОВАЦІЙ ТА ДОСЯГНЕННЯМ ЦСР

У статті досліджується тісний взаємозв'язок між розвитком інновацій та забезпеченням сталого людського розвитку. Кількісний взаємозв'язок досліджено за допомогою однофакторної моделі регресії між Індексом людського розвитку за 2020 р. та Глобальним індексом інновацій теж за 2020 р. У дослідженні використано Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index) з-поміж інших індексів, що вимірюють інновації, оскільки це рейтинг інноваційних можливостей та результатів світової економіки, що вимірює інновації на основі критеріїв, які включають установи, людський капітал та дослідження, інфраструктуру, інвестиції. Інноваційний розвиток визнано невід'ємною частиною цілей розвитку суспільства, а впровадження та розвиток інноваційних технологій розглядається як засіб та необхідний інструмент, який сприяє досягненню цілей. Розроблення та впровадження інновацій потребує тісної взаємодії науковців, держави та підприємств. У результаті такої взаємодії нові ідеї перетворюються на інновації, що мають не лише економічні вигоди, а й визначають рівень конкурентоспроможності держави, ступінь забезпечення національної безпеки та інтеграції у світову економіку.

Ключові слова: цілі сталого розвитку, інновації, індекс людського розвитку.

INTERCONNECTION BETWEEN INNOVATION DEVELOPMENT AND SDGS PROGRESS

Sustainable development goals (SDGs) cover a wide range of issues important to society, such as health, education, climate change and environmental degradation. SDGs are the guidelines for the draft forecast and policy documents development, draft regulations in order to ensure the balance of economic, social and environmental dimensions of sustainable development. The problem of ensuring sustainable development is considered by scientific environment, politics and economics environment. Ensuring sustainable development is a strenuous task that requires a systematic approach, timely response as well as concerted actions for prevention. The article examines the close interconnection between the innovation development and the ensuring of sustainable human development. The Global Innovation Index (GII) was chosen from among other indices that measure innovation due to a complex set of indicators. The index is calculated on the basis of 82 variables as a weighted sum of estimates of two groups of indicators. The first group includes the available resources and conditions for innovation implementation (Innovation Input). The second group includes the achieved practical results of innovation (Innovation Output). Therefore, the GII gives an opportunity to objectively evaluate the effectiveness of efforts to develop innovation in countries. The quantitative interconnection between the development of innovations and the SDGs achievement was analyzed: based on the construction of a one-factor regression model, the degree of correlation between the Human Development Index and the Global Innovation Index was investigated. The correlation coefficient ($r = 0.834$) indicates the closeness of the linear relationship, and the coefficient of determination according to this model is 0.6956. The adequacy of this model is proved in the article, and the connection between the features is not accidental. Innovative development is adopted as an integral part of the society development goals, and the introduction and development of innovations and technologies is seen as means and a necessary tool that contributes to the goals achievement. The development and implementation of innovations requires close cooperation between scientists, state and entrepreneurs. As a result of such interaction, new ideas are transformed into innovations that have not only economic benefits, but also determine the level of competitiveness of the state, the degree of national security and integration into the world economy.

Keywords: sustainable development goals, innovations, Human Development Index.

JEL classification: O31

Постановка проблеми. Цілі сталого розвитку охоплюють широкий спектр проблем, важливих для суспільства, таких як охорона здоров'я, освіта, зміна клімату та занепад довкілля, і є орієнтирами для розроблення проєктів прогностичних і програмних документів, проєктів нормативно-правових актів із метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України. Реалізація більшості ЦСР потребує соціальних та економічних перетворень та нових творчих рішень сучасних глобальних викликів, що можливо тільки

завдяки продуктивно налагодженій системі науково-технічної діяльності, передачі нових ідей та розуміння у практичне застосування. Розвинуті країни світу забезпечують свій економічний розвиток та високий рівень конкурентоспроможності держави завдяки вдалому впровадженню інновацій та інноваційних технологій. Тому вкрай важливо та актуально встановити взаємозв'язок між розвитком інновацій та забезпеченням сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Забезпечення сталого розвитку широко висвітлюють політики,

економісти, науковці як в Україні, так і за її межами, серед яких вагоме місце займають дослідження іноземних науковців: Г. Беккера, Д. Белла, П. Друкера, Махбуб уль Хака, Ф. Махлупа, А. Сена, О. Тоффлера, Ф. Хайска, Т. Шульца, Й. Шумпетера, а також вітчизняних учених: Г. Герасименко, О. Грішнєвої, А. Колота, Е. Лібанової, Л. Лісогор, О. Макарової, С. Пирижков. Проте, незважаючи на значні напрацювання науковців, залишаються відкритими питання щодо розуміння взаємозв'язку та взаємовпливу складників сталого людського розвитку та регулювання досягнення цілей.

Мета статті полягає у дослідженні взаємозв'язку між розвитком інновацій та забезпеченням сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Найбільший вплив та ефект соціальних інвестицій у науку досягається інвестуванням в інновації. У складних соціально-економічних умовах, ускладнених військовими подіями на Сході та боротьбою з COVID-19, особливої актуальності набувають питання пошуку нових засобів, здатних забезпечити вихід України з кризового стану та сприяти досягненню цілей сталого розвитку. Під інновацією розуміємо комплекс: винаходи, нововведення в матеріальній або інтелектуальній сфері, що є результатом творчості людей, доведені до стадії комерційного або іншого нового продукту. Інновації здійснюються у сфері техніки і технології, управління та організації. Такі нововведення здатні істотно змінити ринкову позицію суб'єкта інвестиції за рахунок очевидних переваг перед конкурентами. Основна мета інновацій – забезпечення в майбутньому економічних вигід. Очікувані вигоди значно перевищують ефекти від звичайних у традиційному розумінні інвестицій, властивих відповідній галузі діяльності.

Безпосередньо ці завдання відображені у Цілі № 9 «Промисловість, інновації та інфраструктура» ЦСР для України. Ціль має велике значення для забезпечення прогресу в досягненні інших цілей, оскільки створення й поширення новітніх технологій Четвертої промислової революції значно змінюють сферу виробництва переробної промисловості, створюють умови для зростання доданої вартості та ВВП. Зокрема, серед основних завдань щодо її досягнення є такі:

– розвивати якісну, надійну, сталу та доступну інфраструктуру, яка базується на використанні інноваційних технологій, у т. ч. екологічно чистих видів транспорту;

– забезпечити доступність дорожньо-транспортної інфраструктури, яка базується на використанні інноваційних технологій, зокрема через розширення форм участі держави у різних інфраструктурних проєктах;

– сприяти прискореному розвитку високо- та середньо високо-технологічних секторів переробної промисловості, які формуються на основі використання ланцюгів «освіта – наука – виробництво» та кластерного підходу за напрямками: розвиток інноваційної екосистеми; розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій (КТ); застосування КТ в АПК, енергетиці, транспорті та промисловості; високотехнологічне машинобудування; створення нових матеріалів; розвиток фармацевтичної та біоінженерної галузей;

– створити фінансову та інституційну системи (інноваційну інфраструктуру), що забезпечуватимуть

розвиток наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок;

– забезпечити стійке зростання ВВП на основі модернізації виробництва, розвитку інновацій, підвищення експортного потенціалу, виводу на зовнішні ринки продукції з високою часткою доданої вартості;

– підвищувати ефективність виробництва на засадах сталого розвитку та розвитку високотехнологічних конкурентних виробництв;

– сприяти забезпеченню надійних та безпечних умов праці для всіх працюючих, зокрема шляхом застосування інноваційних технологій у сфері охорони праці та промислової безпеки.

У звіті Європейської Комісії про Форсайт-дослідження [1] опубліковано 100 проривних інноваційних напрямів, які матимуть значний вплив на світову економіку. Зокрема, підкреслено пропозиції щодо збільшення інвестицій у штучний інтелект та пов'язані з ним технології. Комісія виділяє 45 технологій, які протягом 20 років займатимуть значне місце на ринку. Серед них – біодатчики, бойові дроти і 4D-друк.

На думку експертів Європейської Комісії, інноваційні прориви йдуть двома різними хвилями, що мають тісний взаємозв'язок. До першої відносять швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, а друга хвиля формується політичними та соціальними імперативами, що впливають із цілей сталого розвитку ООН.

Окрім того, у звіті виокремлено групу з 13 найбільш перспективних для Європи та світу соціальних інновацій, до яких відносять:

1) економіку доступу / спільного використання («економіка доступу», «економіка спільного використання» або «платформовий капіталізм» – терміни для опису нових форм організації доступу до благ і послуг. Оцифрування все більшої кількості товарів, таких як музика і книги, – один зі спектрів можливостей обміну. Економіка, заснована на доступі, може генерувати зростаючу частку вартості як для економіки, так і для суспільства, яка перетворила б цю нову практику на майбутню глобальну мережу цінностей. Ключове питання стосується управління цими моделями формування цінності);

2) альтернативні валюти (криптовалюти);

3) основний дохід (гарантований мінімальний дохід або «базовий дохід» – це система соціального забезпечення, яка гарантує всім громадянам або сім'ям дохід, достатній для прожиття. Базовий дохід означає однакові платежі всім громадянам від уряду. Ця концепція все частіше обговорюється як контрзахід зростаючій нерівності для заміни соціальних виплат, а також інструмент ЦСР 1 – бідність та 10 – зменшення нерівності);

4) тіло 2.0 і самопізнання через кількісне Я (бажання краще розуміти себе, збираючи дані по кожному аспекту повсякденного життя – від споживання їжі, якості повітря, рівня кисню в крові, збудження до дефекації тощо. Гаслом руху є «самопізнання через цифри». Кількісне Я також відоме як «спасіння життя», що означає постійний моніторинг людського тіла і майже медичний моніторинг тілесних функцій людини через програми для смартфонів або окремі сенсори. Нові технічні можливості поєднуються з підвищеною турботою про тіло як «храм», де перебуває розум);

5) місто без автомобілів (місто, вільне від автомобілів, залежить переважно від громадського транспорту, ходьби або їзди на велосипеді для перевезення в межах міста. У результаті значно знижується залежність від нафтопродуктів, забруднення повітря, викидів парникових газів, аварій, шумового забруднення та перевантаження);

6) спільні інноваційні простори (об'єднання кваліфікованих людей для передачі знань та інновацій, як правило, у формі центру, інноваційних лабораторій, семінарів тощо);

7) гейміфікація (Gamification – застосування елементів дизайну гри та принципів гри в неігрових контекстах для поліпшення взаємодії з користувачем, організаційної продуктивності, потоку інформації, навчання, краудсорсингу, підбору персоналу та його оцінювання, простоти використання, корисності систем, фізичних вправ, порушень правил дорожнього руху, апатії виборців тощо. Гейміфікація використовує принципи, які потребують менше часу для привернення уваги та вирішення питання);

8) кешування життя (збір, зберігання і відображення думок, малюнків, відеокліпів; користування новими засобами он-лайн, що розкривають події повсякденного життя, захоплюючі або нудні. Метою кешування життя є збереження пам'яті);

9) коло продовольства, місцева їжа (новий спосіб осмислення і організації наших сільськогосподарських і продовольчих систем. Практично коло продовольства займається просуванням споживання безпечної, регіонально вирощеної їжі, що підтримує фермерів і сільське господарство на місцевому рівні);

10) нові мережі журналістів (мережі журналістів, створені на основі інтересу, фактору новин та історії, що заощадує ресурси (особливо час, але й гроші) і дозволяє нові способи поширення новин і пошуку доказів);

11) власність та обмін даними про здоров'я (організація формування і використання великих даних про особисте здоров'я, створення просторів, в яких дані захищені і можуть бути використані, наприклад, для досліджень, а особи отримують безпосередню користь від надання своїх даних);

12) культура читання/запису: диверсифікація інформаційних потоків (люди стають «активними аудиторіями» через соціальні медіа з можливістю не лише обмінюватися, а й генерувати, маніпулювати та трансформувати потоки цифрової інформації);

13) відродження освіти (освіта протягом усього життя, включаючи концепцію довічного навчання, міждисциплінарний спосіб навчання) [1].

Реалізація більшості ЦСР в Україні потребує соціально-економічних перетворень із використанням інновацій та інноваційних технологій. Зокрема, досягнення таких соціальних цілей, як добробут та здоров'я населення, має забезпечуватися інноваційним розвитком економіки, побудованим на безпечному використанні природних ресурсів. Інновації мають вирішальне значення для створення економічного зростання і зайнятості населення на рівні країни, регіону та підприємства. Упровадження нової продукції і новітніх ідей, способів виробництва товарів і надання послуг, що підвищує продуктивність, призводить до появи нових підприємств та утворення нових робочих місць, що допомагає підвищити якість життя населення і має прямий вплив на тривалість життя.

У 2017 р. на другому багатосторонньому форумі з науки, технологій та інновацій у Нью-Йорку розглянуто питання розроблення стратегій та планів у сфері науки, технологій та інновацій на глобальному й національному рівнях, а також обговорювали технологічні рішення та їхній вплив на досягнення цілей 1, 2, 3, 5, 9, та 14. Основними завданнями у сфері науки, технологій та інновацій і розвитку та використання інноваційних технологій для забезпечення ЦСР визначено [2, с. 138]:

Ціль 1 «Подолання бідності»: стратегії у сфері НТІ та сталого розвитку повинні бути спрямовані на досягнення балансу між економічним зростанням і бережливим відношенням до навколишнього середовища та охоплювати всі прошарки населення; більше уваги приділяти технологічному розвитку базового рівня, зміцненню зв'язків між учасниками національних інноваційних екосистем; включенню ДіР до числа державних пріоритетів; вирішальне значення для розроблення та адаптації недорогих технологій мають партнерські відносини.

Ціль 2 «Ліквідація голоду, забезпечення продовольчої безпеки, покращання харчування та сприяння сталому розвитку сільського господарства»: хоча НТІ сприяли суттєвому скороченню масштабів неповноцінного харчування, харчування 800 млн осіб у всьому світі все ще є неповноцінним. Велике значення для стратегій у сфері НТІ, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки, мають всеохоплення та сталість; використання стимулів для залучення молоді; збільшення обсягу інвестицій у наукові дослідження та розвиток кадрового потенціалу для НТІ у сфері сільського господарства, а також у сільську інфраструктуру; створення посівного фонду та бібліотеки генів.

Завдяки новим технологіям можуть бути розв'язані проблеми сталого розвитку в сільських територіях, зокрема завдяки відкриттю нових ринків збуту продукції. Для цього важливо прискіпливо вивчити потенціал гібридних культур, біофортифікації, редагування геному, великих даних, супутникових зображень і прогностичної аналітики. Фінансування інновацій у сільському господарстві та впровадження стратегій максимально широкого розповсюдження таких інновацій є важливими чинниками створення екосистеми безперервної інноваційної діяльності.

Ціль 3 «Забезпечення здорового способу життя та сприяння добробуту для всіх у будь-якому віці». Усі зацікавлені сторони повинні враховувати складні взаємозв'язки між ціллю 3 та іншими ЦСР. Половина всіх нових інфекційних захворювань розповсюджується тваринами, у зв'язку із цим доцільно використовувати цілісну концепцію Єдиної системи охорони здоров'я з підтримкою за рахунок проведення транс-скордонних міждисциплінарних досліджень. У секторі охорони здоров'я з'являються нові інноваційні парадигми, пов'язані з використанням мікроелектроніки, нанотехнологій, продуктів тонкого органічного синтезу, біо- та інформаційних технологій. Вони базуються на партнерстві між державним, приватним секторами та науковою спільнотою. Одним із бар'єрів на шляху поширення нововведень (наприклад, вакцини нового класу) є відсутність можливостей для підприємства – для цього слід зміцнити нормативно-правову базу і створити ефективні механізми захисту прав інтелектуальної власності.

Ціль 14 «Збереження та раціональне використання океанів, морів та морських ресурсів». Високо-ефективні технології можуть забезпечити вирішення питань, пов'язаних з океанами, у тому числі з удосконаленням методів ведення риболовецького промислу, ліквідацією екологічного збитку, океанічними спостереженнями, збереженням двоокису вуглецю, а також прогнозуванням та масштабним моделюванням.

Ціль 9 «Створення стійкої інфраструктури та сприяння всеохопній та сталій індустріалізації та інноваціям». Існує багато стратегій, у рамках яких забезпечується підтримка інновацій, інвестицій, конкуренції та нових бізнес-моделей. Вони коригують економіку, використовуючи відповідні стимули і складні системи та заохочуючи конкуренцію, стимулюють інвестиції у НДДКР в інтересах досягнення ЦСР. Безперервне впровадження інновацій, розширення інфраструктури у сфері ІКТ та використання інноваційних бізнес-моделей мають виняткове значення для всіх країн. Однак 60% світового населення не мають виходу до Інтернету, а доступ до цієї мережі більшості людей, що мають підключення, є обмеженим. Можливості масштабування інноваційних бізнес-моделей також обмежені у найменш розвинутих країнах унаслідок відсутності коштів, малого розміру ринків, а також обмеженості знань і навичок [2, с. 114–115].

Після Саміту із ЦСР у 2019 р. Генеральний секретар ООН закликав до прискорення здійснення Порядку денного в галузі сталого розвитку на період до 2030 р. Члени ООН знову підтвердили новаторську концепцію Порядку денного на період до 2030 р., висловивши при цьому занепокоєння щодо повільних темпів прогресу в багатьох сферах.

Із початком пандемії COVID-19 необхідність досягнення цілей у галузі сталого розвитку набуває вирішального значення, оскільки пандемія спричинила економічну кризу, у результаті якої постраждали мільйони людей по всьому світу. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш вважає, що перед людством відкрилися нові можливості «перезавантажити» економіку з урахуванням боротьби зі зміною клімату та справедливою розподілу коштів. Також він зазначає, що оцінювати наслідки пандемії тільки починаємо, проте рівень безробіття злетів у всіх країнах, тимчасово закриті бізнеси вже можуть ніколи не відкритися, а для відновлення показника зайнятості можуть знадобитися роки. Важливу роль у реагуванні на кризу покладено на промисловість, що вказує на важливість комплексного і сталого промислового розвитку, як це передбачено у цілі 9. Галузі промисловості виробляють товари першої необхідності, продукти харчування, медичну й фармацевтичну продукцію [3].

Про важливість досягнення цілі 9 та її ключову роль для інших цілей йдеться на багатьох міжнародних форумах та доповідях. Так, у 2019 р. ЮНІДО випустила публікацію «Доповідь про промисловий розвиток за 2020 рік». У цій доповіді розглянуто, як країни можуть допомогти прогресу в досягненні цілі 9 шляхом створення необхідного потенціалу для впровадження передових цифрових технологій виробництва. У публікації ЮНІДО «Індустріалізація як рушійна сила сталого процвітання» пояснюється ключова роль цілі 9 для сприяння досягненню ЦСР шляхом роз'яснення позитивних зв'язків між індустріалізацією та соціально-

економічними й екологічними цілями. З огляду на важливу роль цілі 9 для реалізації Порядку денного на період до 2030 р., у Платформу промислової аналітики ЮНІДО був включений інструмент для моніторингу та оцінки прогресу, досягнутого окремими країнами в реалізації цілі 9 [3]. Саме на інновації покладаються завдання вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем людства. Але не всі країни мають можливість організувати інноваційну діяльність, причини цього можуть бути різними.

Для порівняння інноваційної діяльності країн використовують Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index). Індекс – це рейтинг інноваційних можливостей та результатів світової економіки. Він вимірює інновації на основі критеріїв, які включають установи, людський капітал та дослідження, інфраструктуру, інвестиції. Індекс обчислюється на основі 82 змінних як зважену суму оцінок двох груп показників. До першої групи відносять наявні ресурси та умови для проведення інновацій (Innovation Input). До другої групи відносять досягнуті практичні результати здійснення інновацій (Innovation Output). Таким чином, Глобальний інноваційний індекс дає змогу об'єктивно оцінити ефективність намагань із розвитку інновацій країн. Саме тому Глобальний інноваційний індекс використано для побудови однофакторної моделі, що кількісно описує зв'язок між інноваціями та людським розвитком.

На основі побудови однофакторної моделі регресії було досліджено ступінь кореляції між Індексом людського розвитку та Глобальним індексом інновацій.

Така залежність між індексами відображається прямою лінійною регресією:

$$Y_x = ax + b, \quad (1)$$

де Y_x – значення Індeksu людського розвитку; x – значення Глобального індексу інновацій.

Для оцінки параметрів моделі a та b було використано метод найменших квадратів через систему нормальних рівнянь:

$$\begin{cases} a = \frac{n \sum_{i=1}^n x_i y_i - \sum_{i=1}^n x_i \sum_{i=1}^n y_i}{n \sum_{i=1}^n x_i^2 - \left(\sum_{i=1}^n x_i \right)^2}, \\ b = \frac{\sum_{i=1}^n y_i - a \sum_{i=1}^n x_i}{n} \end{cases}, \quad (2)$$

де n – кількість країн, для яких установлюється залежність між індексами; x_i – значення глобального індексу інновацій для певної країни; y_i – значення індексу людського розвитку для певної країни.

Використовуючи дані Індeksu людського розвитку [4] за 2020 р. та Глобального індексу інновацій [5] теж за 2020 р., отримали такі параметри: $a = 0,0096$, $b = 0,4348$.

Кінцевий варіант однофакторної моделі регресії має вигляд:

$$Y_x = 0,0096x + 0,4348. \quad (3)$$

Лінійний коефіцієнт кореляції має вигляд:

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x}) \times (y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \times \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}}. \quad (4)$$

Розрахований коефіцієнт кореляції ($r = 0,834$) свідчить про тісноту лінійного зв'язку між значеннями Глобального індексу інновацій та Індексу людського розвитку для певної країни.

Коефіцієнт детермінації за цією моделлю дорівнює 0,6956, таким чином, зміни Індексу людського розвитку в 2020 р. на 69,56% можна пояснити варіацією значень Глобального індексу інновацій.

За одержаним рівнянням регресії розраховуються теоретичні значення результативної ознаки Y_x та показники рівня апроксимації (наближення), які показують розбіжність між фактичними і теоретичними значеннями Y :

– середня квадратична (стандартна) помилка:

$$S = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2}{n - m - 1}}, \quad (5)$$

де y_i – значення індексу людського розвитку для певної країни, \hat{y}_i – розраховане значення індексу людського розвитку для певної країни, n – кількість країн, для яких устанолюється залежність між індексами, m – кількість параметрів у рівнянні регресії. За даними таблиці додатку 1, середня квадратична помилка становитиме $S = 0,079$.

– коефіцієнт апроксимації:

$$V = \frac{S}{\bar{y}} \times 100 = \frac{0,079}{0,769} \times 100 = 10,2\%. \quad (6)$$

Чим меншими є значення S та V , тим краще рівняння регресії описує (апроксимує) взаємозв'язок між X та Y .

Перевірка статистичної значущості отриманих результатів та адекватності моделі загалом здійснюється за допомогою F-критерію Фішера з m та $(n-m-1)$

ступенями вільності. За таблицями Фішера знаходиться критичне значення $F_{табл}$ з m та $(n-m-1)$ ступенями вільності, задавши попередньо рівень довіри $(1 - \alpha) \times 100\%$. Якщо $F > F_{табл}$, то це свідчить про адекватність побудованої моделі:

$$F = \frac{\sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y})^2}{m} \times \frac{(n - m - 1)}{\sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2}, \quad (7)$$

чи

$$F = \frac{r^2}{1 - r^2} \times \frac{(n - m - 1)}{m}, \quad (8)$$

де y_i – значення Індексу людського розвитку для певної країни, \hat{y}_i – розраховане значення Індексу людського розвитку для певної країни, y_{ci} – середнє розраховане значення Індексу людського розвитку для певної країни, n – кількість країн, для яких устанолюється залежність між індексами, m – кількість параметрів у рівнянні регресії, r^2 – коефіцієнт детермінації за даною моделлю.

За розрахунками F-критерій Фішера становив $F = 271,91$. Табличне значення F-критерію за рівня значимості 0,05 та числа ступенів волі 119 і 1 дорівнює 3,92. Таким чином, $F > F_{табл}$ ($271,91 > 3,92$), що свідчить про адекватність даної моделі, а зв'язок між ознаками є не випадковим (суттєвим).

Висновки. Взаємозв'язок Глобального інноваційного індексу з Індексом людського розвитку, що було досліджено на основі побудови однофакторної моделі регресії, демонструє пряму і кількісну залежність між інноваціями та досягненням ЦСР, тому інновації можуть стати потужним інструментом для забезпечення ЦСР, а не просто частиною самих цілей.

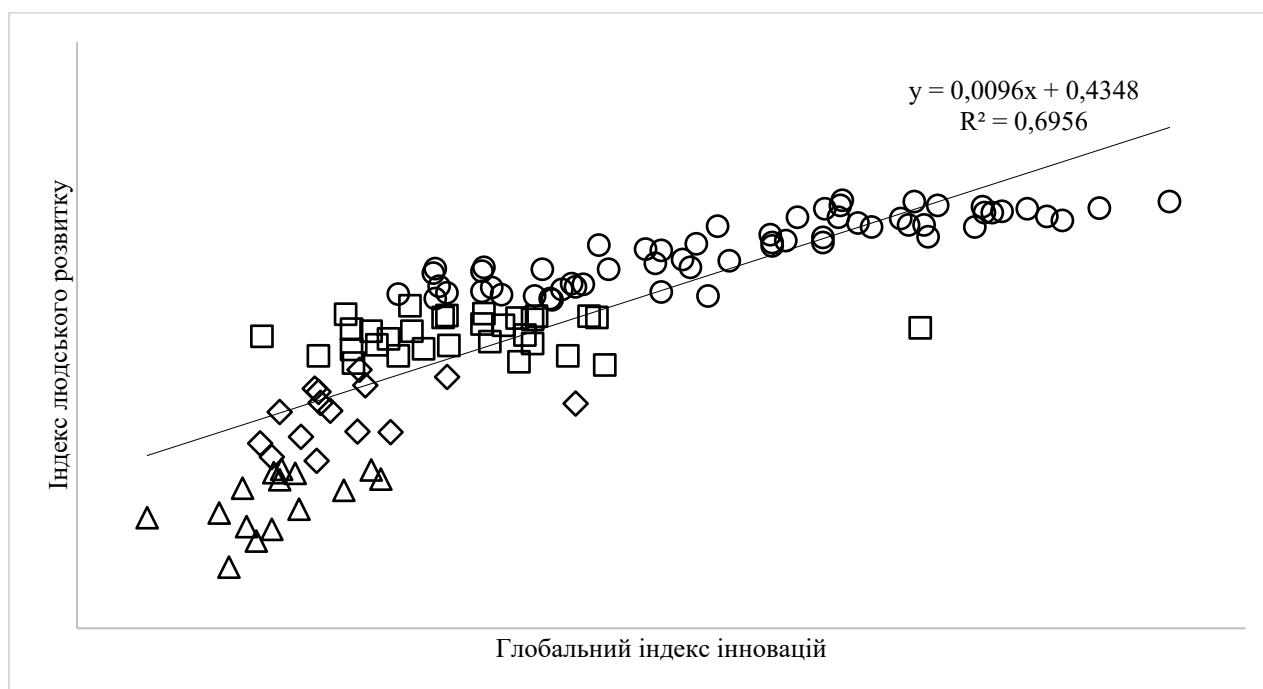

Рис. 1. Кореляційне поле досліджуваних показників

Δ позначено країни з низьким рівнем людського розвитку, \square – із середнім, \diamond – із високим (зокрема, Україна), \circ – із дуже високим рівнем людського розвитку

Особливого значення набувають інновації соціального характеру. А отже, збільшуючи Глобальний інноваційний індекс країни (активізувати роботу уряду щодо привабливості інноваційної діяльності у всіх

напрямах економіки; ефективно використання інноваційного потенціалу, збільшивши кількість упродовжених інновацій), Україна наблизитиметься до досягнення ЦСР.

Список використаних джерел:

1. 100 Radical Innovation Break throughs for the future. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/research_and_innovation/knowledge_publications_tools_and_data/documents/ec_rtd_radical-innovation-breakthrough_052019.pdf (дата звернення: 19.09.2021).
2. Мусіна Л.А., Кваша Т.К. Інновації та технології для розвитку зеленої ресурсоефективної економіки України : монографія. Київ : УкрІНТЕІ, 2018. 138 с.
3. Деятельность ЮНИДО в области энергетики и окружающей среды : Доклад Генерального директора на Генеральной конференции, г. Вена, 23–25 ноября 2020 г. URL: <https://www.unido.org/api/opentext/documents/download/19301674/unido-file-19301674> (дата звернення: 09.12.2021).
4. United Nations Development Programme. Human Development Index (HDI). URL: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>.
5. Global Innovation Index 2020: Who Will Finance Innovation? / S. Dutta, B. Lanvin, S. Wunsch-Vincent (eds.) ; Cornelluniv., INSEAD, WIPO ; 13th. ed. Ithaca ; Fontainebleau ; Geneva, 2020. XIII. 448 p.

References:

1. Publications Office of the European Union (2019) 100 Radical Innovation Breakthroughs for the future. Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/research_and_innovation/knowledge_publications_tools_and_data/documents/ec_rtd_radical-innovation-breakthrough_052019.pdf (accessed 19 September 2021).
2. Musina L.A. & Kvascha T.K. (2018) *Innovatsii ta tekhnologii dlia rozvytku zelenoi resursoefektyvnoi ekonomiky Ukrainy* [Innovations and technologies for the development of a green resource-efficient economy of Ukraine]. Kyiv: UkrINTEI. (in Ukrainian)
3. Dejatel'nost' JuNIDO v oblasti jenergetiki i okružhajushhej sredy [UNIDO's activities in the field of energy and the environment] (2020). Vienna: International Centre UNIDO. Available at: <https://www.unido.org/api/opentext/documents/download/19301674/unido-file-19301674> (accessed 09 December 2021). (in Russian)
4. Human development report 2020 by the United Nations Development Programme. Oxford University Press Available at: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>.
5. Global Innovation Index (GII) Report 2020, Geneva: Cornelluniv. INSEAD, WIPO. Available at: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/index.html (accessed 12 October 2021).

УДК [338.2.012.2:330.342.146](477)"20"

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-21>**Замроз М. В.**кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7396-8296>**Zamroz Maryana**

Ivan Franko National University of Lviv

СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Пріоритетним напрямом сучасної соціальної політики кожної держави повинен стати соціальний розвиток. Незважаючи на позитивні зрушення в економічній сфері багатьох національних економік, усе частіше з'являються соціальні проблеми, що впливають на рівень та якість життя людей, а також на рівномірний розподіл доходів серед населення. Ключовим показником, який допоможе адекватно оцінити рівень соціального розвитку країни, є індекс соціального розвитку. Індекс допомагає урядам країн у питаннях щодо основних напрямів соціальної політики, пріоритетів державного інвестування та інших заходів, які сприятимуть соціальному прогресу. Відповідно до результатів аналізу індексу соціального розвитку визначено пріоритетні напрями державної соціальної та екологічної політики.

Ключові слова: соціальний розвиток, індекс соціального розвитку, бідність, добробут населення, якість життя.

THE CURRENT STATE OF SOCIAL DEVELOPMENT IN UKRAINE

Social development should be a priority of the modern social policy of every state. Despite positive developments in the economic sphere of many national economies, social problems affecting the standard of living and quality of life, as well as the equal distribution of income among the population, are increasingly arising. The main purpose of the study was to analyze the theoretical approaches to the understanding of social development, to investigate the state of social development in Ukraine and to propose priority directions of state social policy that will contribute to social progress. A key indicator that helps to adequately assess the level of a country's social development is the Social Development Index. The index helps governments decide on the main directions of social policy, public investment priorities, and other measures that will contribute to social progress. Over the past ten years, Ukraine has significantly improved its performance in terms of economic inclusion (discrimination against minorities, opportunities to influence political decisions based on gender, social group, and socioeconomic status) and in the category of access to information and communications (access to online services, Internet, media censorship, and availability of cell phones among the population). Ukraine received the worst results in the study of personal safety and health indicators. Such low scores are negatively influenced by the conflict in eastern Ukraine and the COVID-19 pandemic. However, despite the COVID-19 pandemic, Ukraine has improved its performance in the international ranking, but there are still many problematic areas that should be addressed and the direction of state influence on them should be improved. According to the results of the analysis of the social development index, priority areas of state social policy were identified, among them: combating child poverty, ending the conflict in eastern Ukraine, improving access to quality medical services and effectively combating the pandemic, effective environmental policies to combat pollution, combating corruption, inclusive growth and development policies should be the key focus of modern economic development.

Keywords: social development, social development index, poverty, human wellbeing, quality of life.

JEL classification: O10, I32, L15

Постановка проблеми. У сучасних нестабільних умовах господарювання, викликаних глобальною пандемією COVID-19, продумана соціальна політика сприяє відновленню і розвитку соціальної сфери національного господарства, створенню сприятливих умов для життя населення, забезпеченню задоволення їхніх матеріальних, культурних і духовних потреб. Результатом ефективної соціальної політики є соціальний розвиток суспільства, що сприятиме змінам у соціальній сфері, які відповідатимуть основним глобальним показникам якості та рівня життя населення. Соціальний розвиток будь-якої країни має виняткове значення з позиції стратегії довгострокового суспільного поступу. Розбалансування соціально-економічного розвитку зазвичай характеризується прискореним зростанням економічного складника, при цьому відбувається зниження якості життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню основних проблем та пріоритетів сучасного соціального розвитку присвятили свої наукові доробки

чимало вітчизняних учених, серед яких – С. Бандур, Б. Данилишин, Т. Заяць, Е. Лібанова, Є. Мартякова та багато інших. Теоретико-методологічні засади формування та вдосконалення вітчизняної соціальної політики представлені у працях провідних учених: М. Вдовиченко, О. Грішної, М. Долішнього, Л. Качан, О. Кочерги, Г. Лопушняка, У. Садової та ін. Велику увагу вдосконаленню підходів до соціального розвитку та переходу до інклюзивного розвитку національних економік приділили такі міжнародні організації, як ООН, Світовий банк, Міжнародний інститут суспільствознавства. Проте сучасні негативні тенденції, спричинені пандемією та неефективною соціальною політикою, актуалізували гостру необхідність удосконалення наявних науково-методологічних та прикладних засад реалізації соціальної політики як головного інструменту зростання соціального розвитку країни.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних підходів до розуміння соціального розвитку, аналізі сучасного стану соціального розвитку України

та запропонованні пріоритетних напрямів державної соціальної політики, що сприятимуть соціальному прогресу.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на позитивні зрушення в економічній сфері багатьох національних економік, усе частіше з'являються соціальні проблеми у суспільстві, що впливають на рівень та якість життя людей, а також на рівномірний розподіл доходів серед населення. Недотримання принципів соціальної справедливості в розподілі доходів призводить до надмірної їх диференціації і концентрації в окремих групах населення, що породжує нерівність і стає серйозною проблемою розвитку соціально-економічної системи країни загалом.

Сьогодні спостерігається значне зростання рівня нерівності не лише в окремих країнах, а й на глобальному рівні. Основним показником, за допомогою якого оцінюють нерівність розподілу доходів серед населення, є коефіцієнт Джині. Він широко використовується для вимірювання нерівності доходів, головним чином, через його інтуїтивну геометричну інтерпретацію. Індекс Джині є функцією

$$G : R^n \rightarrow [0, 1],$$

яка приписує кожному невід'ємному вектору доходу реальне число від 0 до 1, що описує рівень нерівності суспільства. Нульове значення коефіцієнта Джині виражає ідеальну рівність у суспільстві, де всі значення однакові. Якщо значення коефіцієнта дорівнює 1, це говорить про максимальну нерівність між значеннями, тобто у суспільстві всі доходи зосереджено в одних руках.

Так, індекс Джині у країнах Європейського Союзу в 2019 р. становив 30,7%, і з кожним роком цей показник зростає, що свідчить про поглиблення нерівності у розподілі доходів у загальнопланетарних масштабах. Нерівність у розподілі доходів також сильно відрізняється за регіонами у світу. Індекс Джині є найнижчим у Європі і найвищим у країнах Південної Америки (Бразилія – 53,4%, Колумбія – 51,3%) та Африки (ІАР – 63%, Намібія – 59,1%). Якщо ж узяти, наприклад, країни Європейського Союзу, то найвищий рівень нерівності у 2020 р. виявлений у Болгарії (40%) та Литві (35,1%), а найнижчий – у Словаччині (20,9%), Ісландії (23,25%) та Норвегії (25,3%). В Україні індекс Джині є одним із найнижчих у світі і становить 25,4% [1].

Тому ключовим напрямом розвитку сучасної економіки повинна стати політика інклюзивного зростання та розвитку, яка б дала можливість подолати економічну нерівність та її негативний вплив на добробут і якість життя населення. Інклюзивність є досить новою ідеєю щодо економіки та її розвитку, що сприяє соціальному розвитку країни. Інклюзивне зростання у сучасному світі сприймається з погляду справедливості й розглядається як таке, що сприяє справедливому розподілу зростання, тобто вигоди від зростання мають бути рівномірно розподілені між усіма членами суспільства.

Соціальний розвиток розглядають як забезпечення сталого зростання якості життєдіяльності населення на основі зміцнення його життєвого потенціалу, збільшення реальних доходів та розширення сфери продуктивної зайнятості. Це визначення формує цілісне уявлення про соціальний розвиток як необхідну умову комплексного розвитку. Основні підходи до розуміння сутності поняття «соціальний розвиток» зображено на рис. 1.

Для оцінки соціального прогресу країни найчастіше використовують Індекс соціального розвитку, що є комплексним показником міжнародного дослідницького проекту Social Progress Imperative, що був розроблений під керівництвом Майкла Портера. Цей показник дає змогу оцінити досягнення країни в суспільному добробуті і рівень соціального прогресу. Автори дослідження стверджують, що часто рівень соціального розвитку аналізують на основі показників економічного розвитку, що є необхідною умовою, проте недостатньою для соціального прогресу країни. Тому під час розрахунку індексу соціального розвитку не беруться до уваги показники економічного розвитку країн світу, такі як ВВП чи ВНД. Оцінюючи досягнення у соціальній сфері окремо від економічних показників, можна більш точно дослідити взаємозв'язок між економічним і соціальним розвитком.

Основними принципами розрахунку індексу соціального розвитку є [4, с. 2]:

1. Виключно соціальні та екологічні індикатори. Метою індексу є безпосередньо вимірювати соціальний прогрес, а не використовувати економічні показники чи результати. Виключивши економічні показники, вперше можна ретельно та систематично проаналізувати взаємозв'язок між економічним роз-

п/н	Вчений	Трактування
1	Міжнародний інститут суспільствознавства [2]	Процес розвитку, у центрі якого стоїть людина і який має вирішальне значення для всебічного розвитку суспільства, включаючи стійке економічне зростання
2	Світовий банк [3]	Зосередженість на подоланні довготривалих бар'єрів на шляху розвитку, зосередження уваги на людях, які були виключені з економічних і соціальних можливостей, а також збільшення інвестицій в інклюзивне зростання
3	Social Progress Imperative [4]	Діяльність суспільства, спрямована на задоволення основних потреб населення, створюючи міцне підґрунтя для поліпшення і підтримки життя громадян та спільнот, а також створює умови для того, щоб усі могли повністю розкрити свій потенціал
4	В.А. Скуратівський та ін. [5, с. 7]	Сукупність економічних, соціальних, політичних і духовних процесів, наслідком яких є якісні перетворення в суспільстві
5	С. Енке та Г. Арнд [6, с. 178]	Комплексний, багатомірний процес, який включає у себе глибокі зміни в технічній, економічній, соціальній, політичній, інституціональній та інших сферах
6	М.Ф. Головатий, М.Б. Панасюк [6, с. 178]	Сукупність відповідних концепцій і реальної практики, законодавства і політики сучасної держави щодо зміцнення і підвищення соціального добробуту населення

Рис. 1. Основні підходи до трактування поняття соціального розвитку

витком (наприклад, за допомогою аналізу ВВП на душу населення) та соціальним розвитком. Попередні спроби вийти «за межі ВВП» призвели до появи відповідності між соціальними та економічними показниками, що ускладнює розмежування причин і наслідків.

2. Результати, а не вхідні дані. Основна мета дослідження – виміряти результати, які мають значення для життя реальних людей, а не вхідні дані. Наприклад, завдяки дослідженню проводиться оцінка показників здоров'я та добробуту населення країни, а не те, скільки зусиль чи фінансових ресурсів витрачено урядом країни на охорону здоров'я.

3. Цілісний і актуальний для всіх країн світу. Дослідження є цілісним вимірюванням соціального прогресу, яке охоплює багато аспектів добробуту суспільства.

4. Діяльність. Індекс соціального розвитку має на меті стати практичним інструментом, який допомагає лідерам і практикакам в уряді, бізнесі та громадянському суспільстві впроваджувати політику та програми, які сприятимуть швидшому соціальному прогресу.

Під час визначення рівня соціального розвитку країни оцінюють 53 соціальні та екологічні показники, що об'єднані у три групи (рис. 2):

– основні потреби людини: харчування, доступ до медичних послуг, забезпеченість житлом, доступ до питної води, електроенергії і санітарних послуг, а також рівень особистої безпеки;

– основи добробуту людини: доступ до базової освіти та рівень грамотності населення країни, доступ до інформації і засобів комунікації, рівень розвитку охорони здоров'я, екологічна стійкість;

– можливості для розвитку особистості: рівень особистих та громадянських свобод, забезпечення прав і можливостей людини приймати рішення і реалізовувати свій потенціал.

У 2021 р. було проаналізовано рівень соціального розвитку 168 країн, за результатами дослідження їх розділили на шість рівнів. До першого рівня увійшли 14 країн із найвищим значенням соціального про-

гресу. Так, перше місце в рейтингу зайняла Норвегія із загальним значенням індексу 92,63. Усі країни першого рівня мають дуже схожі результати аналізу, наприклад лише 3,19 бали відділяють Норвегію від Австрії, яка зайняла 14-е місце. До другого рівня увійшли країни з індексом соціального розвитку від 88,15 (Люксембург) і до 80,15 (Угорщина), а також високорозвинені країни G7, такі як Франція, Велика Британія, Італія, США. Україна ж увійшла до країн третього рівня із загальним значенням індексу соціального розвитку 75,78 і посіла 48-е місце в рейтингу. На третьому рівні лідирує Болгарія з результатом 78,81 (43-є місце). Динаміку соціального розвитку України за 10 років зображено на рис. 3.

Отже, з рис. 3 ми бачимо, що Україна за останні роки значно покращила свої позиції у рейтингу, а індекс соціального розвитку від 2016 р. постійно зростає. Більш детальний аналіз у розрізі основних груп показників зображено на рис. 4.

У 2021 р. Україна значно покращила свої показники щодо інклюзивності економіки (дискримінація меншин, можливості впливати на політичні рішення залежно від статі, соціальної групи та соціально-економічного становища), а також у категорії доступу до інформації та комунікацій (доступ до онлайн-послуг, Інтернету, цензура ЗМІ та наявність мобільних телефонів у населення) порівняно з 2011 р. Так, найгірші результати отримала під час дослідження показників особистої безпеки (59,96 і 112-е місце в рейтингу) та здоров'я (59,01 і 94-е місце в рейтингу). На нашу думку, на такі низькі показники мають негативний вплив конфлікт на Сході України та пандемія COVID-19. Проте займає провідні позиції щодо доступу до електроенергії (100 і 1-е місце в рейтингу), гендерного паритету у вищій освіті (0,01 і 1-е місце в рейтингу), жінки без освіти (0,00 і 1-е місце в рейтингу), а також жінки з вищою освітою (0,79 і 11-е місце в рейтингу).

Індекс соціального розвитку має також велике значення для аналізу динаміки досягнення цілей сталого розвитку, що були задекларовані у документі Саміту ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний

Рис. 2. Структура системи показників під час визначення індексу соціального розвитку країни [4, с. 3]

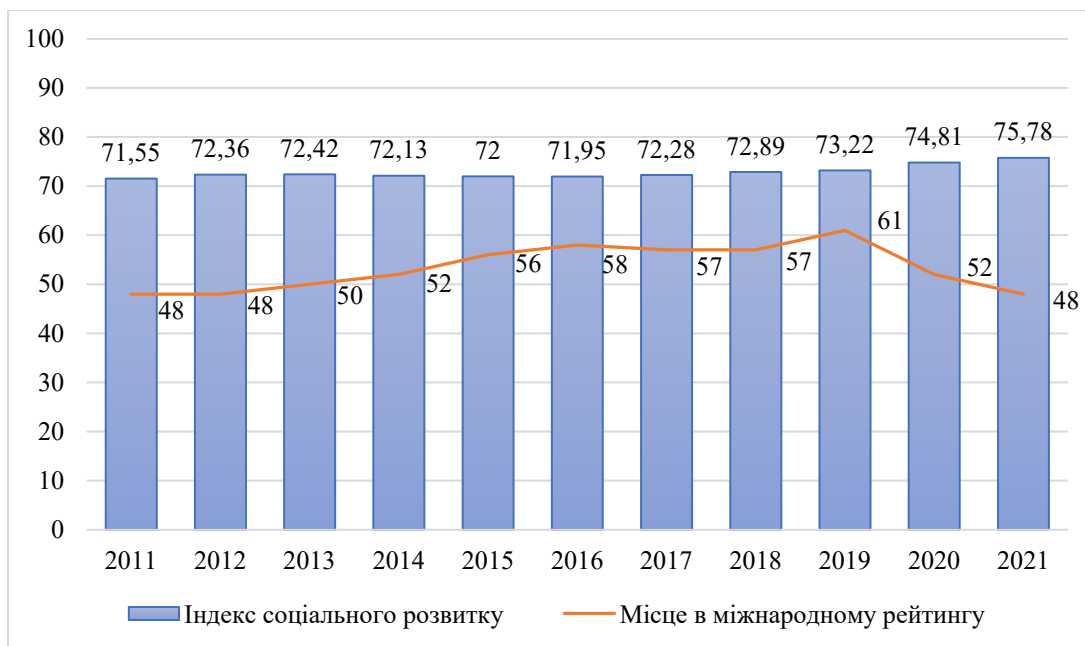

Рис. 3. Динаміка соціального розвитку України і позиції у рейтингу протягом 2011–2021 рр.

Джерело: складено на основі даних офіційного сайту Social progress imperative

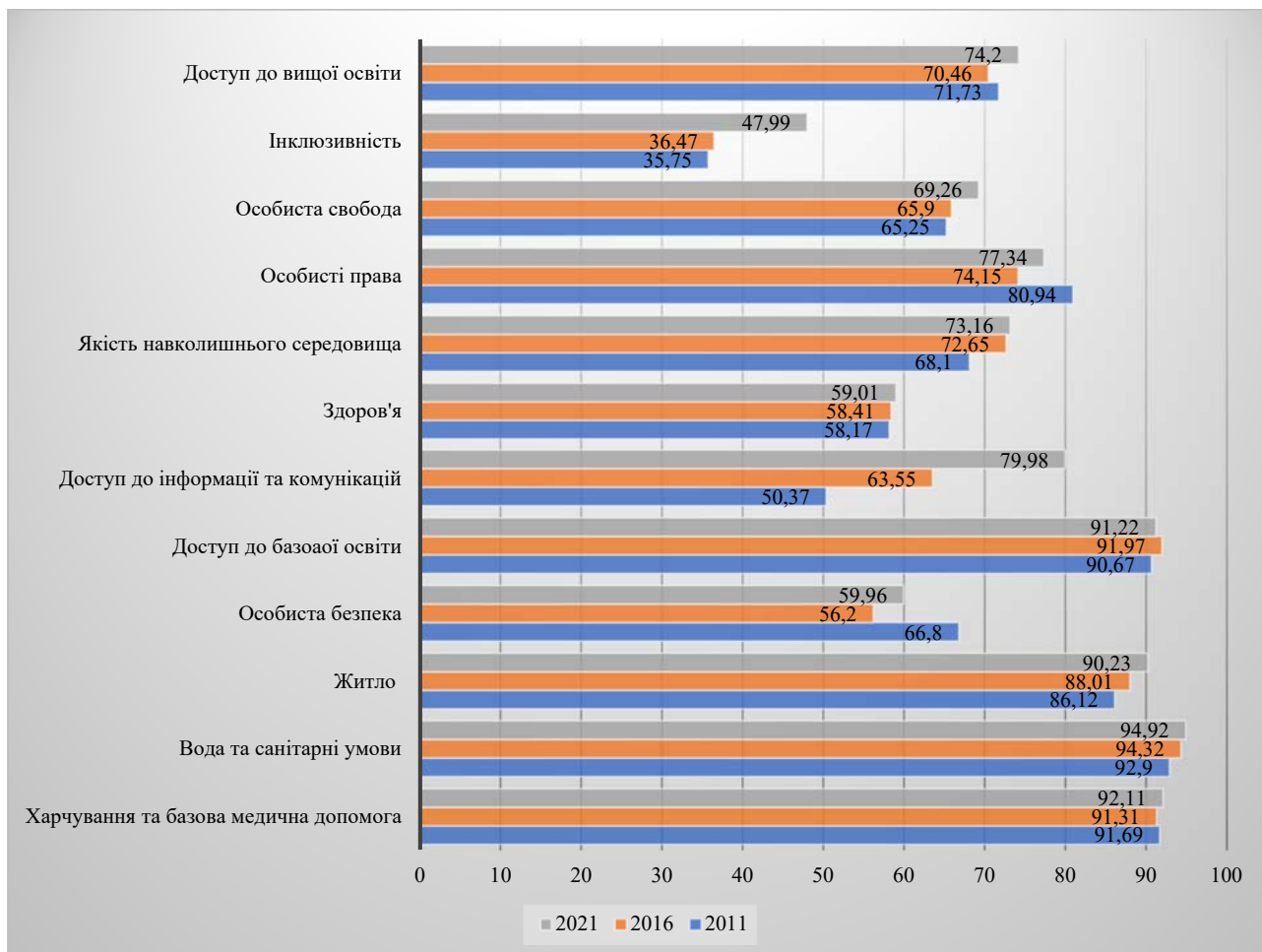

Рис. 4. Тенденція зміни основних груп показників індексу соціального розвитку України за 2011, 2016 та 2021 рр.

Джерело: складено на основі даних офіційного сайту Social progress imperative

у сфері сталого розвитку до 2030 року» на 70-й сесії Генеральної Асамблеї ООН. Цілі сталого розвитку спрямовані на ліквідацію бідності та забезпечення сталого та інклюзивного глобального розвитку. Вимірюючи соціальний та екологічний розвиток країн, уряди отримують цінну інформацію щодо основних напрямів своєї роботи, пріоритетів державного інвестування та соціальної політики.

Висновки. Аналіз рівня життя та добробуту населення через вимірювання економічних показників усе більше піддається критиці у сучасному міжнародному науковому середовищі, адже зростання доходів впливає на підвищення рівня життя, проте не є його визначальним чинником. Усе частіше можна побачити значний соціальний розвиток у країнах із середніми показниками рівня доходів та значенням ВВП на душу населення. Якщо ж порівнювати соціальний розвиток і економічний розвиток в Україні, то за рівнем соціального розвитку вона знаходиться на 48-му місці, а рівнем ВВП на душу населення – на 82-му місці зі значенням 12 377 доларів США на душу населення. Незважаючи на пандемію COVID-19, Україна поліпшила свої показники в міжнародному рейтингу, але є ще чимало проблемних сфер, на які варто звернути увагу й удосконалити напрями державного впливу на них. На нашу думку, пріоритетними напрямками державної соціальної та екологічної політики повинні стати:

– боротьба з бідністю дітей, адже в Україні найвищий рівень бідності притаманний багатодітним сім'ям і становить 81,2% за абсолютним критерієм (сукупні еквівалентні витрати на дитину менші фактичного прожиткового мінімуму на особу), а найбільше від монетарної бідності потерпають діти до трьох років;

– завершення конфлікту на Сході України, результатом якого є не лише різке підвищення рівня бідності серед населення зони конфлікту, а й утрата відчуття особистої безпеки серед населення;

– поліпшення доступу до якісних медичних послуг та ефективна боротьба з пандемією, адже за результатами оцінки Україна знаходиться на 80-му місці за очікуваною тривалістю життя після 60 років і на 157-му місці за показником «передчасна смерть від неінфекційних захворювань»;

– ефективна екологічна політика боротьби із забрудненням навколишнього середовища, а особливо повітря. За оцінками UNEP та ССАС, ефективні екологічні заходи зі скорочення кількості викидів метану до 2030 р. дадуть змогу щорічно запобігати 255 тис передчасних смертей та 775 тис відвідувань лікарень;

– боротьба з корупцією, а особливо сприйняття корупції. Україна в 2020 р. відповідно до індексу сприйняття корупції, розрахованому організацією Transparency International, отримала 33 бали за 100-бальною шкалою [7]. 100 балів – найкращий теоретично можливий результат, коли корупція в державному секторі, за відчуттями експертів і представників бізнесу, сприймається як відсутня. Найгірше можливе становище зі сприйняттям тотальної корумпованості – 0 балів;

– ключовим напрямом розвитку сучасної економіки повинна стати політика інклюзивного зростання та розвитку, яка б дала можливість подолати економічну нерівність та її негативний вплив на добробут і якість життя населення, адже інклюзивний розвиток характеризується рівністю можливостей у доступі до ринку праці і ресурсів усіх членів суспільства.

Список використаних джерел:

1. Gini index (World Bank estimate). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?view=map>.
2. Indices of Social Development. URL: <https://isd.iss.nl>.
3. Social Sustainability and Inclusion. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/socialsustainability/overview#1>.
4. 2021 Social Progress Index: Executive Summary. Social progress imperative. URL: <https://www.socialprogress.org/?tab=2&code=UKR>.
5. Управління соціальним і гуманітарним розвитком : навчальний посібник : у 2-х ч. / В.А. Скуратівський та ін. ; за заг. ред. В.А. Скуратівського, В.П. Трошинського. Київ : НАДУ, 2009. Ч. 1. 456 с.
6. Булавинець В.М. Теоретичні засади соціального розвитку та роль держави у його фінансовому забезпеченні. *Наукові записки. Серія «Економіка»*. 2010. Вип. 13. С. 177–184.
7. Global corruption barometer – pacific 2021. URL: <https://www.transparency.org/en/>.
8. Social progress imperative. URL: <https://www.socialprogress.org/?tab=2&code=UKR>.

References:

1. Gini index (World Bank estimate). Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?view=map> (accessed 25 November 2021).
2. Indices of Social Development. Available at: <https://isd.iss.nl> (accessed 25 November 2021).
3. Social Sustainability and Inclusion. Available at: <https://www.worldbank.org/en/topic/socialsustainability/overview#1> (accessed 25 November 2021).
4. 2021 Social Progress Index: Executive Summary. Social progress imperative. Available at: <https://www.socialprogress.org/?tab=2&code=UKR> (accessed 25 November 2021).
5. Skurativskiy V.A., Troshchynskiy V.P., Sytnyk P.K. ta in. (2009) Upravlinnia sotsialnym i humanitarnym rozvytkom [Management of social and humanitarian development]. Kyiv: NADU. (in Ukraine)
6. Bulavynets V.M. (2010) Teoretychni zasady sotsialnoho rozvytku ta rol derzhavy u yoho finansovomu zabezpechenni [Theoretical principles of social development and the role of the state in its financial support]. *Naukovi zapysky. Seriya «Ekonomika»*, vol. 13, pp. 177–184.
7. Global corruption barometer – pacific 2021. Available at: <https://www.transparency.org/en/> (accessed 25 November 2021).
8. Social progress imperative. Available at: <https://www.socialprogress.org/?tab=2&code=UKR> (accessed 25 November 2021).

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.543.23

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-22>**Безлюдна К. С.**

магістрант,

Дніпровський національний університет імені Олеса Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8128-2382>**Бобирь О. І.**

доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Дніпровський національний університет імені Олеса Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5640-5723>**Bezliudna Karyna, Bobyr Olha**

Oles Honchar Dnipro National University

УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ
ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ФІНАНСОВОГО ІНЖИНІРИНГУ

У статті розглядається важливість і перспективність процесу управління проєктами як складової частини науки фінансового інжинірингу. Управління проєктами включає створення календарного плану робіт, призначення менеджера проєкту, підбір команди проєкту, виконання і контроль виконання проєкту. Мета статті – фінансове обґрунтування сутності та значення управління проєктами у діяльності українських організацій та надання рекомендації щодо оптимізації розвитку процесу управління проєктами, зокрема стартапами, в умовах цифровізації і розвитку фінансів 4.0. Важливу роль сьогодні відіграють стартап-проєкти, які потребують поглибленого вивчення і розроблення заходів із подолання перешкод на шляху їх запровадження, що і розглядається у статті. Також пропонується перелік перспективних із точки зору авторів статті напрямів (галузей) економіки зі створення стартапів в Україні. Основні особливості проєктного управління – це націленість на результат, регулярна взаємодія зі стейкхолдерами, можливість оцінки реалізації проєкту.

Ключові слова: управління проєктами, фінанси 4.0, етапи, діяльність, організація, маркетинг-орієнтація, стартап-проєкт.

PROJECT MANAGEMENT AS A COMPONENT OF FINANCIAL ENGINEERING

This article discusses the importance and prospects of the project management process as a component of the science of financial engineering. Project management includes creating a work schedule, appointing a project manager, selecting a project team, project implementation and monitoring. The purpose of this article is to financially substantiate the essence and importance of project management in the activities of Ukrainian organizations and provide recommendations for optimizing the development of the project management process, in particular startups in the context of digitalization and financial development 4.0. An important role today is played by startup projects, which require in-depth study and development of measures to overcome obstacles to their implementation, as discussed in the article. The list of perspective directions (branches) of economy on creation of startups in Ukraine from the point of view of authors of article is also offered. The main features of project management – is the focus on results, regular interaction with stakeholders, the ability to assess project implementation. Modern approaches to project management are flexible, focused on getting quick results, and resilience to change, but they do not include a group of project marketing management processes. Although world experience shows that end-user loyalty to the brand and to the company's products increases, if the user feels the value of his opinion, realizes that he is involved in the process of developing new products and services, and also create a product that is interesting specifically for him. It is to solve such problems that it is important to include and use the group of marketing management processes not only at the stage of initiation and planning of the project, but also to use the services of marketing specialists at the stage of project development. Based on this, we can conclude that one of the main conditions for successful project management is professionally competent planning. The article emphasizes the lack of professional staff in the field of development and implementation of projects as an independent part of financial engineering. The problem of developing effective financial products also needs further study, especially in the context of digitalization, globalization processes, blockchain development, crowdfunding projects, and including startup projects.

Keywords: project management, finances-4.0, stages, activity, organization, marketing orientation, startup-project.

JEL classification: G15, G17, G19

Постановка проблеми. У всьому світі управління проєктами як підхід до підвищення ефективності та оптимізації ресурсів і як складова частина фінансового інжинірингу дедалі більше інтегрується в організаційні процеси здійснення господарської та публіч-

ної діяльності. В останні роки сформувалася складна ієрархічна система здійснення проєктного фінансового управління, без удосконалення якої неможливі жодні професійно обґрунтовані фінансові впливання у різні рівні сучасного інвестиційного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління проектами досліджували у своїх працях: В. Власенко [3, с.12], який вважає, що найефективніший підхід до фінансово-інвестиційних реформ – це проектний; Л. Вартяка [7, с. 296], котрий розглядає досягнення досконалості в проектах; М. Беккер [4, с. 38], що досліджує ринки капіталів. Проте в них недостатньо висвітлено точне визначення, контекст та зміст практичної моделі управління проектом, часто не відображено специфіку галузі дослідження чи сфери практичного впровадження [1, с. 9].

Мета статті полягає у фінансовому обґрунтуванні сутності та значення управління проектами у діяльності українських організацій у процесі глобалізації ринків і наданні рекомендацій щодо оптимізації розвитку процесу управління проектами, особливо стартапами, в умовах цифровізації і фінансів 4.0.

Виклад основного матеріалу. Національні і міжнародні стандарти, а також більшість сучасних науковців сходяться у тому, що під проектом розуміється [2, с. 2]:

– тимчасове підприємство, спрямоване на створення унікального продукту, послуги чи результату [6, с. 15];

– комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямований на створення унікального продукту або послуги в умовах тимчасових та ресурсних обмежень;

– цілеспрямована діяльність тимчасового характеру, призначена для створення унікального продукту чи послуги;

– унікальний процес, що складається із сукупності скоординованих і керованих видів діяльності, що має початкову та кінцеву дати виконання, що робиться для досягнення мети, відповідний установленим вимогам, включаючи обмеження за часом, витратами та ресурсами.

Кожна організація, що працює у сучасному глобальному конкурентному середовищі, прагне до постійного підвищення продуктивності. Виняткове значення для виживання організації в умовах регресії ринку, наприклад в умовах макроекономічної нестабільності або зростання конкуренції, набуває здатність керівництва вибирати та використовувати найбільш вигідні інструменти та методи управління проектами, особливо в умовах розвитку блокчейну, краудфінансових стартапів та фінансів 4.0.

Управління проектами в міжнародних стандартах, зокрема РМВОК (Project Management Body of Knowledge) розглядається у трьох функціональних рівнях, так званому «проектному трикутнику»:

– Рівень 1: Технічний аспект – оперативне постачання та орієнтація на ефективний інструментарій, який використовуватиметься в практиці управління та контролю діяльності за проектами.

– Рівень 2: Стратегічний аспект – управління проектами як забезпечення вирівнювання діяльності організації з цілями, баченням топ-менеджменту, підрядної стратегії спонсора, що піддаються впливу зацікавлених сторін.

– Рівень 3: Інституційний аспект – управління проектною діяльністю на основі норм і правил у взаємодії із зовнішнім, глобальним оточенням навколишнього середовища [3, с. 2].

Кожному проекту від початку до кінця потрібен фінансово обґрунтований план, який описує, як усе

вийде, як вони будуть побудовані та який повинен бути отриманий результат на виході. Наприклад, в архітектурі план починається з ідеї, переходить до креслень і потім логічно підводиться до очікуваних результатів, фінансових вигід, коли між двома кроками збираються тисячі маленьких частин. Аналогічно відбувається і у фінансах проектною «головоломки», коли фінансовий менеджер або фінансовий інженер конкретного проекту об'єднує всі ці складові елементи проекту разом, вибудовуючи оптимальний дієвий алгоритм пошуку фінансового рішення.

Л. Кроуфорд визначає три сфери, які істотно впливають на адаптацію практики управління проектами, особливо у краудфінансових стартапах, в організаціях: проектний офіс, управлінський контроль та професійний розвиток. Ці методи безпосередньо пов'язані з інтеграцією проектного управління в організації (офіс управління проектами – РМО), управлінням якістю проектів (управлінський контроль) та управлінням людськими ресурсами (професійний розвиток) [1, с. 342]. Офіс проекту, що є системою підтримки з боку менеджерів проектів, необхідний для сприяння підвищення рівня зрілості організації у сфері управління проектами, оскільки дана структура є координаційним центром для регулювання послідовного застосування процесів та методів. Відсутність активного інтересу з боку управлінських структур зменшує рівень оптимізації процесів та професійних потреб розвитку персоналу [4, с. 33]. К. Беснер і Б. Хоббс під час впровадження проектного управління вказують на потребу у компетентних кадрах та визначенні контрольних точок для команди виконавців із метою побудови ефективного фінансово-організаційного забезпечення використання інструментів і методів фінансового проектування [3, с. 11].

Традиційно виділяються чотири блоки у проектній фінансовій діяльності: ініціація, планування, реалізація та завершення. Поєднавши теоретичні та практичні погляди на фінансове управління проектом, ми отримуємо низку взаємопов'язаних дій щодо укрупнених блоків та галузевих напрямів в умовах розвитку фінансів 4.0 (рис. 1).

Наявність компетентних співробітників у сфері проектною фінансовою діяльністю як окремої ланки системи фахівців та управлінської ланки організації впливає на успіх проекту та, як наслідок, на рівень «зрілості». Поєднання всіх сфер дає змогу оцінити рівень «зрілості» організації у сфері управління проектами, орієнтуючись на той чи інший рівень фінансової компетентності, заснованої на ступені узгодженості елементів управлінської діяльності та рівня фінансового професіоналізму команди фінансових інженерів.

Говорячи про стадію ініціації продукту фінансового інжинірингу, зазначимо, що формування показників кінцевого результату має базуватися на теорії «4С»: чіткість (clearness); повнота (completeness); комплексність (complexity); несуперечність (consistency).

Під час формулювання мети та завдань необхідно орієнтуватися на концепцію SMART із метою конкретизації результатів здійснення проекту: конкретних (Specific); вимірних (Measurable); досяжних (Achievable); релевантних (Relevant); пов'язаних із певним періодом часу (Time-certain).

Ініціація	Визначення наступних параметрів: найменування проекту, причини ініціації, цілі та продукти, дата ініціації, замовник, куратор, керівник
Планування	У ході даного етапу проводиться планування наступних компонентів: зміст проекту, розклад, бюджет, персонал, закупівлі, реагування на ризики, обмін інформацією у проекті, управління змінами
Реалізація	Реалізація включає виконання проекту та процедури контролю
Завершення	Завершення проекту, що включають підготовку звітної документації, можливо, презентаційних матеріалів, аналіз проблемних зон і точок, виявлених у процесі реалізації проекту

Рис. 1. Основні етапи проектної діяльності як елементу фінансового інжинірингу та їх зміст в умовах фінансів 4.0

Джерело: складено автором на основі [4, с. 40]

Позначені цілі та результати проекту впливають на вибір маркетинг-орієнтації. Маркетинг-орієнтація окреслюється як синтез певних відносин та певних видів практики, які пов'язані між собою і невіддільні один від одного в процесі реалізації будь-якої діяльності організації, підприємства, установи. Окрім того, маркетинг-орієнтація визначається як синтетичний конструкт кількох компонентів: орієнтація на клієнта; орієнтація на конкурентів; міжфункціональна орієнтація; орієнтація на екологію; орієнтація на постачальника (дилера); орієнтація на продуктивність; орієнтація на стратегічний розвиток; орієнтація на персонал (фінансових проектних інженерів).

На основі вибраних компанією пріоритетів, які визначаються на основі мети та планованих результатів проекту, визначається один із чотирьох маркетингових підходів:

- транзакційний маркетинг – діяльність із залучення клієнтів;
- маркетинг баз даних – практика для утримання клієнтів;
- маркетинг взаємодії – взаємодія щодо створення, розвитку відносин співробітництва для взаємної вигоди;
- мережевий маркетинг – координація/взаємодія із зацікавленими сторонами на основі взаємного зиску [4, с. 41].

Виходячи з вибраного підходу, формується не лише інформаційна політика компанії (організації, установи) щодо просування проекту, а й комунікаційні канали взаємодії між зацікавленими сторонами, що, своєю чергою, впливає на процес планування.

Проекти розвитку в умовах фінансів 4.0 спрямовані на збільшення потенціалу компанії, що має дати їй можливість отримувати більший прибуток і підвищувати вартість компанії в майбутньому. Для ефективного управління інвестиціями необхідно виділяти конкретні проекти розвитку та контролювати їх за допомогою

інвестиційних бюджетів. Проекти розвитку повинні становити не менше 85–90% від загального обсягу інвестицій. Зрозуміло, що не всі інвестиційні витрати необхідно розглядати як проекти розвитку.

Купівля, наприклад, офісних меблів або комп'ютерів – це також інвестиція, але навряд чи варто розглядати цю роботу як проект розвитку, хоча, звичайно, усе залежить від масштабу. Найголовніше, щоб усі необхідні послуги розвитку компанії були виставлені у вигляді девелоперських проектів. На кожен такий проект розвитку має бути підготовлений інвестиційний бюджет з урахуванням можливостей сучасних цифрових технологій.

Необхідно розробити відповідні критерії для більш чіткого визначення проектів розвитку в компанії. Остаточне рішення про призначення конкретної посади як елементу проекту розвитку має прийматися на комітеті зі стратегії компанії. Компанія повинна мати відповідні нормативні акти (наприклад, розпорядження про проекти розвитку або постанову про управління проектами), які визначають увесь хід процедур у сфері управління проектами розвитку – від початку проекту до його завершення (реалізації).

На думку В. Власенко [3, с. 2], оперативне планування та візуалізація ключових кроків є важливими процесами для керівника групи фінансового інжинірингу з погляду організації та найбільш ефективного використання фінансових ресурсів.

Цей багатоступінчастий механізм фінансового планування, як правило, формується з таких етапів:

- 1) розгляд та ознайомлення з процедурами, пов'язаними з підготовкою та реалізацією проекту;
- 2) розуміння ключових документів, які мають бути підготовлені, та розподіл відповідальності;
- 3) загальне уявлення про тимчасові ресурси, необхідні виконання різних завдань, зокрема взаємозалежних операцій;
- 4) визначення ключових точок прийняття рішень, визначення осіб, які беруть участь у прийнятті цих

рішень, розуміння дій та обсягу інформації, які будуть необхідні для розроблення та прийняття рішень;

5) виявлення потенційних ключових віх та періодичності обміну інформацією з постачальниками, замовником та іншими стейкхолдерами.

З урахуванням цих аспектів етапу планування керівник фінансово-інжинірингової групи повинен розробити графік реалізації проекту, визначити ключові віхи та обговорити ці пропозиції як із командою проекту, так і з замовником та спонсором [5, с. 390].

Планування нерозривно пов'язане з процесом прогнозування, оскільки необхідно визначити, коли і в якому напрямі наявні, у тому числі позикові, ресурси найкраще використовувати на різних етапах підготовки та реалізації проекту. Розподіл ресурсів за фазами реалізації проекту може змінюватися залежно від специфіки виробленого продукту/послуги та особливостей ресурсної бази.

Оскільки бюджет проекту обмежений, керівник групи відіграє важливу роль у визначенні пріоритетів розподілу ресурсів під час виконання різних завдань з урахуванням різних етапів підготовки проекту, спираючись на зазначені віхи.

Із метою ефективного використання наявної ресурсної бази проекту керівнику, на думку дослідників, необхідно [3, с. 14]: оптимізувати протягом усього проекту використання ресурсів та робочого часу персоналу, розробивши вимоги, індикатори та методики оцінки з підготовки та реалізації проекту; використовувати нові комунікаційні технології фінансів 4.0, якими зараз виступають новітні блокчейн-системи та традиційний краудфандинг.

Критерії якості проектної діяльності на вході та виході є ключовим чинником, що визначає продуктивність проекту та успіх у процесі реалізації. Саме тому багато фахівців [4, с. 35] рекомендують приділяти особливу увагу двом аспектам:

1) визначенню ризиків проекту, можливостям та перспективам їхнього впливу на хід реалізації, оскільки це дасть змогу заздалегідь розробити опера-

тивні плани реагування на момент їх настання. Дослідження інфраструктурних проектів на міжнародному рівні показують серйозні проблеми з економією коштів та розподілом часу, часто зустрічаються перевитрата коштів та неправильна оцінка окупності. Учені та практики зазначають, що капітальні проекти затверджуються та реалізуються, незважаючи на дуже низькі чи навіть негативні економічні показники прибутковості. Потужні політичні (фінансові, соціальні та ін.) інтереси можуть нівелювати процес конструктивної економічної та соціальної оцінки, що необхідно врахувати щодо зон ризиків;

2) розумінню ролі кожного учасника – фінансового інженера команди проекту та основних стейкхолдерів, їхніх обов'язків та обмежень. Підготовка та реалізація проекту є динамічним процесом, у якому усвідомлення кожним з акторів своєї ролі у проекті допомагає скоротити процес підготовки та передбачати можливі проблеми, які можуть виникнути [6, с. 31].

У практиці проектного фінансового менеджменту є багато прикладів, коли реалізація проектів іноді допускала перевитрати і початок яких відкладався на кілька років, через короткий час ці проекти стали національними символами і вважалися найбільш успішними. Але нерідко трапляються проекти, які реалізуються поза бюджетом, із порушенням термінів, невдоволенням замовника результатом. Деякі проекти зупиняються на півдорозі і провалюються.

Одним з актуальних проектів фінансової інженерії виступають так звані «стартап-проекти», або просто стартапи, які являють собою інноваційні, досі не відомі проекти, але досить привабливі з погляду фінансів і зацікавленості потенційних споживачів. Стартап-проекти у фінансовому інжинірингу і проектуванні є перспективним напрямом в управлінні проектами, тому потребують детального подальшого вивчення, особливо з причини розвитку в усьому світі і в Україні блокчейн-мереж. На рис. 2 представлено низку перспективних галузей економіки для розвитку стартап-проектів в Україні.

Рис. 2. Перспективні галузі зі створення стартапів в Україні

Джерело: складено автором на основі [3, с. 4]

Таблиця 1

Головні причини провалу та шляхи вирішення проблеми галузей стартап-проектів в Україні

№	Причини недопрацьованих стартапів	Відсоток провалів (визначено експертним методом)	Можливі шляхи вирішення проблеми
1	Недостатня компетентність управлінських кадрів, відсутність професійних фінансових інженерів-розробників фінансових інноваційних продуктів	71%	Чіткий відбір персоналу, самостійна підготовка персоналу через проведення навчань та тренінгів
2	Нестійкий досвід чи відсутність управлінського досвіду	69,9%	Креативність та нестандартний погляд на звичайні речі
3	Недолік досвіду в лінії товарів та послуг	54,2%	Комп'ютерне моделювання
4	Шахрайство, катастрофи та ін.	45,4%	Розроблення альтернативних стратегій
5.	Відсутність досвіду у роботі з кредитами	39,7%	Залучення фахівців-експертів за договорами підряду
6.	Неправильний вибір «досвіду для запозичення»	38,9%	Залучення фахівців-експертів за договорами підряду
7.	Незнання правових аспектів Інтернет-бізнесу	37,4%	Підготовка власних фахівців із числа креативного студентства
8.	Слабка конкурентоспроможність на ринку інноваційних фінансових послуг, перемога товару-конкурента	32,7%	Поглиблене вивчення предмету дослідження і досвіду конкурентів

Джерело: складено автором на основі [3, с. 4]

Але статистикою приблизно 70% стартап-проектів закінчуються на першому році свого існування, а з тих 30%, що залишилися, менше половини не доживають до третього року свого життя. Основні причини цього явища і можливі шляхи вирішення представлено в табл. 1.

Слід зазначити, що в останні роки компанії мають тенденцію стирати відмінності між бізнес-процесами та проектами. Це означає, що бізнес-процеси стають усе більш унікальними, а проекти, навпаки, рухаються до стандартизації.

Тому в деяких компаніях поточна діяльність організовується не у вигляді повторюваних, циклічних бізнес-процесів, а у вигляді обмежених у часі діяльності, тобто проектів.

Наприклад, повсякденна діяльність будівельних компаній організована не як ланцюжок бізнес-процесів, а як серія проектів. У машинобудівних компаніях, будівельних та консалтингових компаніях, а також у компаніях з інших секторів послуг основна діяльність базується на принципі проектування, а не процесу [7, с. 294].

Висновки. Підводячи підсумки статті, резюмуємо все вищеописане та акценти у фінансовому управлінні, котрі сприяють успішній реалізації проектів:

1) докладний план: як керівник проекту та його команда підтримуватимуть стандарти якості протягом циклу проекту;

2) налагоджені комунікації: зв'язок між керівником проекту, членами команди та зацікавленими сторонами є ключовим аспектом. Уважається, що керівники проектів повинні володіти відмінними комунікативними навичками та мати комплексну схему взаємодії зацікавлених сторін, яка заохочує формальне та неформальне обговорення очікувань, інновацій, прогресу та результатів;

3) управління учасниками проекту: необхідно визначити, хто відноситься до зацікавлених сторін у проекті, а потім підготувати стратегію, щоб забезпечити передачу необхідної кількості інформації та можливостей для участі.

У фінансовому виконанні проектів часто потрібно одночасно вирішувати безліч завдань. Від будь-якого навіть незначного завдання може зміниться процес виконання проекту, аж до його провалу. Для виявлення цієї здатності необхідно делегувати претенденту кілька завдань, що вимагають докладання зусиль різного роду та паралельного виконання. У процесі виконання кандидатом цих завдань необхідно відстежувати швидкість їх виконання, ретельність виконання, як він делегував колегам та контролював їх виконання.

Список використаних джерел:

1. Американский национальный стандарт «Руководство к своду знаний по управлению проектами». Пятое издание. PMI, 2013. 586 с.
2. ДСТУ ISO 9000-2001: Системи управління якістю. Основні положення та словник. Київ : Держстандарт України, 2001.
3. Власенко В. Проектний підхід до реформ – найефективніший. *Урядовий кур'єр*. 2016. URL: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/proektnij-pidhid-do-reform-najefe-ktivn-ishij/4>.
4. Bekker M. Project Governance. *The Definition and Leadership Dilemma*. 2015. № 33–43. P. 34.
5. Obradovića V., Cicvarić Kostića S., Mitrovića Z. Rethinking project management – Did we miss marketing management? *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2016. № 226. P. 390–397. P. 392.
6. Project Management Association of Japan. 1. Американский национальный стандарт «Руководство к своду знаний по управлению проектами». Пятое издание. PMI, 2013. 586 с.

References:

1. Amerikanskij nacional'nyj standart (2013), Rukovodstvo k svodu znanij po upravleniju proektami [Management to the body of knowledge on project management], 5th ed, PMI.
2. Derzhstandart Ukrainy, DSTU ISO 9000-2001 (2001) Systemy upravlinnia yakistiu. Osnovni polozhennia ta slovnyk, [Quality management systems. Basic provisions and vocabulary], Derzhstandart Ukrainy.
3. Vlasenko V. (2016), Proektnyi pidkhid do reform – naiefektyvnishyi [The project approach to reforms is the most effective], Government courier [Online], available at: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/proektnij-pidhid-do-reform-najefe-ktivn-ishij> (Accessed 15 Oct 2021).
4. Bekker M. (2015), [Project Governance, The Definition and Leadership Dilemma], South Africa.
5. Obradovića V., Cicvarić Kostića S., Mitrovića Z. (2016) [Rethinking project management – Did we miss marketing management?], *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, no. 226, pp. 390–397.
6. Project Management Association of Japan (2018), available at: <http://www.pmaj.or.jp/ENG/index.htm> (Accessed 25 Oct).

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 519.86:330.44

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-23>**Огліх В. В.**

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
Дніпровський національний університет імені Олесея Гончара
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3193-7931>

Волкова В. В.

кандидат економічних наук, доцент,
Дніпровський національний університет імені Олесея Гончара

Шаповалов О. В.

кандидат технічних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів

Oglih Valentina, Volkova Valentina

Oles Honchar Dnipro National University

Shapovalov Oleksii

University of Customs and Finance

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ DSGE-МОДЕЛЕЙ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Метою дослідження є пошук виходу України із суспільно-економічної кризи та формування стратегії розвитку на засадах економіко-математичного моделювання із застосуванням макроекономічних DSGE-моделей (Dynamic Stochastic General Equilibrium). Із цією метою з'ясовано особливості економічної ситуації в Україні, яка характеризується негативними економічними наслідками обмеження соціальної та економічної діяльності на тлі карантинних заходів протидії пандемії COVID-19. Розкрито економіко-політичні протиріччя макросистеми України. Обґрунтовано необхідність та доцільність розроблення макроекономічної стратегії розвитку України з урахуванням інтересів мікроекономічних агентів. Доведено, що для аналізу економічної політики та складання сценарних прогнозів доцільно розробляти і застосовувати саме Dynamic Stochastic General Equilibrium (DSGE-моделі), теоретичною задачею яких є інтеграція неокейнсіанських та неокласичних підходів. Докладно розглянуто перспективи застосування DSGE-моделей для формування стратегії розвитку країни.

Ключові слова: макроекономіка, модель, динаміка, рівновага, економічні агенти.

PROSPECTS OF APPLICATION OF DSGE-MODELS FOR FORMATION OF THE COUNTRY DEVELOPMENT STRATEGY

The purpose of the study is to find Ukraine's way out of the socio-economic crisis and to form a development strategy based on economic and mathematical modeling using macroeconomic DSGE models (Dynamic Stochastic General Equilibrium). The contradictions facing public administration have intensified against the background of quarantine measures against the COVID-19 pandemic. The economic and political contradictions of the macrosystem of Ukraine are revealed. The state must minimize the negative economic implications of restrictions on social and economic activity. The emphasis on the peculiarities of the economic, political and social situation in Ukraine is made. It is shown that conducting generally accepted measures to improve the situation and forming a strategic direction of development faces opposition. The solution to the problem is appropriate to obtain on the basis of economic and mathematical modeling and solving a dynamic stochastic multicriteria problem of conditional optimization with many variables. It is proposed to apply tools for macroeconomic dynamic stochastic models of general equilibrium (DSGE). The language of mathematics this means that before the countries there is a dynamic multicriteria problem of conditional optimization with many variables. The prospects for using DSGE models to form a country's development strategy are considered in detail. The theoretical foundations of these models are the integration of neo-Keynesian and neoclassical approaches. It is shown that DSGE models allow you to combine macroeconomic policy of the state with the opposite interests of diverse groups of economic agents. The advantages and disadvantages of the benefits of dynamic stochastic models of general equilibrium are shown. DSGE models can be used for retrospective analysis, forecasting the future and finding out factors of such events, EX ANTE scenario analysis. It is possible to apply them to simulate stochastic price, technological, monetary, etc. "shocks". The country will be able to solve the decision-making problem in conditions of uncertainty and choose its optimal development and crisis strategy.

Keywords: macroeconomics, model, dynamics, equilibrium, economic agents.

JEL classification: E61, C39, C61, C62, H30

Постановка проблеми. Розглядаючи економічну ситуацію сьогодні як у розвинених країнах, так і тих, які розвиваються, маємо констатувати, що уряди майже всіх країн світу для виходу з кризи змушені докласти значних зусиль у двох протилежних напрямках. На тлі карантинних заходів протидії пандемії COVID-19, оголошеної ВОЗ у 2020 р., слід підтримати значну кількість громадян, які постраждали внаслідок обмеження соціальної та економічної діяльності, пов'язаної з ризиком розповсюдження пандемії. Водночас необхідно мінімізувати негативні економічні наслідки, а саме зростання рівня безробіття та психологічних ускладнень, зниження рівня добробуту на тлі економічного спаду. У проміжок часу, коли економіка світу та Європи ще не встигла оновитися від фінансової кризи, локдаун запустили нову світову рецесію.

Мовою математики це означає, що перед країнами стоїть динамічна багатокритеріальна задача умовної оптимізації з багатьма змінними. Саме множина визначення встановлює те, що кожна країна має розв'язувати таку задачу прийняття рішення в умовах невизначеності та вибирати свою оптимальну стратегію, балансує між мінімізацією ризику розповсюдження інфекції та максимізацією доходів, соціальною безпекою переважної більшості людей і недопущенням істотних утрат для економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розроблення і застосування DSGE-моделей для формування стратегії розвитку європейських країн та США присвячено дослідження таких науковців, як Ф. Сметс, Р. Уотерс [7; 8], М. Адольфсон, С. Ласін, Дж. Лінде, М. Віллані [1], Д. Алтіг, Л. Дж. Крістіано, М. Ейхенбаум, Дж. Лінде [2].

Використовувані на практиці специфікації DSGE-моделей можуть бути вкрай різноманітні залежно від завдань, для яких вони розробляються [1–8]. Так, у центральних банках усе частіше використовуються моделі з великою та середньою кількістю рівнянь. Проте в наукових дослідженнях частіше застосовуються моделі з малим і середнім числом рівнянь.

Маємо констатувати поширення практики застосування формального економіко-математичного апарату DSGE-моделей, зокрема йдеться про такі моделі, як ToTEMi BoC-GEM (банк Канади), NAWM, NMCMI EAGLE (Європейський центральний банк), SIGMA (ФРС США), QUESTIII (Європейська комісія), GEMi GIMF (Міжнародний валютний фонд), BEQM (Банк Англії), MOISE (Банк Ізраїлю) тощо. Істотні результати, отримані в межах такого підходу, у конкретизації, оцінці й аналізі економічної політики та наслідків рішень регулятора, аналізі джерел флуктуації економіки, під час формування економічної політики та складання сценарних прогнозів породили попит на DSGE-інструментарій із боку центральних банків, міжнародних організацій і різних інституцій як в економіках розвинених країн, так і в тих, що розвиваються.

Перевага і водночас складність побудови DSGE-моделей полягають у їх наближеності до особливостей законодавства, значень показників реалій взаємовідносин структур і економічних суб'єктів кожної конкретної країни. Тому застосування відомих моделей, розроблених для інших країн, навіть для ретроспективного аналізу дасть хибні результати. Реформування економіки України неможливе без чіткого розуміння чин-

ників перетворень, прогнозування результатів, оцінки різних сценаріїв та стратегій. Таким чином, має місце необхідність донесення до науковців методології побудови, а для практиків важливості застосування моделей такого типу.

Мета статті. Тобто існує нагальна потреба у розробленні макроекономічної стратегії, яка б урахувала інтереси мікроекономічних агентів. Вищезначена проблема може бути вирішена, лише спираючись на економіко-математичну підтримку на засадах системи моделей. Складники системи мають відрізнятися своїми теоретичними основами, структурою, властивостями і враховувати ринкові та соціальні механізми взаємодії основних економічних агентів. Метою дослідження, а саме пошук виходу України із суспільно-економічної кризи та формування стратегії розвитку, пропонується досягати на засадах економіко-математичного моделювання із застосуванням макроекономічних DSGE-моделей (Dynamic Stochastic General Equilibrium) [1–6].

Виклад основного матеріалу. Пандемія COVID-19 та її наслідки застали Україну в дуже складний момент (рис. 1). Розкол громадянського суспільства з характерним поєднанням глибокої недовіри до державних інституцій та запитом на реформування з очікуванням кардинальних перебудов трансформуються у невідповідальне ставлення населення до заходів боротьби, впроваджених обмежень.

Передусім йдеться про:

- військові дії на Донбасі та анексію Криму та зовсім різне розуміння шляхів виходу з тупика;
- високий відсоток охоплення університетською й парауніверситетською освітою, провальні результати PISA-19 та занепад у науково-технічній сфері;
- дуже високий коефіцієнт сприйняття корупції на тлі низького рівня офіційної оплати кваліфікованої праці тощо;
- існування монопольних та олігопольних структур, які є постійним джерелом утрат ефективності економіки.

Проблеми у сфері світової економіки, коли країни, щоб підтримати бізнес свого виробника, стимулюють внутрішній попит, затягування зі структурними реформами не дали змоги Україні розраховувати на посилену допомогу країн Заходу, а також на можливість залучення грошей на комерційних ринках. Попри запуск нових інструментів монетарної політики, посилення банківського та фінансового регулювання, зниження ризиків у банківській системі ми майже втратили економічні «бонуси», які почали зароджуватися під впливом реформ.

Заходи, вжиті усіма країнами для недопущення фінансових колапсів та збільшення фінансової стабільності, створення ними додаткових джерел доходу для підвищення внутрішнього попиту на товари і послуги в багатих країнах забезпечили позитивний результат.

В інших країнах, зокрема в Україні, де за підсумком 2020 р. майже 50% українців опинилися на грані бідності, а 10% стали безробітними, аналогічні лише тільки посилили тиск на економіку та її грошовий «кровообіг». Це призвело до зниження інвестиційної та кредитної активності, особливо в реальному секторі економіки. Зазначимо, що звалювання в кризу почалося ще до того, як був досягнутий вихід на до

кризові показники економічної активності. Зростання макроекономічних показників країни неможливе без інноваційно-інвестиційного буму, країна знаходиться у фазі кредитного стиснення, бо фінансові інструменти та кредитування засновані на ринкових механізмах і негативно реагують на сторонні втручання, зумовлені «добрими намірами» з боку держави. Кредитне стиснення характеризується: зменшенням обсягу виданих кредитів на тлі процентних ставок, які постійно низькі або знижуються; підвищенням кредитних стандартів банками, помноженим на збільшення неприйняття ризику кредиторами на тлі капіталовкладень, які стагнують. Банки змушені йти на скорочення обсягів споживчого кредитування через ризик неплатежів. Причому підсилили цей процес представники чинної влади. Генеруючи певні заходи, начебто покликані допомогти громадянам пережити кризу, зокрема йдеться про прийняття влітку 2020 р. закону про скасування штрафів за кредитами, отриманими у фінансових установах, держава не прорахувала їхніх кінцевих наслідків. Це призвело до значного зростання кількості неплатників по кредитах. Водночас банки залишилися

Рис. 1. Економіко-політичні протиріччя макросистеми України (розроблено авторами)

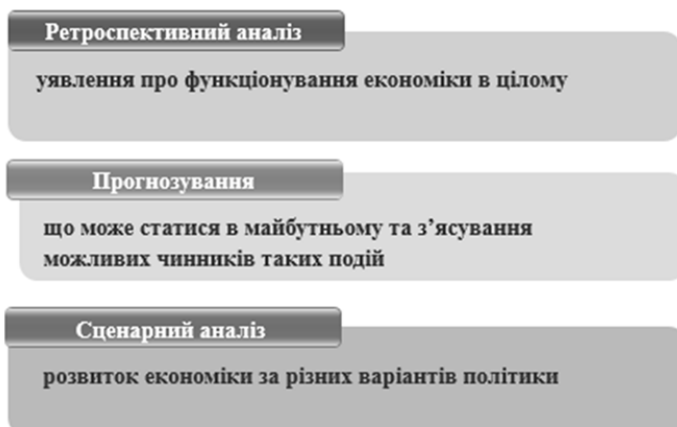

Рис. 2. Потенції застосування регулятором прийняття рішень, які здійснюють довгостроковий економічний вплив (розроблено авторами)

без будь-яких важелів впливу на боржників. І поки влада не виправить становище, тенденція, схоже, може зберегтися і надалі.

Приймаючі рішення, які створюють довгострокову дію та економічний вплив, державний регулятор має зважати на істинний спектр еventуальних ефектів. Розуміння вказаних ефектів може бути отримано у царині DSGE-моделей, зокрема для (рис. 2):

– ретроспективного аналізу, тобто для пояснення процесів, які відбувалися в економіці раніше. Застосування макроекономічних моделей дає змогу поєднати та обґрунтувати: інтереси держави, які задаються за допомогою правил та обмежень; поведінку фірм та домогосподарств, які максимізують прибутки та добробут відповідно. Звертаємо увагу, що DSGE-моделі здатні формувати і розвивати уявлення про функціонування економіки як єдиного цілого;

– прогнозування майбутнього та з'ясування чинників таких подій. Існуючу нагальну потребу вирішення прикладних завдань доцільно задовольнити через розроблення макроекономічних моделей та їх подальшу підтримку. Звертаємо увагу, що більшість наявних сьогодні моделей [1–8] спрямовані на опис зв'язку між попитом і пропозицією, рівнем інтеграції в міжнародну торгівлю і обмінним курсом, взаємодією між ринками товару та праці, номінальними та реальними значеннями ендогенних змінних тощо;

– сценарного аналізу Ex ante. Формування оптимальних умов функціонування економіки можливе лише на засадах оцінки гіпотез щодо розвитку економіки за різних варіантів. Йдеться про аналіз потенціальних наслідків упровадження різних сценаріїв політики регулятора, зокрема залучення різноманітних ринкових механізмів; фіскальної та/або монетарної політики, уведення фіскальних інструментів. У перспективі можливо дослідити відповіді на фундаментальні шоки, аналізуючи функції імпульсного відгуку основних макроекономічних змінних, зрозуміти економічні взаємозв'язки між макроекономічними показниками. Так, наявна можливість дослідити наслідки шоків: зміни структури державних витрат, податкових ставок на різні типи доходів; перерозподілу трансфертів окремим групам домогосподарств; інвестиційних.

Складність аналізу макроекономічної політики, який би відповідав вимогам сьогодення, зумовлена «широким фронтом» перетину фінансово-економічної політики, що збігається з вимогами держави, із зацікавленням різноманітних груп економічних агентів із протилежними інтересами.

Для чіткого розуміння плину процесів у сфері фіскальної політики, оцінки результату від як уже реалізованих рішень, так і тих, що опрацьовуються, потрібні сучасні макроекономічні моделі, складниками яких є моделі поведінки економічних агентів на мікрорівні. Окремими агентами виступають:

– виробники товарів і послуг, які пред'являють попит на працю та створюють національний дохід;

– населення, яке генерує пропозицію на ринку праці і водночас є споживачем товарів і послуг;

– центральний банк, який впливає на макроекономічні показники та на рівновагу грошового ринку;

– державні органи, які визначають правила поведінки;

– зовнішній сектор, який одночасно виступає торговим партнером і джерелом шоків.

DSGE-моделям властиві переваги моделей, які характеризуються твердим теоретичним обґрунтуванням, і вони зазвичай забезпечують високу узгодженість з емпіричними даними. Їм притаманна здатність прогнозувати часові ряди не менш адекватно, ніж суто економетричні моделі, які не потребують апріорних обмежень, передбачених економічною теорією. Зокрема, йдеться про (баєсівські) векторні авторегресії, які оцінюються виключно на емпіричних даних. Порівняння DSGE з RBC-моделями (Real Business Cycle) свідчить, що вони значно складніші та деталізовані.

Завдяки тому, що динамічні стохастичні моделі [7] загальної рівноваги базуються на задачах стохастичної динамічної оптимізації, існує можливість застосовувати їх для моделювання стохастичних цінних, технологічних, монетарних тощо «шоків» [8].

Завдання дослідження іноді не потребують застосування великих складних моделей. Малі моделі можуть служити відправною точкою для складних структурних моделей та бути базисом для створення різних варіацій. І в цьому аспекті вкрай важливим є здатність DSGE-моделей пояснювати динаміку основних макроекономічних змінних вже за допомогою структурної лінійної моделі з малою кількістю рів-

нянь. Це важливо тому, що DSGE-моделі зазвичай достатньо складно:

– розв'язати аналітично через наявність значної кількості нелінійних рівнянь із великою кількістю параметрів;

– оцінювати економетрично через нелінійність рівнянь, та наявність операторів умовного математичного очікування майбутніх значень ендогенних змінних.

Висновки. Під час проведеного аналізу був зроблений висновок, що найбільш підходящим для цілей макроекономічного аналізу інструментом є моделі, що дають змогу врахувати весь комплекс взаємодії між агентами, а саме DSGE-моделі. Вони вже довгий час успішно використовуються центральними банками для оцінки наслідків проведеної монетарної політики, однак інфляційний блок та врахування суб'єктивних чинників суспільного впливу у DSGE-моделях поки не отримали необхідного розвитку.

Доцільно звернути увагу на моделі з невеликою кількістю рівнянь. Залежно від завдань, для яких вони розробляються, такі моделі є вкрай різномірними і, незважаючи на простоту, можуть бути застосовані для емпіричного моделювання та прогнозування. Матеріал, представлений у статті, допоможе сформулювати уявлення про переваги і обмеження, пов'язані з DSGE-моделюванням.

Список використаних джерел:

1. Adolfson M. Laseen S., Linde J., Villani M. Bayesian estimation of an open economy DSGE model with incomplete pass-through. *Journal of International Economics*. 2007. Vol. 72. № 2. P. 481–511.
2. Altig D., Christiano L.J., Eichenbaum M., Linde J. Firm-specific capital, nominal rigidities and the business cycle. *Review of Economic Dynamics*. 2011. Vol. 14. № 2. P. 225–247.
3. Aruoba B., Cuba-Borda P., Schorfheide F. Macroeconomic Dynamics Near the ZLB: A Tale of Two Countries. *Manuscript*. 2016.
4. Baxter M., King R.G. Fiscal policy in general equilibrium. *American Economic Review*. 1993. Vol. 83. № 3. P. 315–334.
5. Calvo G.A. Staggered prices in a utility-maximizing framework. *Journal of Monetary Economics*. 1983. Vol. 12. P. 383–398.
6. Canova F. Methods for applied macroeconomic research. Princeton University Press.
7. Smets F., Wouters R. An estimated dynamic stochastic general equilibrium model of the Euro Area. *Journal of European Economic Association*. 2003. Vol. 1. № 5. P. 1123–1175.
8. Smets F., Wouters R. Shocks and frictions in US business cycles: a Bayesian DSGE approach. *American Economic Review*. 2007. Vol. 97. № 3. P. 586–606.

References:

1. Adolfson M. Laseen S., Linde J., Villani M. (2007) Bayesian estimation of an open economy DSGE model with incomplete pass-through. *Journal of International Economics*, vol. 72, no. 2, pp. 481–511.
2. Altig D., Christiano L.J., Eichenbaum M., Linde J. (2011) Firm-specific capital, nominal rigidities and the business cycle. *Review of Economic Dynamics*, vol. 14, no. 2, pp. 225–247.
3. Aruoba B., Cuba-Borda P., Schorfheide F. (2016) Macroeconomic Dynamics Near the ZLB: A Tale of Two Countries. *Manuscript*.
4. Baxter M., King R. G. (1993) Fiscal policy in general equilibrium. *American Economic Review*, vol. 83, no 3, pp. 315–334.
5. Calvo G.A. (1983) Staggered prices in a utility-maximizing framework. *Journal of Monetary Economics*, vol. 12, pp. 383–398.
6. Canova F. (2007) Methods for applied macroeconomic research. Princeton University Press.
7. Smets F., Wouters R. (2003) An estimated dynamic stochastic general equilibrium model of the Euro Area. *Journal of European Economic Association*, vol. 1, no. 5, pp. 1123–1175.
8. Smets F., Wouters R. (2007) Shocks and frictions in US business cycles: a Bayesian DSGE approach. *American Economic Review*, vol. 97, no. 3, pp. 586–606.

УДК 004.9: 004.415.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-24>**Подскребко О. С.**кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5282-4691>**Іванченко Н. О.**кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7289-3587>**Podskrebko Oleksandr, Ivanchenko Nadiia**

Taras Shevchenko National University of Kyiv

АНАЛІЗ РИНКУ ЦИФРОВИХ ВІДЕОІГОР ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ

У статті розглянуто ігрову індустрію як одну з важливих ніш у світовій економіці. Визначено, що ігрова індустрія пов'язана з розробленням новітніх технологій, а саме центральних процесорів та інших компонентів цифрових пристроїв, що, своєю чергою слугує потужним розвитком економіки. Розглянуто ланцюжок цінностей ігрової індустрії як шість пов'язаних між собою рівнів. Зазначено, що найбільшими споживачами відеоігор є такі країни, як США, Китай, Японія, де прибутки від ринку відеоігор суттєво впливають на стан економіки. Проведено аналіз низки проблем, з якими стикається ігрова індустрія в Україні: видавництво ігор, нерозвиненість внутрішнього ігрового ІТ-ринку, відтік висококваліфікованих кадрів за кордон, піратство, відсутність цільового законодавства, що було б пов'язане з видавництвом. Приведено перспективи розвитку індустрії.

Ключові слова: ігрова індустрія, кіберспорт, ринок цифрових відеоігор, ланцюжок цінностей, новітні технології.

ANALYSIS OF THE DIGITAL VIDEO GAMES MARKET AND ITS IMPACT ON THE ECONOMY

This article examines the gaming industry as one of the important niches that occupies one of the most important places in the world economy. The world's game publishers outperform some established corporations in economic potential, and even compete with business giants. It is noted that the gaming sector of the economy is associated with the production, promotion and sale of computer games and consists of a large number of specialties that employ people around the world. It is determined that the gaming industry is associated with the development of new technologies, namely the development of CPUs and other components of digital devices, which in turn serves as a powerful development of the economy. The article analyzes the classification of games by access conditions and gives examples. The main players in the gaming industry market in Ukraine and the world in terms of gross turnover for 2019 have been identified. The value chain of the gaming industry is considered as six interrelated levels. The largest consumers of video games are countries such as the United States, China, Japan, where profits from the video game market significantly affect the state of the economy. An analysis of a number of problems faced by the gaming industry in Ukraine: game publishing, underdeveloped domestic gaming IT market, the outflow of highly qualified personnel abroad, piracy, there is no targeted legislation that would be related to publishing. The state does not regulate the publishing process and the localization of foreign innovations, although the gaming industry is a profitable business. The category of mobile games is quite developed in Ukraine. This is a very promising niche of the gaming market, which does not require high quality staff and modern technological base. The annual increase in the development potential of IT companies in Ukraine, the low level of competition in the domestic market and the significant number of graduates of the programming specialty provide opportunities for the growth of the video game market. It should also be noted about the promotion of e-sports, because every year it catches the eye of more and more new people who are potential consumers. So today e-sports is a huge media market, for many marketing companies it is a great chance to promote their products.

Keywords: gaming industry, e-sports, digital video game market, value chain, modern technologies.

JEL classification: F10, M15, O30

Постановка проблеми. Сьогодні ігрова індустрія займає одне з важливих місць у світовій економіці. Світові видавництва ігор перевищують в економічному потенціалі деякі усталені корпорації та навіть нарівні конкурують із бізнес-гігантами. Із 1970 р. до наших днів індустрія комп'ютерних ігор розвинулася так, що почала випереджати своїх найближчих конкурентів: музичну індустрію, кіноіндустрію, шоу-бізнес. Ігрова індустрія завжди розробляє нові інструменти для того, щоб покращити та прискорити розвиток ігор.

Ринок цифрових відеоігор дуже швидко і потужно розвивається. Так, за даними [9], витрати на цифрові відеоігри досягли рекордно високих показників

у квітні, оскільки більшість людей, дотримуючись обмежувальних заходів, проводять дозволя вдома на тлі боротьби з пандемією коронавірусу. Витрати на ігри у квітні перевищили 10,5 млрд дол., що більше показників за березень минулого року (10 млрд дол.) і на 17% порівняно з квітнем 2019 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ігрової індустрії в Україні та світі присвячено праці І.О. Лазнева, Д.І. Цараненко [8], М.О. Прокуріна [7], А.О. Білошицького, О.Ю. Кучанського, П.М. Грінфілда, які досліджували вплив кіберспорту на структуру світового ринку, а також ігрові індустрії як частину національної економіки. У цих публіка-

ціях відсутній аналіз за віковою категорією, за доходами від ринку ігор, розподілу ринку ігор за географічними регіонами, тому ситуація на ігрового ринку та її вплив на економіку України потребують ретельних досліджень.

Мета статті полягає в аналізі ігрової індустрії у світі та Україні, а також визначенні потенціалу нашої держави у цій галузі.

Виклад основного матеріалу. Ігрова індустрія – це сектор економіки, який зв'язаний із виробництвом, просуванням і продажем комп'ютерних ігор. Вона складається з великої кількості спеціальностей, на яких працюють люди в усьому світі. Вона зародилася в середині 1970-х років із легкої руки ентузіастів та всього за декілька десятиліть переросла з невеликого, майже непомітного ринку в одну з найпопулярніших ніш бізнесу.

Із розвитком комп'ютерної техніки вона отримувала все більше можливостей, а з появою телефонів з'явилися мобільні ігри. Поява ігрових консолей дала цьому сегменту ринку ще більшу популярність. Сучасні ПК багато в чому зобов'язані саме ринку відеоігор. Як приклад можна навести розвиток звукових та графічних карт, CD- та DVD-приводів; центральні процесори, звукові карти спочатку розроблялися саме для комп'ютерних ігор, і тільки через деякий час їх було вдосконалено під потреби меломанів. Сучасні ігри є одними з найбільш вимогливих до ресурсів комп'ютера чи інших цифрових приладів. Багато геймерів по всьому світі купують потужні комп'ютери для запуску нових ігор, які розробляють кожен рік ігрові компанії. Так, ігрова індустрія зв'язана з розробленням новітніх технологій, а саме центральних процесорів та інших компонентів цифрових приладів, що, своєю чергою, слугує потужним розвитком економіки.

Продукт діяльності великих ігрових компаній – відеоігри, які завоювали популярність не лише серед молоді, а й зацікавили також дорослих. Про це свідчить щорічне дорослішання аудиторії. Що й не дивно, адже відеоігри можуть зацікавити своєю різноманітністю (рис. 1).

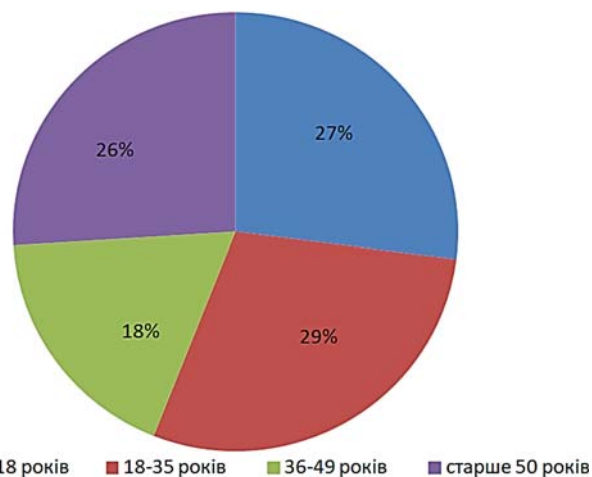

Рис. 1. Розподіл гравців за віковою категорією, 2019 р. [2]

Існує безліч жанрів ігор, наприклад доросла аудиторія більше зацікавлена в різних іграх таких жанрів, як стратегії та симулятори, тоді як молодь надає перевагу пригодницьким та рольовим іграм. Наведені жанри є одними з основних у сфері виробництва відеоігор. Проте ігри класифікують не лише за жанрами, а й за умовами доступу (табл. 1).

На початковому етапі існування відеоігри були досить прибутковими, адже собівартість розроблення відеоігор була незначною. На даному етапі ігри могли розроблятися командою з декількох людей, та всього за декілька місяців гра виходила до продажу. Саме тоді було створено багато відомих сьогодні компаній: Origin Systems, Sierra Entertainment, Capcom, Activision та Electronic Arts. В Україні розробленням кою ігор займаються такі компанії: Plarium, Playtika, Gameloft, Eforb, Wargaming.net.

Звичайно, з подальшим розвитком технологій зросли і витрати на виробництво, адже технології потребували все більшого штату робітників та затрат часу на випуск гри. Ланцюжок цінностей ігрової індустрії можна розглядати як шість пов'язаних між собою рівнів (табл. 2).

Таблиця 1

Класифікація ігор за умовами доступу [7]

Умови доступу	Описання	Приклади
Free-to-play	Ігри, що розповсюджуються безкоштовно та не мають ніяких внутрішньоігрових покупок	Змійка, Tetris, Pac-man
	Умовно безкоштовні ігри, що розповсюджуються безкоштовно, проте в них присутні внутрішньоігрові покупки: донат, обмін реальних грошей на внутрішньо ігрову валюту задля отримання переваг, але дана функція не є обов'язковою	Dota 2, League of Legends, CS:GO
Pay-to-play	Ігри, які розповсюджуються на платній основі та можуть мати внутрішньоігрові покупки, які можуть давати певні переваги або не давати їх зовсім, а також, як правило, до даних проєктів розробник випускає платні доповнення DLC, також дану методику використовують розробники умовно безкоштовних ігор	World Of Warcraft
Freemium	Ігри, які розповсюджуються на платній основі, проте вони надають можливість використовувати обмежену версію безкоштовно	Angry Birds, Cut the Rope
Buy-to-play	Цифрові відеоігри, які розповсюджуються на платній основі та можуть включати або не включати додаткові мікротранзакції з можливістю продавати додатковий контент у вигляді DLC	Assassin's Creed (серія), Fallout 4, Terraria, Humanfallflat, Residentevil 3, The Witcher 3: Wild Hunt

Таблиця 2

Ланцюжок цінностей ігрової індустрії [1]

Рівень	Описання рівню
Рівень видавництва та капіталу	Видавництва оплачують розроблення нових проєктів і отримують прибуток за допомогою ліцензування найменувань
Рівень продукту та талантів	Включає у себе розробників, дизайнерів, художників, композиторів, які можуть працювати як за індивідуальними контрактами, так і в складі групи розробників
Рівень створення і технологій	Є джерелом коштів розроблення ігор, ігрових движків, які налаштовуються і розширюються, сполучного ПО, а також засобів управління розробкою
Рівень поширення	Створення переліків ігор та їх просування в роздрібних та Інтернет-магазинах
Рівень апаратного та програмного забезпечення	Сюди входять апаратні бази-платформи, у тому числі такі, як консолі і мобільні пристрої. У цей рівень зараз входять також і неапаратні платформи, такі як віртуальні машини (наприклад, Java або Flash) або програмні платформи, такі як браузері і (останнім часом) Facebook
Рівень кінцевих користувачів	Інакше кажучи, споживачів ігор або геймерів

Дохід від відеоігор стрімко зростає (рис. 2). Це пов'язано зі збільшенням популярності відеоігор у світі. Ігрова індустрія постійно розвивається, кожного року виникають нові проєкти що захоплюють людей своїми новинками. Розробники відеоігор вкладають у свої проєкти мільйони доларів. Виробники відеоігор урізноманітнюють свою продукцію, представляють новинки на щорічних ігрових трансляціях, заходах (наприклад, MineCon 2010–2019, BlizzCon 2005–2019, Starcon 2012–2019 та ін.). Дохід на ринку відеоігор також зростає за рахунок кіберспорту, що кожного року набуває все більшої популярності.

Найбільшим споживачем відеоігор є Китай, де кількість користувачів Інтернету становить 900,6 млн осіб, а на кінець 2019 р. валовий обсяг продаж становив 36 540 млн дол. Друге місце займають США, а третє – Японія (табл. 3). Проте слід зазначити, що частка витрачених грошей та користувачів Інтернету більша, ніж у Китаї. Ці країни мають потужний потенціал в індустрії відеоігор, яка є невід'ємною частиною їхніх економік. Для прикладу, у США є такі потужні виробники, як Microsoft, Apple, Valve, Activision, Electronic Arts, Rockstar Games та ін.

Нині в усьому світі є понад 2,5 млрд геймерів, що витратили 152,1 млрд дол. на ігри в 2019 р., що характеризує зростання прибутків ігрових компаній на 9,6% порівняно з минулим роком (рис. 3).

Консоль є найбільш швидкозростаючим сегментом в 2019 році. На ринку відеоігор уже другий рік поспіль зростання консольних ігор випереджає зростання мобільних ігор. Регулятивні зміни в Китаї минулого року, а також відсутність нових глобальних блокбастерів свідчили про уповільнення зростання мобільних ігор. Проте мобільні ігри все ще залишаються найбільшим сегментом у 2019 р. і становлять 45% світового ринку ігор. Комп'ютерні ігри є найменш зростаючим сегментом ринку. Проте, незважаючи на це, ПК є основним джерелом нововведень на ринку. Майже всі найпопулярніші жанри ігор (battleroyale, MOBA) відносяться до ПК-геймінгу.

У 2019 р. Азіатсько-Тихоокеанський регіон отримав найбільший прибуток від ігрової індустрії, а саме 72,2 млрд дол., що становить 47% від усього світового прибутку в даній ніші (рис. 4). У цьому регіоні Китай є найважливішим ігровим ринком. Північна Америка є другим регіоном за величиною – 36,6 млрд дол.,

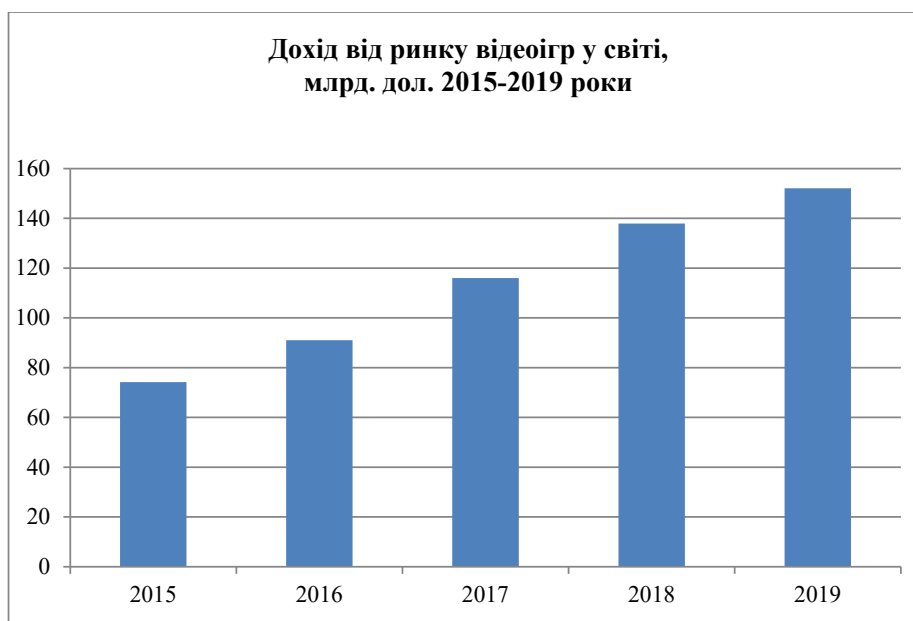

Рис. 2. Дохід від ринку відеоігор у світі, млрд дол., 2015–2019 рр. [9]

Таблиця 3

Валовий обіг ігрових індустрій у різних країнах за 2019 р. [9]

Країна	Населення, млн	Кількість Інтернет-користувачів, млн	Валовий обсяг продаж за рік, млн дол.
1. Китай	1 420,1	900,6	36 540
2. США	329,1	273,7	35 510
3. Японія	126,9	121,2	18 683
4. Південна Корея	51,3	48,9	6 194
5. Німеччина	82,4	76,8	5 721
6. Велика Британія	67,0	64,7	5 348
7. Франція	65,5	59,1	3 875
п. Україна	44,0	26,9	9,7

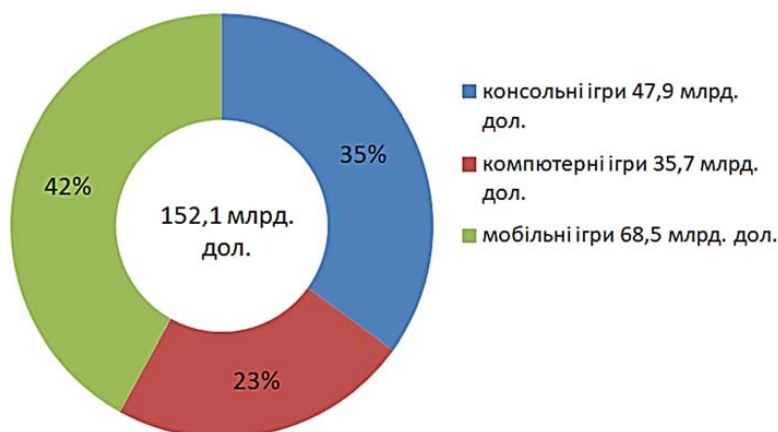

Рис. 3. Дані розподілу доходу світового ігрового ринку за видами, 2019 р. [9]

що становить 26% ринку. Європа та Африка мають дещо нижчі показники, ніж Північна Америка, – 34,7 млрд дол. (23%). Латинська Америка займає 4% ринку відеоігор.

З усього вищеописаного можна зробити висновок, що найбільшими споживачами відеоігор є такі країни, як США, Китай, Японія, де прибутки від ринку відеоігор суттєво впливають на стан економіки. Виходячи із цього, ми можемо спрогнозувати для ігрової індустрії такі перспективи розвитку. Виробники відеоігор постійно розвивають свою галузь, у результаті чого зростають прибутки, що, своєю чергою, призводить до розроблення нових технологій, які сприяють розвитку та змінам в економіці. Також продукція ігрової індустрії має високу мобільність (за допомогою великої кількості сервісів ми можемо придбати продукт з будь-якої точки світу).

Але, незважаючи на позитивні прогнози, ігрова індустрія в Україні стикається із цілою низкою проблем, серед яких: видавництво ігор, нерозвиненість внутрішнього ігрового IT-ринку, відтік висококваліфікованих кадрів за кордон, піратство, відсутність цільового законодавства що було б пов'язане з видавництвом. Держава не регулює процес видавництва та локалізацію зарубіжних новинок, хоча ігрова індустрія є прибутковою сферою бізнесу. В Україні досить розвинута категорія мобільних ігор. Це досить перспективна ніша ігрового ринку, яка не потребує високої якості кадрів та сучасної технологічної бази. Щорічне нарощування потенціалу розвитку IT-компаній в Україні, низький рівень конкуренції на внутрішньому ринку та значна

кількість випускників спеціальності програмування дають можливості для росту ринку відеоігор. Можна назвати достатню кількість навчальних закладів, які готують спеціалістів в IT-сфері: СумГУ, НАУ, ГУТ, КНУ ім. Шевченка, ОНПУ, ВНТУ та ін. Серед українських розробників найбільш популярними є такі платформи, як Unity, UnrealEngine, HTML5, Flash, Cocos2D.

Слід також зазначити популяризацію кіберспорту, адже з кожним роком він приваблює погляди все нових і нових людей, які є потенційними споживачами. Так, уже сьогодні кіберспорт являє собою величезний медійний ринок, для безлічі маркетингових компаній це чудовий шанс просувати свої товари. Компанії можуть як спонсорувати одну трансляцію, так і вкладати гроші у цілі турніри, натомість розміщуючи рекламу в трансляціях і на спеціальних заходах. Із відомих компаній, що рекламують свою продукцію на кіберспортивних заходах, можна виділити такі, як Mercedes-Benz, Hyundai, CJgroups, Koreanair.

Ефективність реклами може бути вищою, ніж аналогічна в телетрансляції або на стадіоні, причому вартість є нижчою, а таргетинг більш гнучкий. Для прикладу, якщо дитина дивиться трансляцію, то рекламу спиртного йому не покажуть, а це якщо дорослий чоловік за 40 із середнім доходом, цілком можливо, що він побачить новий сорт віскі. Класична телетрансляція при цьому може лише зорієнтувати по регіонах, але нічого не знає про своїх глядачів.

Ігрова індустрія майже не чуттєва до економічних криз. Вона продовжує свій розвиток навіть під час них. Також цей вид діяльності приносить великі прибутки в

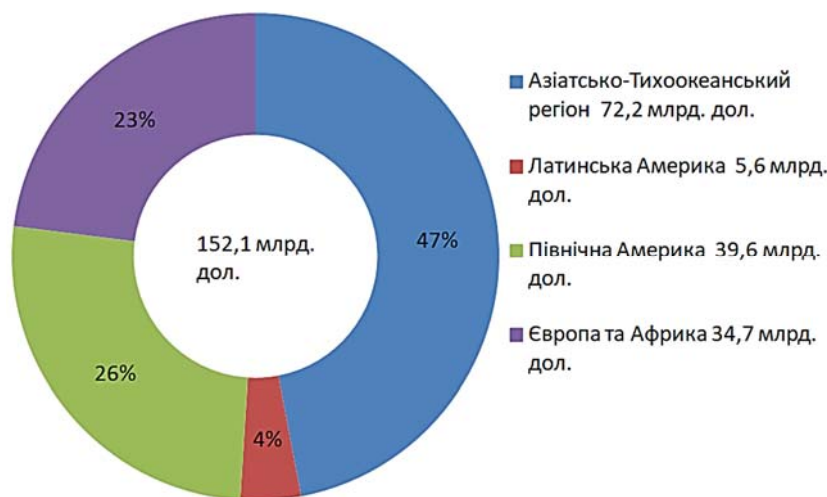

Рис. 4. Світовий ринок ігор за географічними регіонами, 2019 р. [9]

країнах, де вона розвинена. Продукція розповсюджується на безліч різних платформ, з яких користувачі отримують до неї доступ.

Висновки. Ігрова індустрія є найбільш швидко зростаючою. Відеоігри уже сьогодні досить сильно впливають на сфери нашого життя. Сьогодні ігрова індустрія переживає новий етап розвитку. Усе більшу роль у світовій економіці відводять ігровим компаніям, що формують тренди та створюють інновації. Частка ринку невинно збільшується, а сам ринок стає більш глибоким. У ньому є місце як передовим технологіям віртуальної реальності, так і кіберспортивним змаганням. Необхідно слідкувати за розвитком ігрової інду-

стрії, адже в подальшому вона займатиме ще більшу частку на світовому ринку.

На підставі проаналізованих даних можна дійти висновку, що Азіатсько-Тихоокеанський та Північна Америка – це регіони одні з найкращих та найбільш прибуткових ігрових ринків. Прибутки за 2019 р. у цих регіонах становили 72,2 млрд дол. та 36,6 млрд дол. відповідно, що в загалом становить 73% від доходу ігрової індустрії.

Україна має потенціал до розвитку в даній галузі (якісні кадри та низька конкуренція). Кожного року в Україні з'являються все нові й нові компанії, що свідчить про зацікавленість у цій галузі.

Список використаних джерел:

1. Flew, Terry Humphreys, Sal. Games: Technology, Industry, Culture. NewMedia: anIntroduction (SecondEdition). *Oxford University Press*. 2005. P. 101–114.
2. 10 кращх країн/ринків за доходами від ігор. 2019. URL: <https://newzoo.com/insights/rankings/top-10-countries-by-game-revenues> (дата звернення: 05.03.2021).
3. Ахметов К. Взаимодействие человека и компьютера: тенденции, исследования, будущее. *Форсайт*. 2013. Т. 7. № 2. С. 58–68.
4. Сальникова Н.М. Компьютерные игры как новый вид медиабизнеса. *Вестник Университета*. 2014. № 1. С. 135–138.
5. Брумштейн Ю., Харитонов Д. Компьютерные игры: синтез творчества и современных технологий. *Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права*. 2015. № 10. С. 41–53.
6. Hart C.B. The Evolution and Social Impact of Video Game Economics. New York ; London : Lexington Books, 2017. 163 с.
7. Проскуріна М.О. Структура індустрії комп'ютерних та цифрових ігор як частина національної економіки. Одеса, 2017. С. 58–62.
8. Лазнева І.О., Цараненко Д.І. Кіберспорт та його вплив на зміну структури світового ринку комп'ютерних ігор. *Ужгород*, 2018. С. 63–67.
9. Latest report from Nielsen's Super Data. 2020. URL: <https://www.superdataresearch.com/blog/worldwide-digital-games-market> (дата звернення: 07.03.2021).
10. Yuewei, L., Lee S-J., & Lee, K. The purchasing intention of in-app players on free-to-play games in China. *Journal of Knowledge Information Technology and Systems*. 2015. № 10(4). P. 413–427.
11. Marchand, A., & Hennig-Thurau, T. Value creation in the video game industry: Industry economics, consumer benefits, and research opportunities. *Journal of Interactive Marketing*. 2013. № 27(3). P. 141–157.
12. Park, B-W., & Lee, K. C. Exploring the value of purchasing online game items. *Computers in Human Behavior*. 2011. № 27(6). P. 2178–2185.

References:

1. Flew, Terry Humphreys, Sal. (2005) Games: Technology, Industry, Tsulture. New Media: an Introdutstion (Setsond Edition). *Oxford University Press*, pp. 101–114.
2. 10 krashchykh krain / rynkiv za dokhodamy vid ihor (2019). Available at: <https://newzoo.tsom/insights/rankings/top-10-sountries-by-game-revenues> (accessed 5 of march 2021).

3. Akhmetov K. (2013) Vzaymodeistviye cheloveka y kompiutera: tendentsyy, yssledovaniya, budushchee. *Forsait*, vol. 7, no 2. pp. 58–68.
4. Salnykova N.M.(2014) Kompyuternyye igry kak novyy vid media-biznesa. *Vestnik Universiteta*, vol. 1, pp. 135 – 138.
5. Brumshtein Yu., Kharytonov D. (2015) Kompyuternyye igry: sintez tvorchestva i sovremennykh tekhnologiy. *Intellektualnaya sobstvennost. Avtorskoye pravo i smezhnyye prava*, vol. 10, pp. 41–53.
6. Hart C.B. (2017) *The Evolution and Social Impact of Video Game Economics* / Hart. Lanham, Boulder, New York, London: Lexington Books. 163 p.
7. Proskurina M.O. (2017) Struktura industrii kompiuternykh ta tsyfrovyykh ihor yak chastyna natsionalnoi ekonomiky. Odesa, pp. 58–62.
8. Lazneva I.O., Tsaranenko D.I. (2018) Kibersport ta yoho vplyv na zminu struktury svitovoho rynku kompiuternykh ihor. Uzhhorod, pp. 63–67.
9. Latest report from Nielsen's Super Data (2020). Available at: <https://www.superdataresearch.com/blog/worldwide-digital-games-market> (accessed 07 of march 2021).
10. Yuewei, L., Lee S-J., & Lee, K. (2015). The purchasing intention of in-app players on free-to-play games in china. *Journal of Knowledge Information Technology and Systems*, vol. 10(4), pp. 413–427.
11. Marchand, A., & Hennig-Thurau, T. (2013). Value creation in the video game industry: Industry economics, consumer benefits, and research opportunities. *Journal of Interactive Marketing*, vol. 27(3), pp. 141–157.
12. Park, B-W., & Lee, K. C. (2011). Exploring the value of purchasing online game items. *Computers in Human Behavior*, vol. 27(6), pp. 2178–2185.

Наукове видання

ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР

Збірник наукових праць

№ 175, 2021

Українською, російською та англійською мовами

Відповідальний редактор: *Вертелецька О.М.*

Технічний редактор: *Войтюк Ю.Г.*

Підписано до друку 26.11.2021 р.

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 15,81.

Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.